

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020 | 2. SZÁM
LXII. ÉVFOLYAM

HU ISSN 0040-9634

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató, Molnár Antal igazgató

Nyomdai előkészítés:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

Tudományos információs témacsoport

Vezető: Kovács Éva

Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó

Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

TARTALOMJEGYZÉK

LXII. évfolyam, 2020. 2. szám

TANULMÁNYOK

Sudár Balázs • Hétország. Egy rejtélyes ország a 10. századi Kaukázusban 213

Virovecz Nándor • Tinódi történeti hitelességének kérdéséhez: kortárs beszámoló a „szalkai viadalról” 223

Hatos Pál • Egy lehetetlen történet. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság 245

Meszerics Tamás • „A bensőséges barát bizalmas hangján”. A Magyarországra irányuló angol és amerikai titkos propagandaműveletek a második világháborúban 267

ADATTÁR

Lakatos Bálint • A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár 281

MÉRLEG

Pócs Nándor • Kentaurok 363

TANULMÁNYOK

HÉTORSZÁG Egy rejtélyes ország a 10. századi Kaukázusban

SUDÁR BALÁZS

SEVENLAND

A Mysterious Country in the 10th Century Caucasus

The early Magyars were visibly attached to the number seven, mentioned with regard to them by both external and internal sources. “Sevenmagyar” [Hétmagyar] was the term applied to the leaders of the Conquest period and thus, perhaps, to the entire community. While numbers frequently appear in group denominations among the peoples of the Steppe, the number seven is rare. The reference by Al-Masudi, an Arab polyhistor writing in the middle of the tenth century, in his description of the Caucasus to a land called Sevenland is therefore highly interesting. His knowledge about this land is fairly limited, a conspicuous fact in his case; the source of this ignorance may have been the recent move of the Sevenland people to this area. The land itself can be localised to the wider region of the Taman Peninsula, to the western feet of the Caucasus, and may have spread northward from the Kuban. It is precisely this region where archaeological finds possibly connected to the Magyars have recently been found. The hypothesis that the description of Al Masudi refers to a Magyar community is thus a reasonable one.

Keywords: Sevenland, early Hungarian history, Caucasus, Taman Peninsula, al-Maszúdi

A magyar népmesék kedvelt záróformulája a hét országra szóló lakodalom, ami legalábbis annyit jelent, hogy hatalmas mulatság kerekedett.¹ De miért éppen hét ország? Miért nem három, vagy tíz, netán tizenkettő? Meglehet, a hetes számnak a teljességgel való valamiféle összefüggése volna a megoldás,² ami annyiban mindenképpen érdekes, hogy más népek nem használják ezt a formulát. Már régen felmerült a gondolat, hogy ez a régi,

Sudár Balázs, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport.

- ¹ A formuláról komolyabb elemzéssel nem találkoztam, jómagam az első adatot a 18. század végéről ismerem, ebben a „heted-hét országra szóló nyalka prádé”-ről esik szó Szeel Imre énekeskönyvének ajánlójában. Küllös Imola: Stoll Béla köszöntése. In: *A Stollwerk. Stoll Béla 80. születésnapjára*. Szerk. Ács Pál – Székely Júlia. Bp., 2008. 62. A kifejezés a 19. század első évtizedeiben kifejezetten sokszor előkerül irodalmi művekben is, illetve a „hétországra szól, mint a Lócsei kalendárium” szólásban. Szász Béla: A lócsei kalendárium. *Magyar Nyelvőr* 35 (1906) 336. A magyar népmesékben igen elterjedt formula, de korai meselejegyzések hiányában a korábbi időszakokban nem követhető nyomon.
- ² 'Hetedhét országon (is) túl' [Kovács Ágnes, szócikk] in: *Néprajzi lexikon*. I–V. Főszerk. Ortutay Gyula. Bp., 1977–1982. II. 529.; Móser Zoltán: Minden hét. In: *uő: Szám-ok. Jelképek által valóban*. II. Bp., 2015. 66–98.

kereszténység előtti magyar önképpel és a hetes számnak abban betöltött helyével függne össze,³ hiszen rendre éppen ez a szám kerül elő mindenféle helyzetben és forrásban. A 10. század derekán Bizáncrian úgy tudták, hogy „a türkök [magyarok] hét törzsből állottak”,⁴ Anonymus szerint a vezérek közösségét *hetumogernak*, „hétmagyarnak” hívták, s az ezzel talán összefüggő *dentumoger* a nép és a szállásterület elnevezése is volt.⁵ Krónikáinkban a vezérlisták rendre hét személyből állnak,⁶ s hét főnökről vallottak az Ibériai-félszigeten arab fogságba esett magyar harcosok is 942-ben.⁷ A számhoz való ragaszkodást mutatja, hogy a nyilvánvalóan nem hét törzsből is hetet kreáltak, s az eredetileg különálló Kürt és Gyarmat törzset egyesítették.⁸ Miközben a bizánci források világosan a kabarok nyolcadik törzssé szervezéséről tudósítanak, továbbra is csak a „hetekről” esik szó. Ez már csak azért is érdekes, mert a sztyeppén – amelynek kulturális közegéből a magyarok is érkeztek, s ahol a számokkal való önmegjelölés természetes –, egyáltalán nem magától értetődő e szám használata, a korszakban kifejezetten ritkának tekinthető.⁹ Visszatérve a Hétországhoz: az ország szintén régi szavunk, eredendően uraságot, tehát egy úr által irányított szervezeti egységet jelentett.¹⁰ Ennyiben az sem egészen bizonyos, hogy a mai értelemben vett országot értették alatta, lehet, hogy annál kisebb egységekre, esetleg egy-egy vezér területére/népére vonatkozott. (Ahogyan ma is használjuk e szót egyes

³ Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. [II. rész.] *Századok* 92 (1958) 589.; Dienes István: *A honfoglaló magyarok*. Bp., 1974. 22–23. A számok szerepe a népnevekben és az egyes népek igazgatási struktúrájában közismert, érdekes módon a hetes mégsem tekinthető köznapinak, és csak egy szűkebb körre jellemző. Példáit lásd B. Szabó János: A Hétmagyar és a hetes szám. In: *A honfoglalók műveltsége*. Szerk. Sudár Balázs. Bp., 2018. 54–56.

⁴ Bíborbanszületett Konstantín: *A birodalom kormányzása*. [S. a. r. Moravcsik Gyula.] Bp., 1950. 171.

⁵ „... a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak hívunk...” Anonymus: *Magyarok cselekedetei*. In: Kézai Simon: *Magyarok cselekedetei*. [Ford., jegyz. Veszprémy László.] Bp., 1999. 9., „Szkítia ugyanis, amit Dentumogyernek hívnak...” Uo. 10., „A magyarok bátor és hadi vállalkozásokban félelmetes népe, [...] amelyet a saját nyelvükön dentumogyernek hívnak.” Uo. 13.; *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. (= SRH) Ed. Emericus Szentpétery. Bp., 1937–1938. I. 33., 37., 53. A sok vitára okot adó *dentu* kifejezés egyik lehetséges értelmezése a török hetes számra megy vissza, és így a *hetumoger* fordítása lenne. Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*. Bp., 1997. 267.

⁶ P. magistri, qui Anonymus dicitur, *Gesta Hungarorum*. Praefatus est textumque recensuit Aemilius Jakubovich, annotatione exegeticas adiecit Desiderius Pais, 5–6. caput. In: SRH, I. 39–40.; Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*. preafatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Alexander Domanovszky, 28–33. caput. In: SRH, I. 166–167.; *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Alexander Domanovszky*, 27. caput. In: SRH, I. 286–287.

⁷ Elter István: *Ibn H̄ayyān a kalandozó magyarokról*. Szeged, 2009. 62.

⁸ A kürt és a gyarmat eredetileg minden bizonnyal két külön törzset alkotott, amely ismeretlen időpontban egyesült (egyesítették őket?). A különállás tudata azonban megmaradt, erre utal, hogy a helynevekben mindig külön szerepelnek. Németh Gyula: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Bp., 1991. 198–202.

⁹ A Bajor Geográfus 9. század közepére datálható munkájában szerepel Kelet-Európában egy Hét nemzetiség (*Eptaradici*) elnevezésű nép. Szántó Richárd: A Bajor Geográfus és a korai magyar történelem. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta historica* 139 (2017) 149–178. (Különösen: 162–163.) A műhöz lásd még Polgár Szabolcs: A „Bajor Geográfus” néhány Kelet-Európára vonatkozó ország- és népnévéről. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica*. IX. Szerk. Bende Lívია – Lőrinczy Gábor. Szeged, 2003. 243–258. (A datálásra lásd 243–245.)

¹⁰ Györffy: A magyar nemzetségtől, 584–595.; Róna-Tas András – Berta Árpád: *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*. I–II. Wiesbaden, 2011. II. 969–974.; ’ország’ [szócikk] in: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–III. Főszerk. Benkő Loránd. Bp., 1967–1976. II. 1095.

országrészek jelölésére: Bácsország, Somogyország.) A hétország tehát esetleg érthető úgy is, hogy a magyarok teljessége, a magyarok közössége. Mindennek tükrében felettébb érdekes, hogy a korai muszlim földrajzi irodalomban feltűnik egy Hétország (*szebá buldán*) nevezetű terület/állam. A továbbiakban annak eredünk nyomába, hogy ez hol is terült el, s mi tudható róla.

Al-Maszúdí, a 956-ban elhunyt bagdadi arab polihisztor számos művet alkotott, de csak kettő maradt ránk. A lazább szerkezetű *Arany mezők...* és a sokkal összefogottabb, szigorúbb *Kiigazítás*.¹¹ Az említett Hétország az előbbiben szerepel. A hatalmas mű egy hosszú földrajzi bevezetővel kezdődik, majd pedig saját koráig taglalja a politikai eseményeket, bőven kitekintve a nem muszlim területekre is. A szerző, bár rengeteg művet forgatott, nem kapcsolódott túlságosan szorosan elődei munkáihoz, meglehetősen önálló gondolkodással, komoly kritikai érzékeléssel bírt, és sok tekintetben kifejezett éleslátásról tett tanúbizonyságot, mint majd látni fogjuk. Számos földrajzíró kortársával szemben, akik inkább elődeik munkájából vagy mások elbeszéléseiből dolgoztak, ő rengeteg személyes tapasztalattal rendelkezett, hiszen évtizedeken keresztül utazgatott a muszlim világban. A minket érdeklő rövid passzus a 17. fejezetben olvasható – még javában a földrajzi részben –, amely meglehetősen hosszasan tárgyalja a Kaukázusban élő népeket és országait.¹² Így szól:

„Ezzel a nemzettel e tengernél egy másik nemzet szomszédos, országukat Hétországnak hívják. Ez egy nagy nemzet, megközelíthetetlen, távoli szállásterületű. Nem ismerem a hitüket, vallásukról nem jutott el hozzám hír.”¹³

A leírás önmagában, első pillantásra nem sokat mond, a szövegekörnyezet ismeretében azonban több információ kinyerhető belőle. Az a „nemzet”, amellyel a Hétország szomszédos, egyértelműen a *kasak*, e szó pedig a cserkeszek megjelölésére szolgál. A leírás szerint az ő országuk egy tenger partjáig ér, de vajon melyik lehet a cserkeszek tengere? (A mai Karacsáj-Cserkeszföld a Kaukázus északi oldalán terül el, és nincsen tengerpartja.) A nép leírásának kezdetén a szerző egyértelműen a Rum-tengert jelölte meg,¹⁴ amely nála a Földközi-tengert jelenti. (A korai muszlim földrajzi irodalomban komoly vita zajlott a tengerek számáról és megnevezéséről, és számos téves elképzelés forgott közkézen. Maga al-Maszúdí világosan értette a Földközi- [Rúm-], a Fekete- [Pontus-/Nitasz-] és az Azovi-tenger [Ma-jotisz] mibenlétét és összefüggéseiket, és néhány kortársával ellentétben azt is jól tudta, hogy a Kaszpi-tenger [Hazar-tenger] nem függ össze ezekkel.)¹⁵ A szöveg egy későbbi pont-

¹¹ Al-Maszúdíról lásd Charles Pellat: al-Mas‘ūdī, Abu’l-Ḥasan ‘Alī b. al-Ḥusayn. In: *Encyclopaedia of Islam*. I–XII. Ed. Peri J. Bearman et al. Leiden, 1960–2005. [2nd Edition] VI. (Mahk-Mīd) 784–789. Al-Maszúdí munkamódszeréről, megbízhatóságáról Indián keresztül lásd M. S. Kḥān: Al-Mas‘ūdī and the Geography of India. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 131 (1981) 119–136.

¹² Kmoskó Mihály: *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom*. I/2. Szerk. Zimonyi István. Bp., 2000. 168–190.; Maçoudi: *Les prairies d’or*. I–II. Texte et trad. C. Barbier de Meynard – Pavet de Courteille. Paris, 1861. II. 1–78.

¹³ Maçoudi: *Les prairies d’or*, II. 47. A szöveget Jablonkay Judit fordításában közlöm – segítségét ezúton is köszönöm –, mert bár Kmoskó fordítása jó, de mégis kissé terjengősebbnek tűnik a meglehetősen szikár eredeténél. Vö. Kmoskó: *Mohamedán írók*, I/2. 181.

¹⁴ Maçoudi: *Les prairies d’or*, II. 45.

¹⁵ A vita összefoglalását lásd Zimonyi István: *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Čayhānī-hagyomány magyar fejezete*. Bp., 2005. 152–172.

ján azonban megemlíttette, hogy a különböző szerzők között vita van a kérdésben, mert néhányan a Nitaszt, azaz a Fekete-tengert nevezik meg a cserkeszek tengereként. Majd tulajdonképpen maga is e mellett érvel, amikor leírja, hogy a cserkeszek a tengeren keresztül kereskednek Trapezunttal.¹⁶ Mivel a Földközi-tenger amúgy is kizárható a kérdésből, a cserkesz tengerpartot a Fekete-tenger kaukázusi partvidékére kell tennünk. Ezt erősíti meg a közel kortárs *Hudúd al-álám* című munka is, amely szerint „Kasak” országa a Gürz-, azaz a Fekete-tenger partján fekszik.¹⁷ Al-Maszúdí egyébként egyértelműen a Kaukázus és a tenger közé lokalizálja az országot – a *Hudúddal* teljesen egyezően –, amely tehát nem függött össze a mai cserkesz területekkel. Míg ő az alánok szomszédjaként emlékezik meg róluk, a *Hudúd* szerzője szerint egyenesen Alániához tartoznak.

A következő kérdés ezek után az, hogy a Hétország melyik irányban, keletre vagy nyugatra terült-e el a tenger mellett. Erre egyértelmű iránymutatás nincsen a szövegben, de a leírás rendszeréből nagy biztonsággal következtethetünk rá. Bár al-Maszúdí a Kaukázus leírása során gyakran csapongani látszik, eltér a tárgyától, s hosszú történeti fejtegetésekbe kezd, valójában nagyon is céltudatosan dolgozik: országról országra lépegetve, egy nagy körben – Derbendtől Derbendig – halad. Beékel azonban két komolyabb kitérőt, az egyik a Volga menti területeket mutatja be a ruszokig, a másik pedig az Azovi-tenger partvidékén élő népeket írja le. E kitérők is a korábbi logika szerint, láncban mutatják be az egyes országokat/népeket, a sorozat azonban egy ponton véget ér, a szerző pedig visszatér eredeti tárgyához, a Kaukázus leírásához (pl.: „de térjünk vissza már most a Qabh-hegység [Kaukázus], a fal és al-Bab wa-l-Abwab [Derbend] ismertetésére”),¹⁸ mégpedig ahhoz a néphez, amelyik még valóban a szűkebb régióban élt. Az első esetben Dzsídántól¹⁹ indul a kitérő Kazária felé, majd a ruszok után ugyanide ugrik vissza, és lép tovább Szarír, egy jól ismert északkelet-kaukázusi fejedelemség felé. Másodjára a kitérő az alánok leírása után indul a cserkeszekkel, s a „leásott föld” meglehetősen talányos leírásával zárul, ahonnan az alánokhoz ugrik vissza. Innen újabb rövid kitérő következik négy – a korai magyar történelemmel kapcsolatba hozott – türk nemzetségről, akikről ismét csak az alánokhoz térünk vissza, hogy az abházokkal²⁰ folytatódjon a Kaukázus leírása. Az ismeretett földrajzi és politikai egységek tehát egy kört alkotnak, amelynek van két nyúlványa. Ez utóbbiak nem kaukázusi területek, de csatlakoznak a régióhoz, lásd az alábbi ábrán.

¹⁶ Kmoskó: *Mohamedán írók*, 1/2. 180.

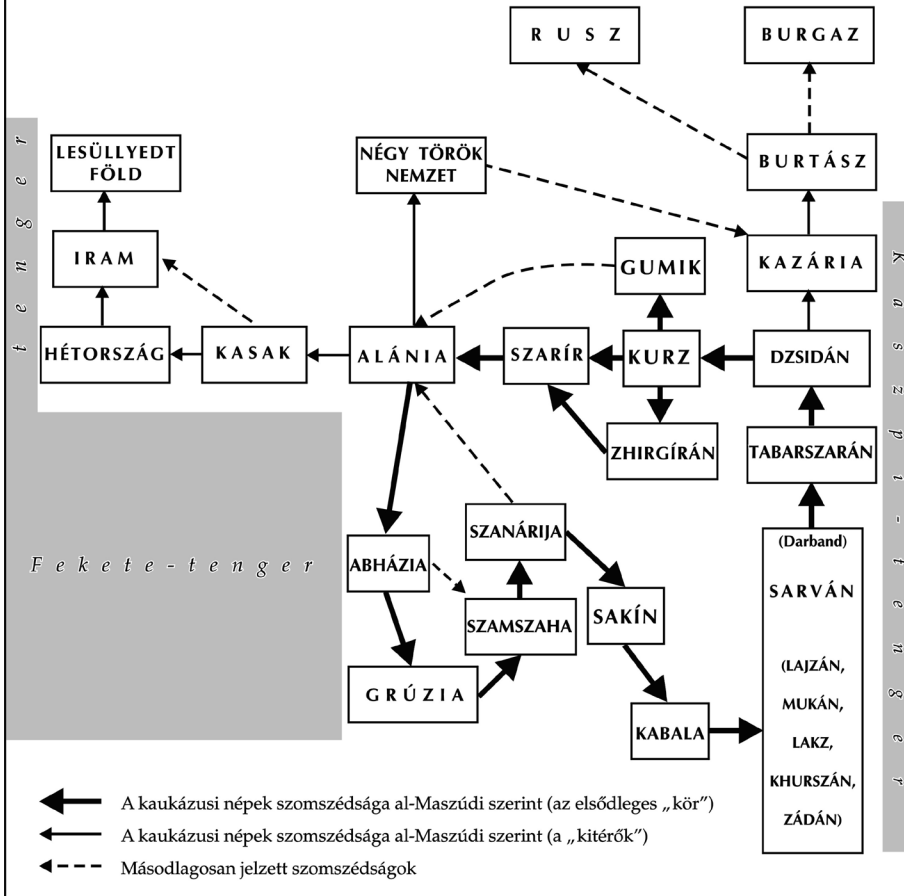
¹⁷ *Hudud al-Álam (The Regions of the World). A Persian Geography 372 A.H.-982 A.D.* Ed. Vladimir Minorsky. London 1937. 161. A mű kelet-európai részének datálási kísérletére lásd Sudár Balázs: A turbános morvák esete a korai magyar szállásokkal. A *Hudúd al-álám* és a magyar őstörténet. *Századok* 153 (2019) 85–88.

¹⁸ Kmoskó: *Mohamedán írók*, 1/2. 185.

¹⁹ Dzsídán valószínűleg a más szerzőknél említett *Kajdák* országnévvel azonos, amely a Kaszpi-tenger partján és az afölötti hegyekben terült el Derbend és a mai Mahacskala között.

²⁰ A műben két helyen kerül elő Abházia, az egyik egyértelműen a Kura folyó partján fekszik, Tiflisz felett, tehát biztosan nem a mai abház területtel azonos. (Egy Abház nevű településről más földrajzírok is megemlékeznek a 10. század első felében a Kura és a Szamur folyó között, például al-Isztahrí. Vö. Kmoskó: *Mohamedán írók*, 1/2. 25. Az útvonal Ibn Hauqal térképén: uo. 94–95.) Al-Maszúdí másik leírása vonatkozhat ugyanerre, de akár a mai Abháziára is. Sajnos a szöveg semmilyen egyértelmű – például tengerpartra való – utalást nem tartalmaz. (Minorsky szerint ez utóbbi esetben a mai abház területekről van szó. Vladimir Minorsky: *A History of Sharvan and Darband in the 10th–11th Centuries*. Cambridge, 1958. 160.)

A KAUKÁZUSBAN ÉS ANNAK KÖRNYÉKÉN ÉLŐ NÉPEK (a szomszédsági rendszer al-Maszúdi leírása alapján)

A Hétországról a második „kitérő”-ben olvashatunk, amely Alániától délre indul, a cserkeszekkel – mint feljebb láttuk – kiér a Fekete-tenger partjára, ahonnan csak nyugat felé folytatódhat, majd az Azovi-tenger keleti partvidéke mentén északra fordul.²¹ Következésképp Hétországot a cserkeszek földjétől nyugatra kell keresnünk.

A Hétországgal azonban még egy, eddig nem elemzett terület határos: Iram. Ez az ország a muszlim földrajzi irodalomban lényegében ismeretlen. Al-Maszúdi földrajzi szempontból a következőket mondja el róla: határos a Hétországgal, van tengerpartja, a cser-

²¹ Minorsky szerint a szerző Alánia és a cserkeszek leírása után elveszti a szilárd alapokat. Minorsky: *A History*, 158.

keszektől egy hatalmas, az Eufráteszhez hasonlítható folyó választja el, amely a Nitasz-[Fekete-] tengerbe ömlik. A három ország tehát határos egymással, a cserkeszek földje és Hétország azonos tenger partján van, Iramnak van tengere, de arról nem említik, hogy ugyanaz lenne, mint az előzőké, a cserkeszek és Iram határán lévő folyó nem biztos, hogy a beömlésnél képezi a határt közöttük. Kulcskérdés éppen a folyó azonosítása lehetne. Adná magát, hogy a Nyugat-Kaukázus egy folyójáról van szó, amely a Fekete-tengerbe ömlik, ilyen azonban ma nem létezik, egyedül a grúziai Rioni jöhetne szóba, de az feljebb elemzéseink fényében kevésbé valószínű. Ha azonban a történeti térképekre pillantunk, akkor azt látjuk, hogy a Kubán, amely ma egyértelműen az Azovi-tengerbe ömlik, régen egy viszonylag bonyolult öbölrendszeren keresztül, voltaképpen egy deltát alkotva érte el mindkét tengert, az Azovit és a Feketét egyaránt. Sőt, egy 19. századi térképen a mai Kiziltasszki-tó, amely akkor még nyitott volt a Fekete-tenger felé, a *Lake of Kouban* nevet viseli, ráadásul a folyó fő ága éppen ide torkollik.²² Azaz minden további nélkül elképzelhető, hogy al-Maszúdí idején is hasonló helyzet állt fenn, vagy legalábbis a szerző informátora egy ilyen folyóágot tekintett mérvadónak. Így a Kaukázus északi oldalán volna Alánia, tőle nyugatra, szintén az északi oldalon a cserkeszek területe, amely azonban átnyúlik délre, egészen a tengerig, majd ettől még nyugatabbra Hétország, döntően az egyre laposodó Kaukázustól szintén északra, de délen szintén a tengerpartra támaszkodva. Ekképpen igaz lehet az az állítás, hogy a cserkeszek mellett a tengerparton folytatólagosan helyezkedik el, továbbá határos Irammal és a cserkeszek földjével is. Azt azonban nem tudjuk, hogy északra meddig terjeszkedett a területük, s vajon köztük és Iram között is a Kubán képezte-e a határt – így egy keskeny tengerparti sávra szorulnának –, vagy a hétországi földek a folyó túlsópartjára is kiterjedtek.

Egyébként Iram e rekonstrukció szerint a már említett *Hudúd al-álam* egyik földrajzi egységével, a kazár besenyők országával azonosítható.²³ Róluk azt tudjuk, hogy délről az alánokkal határosak, nyugatra tőlük a Fekete-tenger – valójában a külön nem emlegetett Azovi-tenger – terül el, kelet felé egy hegység választja el őket a kazároktól, északon pedig a titokzatos mirvátok élnek, az Azovi-tenger északkeleti sarkánál. Mindez meglehetősen jól kirajzolja a Kubáni-alföldet.

Az al-Maszúdí leírásában szereplő láncolat következő, Iramon túli területét négy magas – égbe nyúló – hegy és a tenger határolja. Közöttük egy száz mérföldes sivatag terül el, a közepén kör alakú mélyedéssel, amely két mérföld mély. Az alján lévő, megközelíthetetlen síkságon egy rejtélyes nép él. Ezen kissé misztikus ábrázolás az arab földrajzi irodalomban többször is előfordul, más-más környezetben (pl. Szallám tolmácsnál és Id-riszínél, al-Dzsajhání elveszett művére hivatkozva).²⁴ A leírás meglehetősen különös, ugyanakkor nem lehetetlen, hogy a *Hudúd al-álamban* bemutatott, ugyancsak rejtélyes néppel, az Azovi-tenger északkeleti sarkához rekonstruálható mirvátokkal hozható párhuzamba. A terület pedig valójában a – ha nem is hegyekkel, de legalább dombságokkal

²² Crimea according to Huot & Demidoff. Drawn & Engraved by J. Bartholomew, Edinburgh. 1872. [Térkép]; Karte vom Kuban-Distrikt in Rußland. (Stielers Handatlas, Blatt 49, 1892.) [Térkép.]

²³ *Hudud al-Álam*, 160.; Sudár: A turbános morvák esete, 89., 91.

²⁴ Kmoskó: *Mohamedán írók*, 1/2. 181–182.

övezett – Donyec-medence lehetne. Innen ugrik vissza a szerző Abháziához, s folytatja művét a hegység déli oldalán Derbendig.

Összességében úgy gondolom, hogy Hétország mindezek alapján nagy biztonsággal a Kaukázus nyugati lábaihoz, a Tamany-félszigetre lokalizálható, s mivel a szerző „nagy nemzet”-ről beszél, valószínűleg a Kubán északi oldalára is kiterjedhetett (lásd az alábbi térképen).

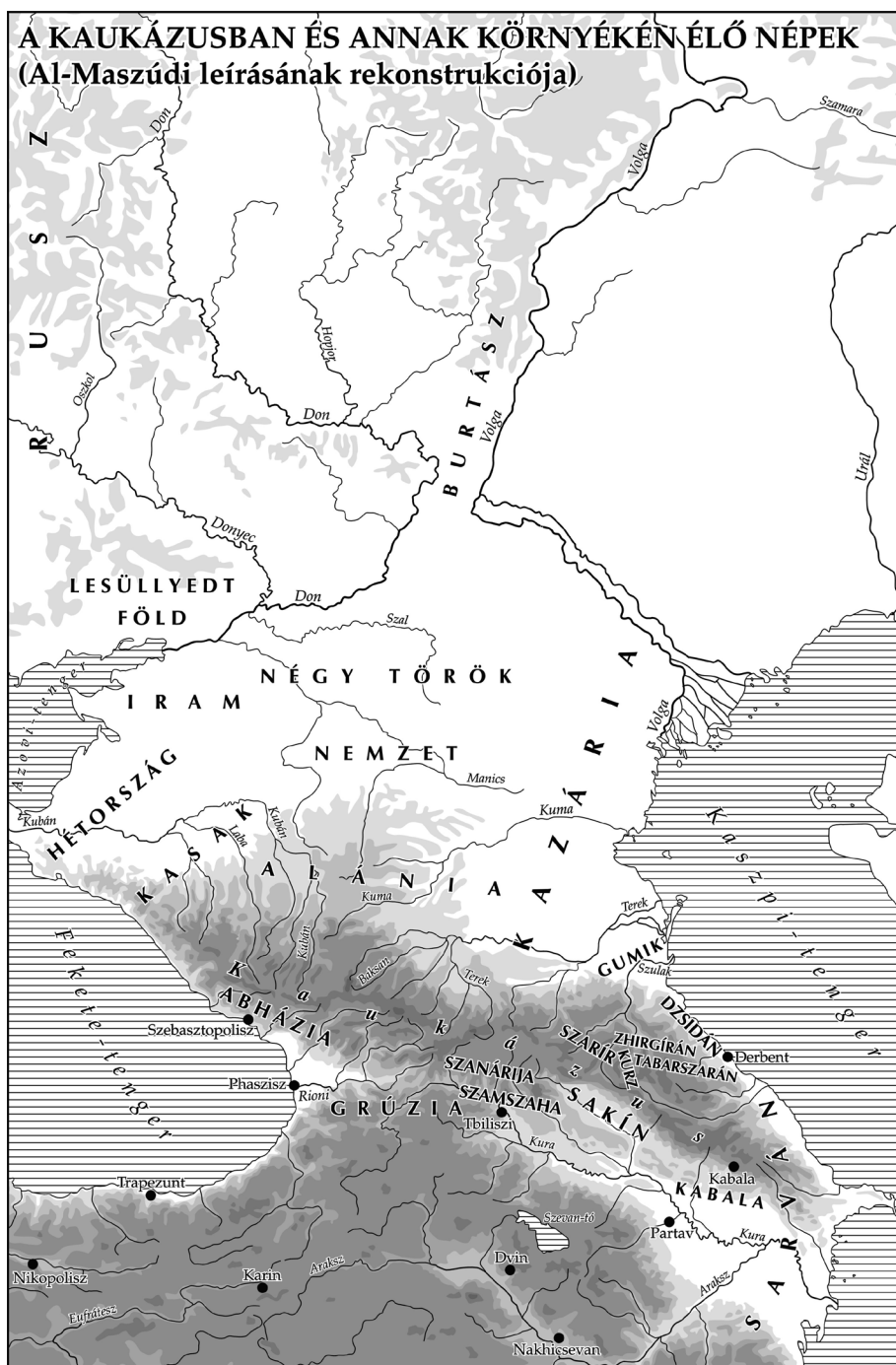
Itt érdemes kitérnünk al-Maszúdí szóhasználatára. A kérdéses „államot” *szebá buldán*nak nevezi. Ebben a *szebá* a hetes számot jelenti, a *buldán* viszont némi fejtörésre ad okot. Ez az arab *balad* többes száma, és meglehetősen tág értelemben használatos: földterületet, országot, várost vagy éppen várat jelent.²⁵ További képzett alakjai gyakran inkább a közösségre, a közösségre vonatkoznak, s nem a földrajzi értelemben vett tájra. Al-Maszúdí az országokat mint politikai szerveződések inkább a *mamlakat* szóval illette, a tájegységeket az *ard* 'föld' szóval jelölte, míg a *baladdal* írta le például Trapezuntot, Tabaresztánt, Abeszkúnt, Erdebilt, Dínavart, Nihávendet vagy Hamadánt, de Andalúziát és Kazáriát is.²⁶ Minthogy a muszlim gyakorlatban egy várost általában a környékével együtt értelmeztek, jó eséllyel al-Maszúdí is így járt el, s a kérdéses szót így igazgatási egységként, körzetként értelmezhetjük. Mindezek fényében nem biztos, hogy szerencsés a Kmoskó Mihály által használt „vidék” szó a fordításban, amely inkább a tájra, a földrajzi környezetre utal, talán jobb volna valamiféle emberi közösségre utaló kifejezés. Magam most az országot választottam, a fent jelzett régebbi magyar értelmezést figyelembe véve. (Minorsky az angol *land*, C. Barbier de Meynard és Pavet de Courteille pedig a francia *pays* szót használta.) A lényeg az, hogy a leírt terület nem hét földrajzi értelemben vett tájról nyerte a nevét, hanem hét politikai/szociális közösségről. Erről pedig könnyen eszünkbe juthat a magyarok hetes szerveződése.

A rövid leírásnak még egy kijelentése érdemel figyelmet: „Nem ismerem a hitüket, vallásukról nem jutott el hozzám hír.” Az értesülés egyfelől érthető: al-Maszúdí láthatóan nem ismeri jól a Nyugat-Kaukázust, a keleti vidékekhez képest alig van róla információja. Ezzel nem áll egyedül a 10. század derekán: al-Isztahrí – aki al-Balhí néhány évtizeddel korábban elkészült *Szurat al-aválimját* követte 930-ban elkészült munkájával – vaskos művében a Fekete-tenger nevét sem írta le, és olyan régi országok, mint például Grúzia, nem szerepelnek nála. (Ezen persze csak részben csodálkozhatunk: az al-Balhí-iskola elsősorban a muszlim területekre fordított figyelmet, a Nyugat-Kaukázus pedig nem tartozott ezek közé.) De nem írt róla ibn Hordadbi, al-Hamadáni vagy Kudáma sem. Csak a sorból kilógó szerzők említik, mint például a *Hudúd al-álám* alkotója. Ebből az időszakból tehát nem nagyon van más muszlim forrásunk a térségre – a jelzett munkák már csak ezért is megbecsülendők.

Szerzőnk tehát azt írja, hogy nincsenek információi a hétországiak vallásáról. Ez azért érdekes, mert ezt a leírások során alapvető közlésnek tekintette: a kasakokról tudta, hogy

²⁵ Edward William Lane: *Arabic-English Lexicon*. I–V. London, 1863–1876. I. 247.; Ibn Manzúr: *Lisān al-ʿArab*. I–XX. Qum, 1405. [H] [Reprint: 1984–1985.] III. 94.; Daniel Reig: *Dictionnaire Arabe-Français, Français-Arabe*. Paris, 1983. 544.

²⁶ Maçoudi: *Les prairies d'or*, II. 20–21., 46., 58., 133.

ők a „mágusok vallását” követik, Iram lakói pedig „pogány nézeteket” vallanak. Szarír ura keresztény, az alánok korábban pogányok voltak, utóbb felvették a kereszténységet. Dzsídán uralkodócsaládja muszlim, de az ország lakói nem azok. A példákat lehet sorolni: minden újabb népnél megtaláljuk ezt az információt. E tekintetben meglepő a hétországiaknál e tudás hiánya: eszerint egy meglehetősen ismeretlen közösségről volna szó. Mindez esetleg azt is jelentheti, hogy nem túlságosan régi lakosai a területnek.

A kevéske rendelkezésünkre álló információt itt köthetjük össze: a Hétország mint kifejezés ugyan nem specifikusan magyar, de a korszakban ismereteink szerint a magyarok mégiscsak így tekintettek magukra (míg másokról nem tudjuk ezt). A 10. század derekán élő al-Maszúdí láthatóan nem sok mindent tud róluk, és ezt nyíltan meg is fogalmazza: talán új jövevények lehettek. Éppen azon a helyen, ahol újabban a magyarokkal kapcsolatba hozható, a magyarságra kifejezetten jellemző régészeti leletek – például tarsolylemez-töredék és hajfonatkorong – kerültek elő.²⁷ Nem mellesleg mindez nagyjából azon a területen, amelyet Irán határvidékének gondolhatunk. (A Szászánidák állama ugyan a 7. században összeomlott az arabok csapásai alatt, de a többé-kevésbé befolyásuk alatt álló, „határvidéki” vazallus államok minden további nélkül léteztek még a 10. században is. Ilyen volt például Szarír, de az örmények vagy a kaukázusi albánok is gyakran kerültek perzsa befolyás alá korábban. Ráadásul ismerünk még egy földrajzi munkát, amely itt említi a magyarokat: al-Bakrí szerint egyik határuk egy hegység, amely Tiflisz, azaz Tbiliszi közelében húzódik, s így a Kaukázussal azonosítható.²⁸ Mindez pedig felveti annak lehetőségét, hogy Hétország lakóiban azokat a magyarokat – pontosabban szavartoi aszfaloioikat – lássuk, akikről al-Maszúdíval szinte egy időben Bíborbanszületett Konstantín császár emlékezett meg a *De administrando Imperio* lapjain.

²⁷ Gabriella M. Lezsák – Andrey Novichikhin – Erwin Gáll: The Analysis of the Discoid Braid Ornament from Andreyevskaya Shhel (Anapa, Russia) (10th Century). *Acta Archaeologica Carpathica* 53 (2018) 143–168.; Erwin Gáll – Gabriella M. Lezsák: A View from the West to the East. An Analysis of the Characteristics, Chronology, and Distribution of the Sabretache Plates in the 10th Century. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* [Jahrgang] 46 (2018) 85–112.

²⁸ Kmoskó: *Mohamedán írók*, I/2. 256.

TINÓDI TÖRTÉNETI HITELESSÉGÉNEK KÉRDÉSÉHEZ: KORTÁRS BESZÁMOLÓ A „SZALKAI VIADALRÓL”

VIROVECZ NÁNDOR

ON THE HISTORICAL ACCURACY OF TINÓDI:
A CONTEMPORARY REPORT ABOUT THE ENCOUNTER OF SZALKA

The poem by Sebestyén Tinódi called “About the Encounter on the Plain of Szalka” commemorated the victory won by the Hungarian border troops over the Ottoman Turks in the region of Ipolyszalka on 9 September 1544. The author of the present paper has recently found a contemporary report, namely a letter written by Tamás Dalmady to the judge of Selmezbánya, which, narrating the very subject of the poem, has made it possible to confront the two sources with each other. Before this analysis is done, the historical context is sketched, namely the Ottoman offensive in Northern Hungary in the summer and fall of 1544, as well as the landowning society of the region introduced, and the series of events reconstructed as precisely as possible. The comparison of the report and the poem has revealed important divergences and differences as regards the events themselves, the chronology, the actors and the troops involved in the battle. The analysis of the individual differences highlights those personal incentives that motivated Tinódi in writing the poem. This is important not only because a forgotten victory is concerned, but also because the analysis gets us closer to both the working methods and personality of Tinódi himself.

Keywords: Ottoman-Hungarian border wars, historical chants, Ottoman garrison of Esztergom, Moravian hussars, Ferenc Nyáry, Menyhárt Balassa

1544. szeptember 8-ról 9-re virradó éjjel, az esztergomi oszmán helyőrség nagyjából másfél ezer fős serege megtámadta Lévát [Levice, Szlovákia]. Az akció sikertelen volt, támadásuk a lévai vár kapujánál elakadt, majd az egész napon át tartó visszavonulás során végül az Ipoly alsó szakaszáig jutottak. A folyón és árterén a mai Ipolypásztó [Pastovce, Szlovákia] és Ipolyszalka [Salka, Szlovákia] térségében átkelőkre az addigra már egyesült – főleg császári-királyi zsoldban, részben földesúri szolgálatban álló, többségében morva, kisebb részben magyar – csapatok vereséget mértek, amelynek eredményeképp a török sereg katonáinak fele holtan maradt a harcmezőn.

Dr. Virovecz Nándor Balázs, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Kora Újkori Történeti Tanszék. A tanulmány az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztályának 2017. november 28-i vitáulésén elhangzott előadás – Tinódi hitelessége? Kortárs beszámoló a szalkai csatáról (1544) – kibővített, írásbeli változata. Az előadás lehetőségét ezúton is köszönöm Ács Pálnak.

Bár hosszú évek óta ez volt az első alkalom, hogy nyílt mezőn legyőzték a törököket, az esemény a kortársak között valamilyen nem kapott akkora hangsúlyt, a jelenleg rendelkezésre álló forrásainkban is épp csak megemlítették.¹ Figyelmet érdemel az a tény is, hogy a csatát követő két évben, a budai pasával folytatott tárgyalások során – amikor a két fél kölcsönösen felröptette egymásnak portyáikat –, ezt nem hozták szóba, pedig ennél jóval kisebb jelentőségű és csekélyebb létszámú csapatokkal végrehajtott rajtaütéseket is egymás szemére vetettek.²

A csatáról a legteljesebb, és az egész eseménysor részleteibe menő kortárs híradás egészen eddig Tinódi Sebestyén *Az szalkai mezőn való viadalról* című költeménye volt, amelyet a csata után három hónappal később, Nagyszombatban vetett papírra.³ A Magyar

¹ „1544. Nyáry Ferenc, Balassy Menyhárral Szalkánál igin megverik az terek császár nípit, kik rablani mentek vala.” Verancsics Antal: *Memoria rerum quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt, qui fuit ultimi Ladislai filius*. In: *Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái*. II. Történelmi dolgozatok magyar nyelven. Közli: Szalay László. Pest, 1857. (Monumenta Hungariae Historica 2, Scriptorum 3) 87. Szakály Ferenc Tinódi *Krónikájának* Sugár István-féle kiadásához írt bevezető tanulmányában ugyancsak Verancsics előbbi adatát említette meg, de szerinte mások voltak a támadók: „Balassa Menyházt, Nyáry Ferenc és Zoltai Lőrinc Veli hatvani bég felett aratot győzelmet meséli el.” Szakály Ferenc: *Igaz történelem – versben és énekben elbeszélve*. Tinódi Sebestyén élete és műve. In: Tinódi Sebestyén: *Krónika*. S. a. r. Sugár István, bev. írta Szakály Ferenc. Bp., 1984. (Bibliotheca Historica) 12. Az Akadémia Kézirattárában található, *Rerum Carponensium Codex* címet viselő kéziratos másolatban csak a lévai „ostrom” került bejegyzésre, helytelenül datálva: „Anno 1545. Turcae Strigonienses facta excursione oppidum Leva diripiunt et incendunt. Arcem conservavit Melchior Balassa.” Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Tört. 2° 81. díszművek 399. 86°. A Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hungarica anyagában található egy bizonytalanul 1545-re datált, a törökök portyáit és terjeszkedését soroló irat, amelyben többek között az esztergomi török helyőrség akciói is említésre kerültek, de a szalkai viadalt nem tárgyalja. Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= ÖStA HHStA) Ungarische Akten Allgemeine Akten (= UA AA) Fasc. 54. Konv. B. fol. 119–120. Külön figyelmet érdemelnek a vonatkozó török források, amelyekben az eseményeknek csupán töredéke került feljegyzésre. A szultáni tanács 1545. január 12-i, budai pasának küldött rendelete visszautal arra, amiről korábban a pasa levélben számolt be. Ebben Balassáról, a meghódolás elleni fő felbujtóról írt, aki a budai és pesti helyőrség élelmiszer-ellátását portyáival akadályozta. Balassát azzal büntették meg, hogy „néhány emberét kézre kerítették, városát és pár házát fölgújtották”, vagyis a szalkai vereséget igyekezett eltitkolni, amennyire lehetett. Dávid Géza – Fodor Pál: „Az ország ügye mindenek előtt való.” *A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545, 1552)*. Bp., 2005. (História Könyvtár. Okmánytárak 1) 25–28.

² Pozsgay Zsigmond és Dessewffy János Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó megbízásából 1545-ben és 1546-ban a budai pasával folytattak tárgyalást. Jelentéseikben beszámoltak a törökök panaszairól. Itt többek között említésre került a hajdúk egy visegrádi rajtaütése, ami után Ságba [Sasinkovo, Szlovákia] hurcoltak hét janicsárt (1545. május 24-i jelentés). Ugyancsak Pozsgay (és Erasmus Scheurer) jelentései szerint a törököknek Balassa és Losonczy István jelentett igazán komoly problémát, az előbbi hajdú Lé-vából portyáztak, legutóbb, 1546. február 1-én, Garamkövesden öt törököt megöltek. Továbbá erősségeik, Balassagyarmat, Léva és [Ipoly?]Pásztó ellen emeltek panaszt (1546. február 2–9-i jelentések). Több mint fél évvel később, Dessewffy János beszámolója szerint a komáromiak portyái mellett ugyancsak Balassa hajdúi akadályozták az esztergomi törökök élelemellátását. A felsorolás sorrendjében ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. (= Turcica) Kt. 6. Konv. 2. fol. 49–52. (1545. május 24.), Konv. 3. fol. 31–37. (1546. február 2–9.), Konv. 4. fol. 94–97. (1546. szeptember 25.)

³ Az szalkai mezőn való viadalról. In: Tinódi: *Krónika*, [XIX] 467–476. A költemény akrosztichonja, Tinódi kikövetkeztetett hangjelölése szerint, Vadai István nyomán: TINODII LANTOS SEBESTIEN DEIAK NAGIZOMBATNAK VARASABAN ZEVRZE EZ ENEVKEVT. (A vezetéknevében lévő két „I” betűismétlődése utólagos, tehát a kiadás előtti betoldásra utalhat, azonban ez nem releváns tanulmányom mondanivalója szempont-

Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Mohács utáni gyűjteményének városi iratai között található egy levél, ami ugyanarról az eseményről számol be, mint Tinódi költeménye. A levélíró Dalmady Tamás,⁴ aki a történetek egy részét saját szemével látta, részletes beszámolóját pedig a csatát követő második napon keltezte. Bár Tinódi több más, időben jóval korábbi eseményt is elegyített költeményébe, mégis, jelentős része összevethető Dalmady beszámolójával. Ez azért különösen fontos, mert korábban nem rendelkezünk olyan forrással, amellyel Tinódi bármely költeménye nemcsak a benne található adatok, hanem egész eseménysorok tekintetében párhuzamba állítható lett volna. Históriais énekeivel kapcsolatban rendre elhangzik a megállapítás, hogy a nála elbeszélte események történeti hitelességéhez nem fér kétség. Időről időre fölbukkannak olyan források, amelyekből néhány részlet valóban igazolható, ugyanakkor a legutóbbi kutatásoknak köszönhetően az is világossá vált, hogy az énekmondó, verseinek szerkesztésekor, az események bizonyos elemeit kidomborította, a többivel szemben előtérbe helyezte, és az is nyilvánvaló, hogy elhallgatott olyan elemeket, amelyek beárnyékolják volna mondanivalója üzenetét vagy a pozitív kicsengésű végkifejletet.⁵

Ezúttal Tinódi költeményének és Dalmady levelének összevetéséből tisztán kiviláglik, hogy nemcsak az egyes eseményeket, hanem a szereplőket illetően is komoly ellentmondások mutatkoznak, amelyek feloldására kísérletet teszek.

jából.) Vadai István: A függőleges beszéd. Tinódi akrosztichonjairól. In: *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére.* Szerk. Balázs Mihály et al. Szeged, 1997. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 35) 636.

- ⁴ A Hont vármegyei Dalmadon [Domadice, Szlovákia] birtokos nemesember. Az 1537 és 1555 között Selmecbánya előjáróinak írt, összesen 68 levelét jelenleg két levéltár őrzi. Nyolc darab az Országos Levéltár városi iratai között – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) R 314 Mohács utáni gyűjtemény Városi iratgyűjtemény 142/2. –, a többi Selmecbányán, a városi magisztrátusnak írt levelek között található. Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Archív Banská Štiavnica fond Magistrát Mesta Banská Štiavnica Litterae missiles [Szlovák Köztársaság Belügyminisztériuma, Besztercebányai Állami Levéltár Selmecbányai fióklevéltára, Selmecbánya város magisztrátusa iratai, levelezés; = MMBŠ Missiles]. Dalmady 1540 körüli, datálatlan levelében a bányavárosok ügyvédjének (*procurator*) nevezte magát, az 1544. december 7-i, 1545. január 7-i és március 12-i leveleit Hont vármegye alispánjaként írta alá. MMBŠ Missiles 1540-es, 1544-es és 1545-ös doboz, a levelek jelzet nélküliek. A Dalmady Győző és Dalmady Sándor által összeállított családtörténet alapján Thaly Kálmán készített egy kivonatot. Az abban közölt leszármazási táblán születési és halálozási dátumaként 1505 és 1553 van feltüntetve, de az említett selmeci misszilisek között 1555. június 27-i az utolsó levele. Thaly Kálmán: *A Dalmadi Dalmady-Család leszármazása.* [Második és befejező közlemény] *Turul* 7 (1889) 93.
- ⁵ A problémával foglalkozó, vagy azt érintő tanulmányok: Szakály Ferenc – Dávid Géza: Újabb adalék Tinódi Sebestyén történetírói hiteléhez. Hajdar bin Abdullah tímár-birtoka. *Irodalomtörténeti Közlemények* 100 (1996) 481–489.; Fodor Pál: Királynék fogságban. Tinódi egy félreértett históriás énekéről. In: *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére.* Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp.–Győr, 2012. 121–132.; Ács Pál: Tinódi Sebestyén és Bornemisza Gergely. In: uő: *Átszítált idő. Tinóditól Tandoriig.* Bp., 2014. 17–26. [Első megjelenése in: *Tinódi Sebestyén és a régi magyar verses epika. A 2006. évi budapesti és kolozsvári Tinódi-konferenciák előadásai.* Szerk. Csörsz Rumen István. Kolozsvár, 2006. 43–54.] Egy eseménysor lehetséges elbeszélési variánsaira és szöveg hagyományokra legújabbán lásd *Egy elfeledett ostrom emlékezete. Szigetvár, 1556.* Szerk. Fodor Pál. Bp., 2016.

Előzmények: török hódítás északon

A Buda bevételét követő török terjeszkedés elsősorban a már elfoglalt területeket volt hivatott biztosítani. Az 1543 és 1544 első felében történt hódításokat követően az ország középső és északi vidéke volt a további hadmozdulatok egyik célpontja, ennek következtében az Ipoly folyó mente végvidékké vált. Jórészt ebben a régióban feküdtek a Balassa család mindkét ágának törzsbirtokai és új szerzeményei (a familiárisaik birtokaival együtt), amelyek nyugat-keleti irányban, Lévától Diósgyőrig, megközelítőleg egységes – csak helyenként szakították meg például ecsedi Báthory András, Bebek Ferenc, Losonczy István, a Nyáryak vagy az esztergomi érsek közbe ékelődő birtokai –, széles sávban lefedték a térséget.⁶ E birtokok ütközőzónává váltak, amelyben – az esztergomi érsekség ipolysági vagy drégelyi katonasága mellett, társadalmi beágyazottságukból eredően – a Balassák rendelkeztek pár száz fős, hadra fogható magánkatonasággal.

A térségben 1544-re már általánossá váltak a portyák, mind a magyar főurak, mind pedig a törökök (elsősorban a budaiak) részéről. Bár Esztergomot már 1543 augusztusában elfoglalták, azonban a közvetlenül északra fekvő Bars és Hont vármegyék prédálása helyett a Dunakanyar biztosítása került előtérbe. Emellett már nagyon korán olyan hírek láttak napvilágot, hogy a törökök Eger dűlására és kifosztására készülnek,⁷ az 1544 tavaszán végrehajtott váci, nógrádi, visegrádi és hatvani foglalásokat követően pedig egyre inkább úgy tűnt, hogy a jövőben is arrafelé veszi majd az irányt a budai és pesti helyőrség. A portyázók hamar meg is jelentek, ami válaszra készítette a helyi birtokosokat is.

1544. május 19-én Balassa Menyhárt és öccse, Balassa János, valamint Losonczy István több más úrral együtt Szécsénynél tervezték csapataik egyesítését, azzal a céllal, hogy

⁶ A Balassa család két ágának – gyarmati: Farkas, Ferenc, Imre, Zsigmond, Menyhárt, Boldizsár, János, Margit, Magdolna; szklabonyai: János – törzsbirtokai alapvetően Nógrád megyében helyezkedtek el (Gyarmat [Balassagyarmat], Kékkő [Modrý Kameň, Szlovákia] és Szklabonya [Mikszáthfalva; Sklabina, Szlovákia]), de többek között Hont és Borsod megyékben is jelentős portaszámot tudhattak magukénak, továbbá felmenőik rokonai szálai révén az erdélyi Almás [Váralmás; Almaşu], Diód [Stremț] és Léta [Cetatea Liteni] várakra is igényt tartottak. A Bars megyei Lévát és az ispáni méltóságot Balassa Menyhárt 1542 év végétől, a Thurzó Annával kötött házasságból eredően – mint a kiskorú Léva János gyámja – szerezte meg. 1543 augusztusában megszállta a Selmecbánya előtt magasodó Szitnya hegyet és ott erősséget épített. 1546-ban Pálffy Péterrel megvette Csábrágot és uradalmát. Szomszédságában bátyja, Balassa Zsigmond foglalta el és erődítette meg a bozói premontrei kolostort. A nógrádi Kékkő és Gyarmat egy ideig osztatlan birtokok voltak, Szklabonyát – nevét predikátumként is használva – pedig szklabonyai Balassa János, a gyarmati ág tagjainak fél-unokatestvére birtokolta. Az apák, gyarmati Balassa Ferenc és szklabonyai Balassa Miklós féltestvérek voltak, előbbtől a hét ismertebb fivér és két lány, utóbbtól János származott. A szintén nógrádi Divény vára ekkor Balassa Imre lakhelye volt, a borsodi Diósgyőrt és a vármegyei ispánságot pedig 1537-től gyakorlatilag Balassa Zsigmond tartotta kézben, amelyre 1540-ben királyi adományt nyert. Farkas, Ferenc és Boldizsár az 1540-es évek derekán, amikor birtokaikat elérte a török hódítás, már nem éltek. Az ipolysági konvent bizonyítványa a családi osztálytételről, 1546. MNL OL X 501. Slovenský národný archív Hodnoverné miesto Hronský Benadik [Szlovák Nemzeti Levéltár, Garamszentbenedeki Konvent mint hiteleshely] Iratok, Fasc. 21. No. 36.

⁷ Révay István turóci ispán és naszádoskapitány levele a selmecbányai bírónak. Pest, 1541. február 27., Ba-bindaly Ferenc csábrági provizor ugyancsak a selmecieknek. Csábrág, 1541. december 17. MMBŠ Missiles 1541/1-es doboz. Később Serédy Benedek levele Serédy Gáspárnak. Szikszó, 1543. február 25. ÖSTA HHSTA UA AA Fasc. 50. Konv. B. fol. 73.

Eger felé induljanak és összecsapjanak az oda tartó törökökkel.⁸ A támadásokkal szembeni fellépés igénye hívta életre a július 6-i, sajoszentpéteri gyűlést, amelyen a középső és északkeleti országrész urai közül többen részt vettek. Itt határoztak Eger megerősítéséről, számba vették a lakosság ellenállásának lehetőségeit, és segítséget kértek a királytól.⁹ Ez azonban már elkésztett reakció volt, ugyanis még ebben a hónapban bekövetkezett, amitől korábban tartottak. A budai törökök táborba szálltak, felégették Eger környékét, és bár a várat nem tudták elfoglalni, tovább vonultak Miskolcra, ahol óriási pusztítást végeztek, és tömegeket hurcoltak el.¹⁰

Ezzel párhuzamosan a bányavárosok ellen tervezett akcióról szóló hírek is napvilágot láttak. Még 1544 májusának végén figyelmeztette Balassa a selmecbányaiakat: a pesti táboron rajtaütő emberei olyan hírekkel tértek vissza, miszerint a törökök azt híresztelik, hogy Eger ellen készülnek, de valójában a bányavárosokat akarják dúlni.¹¹ A bejelentkezés nem is váratott magára, ugyanis azon a nyáron az esztergomi „Perwana” – más forrásban „Pferdana” – vajda és a budai Mehmet pasa több levelet is küldött a városoknak.¹² Ennek ellenére, mivel komolyabb lépést ebbe az irányba még nem fejtettek ki, az előzmények alapján továbbra is úgy gondolhatták a térség birtokosai, hogy jelentősebb támadás továbbra is keleti irányba indulhat.

⁸ Eredetileg Losoncon lett volna találkozójuk, de elhalasztották, mert Kékkőbe török hírek érkeztek: „et dicunt, quod Thurcae die hesterni sese cum copiis suis versus Agriam movissent et jam in itinere essent. Copiarum numerus non est satis exploratus. Hodie hora ferme quinta ante meridiem domini Melchior et Johannes Ballassa versus Zechen cum gentibus suis armis instructi descenderunt, ibi dominus Steffanus Lossonchi et alii domini copias gentium suarum cum illis conjugent, illic tandem contra Thurcas versus Agriam descendunt.” Rácz Ferenc levele Bártfai Valkó Tadeusz selmecbányai bírónak. Kékkő, 1544. május 19. A levélre írt korabeli német kivonat szerint a törökök 3000 fővel portyáztak már ekkor. MMBŠ Missiles 1544-es doboz.

⁹ *Magyar országgyűlési emlékek*. I–XII. Szerk. Fraknói Vilmos – Dr. Károlyi Árpád. Bp., 1874–1917. (Monumenta Hungariae Historica 3, Monumenta Comititalia regni Hungariae 1–12) II. (1537–1545) (=MOE 2) 597–598., 602–605.

¹⁰ A nagyjából 5000 főnyi török sereg akciójáról és a környék birtokosainak, úgymint a Balassa fivérek, Losonczy, Bebek Ferenc és Basó Mátyás mozgásáról számol be a bakabányai bíró és tanács levele a selmecbányainak. Bakabánya, 1544. július 22. MMBŠ Missiles 1544-es doboz.

¹¹ „[...] ut servitores nostri iverant versus Pesth et illinc ex castris Turcarum abriperunt equos et Turcos aliquos necaverunt et dicunt magnam copiam Turcarum esse in promptu in campo Pesthiensi, qui istis diebus faciunt eruptionem et depraedationem. Ipsi quidem Thurci promulgant velle ire ad obsidendam arcem Agriensem, [...] ut volunt ad montanas civitates irrumpere.” Balassa Menyhárt levele a selmecbányai bírónak és esküdteknek. Léva, 1544. május 29. MMBŠ Missiles 1544-es doboz, No. 53.

¹² Perwana esztergomi vajda levele a selmecbányai bíró Bártfai Valkó [Walcho] Tadeusznak. Esztergom, 1544. május 18. MMBŠ Missiles 1544-es doboz, valamint Körmöcbányának és Újbányának. Esztergom, 1544. június 17. MMBŠ Levelezés másolati könyve fol. 32^v., valamint ismeretlenek, az esztergomi újvárosból, június 24-én, amelyben egy ezüstözött serlegért cserébe török híreket ajánlott. MMBŠ Levelezés másolati könyve fol. 33^r.; Mehmet pasa a bányavárosoknak. Buda, 1544. június 20-án, amelyben felrója nekik, hogy amióta a császár meghódította Budát, azóta nem adtak hírt magukról, ezért Kis Pétert küldi hozzájuk követségként. MMBŠ Levelezés másolati könyve fol. 32^r., és Mehmet pasa levele a körmöcbányaiaknak és a többi bányavárosnak, 1544. július 16-án, amelyben a hét bányaváros követét várja, hogy behódolásukról tárgyaljanak. MMBŠ Missiles 1543-as doboz.

A lévai, ipolypásztói és ipolyszalkai események...

Az előbbieket fényében különösen nagy meglepődést kelthetett a Léva elleni támadás. A különböző források részletes összevetését megelőzően az események rekonstruálását kíséreljük meg. A támadó sereg pontos kiindulási helyéről sajnos nincs egyértelmű adatunk. Tinódi szerint Esztergomból indultak, Dalmady Tamás azonban nem nevezett meg pontos helyet. Előzményként annyit jegyzett meg, hogy szeptember 7-én, vasárnap, vagyis a csata előtt két nappal, Drégelyt körüljárva vagy megkerülve törökök keltek át a hegyeken. Elképzelhető tehát, hogy ez a sereg is része volt annak, amelyik másnap, vagyis szeptember 8-án, hétfőn este Léva ellen indult, de a „máshonnan” átkelés, valamint visszavonulási útvonaluk is az esztergomi és kakati [Párkány; Štúrovo, Szlovákia] kiindulást igazolja.¹³ Utóbbiak felvonulása ez esetben a Garam mentén történt. Amennyiben Kakatról észak felé haladtak a folyó folyásirány szerinti jobb partján, a zselízi útvonalon, akkor egy idő után át kellett kelniük a Garamon, hogy Léva felé mehessenek.¹⁴ Ugyanakkor a folyó bal partja és az attól 1-2 km-re, keletebbre húzódó észak-déli irányú, Garamkövesd [Kamenica nad Hronom, Szlovákia]–Léva útvonal között fekvő sík, erdős, ligetes, vízfolyásokkal szabdalta, helyenként mocsaras terület megfelelő kalauz vezetésével alkalmasabb lehetett a rejtőzködésre, mint a jobb parti út, amely végig falvakon keresztül vezet. Az éjszakai felvonulásból kiindulva az pedig egyértelmű, hogy a portyázók minél inkább rejtve akartak maradni. Bár nem tudjuk, hol keltek át, de a folyó bal partján voltaképpen lakott terület érintése nélkül egészen Léváig eljuthattak. Az események későbbi szakaszában a gyülekező magyar–morva seregek éppen egy olyan török fogolytól szereztek információkat, aki még az éjjel a mocsárban ragadt. Alig pár héttel később Balassa arról adott hírt, hogy Léva alatt, Sárónál 400 martalóc rejtőzött el a ligetes ártérben.¹⁵

A török sereg létszáma és összetétele kapcsán pontos kijelentéseket nem tehetünk: összesen nagyjából 1500 főben határozhatjuk meg, amelyet becslés alapján ezerfős lovasság és ötszáz fős janicsárság alkotott. Utóbbiak, későbbi szerepükből következtetve, nagy valószínűséggel nem mentek el Léváig, hanem hátrahagyhatták őket, talán a felvonulási út biztosítása miatt. Dalmady nem nyilatkozott a támadás céljáról. A meglepetésszerű hajnali érkezés és az, hogy a város felgyújtása után kifejezetten a várat célozták meg, mind arra utal, hogy az állandó portyáival zavart keltő Balassa Menyhárt fogságba vetése a terveik között szerepelhetett. Ugyanakkor a bányavárosokra vonat-

¹³ Könnyen lehet, hogy a hegyeken átkelő kiindulási pontja Nógrád vára volt, ugyanis 1544 tavaszán–nyarán Esztergomból oda helyezték át martalócokat, akik ily módon csatlakozhattak az esztergomiak támadásához. Hegyi Klára: *A török hódoltság várai és katonasága*. I–III. Bp., 2007. (História Könyvtár. Kronológiák. Adattárak 9) II. (A budai vilájet várainak adattára) 698., 751.

¹⁴ A több mint száz évvel később, az ugyanebben a régióban zajlott hadmozdulatok idején, Kálna volt az opcionális átkelő a Garamon. Sudár Balázs: *A zarnócai csata (1664) – török szemmel. Történelmi Szemle* 58 (2016) 475–481.

¹⁵ A sárban ragadt török Tinódi költeményében (úó: *Krónika*, [XIX] 472. 147–148. sorok), a 400 martalóc a bakabányai bíró és tanács Selmecebányának írt levelében. (Bakabánya, 1544. szeptember 27. MMBŠ Missiles 1544-es doboz.)

kozó terveik Léva kiiktatása nélkül megvalósíthatatlanok lettek volna, tehát a vár elfoglalása is elkerülhetetlen volt.

Ami azonban a támadókat fogadta, az bizonyára számukra legalább akkora meglepetést okozott, mint Balassának a támadás. Ő ugyanis azon az éjjelen, a rajtaütés idején nem tartózkodott Léván, hanem Dalmady Tamás szerint Balassagyarmaton volt. Nem zárható ki, hogy a támadók tudtak erről, ez esetben nem a foglyul ejtése lehetett a cél, hanem épp ellenkezőleg, igyekeztek a főúr távollétét kihasználni. Miután a városban gyűjtogatni kezdtek, megrohanták a várat, amelynek külső kapuit sikerült is bevágniuk. Ekkor viszont Balassa, akit már jóval a törökök Lévára történt érkezését megelőzően értesíthettek, nagy sietve visszatért embereivel, kiszabadították a foglyokat és a várost felgyújtók java részét megölték. A törökök a várat tehát nem tudták bevenni, hanem a zsákmánnyal megkezdték a visszavonulást. Balassa ekkor döntött úgy, hogy a sebtében összeszedett, nagyjából 50–100 főt számláló hadinépével utánuk ered. Erre már világos hajnalban kerülhetett sor, ugyanis Dalmady Tamás saját állítása szerint ezt személyesen látta. A törökök a várostól pár kilométerre, délkeleti irányban fekvő Ludány [Vámosladány; Mýtne Ludany, Szlovákia] mellett felkínálták a megütközés lehetőségét. Valószínűleg taktikai megfontolásból döntöttek így. Bizonyára egy ütőképesebb csapatot hagytak hátra hátvéd gyanánt, amely az üldözőkkel harcba bocsátkozva biztosította volna a zsákmánnyal visszavonuló főerőt. Balassa azonban a portyázók túlereje miatt nem vállalta a csatát, hanem bevárta az ipolysági huszárokat, akiket időközben ugyancsak riadóztattak. Miután összlétszámuk így már nagyjából 400 főre rúgott, továbbindultak, majd egész napon át követték a visszavonulókat, akiket már csak a jóval messzebb fekvő Ipolypásztónál, és jóval később, a késő délutáni vagy kora esti órákban értek be. Ezen a ponton azonban tisztáznunk kell, hogyan kerültek oda egyáltalán a törökök, ugyanis annak útba ejtése az Esztergomba történő visszavonulás szempontjából teljesen értelmetlennek tűnik. Ennek megértéséhez a lévai támadással párhuzamosan történt eseményeket, valamint a természetföldrajzi környezet jellemzőit kell figyelembe vennünk.

A felvonulás kezdetekor, de legkésőbb az éjszaka folyamán a nyugatabbra lévő helyőrségekbe is eljutott a portya híre. Komáromból Horvát [Horvátinovy] Bertalan és Zoltay Lőrinc, Nagysurányból [Šurany, Szlovákia] Nyáry Ferenc, a legtávolabb eső Vágselylyéről [Šaľa, Szlovákia] pedig Karl von Zierotin morvaországi főnemes a parancsnoksága alatt lévő, nagyjából 1000 fős lovassággal kelt útra. Ezt a sereget pár hónappal korábban, 1544 tavaszán a végvidéki védelemhez vezényelték Magyarországra.¹⁶ A csapatok bizonyára nem voltak teljesen készületlenek, ugyanis az ellenség dunai átkelésének már ko-

¹⁶ Dalmady Tamás egy korábbi levelében adott hírt a morvákról. Kapitányuk 1544. április 6-án, virágvasárnap ment Nagyszombatba, ahol a következő nap, hétfőn osztott fizetést és elméletileg 3000 (!) főnyi könnyű fegyverzetű lovas, vagyis huszárt fogadott föl. „Carolus parvus capitaneus gentium Moraviensium dominica palmarum venit cum pecuniis ad Tirnaviam, feria secunda sequenti distribuit stipendiariis pecunias. Ipse conduit et habebit ad rationem Moraviensium huzaronum levis armaturae equites tria milia.” Dalmady Tamás levele Bártfai Valkó Tadeusz selmezbányai bírónak. Dalmad, 1544. április 10. MMBŠ Missiles 1544-es doboz. A sereg jelenléte a cseh és morva rendeknek, a speyeri birodalmi gyűlés által megszavazott adónak, és bizonyára V. Károlynak volt köszönhető. MOE 2, 551. A „huszár” elnevezés használatáról, vala-

rábban híre mehetett. A három irányból érkező katonaság a késő délután folyamán minden valószínűség szerint valahol Kürt [Strekov, Szlovákia] környékén egyesült. Összlétszámuk nagyjából 1300 főt tett ki, döntő többségüket az említett morva huszárak adták, de a magyar urak részéről Nyáry, Horvát és Zolthay mellett Werbőczy Imre és Pálffy Péter is ott voltak, nyilván saját csapataikkal együtt. A sereg ezután a Garamhoz vonult, és elállta azt a dunai utat, amelyen a lévai portyáról éppen visszatérőben volt a Balassa által visszavert és követett török sereg. Amennyiben a törökök eredeti úti célja nem az Ipoly és azon át hódoltsági állomáshelyeik (Nógrád, Vác vagy talán Pest) voltak, akkor a dunai út lezárása lehetett az oka annak, hogy keleti irányba átkelésre kényszerültek a dombvonulat másik oldalán lévő Ipolypásztóra.

Ekkor érte be őket Balassa és a ságiak csapata, akik ott megtámadták őket. Ez azonban nem járt sikerrel, ugyanis a puskás janicsárok megállították a lovasrohamot. A trombitást lelőtték, Balassa Nagy Ambrus nevű ipolypásztói tisztartóját pedig az első rohamban lefejezték. Ennek következtében a további veszteségeket elkerülendő, a faluba húzódtak vissza. A törökök azonban nem álltak meg, hanem déli irányba folytatták visszavonulásukat, mert azzal számolhattak, hogy Ipolyszalkán túl, délnyugat felé még kijuthatnak a Dunához, és így az átkelőhöz. Erre azonban már nem kerülhetett sor, ugyanis a von Zierotin és mások vezette sereg is beérte őket. A pontos érkezési irányuk ismeretlen, talán délnyugati irányból, vagyis a törökök által tervezett kijutási útvonaláról érkeztek. A törökök, immáron más választásuk nem lévén, a puskás janicsárok fedezete alatt megkezdték az átkelést az Ipolyon és árterén. A morva–magyar sereget a parancsnokok ekkor három részre bontották, két szárny átkelt a vízen, és bekerítette az átkelőket. Támadásuk megindításával egy időben üzentek Ipolypásztóra Balassának is, hogy csatlakozzon hozzájuk. Az ily módon egyesült sereg fölünyes győzelmet aratott, állítólag több mint 700 törököt öltek meg.

A Léva elleni támadás azonban nem egy magányos akció volt. Ugyanekkor Losonc [Lučenec, Szlovákia], Rimaszombat [Rimavská Sobota, Szlovákia] és Rimaszécs [Rimavská Seč, Szlovákia] térségében is portyáztak, illetve szeptember 10-én ismét feltűnt 300 lovas Drégelynél. Jóllehet a győzelem komoly sikernek számított, de nem tudott gátat vetni a további portyáknak, a hónap végén pedig újra lovasok jelentek meg Léva alatt. Az év végén már arról adott hírt Dalmady, hogy december 1-én és 2-án, Ságón és Szécsényen túl 8-10 falut felégették és a környéket teljesen elnéptelentítették.¹⁷

mint a magyar és morva lovasság közötti egységesülési tendenciáról lásd B. Szabó János: *A középkor magyarországi könnyűlovassága, X–XVI. század*. Máriabesnyő, 2017. (Studia Militaria Hungarica) 249.

¹⁷ Dalmady Tamás levele Bártfai Valkó Tadeusz selmecebányai bírónak. Dalmad, 1544. december 8. MMBŠ Missiles 1544-es doboz. A Balassák későbbi határvédelmi szerepéhez lásd Pálffy Géza: *A Balassi család szerepe a törökellenes határvédelemben az Ipoly és a Garam folyók mentén a 16. században*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie Modrý Kameň, jún 2012. Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí*. Zost. Helena Ferencová – Erika Antolová. Modrý Kameň, 2013. 135–146. [Szlovák nyelven: *Účasť rodiny Balašovcov na protitureckej obrane hraníc podlíz riek Ipeľ a Hron v 16. storočí*. In: uo. 147–158.]

... és ahogyan Tinódi megírta

A költemény, amelyben Tinódi ezeket az eseményeket megörökítette, három részből áll: a miskolci dúlás, a lévai és azt követő, Balassa Menyhárt személye körül zajló események, végül pedig a Nyáry Ferenc vezette sereg győzelme Ipolyszalkánál. Ha a verses mű, már hivatkozott 1984-es kiadásának sorszámozását vesszük alapul, akkor a 65-től a 104. sorig terjedő strófák tárgyalják azokat az eseményeket, amelyekről Dalmady levele is szól, más részeit pedig egyéb forrásokkal vethetjük össze.

A miskolci török portya, bár körülbelül másfél hónappal korábban történt, azért szerepel a költeményben, mert Tinódi szerint a később Léva ellen támadó törökök is részt vettek abban. A felsorolt főemberek neveit egy kivételtől eltekintve ott találjuk az 1543. és 1544. évi esztergomi zsoldlistákban. Ajváz [Ajvár], Kubád [Deli Kubád] és Ramazán [Ramadán] lovassági parancsnokok 1543 szeptemberétől teljesítették szolgálatot, a következő évben pedig további két agassággal erősítették a fegyvernemet Naszuh [Naszuf] és Musza [Musz] vezérlete alatt.¹⁸ Egyedül Sabán vajda nem szerepel a zsoldlistákban, illetve a támadást megelőző hónapokban a már említett Perwana vajda nevével találkozunk Esztergomban.¹⁹

A költemény szerint Sabánnak régóta volt kémje Lévában, akitől tudta, hogy Balassa mindössze száz lovassal őrzi a várost. Sabán értesülése hatott a pasára, aki engedélyezte a Léva elleni támadást. A portya célját Tinódi a vár és város elfoglalása mellett a várúr foglyul ejtésében jelölte meg. Az agák készülődni kezdtek, de nemcsak lovasságuk, hanem a janicsárok is velük tartottak.²⁰ A Tinódi által közölt „tizenöt száz nép” az agák vezérelte, nagyjából 500 fős lovasságból, a megközelítőleg hasonló létszámú janicsárságból és bizonyára a portyához csatlakozott többi egység tagjaiból, az összesen talán több mint félezer főt kitevő martalócokból állt.²¹

A költemény alapján a támadás tehát Esztergomból indult, a szerző az akció pontos idejét is megírta a vers utolsó részében. Az eseménysor „Kisasszony másnapján” este ért véget, tehát az indulás a szeptember 8-ról 9-re forduló éjjelen történt. Átkelve a Dunán, a Garam mentén haladva még „setét hajnalban” Lévára érkeztek. Ezen a ponton érdemes megjegyeznünk, hogy ezek az események nagy valószínűséggel nem egyetlen éjszaka alatt történtek. A párkányi indulás a szeptember 8-i este beálltával, de az oda történt átkelés bizonyára már jóval korábban megtörténhetett. A Lévára érők előbb a várost gyújtották föl, majd a várhoz igyekeztek, és amikor annak kapuját elkezdték betörni, a várból lövöldöztek rájuk. A vers és a beszámoló eddig tehát jórészt egyezik. Amit viszont Tinódi ezután előad, az már hőskölteménybe kívánkozik.

¹⁸ Ajváz 1545 után Ali váltotta, a többiek 1549-ben is a lovasság parancsnokai voltak. Hegyi: *A török hódoltság*, II. 689., 695., 700–701.

¹⁹ Lásd 13. j.

²⁰ Tinódi és Dalmady sorai megerősítik korai esztergomi jelenlétüket, ez azonban konkrét forrásokkal csak 1547–1548-ban mutatható ki, 472 fős létszámmal. Hegyi: *A török hódoltság*, II. 688.

²¹ Hegyi: *A török hódoltság*, II. 697.

Balassa Menyhárt – bizonyára álmából fölriadván – „csak az egy imegbe”, kezében egy szál szablyával a kapuhoz rohant, a törökökre támadt és embereit bátorítva onnan vezényelte a védelmet. A támadók erre felhagytak a vár ostromával, és zsákmányukkal hazaindultak. A vers szerint a főúr nem hagyta annyiban a dolgot, hanem lóra szállt, és embereivel együtt, valamint az időközben Ipolyságból érkezett vitézekkel üldözőbe vette a zsákmánnyal visszavonuló törököket. Hamar szembesült azzal, hogy létszámuk közel sem haladja meg az üldözöttekét, ezért csak azok hátvédjével csapott össze, és többen közülük párbajt vívtak. Tinódi megemlíti Balassa egy „jámbor szolgája”, Nagy Ambrus halálát, valamint inasa, Godocsi vitézségét, aki Deli Kobattal, vagyis Kubád agával tört kopját. A költemény szerint ekkor döntött úgy Balassa, hogy végleg visszatér Lévára, belátva, hogy az óvei jóval kevesebben vannak, mint a már visszavonuló támadók.

Tinódi tehát még részleteiben is ugyanazokat az eseményeket adta vissza, amelyekről a szemtanú Dalmady írt, viszont két, nagyon is jelentős különbséggel. Balassát Léván várvédő hősként szerepeltette, pedig ő akkor még ott sem volt, valamint az első kopjátörések után visszafordította Lévára, holott tovább üldözte a törököket és részt vett az utolsó összecsapásban is. Szerencsére Dalmady beszámolóján kívül van még egy forrás, ami az események rekonstruálásához relevanciával bír. Andreas Noldel, a selmecbányai érdekeltsgű vállalkozó-kereskedő ugyanis pár részletről értesítette a selmecieket.²² Dátum nélküli, hamarjában írt rövidke levele szerint Léva ura csakugyan nem volt ott a támadás kezdetekor, és bár nem jelölte meg, hogy honnan tért haza, de kiszabadította a foglyokat, a városban gyűjtogatók nagyobb részét pedig megölte.

Nagy Ambrus halálának említése egyezik Dalmady beszámolójával, ugyanakkor az ipolypásztói helyszínt nem említi. Balassa párbajozó inasa bizonyára megfeleltethető egy 1549-es hatalmaskodási ügyben említett Gadóczy Gáspárral, aki Balassa embereként 1546-ban, a márianosztrai pálosok birtokain foglalt el jószágokat.²³ Istvánffy *Históriájában* – amelynek vonatkozó része teljes mértékben Tinódi költeményének adaptációja, megtoldva Thury György hősi karakterével – Gadoci/Gadóczy Péter olvasható.²⁴

²² Andreas Noldel levele a selmecbányai bírónak és tanácsnak. 1544. [s. d.] MMBŠ Missiles 1544-es doboz. Köszönöm Fazekas Istvánnak a pontos értelmezéshez nyújtott segítségét.

²³ MNL OL X 501 Fasc. 43. No. 3.

²⁴ Istvánffy *Históriájában* a szalkai viadalról szóló rész Tinódi költeményének és a század végére kialakult vitézi panteon tiszteletének elegye. Thury György, a végek verhetetlen bajnoka ifjúkorában Ipolyságon kezdte meg szolgálatát, és Takáts Sándor róla írt tanulmánya szerint a várra alakított kolostor első kapitánya is ő volt. Maga a kolostor, mint védelmi célból megerősítendő hely, 1543 végén az országgyűlés előtt is napirendre került, de már ugyanezen év februárjától bizonyítottan volt ott helyőrség. Lásd az 1543. október 4-i, pozsonyi felterjesztésben és a király október 6-i válaszában: MOE 2, 478–480., 526., 536., Laczkavik György: *Egy politikus főpap a 16. század első felében. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutása*. 2012. [Doktori disszertáció. Kézirat.] 81–82. Thury tehát elméletileg ott lehetett, hogy bajtársaival együtt csatlakozzon Balassához. Mindez azért fontos, mert sem Tinódi, sem Dalmady nem nevesített senkit a sági huszárak közül. Nem tudjuk, hogy vajon Istvánffynak rendelkezésére állt-e olyan forrás, amelyből ezt megállapíthatta, sokkal valószínűbbnek tartom, hogy *Históriája* keletkezésének idejére a leg-erősebb vitézi imázssal bíró legendát – fiatalkori sági éveinek ismeretében – illetlenség lett volna nem említeni a győzelemben, és ezért szerepeltette Nyáry és Balassa mellett. Nicolai Isthvanfi Pannoni: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Coloniae Agrippinae, 1622. 275.* Istvánffy Miklós: *Magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. 1/2. S. a. r. Benits Péter. Bp., 2003. 112.*

Balassa visszafordulása után következik a költemény harmadik része, amely térben ugyan máshol, de a támadással nagyjából egy időben kezdődik, így voltaképpen egyidejű eseményeket ad elő Tinódi. A támadás híre először Komáromba, Horvát Bertalanhoz jutott el, aki riadóztatta Nagysurányban Nyáry Ferencet. Jóllehet kisebb csapatokkal mindketten kivonultak, de a hadinép összegyűjtése nem ment olyan egyszerűen. Tinódi a költeménynek ezen a pontján rendkívül hosszan fejti ki a szerencsétlen közjátékot, amelynek vége a két vitéz egymásra találása és a „seregek” egyesülése lett. Horvát vonult ki először, de hamar visszatért állomáshelyére, Nyáry ugyancsak kivonult, de mivel nem találta Horvátot, emberei azt hitték, hogy csak álhír volt a török portya és becsapták őket. Nyáry azonban egyelőre nem akart visszavonulni, hanem az Esztergommal szembeni átkelőn, Kakaton szeretett volna az ellenségén ütni. Csak ezután üzentek a morva huszároknak Vágsellyére. Azt, hogy merre is kell keresniük a portyázókat, Léva égő házai (!), illetve az elfogott, többek között egy mocsárba ragadt török elmondásai alapján tudták meg. Nyáry is szembesült azzal, amivel korábban Balassa, miszerint túl kevesen vannak ekkora sereg megveréséhez, ezért első terve az volt, hogy az átkelőig követi a visszatérő portyázókat. A surányi, komáromi, vágsellyei sereg egyesülése után beszédet mondott a fegyelem megtartásáról, ennek ellenére Zolthay Lőrinc két társával előrelovagolt, ezzel párbajt provokálva. Végül az ipolyszalkai mezőn találtak rá a törökökre, akik épp átkelni igyekeztek a folyón. Nyáry kihasználta helyzeti előnyüket, három részre osztotta a sereget, így a puskás janicsárokat is sikerült megbontania. Ezután három oldalról lerohanták őket.

Dalmady Tamás levele a költemény harmadik részével nem mindenben vethető össze, ugyanis ezekről az eseményekről nem számol be részletesen. Léva égése érdekes párhuzam, amit ő is látott, az itt most állítólag Nyáryék tájékozási pontja. Kakat mint lehetséges rajtaütési célpont teljesen természetesen kínálta magát. A folyamatkelés közbeni támadás még kis egységekkel is sikeres lehetett. 1546 februárjában, az Esztergomból átkelő törököket Kakat felől hét (!) surányi huszár provokálta.²⁵ Figyelemre méltó különbség azonban, hogy nemcsak a csapatok létszámában, hanem azok összetételében és a vezérek név szerinti említésében sem egyezik a két szerző. Dalmady a végső összecsapásban részt vett létszámot 1700 főben jelölte meg: a morva lovasság, köztük Nyáry és a többi vezér 1300, a ságiak és Balassa csapata pedig 400 főnyi lovassággal voltak jelen. Tinódi ezzel szemben Balassa harcba szálló csapatát nem számszerűsítette (még a költemény elején tett egy utalást arra, hogy 100 lovasa van), Nyáry esetében viszont megjegyezte, hogy a király meghagyásából 900 embernek parancsnoka, de először csak 350 fővel vonult ki. A végső egyesüléskor a komáromiak, a vágsellyei morva huszárok és az ő maradék nagysurányi emberei összesen 930-an voltak, amikor az Ipolyhoz értek, azonban Balassa és a ságiak szerinte nem voltak köztük. A magyar és a morva csapatok aránytalan számbeli megoszlását, Dalmadyval ellentétben, természetesen nem emelte ki. Emellett a vezéregyéniségek közül Nyáry, Horvát Bertalan és

²⁵ Pozsgay Zsigmondnak és Erasmus Scheurernek a 3. jegyzetben hivatkozott, Balassára és Losonczy Istvánra vonatkozó, 1546. februári jelentése. ÖStA HHStA Turcica Kt. 6. Konv. 3. fol. 34^v.

Zolthay Lőrinc bukkan föl, viszont a Dalmady által említett Werbőczy Imre és Pálffy Péter érdekes módon nem. Andreas Noldel selmeci vállalkozó fentebb említett levele erre vonatkozóan is nagyon tanulságos. Eszerint a dunai utat Karl von Zierotin [von Scherettin] és más, név szerint nem említett urak hadinépe elállta, ezáltal a Léváról visszavonuló törökök csapdába szaladtak, és Ipolypásztónál három oldalról megtámadták őket.

A költemény befejező része szerint a győzelem után Balassa, Nyáry és vitézeik közösen ünnepeltek, a lantos isteni áldást is mondott rájuk, hogy jó hírnevet szerezzenek. Mindez nemcsak azért különös, mert a költemény szerint Balassa még idő előtt visszatért Lévára és nem is volt ott a végső összecsapásnál, hanem azért is, mert a két főúr közös mulatozása előéletük ismeretében erősen kétséges. Balassa és Nyáry ekkor már több mint egy évtizede kibékíthetetlen ellenségek voltak. A kettejük közötti érdekellentétet alapvetően a főispáni méltóságért vívott versengés okozta. 1533. április 23-án Ferdinánd király Balassát nevezte ki Hont vármegye főispánjává.²⁶ Ő azonban fivéreivel együtt János király országában, Erdélyben forgolódott és a hivatali esküt sem tette le, és bizonyára ezen okok miatt 1535. január 6-án Nyáry Ferenc kapta meg a honti főispánságot.²⁷ Annak ellenére, hogy Balassa időközben János király szolgálatába állt, Nyáry pedig elődjéhez hasonlóan nem tett hivatali esküt, mindketten főispánnak tekintették magukat, így az ő ellentétük is része lett az ország belháborújának. Amikor 1537. október 28-án Menyhárt bátyja, Balassa Zsigmond feleségül vette a májusban elhunyt diósgyőri várnagy, Pemfflinger István özvegyét, Fánchy Borbálát, és elfoglalta a diósgyőri várat, akkor Nyárynak kellett ellene vonulnia.²⁸ Nyáry az év végéig pusztította is Balassa Zsigmond javait, jóllehet mindkét király a béke megtartására szólította föl alattvalóit.²⁹ Természetesen a Balassa fiúk válasza sem maradt el, és az elmérgesedett viszony szabályos magánháborúvá vált. Zsigmond és Menyhárt megtámadták Hont megye Nyáry ispánsága alá tartozó részét, azzal a céllal, hogy elfoglalják azt, addig is Nyáry birto-

²⁶ MNL OL Magyar kancelláriai levéltár Libri Regii A 57 Vol. 1. 208.

²⁷ 1533. április 26-án, Ferdinánd király vingárti Horváth Gáspárnak tett adományában említette, hogy a Balassa fivérek hűtlenség miatt erdélyi birtokokat vesztek el. MNL OL Libri Regii A 57 Vol. 1. 204. 1534-ben Balassa Imre Gritti ellenzékéhez tartozott, az ifjú Balassa János pedig Czibak Imre mellett volt, még annak megöletésekor is, talán szolgálójaként. Menyhárt emiatt úgy tudta, hogy öccsét Czibak mellett ölték meg. Balassa Menyhárt levele, [s. d.], bizonyára pár nappal 1534. augusztus 11., vagyis Czibak megöletését követően, és amit kerecsényi Szalay János mellékelte saját, Ferdinánd királynak küldött leveléhez. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 25. Konv. A. fol. 40–42. Kiad. *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*. I–V. Szerk. Bunyitay Vincze et al. Bp., 1902–1912. II. 381–382. Nyáry Ferenc ispáni kinevezését lásd MNL OL Libri Regii A 57 Vol 1. 311.

²⁸ „[...] ex Wiennae audivi quod domina Barbara Fanchy relicta Stephani Peniflinger cum Sigismundo Balassa contraxit matrimonium, dominica die ventura solemnitate nuptiae celebrari determinaverunt, [...] forsan jam castrum Gyosgyewr obsiderunt et Franciscus Nyary cum equitibus armatis et peditibus lanczkehnt ac servitoribus suis pro defensione huius terrae et montanarum civitatum advenire debent contra illos Balassa...” Dalmady Tamás levele Selmechánya bírójának és szenátusának. Dalmad, 1537. október 25. MNL OL R 314 142/2. No. 26.

²⁹ Dalmady Tamás levele Bártfai Valkó Tadeuszknak. Dalmad, 1537. december 16. MMBŠ Missiles 1537-es doboz.

kait pusztították.³⁰ Fráter György próbálta mentégetni Thurzó Elek helytartó előtt Menyhártot, miszerint akciójuk valójában csak válasz akart lenni arra, hogy a Hont megyeieket Ferdinánd király hűségére eskették.³¹

Pár évre rá ugyan elhallgattak fegyvereik, és a Balassák is elismerték Ferdinándot királyuknak, de Nyáryval való viszonyukban 1544-re sem történt lényegi változás.³² Hont vármegye főispánóságának kérdésével az 1542 novemberi pozsonyi országgyűlés is foglalkozott. A két főurat eskütelre és a megye egyesítésére szólították föl, továbbá arra kérték a királyt, hogy ha nem tennék le fogadalmukat, fossza meg őket tisztségüktől.³³

Aki tehát egy kicsit is járatos volt a bányavárosok környékének viszonyaiban, az Tinódi költeményét olvasva hitetlenkedve csóválhatta a fejét: Nyáry és Balassa közös mulatozása ugyanis képtelenségnek hangzott.

A táblázatban a költemény igazolható, valamint ellentmondásos elemei közül a legfontosabbak láthatóak. (Az idézetek az egyszerűség kedvéért az 1984-es, Sugár-féle kiadásból valók, a Dalmady leveléből nyerhető információkat DT jelzi.)

³⁰ Thurzó Elek levele Ferdinánd királynak. Sempte, 1538. április 5. In: *Enyingi Török Bálint*. Bev. írta, közli Besenyei József. Bp., 1994. 157–158. Nyáry ezalatt félholtra verette Balassa Zsigmond Soós Tamás nevű familiárisa fiát, aki épp követségben járt a Forgách testvéreknél, amikor elkapták. Balassa Menyhárt halastavát lehalásztatta, és több birtokot is feldúlt, többek között a Hont megyei alispánét, aki ekkor Balassa szervitora volt. Fráter György levele Várday Pálnak. Buda, 1538. március 30. Károlyi Árpád: Fráter György levelezése s egyéb őt illető iratok a bécsi cs. és kir. államlevéltárból. [I. közlemény.] *Magyar Történelmi Társulat* (1878) 218. Nyáry János (Ferenc testvére) sági tiszttartó a sági kolostorba, Nyáry Ferenc pedig később Nagysurányba hívta Dalmady Tamást, akinek kifejtették a Balassák pusztításait. Dalmady Tamás levele Fayner Gergely selmecebányai jegyzőnek. Dalmad, 1538. február 16., uő Selmecebánya szenátusának. Dalmad, 1538. április 21. MMBŠ Missiles, 1538-as doboz.

³¹ Fráter György levele Thurzó Eleknek. Buda, 1538. április 8. Károlyi: Fráter György, 219–220.

³² Nyáry Ferenc levele Nádasdy Tamásnak. H. n., 1543. május 21. Ebben Bars megye és Balassa hadiadóját magának kéri. MNL OL E 185 Magyar kincstári levéltárak Magyar Kamara archivuma Archivum familiae Nádasdi Missiles, Balassa Menyhárt levele a selmecebányai bíróknak és esküdteknek. Léva 1543. november 12. E szerint Nyáry emberei háborgatják a jobbágyságot. MNL OL R 314 142/2. No. 49.

³³ Az 1542. novemberi pozsonyi országgyűlésen alkotott XXXVII–XXXVIII. törvénycikk. MOE 2, 416., 447. Balassa felszólítása később is előkerült. Vö. MOE 2, 548.

<i>Az szalkai mezőn való viadalról</i>	<i>Dalmady Tamás levele és egyéb források</i>
<i>Egyező vagy igazolható elemek</i>	
Mehmet basa 8000 fővel „Dúlá, felégeté Miskolcnak városát [...] Onnat ő elhoza négyezőr rabokat”	A budai és pesti törökök nagyjából 5000 fős sereggel támadva Egert és Miskolcot felégették, rengeteg embert elhurcoltak
„Az Ramadán aga, Deli Kubát aga, Ajvát Aga, az Musz aga, Naszuf aga”	Ajváz, Kubád, Ramazán, Naszuh, Musza esztergomi lovassági tisztek
„Setét hajnalban Lévában erközeének, [...] Nám, az viadal hogy elvégezött vala, Vecsernekor Kisasszon másnapján vala,”	Már vasárnap (szeptember 7.) kinn voltak a portyázók, hétfőn (szeptember 8.) este indultak Lévára, és még kedd (szeptember 9.) hajnal előtt odaértek (DT)
„Terekek az kaput kezdék ott bévágni, És az kapu előtt zászlót emelgetni, Az várust mind széllel kezdék gyútotgatni”	A várat megtámadták és külső kapuit bevágták, a várost porig égették (DT)
„Nagy vígan az terek el haza indula. Jó vitéz Balassa lovára fordula, Ságból jó legínyök érkösztenek vala, Az terekek után nagy vígan indula.”	Balassa üldözi a törököket, idővel csatlakoznak hozzá az ipolysági huszárok (DT)
„Dandárra vitézők bé sem öklelének, Mert kevesen arra elegek nem lónek,”	Vámosladánynál a törökök csatát ajánlottak, de a túlerő miatt Balassa nem vállalta (DT)
„Halála történék az Nagy Ambrusnak”	Nagy Ambrus ipolypásztói tisztartót az első összecsapáskor lefejezték (DT)
„Inasa az urnak az Godocsi vala”	Gadóczy Gáspár (vagy Péter) Balassa szervitora
<i>Eltérő vagy ellentmondásos elemek</i>	
„Jó Balassa Menyhárt eszt hogy megtudá, Csak az egy imegbe kapuhoz szalada, Szablyával forgódik, bátorságot ada, Terekeket az kaputúl eltágítá.”	Balassa Menyhárt a támadás éjjelén máshol (Balassagyarmaton?) volt, de visszatért Lévára és visszaverte a támadókat (DT és más)
„Az vitéz Balassa mikor aszt gondolá, Azok verésére csak kevesen vala, Csak népét vesztené, el haza indula, Mert népében egynéhán sebesült vala.”	Balassa és a ságiak csatlakoztak a morvákhöz és részt vettek a végső összecsapásban (DT)
„Szép sereget láta komáromiaknál, Más sereget láta az morvaiaknál, Az harmadik sereg Surámból jött vala”	Morva lovasság 1300 fő, az ipolysági huszárok és Balassa hadinépe 400 fő (DT)
Az ipolyszalkai mezőn Nyáry Ferenc, Horvát Bertalan, Zolthay Lőrinc	Ipolypásztónál Karl von Zierotin morva serege között volt Nyáry Ferenc, Werbőczy Imre, Pálffy Péter, Horvát Bertalan, Zolthay Lőrinc, akikhez Balassa és a ságiak is csatlakoztak (DT és más)
„Ezután Balassa az Nyári Ferencvel Nagy vígan lakának mind az vitézőkvel”	1537–1538-ban magánháború és később is folyamatosan fennálló érdekellentét

(Meg)költés, (el)hallgatás, szerkesztési elvek –
amikor az igazság nem elég jó

Mielőtt még messzemenő következtetést vonnánk le az előbb kifejtett eltérésekből, érdemes elgondolkodni az információszerzés lehetőségein és azok megbízhatóságán. Vajon lehetséges az, hogy Dalmady tévedett Balassa lévai távolmaradásával kapcsolatban, vagy netán rossz színben akarta volna őt feltüntetni? Bizonyára nem volt túl jó véleménnyel Balassáról, de valószínűleg Nyáryról sem.³⁴ Hont vármegyei alispáni tisztségéből eredően mindkettejüket személyesen ismerte, és a két rivális fél magánháborújáról, csapataik mozgásáról több alkalommal jelentett. Selmecbánya előjáróinak írt levelei arról árulkodnak, hogy rendkívül kiterjedt kapcsolatai révén naprakész információi voltak, nemcsak a megyei, hanem az országos ügyekről is. Évekkel korábban napra pontosan tudósított Balassa mozgásáról, úti célját is megjelölve.³⁵ A visszatérés Balassagyarmatról, az egyéb történések, az ehhez szükséges és közben eltelt idő, valamint a távolság függvényében esetleg kételyeket kelthet bennünk, ugyanis mindezeknek egyetlen éjszaka alatt kellett volna megtörténnie. Ha valóban onnan tért vissza, akkor még a lévai események előtt, kellő időben tudnia kellett a törökök tervéről. A kérdés eldöntésében szerencsére a már említett Andreas Noldelre is hagyatkozhatunk, így kijelenthető, hogy Balassa oly módon biztosan nem volt Léván, ahogyan Tinódi írta.

Ha ennek az információnak adunk nagyobb hitelt, akkor viszont kételkednünk kell Tinódi költeményében, amikor Balassa lévai jelenlétéről olvasunk. A kérdés már csak az, hogy Tinódi vajon tudott-e Balassa távollétéről és ennek ellenére tudatosan formálta meg a lévai hősi alakot, vagy pedig már ő is készen kapta ezt a tudósítást. Jó okkal feltételezhetnénk az utóbbit. A dalmad krónikája előszavában arra kérte olvasóját, hogy informátorainak tulajdonítsuk az esetleges tévedéseket, neki pedig megbocsássunk. Ha a kész tudósítás lehetőségét fogadjuk el, akkor hasonló helyzet áll fönn, mint ami évekkel később, az egri vár viadaláról írt, nagyszabású mű főszereplőinek esetében. Tinódi az ostrom végét követően hónapokkal később érkezett meg a várba, ahol a vitézek az addigra már főtisztá kinevezett Bornemisza Gergelyről, vagyis felettesükről a lehető legjobbakat mond(hat)ták Tinódinak, akinek költeményében emiatt még túl is nőtte Dobó Istvánt.³⁶ A szalkai viadal esetében feltételezhetnénk, hogy Tinódi forrásai – talán épp Balassa vitézei – egész egyszerűen megmásították azt a részletet, amelynek valóság-hű közlése a nagy győzelmet némileg beárnyékolta, urukat valamelyest dehonesztálta, saját magukra nézve pedig bizonyára negatív következményekkel járt volna. Ebben az esetben azonban az szorul magyarázatra, hogy Tinódi a végső győzelemig jelen lévő Balassát miért „fordítja vissza” Lévára az első összecsapás után és miért nem említi Ipolypásztót? Ha azt

³⁴ A magánháborúba szerencsétlenségére Dalmady is belekeveredett. Egy alkalommal a szolgabírákkal együtt Ságón marasztalták, éjjel azonban Balassa emberei rajta ütöttek Nyáryék emberein és a csetepatében Dalmady is megsebesült. Dalmady 1538. február 16-i levele, lásd 31. j.

³⁵ „Melchior Balassa de Gyarmath cum omnibus gentibus suis se movit feria sexta praeterita et profectus est ad Transsilvaniam, ad Johannem regem etc.” Dalmady Tamás levele Marcus Valentinnak, Selmecbánya bírójának. Dalmad, 1538. szeptember 5. MNL OL R 314 142/2. No. 28.

³⁶ Ács: Tinódi Sebestyén, 20–22.

feltételezzük, hogy forrásai Balassa vitézei közül is kikerülhettek – ami Gadóczy és Nagy Ambrus említése miatt könnyen lehetséges –, akkor biztos, hogy maga Tinódi másította meg Balassa részvételét.

Az előbbieken kívül a többi kérdés is válaszra vár. Miért domborodik ki annyira Nyáry szerepe a többi résztvevő közül, annak ellenére, hogy a megfelelő létszámú erőt, egyben a siker zálogát, valójában von Zierotin morva lovasságának tömege adta? Továbbá miért szerepelteti egymás mellett mulatozva a két riválist? Egyáltalán, az általa begyűjtött és láthatóan bőséggel rendelkezésre álló információk mögött milyen rendezési elv sejlik fel?

Ezekre csak akkor adható válasz, ha elfogadjuk, hogy Tinódi nagyon alaposan, előre kigondolt szerkesztési elvek mentén alkotott. A költeményt az istenfélelemre intő keretes szerkezet, a végvidéki miliő és életforma kötelező elemei, a fennálló társadalmi rend teljes tisztelete, továbbá az elbeszélte események történeti íve, valamint tökéletes egyensúlya jellemzi. Az egész történet legnagyobb szépséghibája – hogy Balassa Menyhárt a támadáskor nem volt Léván – a katonai nimbusz védelme érdekében átalakításra szorult, mert bár a főúr mint a kiskorú Lévay János gyámjaként rendezkedett be a várban, mégis, ebben a formában az őrhelyét, ispánságát (és feleségét) magára hagyó birtokosnak tűnne. Az éjjeli támadást ezért más környezetbe helyezte azzal, hogy Balassa fogságba vetését is a törökök céljai között szerepeltette, ami a végvidéken teljesen bevett gyakorlatnak számított. Ugyanakkor a heroikus karakter megalkotásával és a párbajjal díszített üldözéssel „elegendő” dicsőséget adott Balassának, akinek visszafordítására a költemény szempontjából azért volt szükség, hogy teret engedjen a továbbiakban Nyáry Ferenc kibontakozásának. Amennyiben Balassát tovább szerepelteti, még a végső győzelemnél is, akkor ő uralja a költemény egészét, és Nyáryék egyébként kiváló fegyverténye egy visszavonuló és a folyón éppen átkelni készülő, addigra már erősen megtépázott sereg megverésévé laposodna. Nemcsak a két főúr, hanem a közvitézek szerepeltetésekor is ügyelt erre az egyensúlyra. A Balassa-féle részben a fegyverhordozó Gadóczy nőtt párbajhőssé, Nagy Ambrus pedig életét vesztette. A Nyáry-féle részben Zolthay Lőrinc fenegyerek módjára lovagolt bátran előre, és találkozott elsőként a törökökkel, az egyetlen halálos áldozat pedig bizonyos Kerei Gáspár volt. Tinódi tehát a két főszereplőt és a körülöttük zajló eseményeket tökéletes egyensúlyba helyezte. Nem elhanyagolható tény, hogy végső soron nem a végvidéki katonaság és nem is a magyar urak sokkal kisebb létszámmal bíró családjai, hanem az idegen, morva lovasság volt az, amely számbeli fölényének köszönhetően garantálni tudta a győzelmet. A költeményben a három egyesülő „sereg” közül ők csak az egyiket alkotják, és a győzelem Nyáry taktikai érzékén múlik, azon túl, hogy ő az, aki mindenholonnan összegyűjti a haderőt. Dalmady ugyan név szerint felsorolta, hogy kik tartottak a morvákkal, Andreas Noldel viszont von Zierotinon kívül mást nem említett név szerint. Tinódi tehát a sereg összetételében meglévő aránytalanságot elhallgatta, a végső győzelemben a hangsúlyt Nyáryra helyezte, és ezzel a történetet végeredményben magyar győzelemmé alakította.

Végül a keretes szerkezet azáltal lesz teljes, hogy míg az első versszakban az isteni parancsolat megszegése miatti büntetésként aposztrofálja a török támadást, addig az utolsó előtti versszakban az Istenbe vetett bizalomért még ennél is nagyobb győzelmeket

ígér a vitézeknek. A két régi ellenfél, Balassa és Nyáry képzelt közös mulatsága ennek fényében a belháborús viszály és az ellenségeskedés félretételét és az összefogást jelenti, amely kívánatos és elvárt magatartás, egyben olyan példamutató cselekedet, amit Tinódi előíranyoz az egymással torzsalkodó magyar uraknak.

A motiváció

Még egy ellentmondás szorul magyarázatra, amely már a költemény megírásának motivációjához vezet el bennünket. Dalmady szerint ugyanis Werbőczy Imre is részt vett a csata utolsó felvonásában, de Tinódi őt valamiért nem említette. Jóllehet Pálffy Pétert is kihagyta, és az ő esetében talán még elfogadható is lenne a magyarázat, hogy nem értesült a részvételéről, de Werbőczy esetében ennél azért bonyolultabb a helyzet. A dél-dunántúli törökverő ugyanis Török Bálint fogságba hurcolását követően, korábban maga is a nagyúr szolgálatában lévén, a megmaradt Török-familiárisokat igyekezett összefogni, akik között ott volt Tinódi is. Werbőczy és Tinódi között 1541-től a klasszikus úr és szolgája viszony állt fent, azonban Werbőczy 1544-ben feladta a kilátástalan dél-dunántúli határvédelmet, és Erdélybe vonult vissza.³⁷ Ennek pontos ideje egyelőre ismeretlen, mindenesetre legkésőbb a nyár végén el kellett hagynia a Tolna megyei Döbröközt, hogy szeptember 9-én ő is ott lehessen az Ipoly partján. Ezt az északi kitérőt indokolja egyébként, hogy Hont, Nógrád, Heves (?) és Zólyom vármegyében is voltak régi családi birtokai, amelyeket talán útba akart ejteni, bár ezek jelentős része a nógrádi és hatvani vár közelsége miatt bizonyára már elveszett számára. Ismeretes, hogy Tinódi nem követte kenyéradóját Erdélybe. Bár nem tudjuk, hogy pontosan mikor és milyen formában ért véget kapcsolatuk, de elképzelhetetlennek tartom, hogy ne tudott volna arról, hogy korábbi ura is ott verekedett az ipolyiszalkai mezőn. Werbőczy mellőzése azért különösen feltűnő, mert korábban az ő vitézségéről is írt költeményt. Mindezek után úgy vélem, hogy Tinódi tudatosan hallgatta el Werbőczy jelenlétét.

Hogy miért állhatott érdekében az előbbieken bemutatott módon átformálni a történeteket? Lehetséges megoldásként hadd kínáljam fel a beszámoló és a költemény közötti ellentmondásoknak a három, egymással szorosan összefüggő tényező – a történeti kontextus, Tinódi aktuális élethelyzete és személyes érdekei – közé ágyazását. A lantos krónikás Werbőczy útra keltével, 1544 nyarán vagy őszén újfent, immáron másodjára is patrónus nélkül maradt. Úgy tűnik, hogy Tinódi volt az a bizonyos „Sebastianus citharida”, aki 1544. november 28-án kassai polgárjogot nyert.³⁸ Ez azonban az egzisztenciális útkeresésnek csak az egyik alternatívája lehetett, mert, úgy vélem, továbbra is a földesúri szolgálatba való

³⁷ Szakály Ferenc: Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526–1566). In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből*. I–XI. Szerk. Puskás Attila et al. Szekszárd, 1968–1987. II. 27. A dél-dunántúli határvédelemről újabban lásd Sudár Balázs: Pécs és Szigetvár párbaja. A dél-dunántúli front török szemmel (1543–1566). In: *Mozgó frontvonalak. Háború és diplomácia a várháborúk időszakában, 1552–1568*. Eger, 2017. (Studia Agriensia 35) 41–66.

³⁸ Szakály: *Igaz történelem*, 13.

visszatérést tartotta kívánatosnak. Valamikor az ősz folyamán értesült a szeptember 9-én történt eseményekről, amely ugyan egy összetett és többszereplős eseménysor volt, de meglátta benne a lehetőséget, hogy históriás éneket szerezzen róla. Az évek óta tartó sorozatos vereségeket követően végre-alahára győzelemről is lehetett hallani, amely, talán nem túlzás azt állítani, lélektani jelentőséggel bírt, a téma tehát tollhegyre kívánczolt. Tinódi bizonyára pontosan tudta, hogy kik küzdöttek a csatában, de mivel voltak Werbőczynél hangsúlyosabb karakterei a történetnek és tőle már nem számíthatott támogatásra, így szerepeltetése is indokolatlanná vált. Talán még ellenérzései is ott bújnak meg korábbi ura negligálása mögött. Ellenben a két főszereplő, Balassa és Nyáry előtérbe helyezése és vitézségük dicsérete egészen más keretbe illeszkedett, és nemcsak amiatt, mert kiemelésükkel Tinódi a végletekig tiszteletben tartotta a társadalmi hierarchiát. A költeményt Nagyszombatban, még karácsony előtt befejezte. 1544 novemberének végén Ferdinánd király Nagyszombatba hirdetett országgyűlést, amely 1545 februárjában nyílt meg.³⁹ Az a két tény, hogy Tinódi is a diétának helyt adó városba utazott, és a gyűlés megnyitása előtt egy hónappal már kész volt a művel, arra enged következtetni, hogy az országgyűlés alkalmából oda érkezőknek szánta a költeményt.⁴⁰ A verses krónika címzettjei talán a rendek és a követek, bizonyára éppen Balassa és Nyáry lett volna. Talán arra számított, hogy ha a személyes ajánlólevélnek is betudható művel sikerül javítani a két főúr megítélésén a nyilvánosság és ezzel együtt az őket korábban elmarasztaló országgyűlés résztvevői előtt, akkor talán „valaki”, felfigyelve Tinódi képességeire és hatására, szolgálatába fogadja a magát bujdosásban lévőnek nevező krónikást.

Függelék

*Dalmady Tamás levele Bártfai Valkó Tadeusznak (a „szalkai” ütközetről)*⁴¹

Dalmaid, 1544. szeptember 11.

MNL OL R 314 142/2. tétel, No. 52.

Külcím: Prudenti et circumspecto domino Thadeo Barthphensi Vaalcho prefecto et judici in civitate Sempticziensi ac domino meo honorandissimo et confidentissimo exhibeantur

Prudens et circumspecte domine et vicine fautorque mihi honorandissime! Post salutem et servitorum meorum commendationem. Feria secunda proxime praeterita misi unas litteras meas ad oppidum Bath illas medio consortis Johannis litterati notarii civitatis

³⁹ MOE 2, 613–681.

⁴⁰ Szakály Ferenc tanulmányában azon a véleményen volt, hogy Tinódi új urat és megéneklendő eseményt keresve indult el Nagyszombatba, ahol ugyan megírta a szalkai viadal történetét, de apanázt kínálót nem talált. Szakály: *Igaz történelem*, 11–12.

⁴¹ A szövegközlés során a humanista helyesírást követtem, a levél eredeti tagolását nem tartottam meg. A központozást – annak gyakori hiánya és következtetlensége miatt – az érthetőség elvét szem előtt tartva végeztem el. Hálásan köszönöm Kasza Péternek, a Szegedi Tudományegyetem docensének, hogy mindvégig önzetlenül segítette a levél kétnyelvű közzétételében.

Puccaviensis ad dominum judicem et ad manus ejusdem Johannis litterati notarii et domini judicis perferendas et exhibendas. Suasque Dominationes in eo rogatas habui, ut easdem litteras meas ad Dominationem Vestram quam citissime transmittere curarent, quas sum nescius, si Vestrae Dominationi remittere curarent variis curiis et negociis dominorum meorum. Insuper timore percussus dies noctesque timemus, ne ab adversariis Christianae religionis perpetuis hostibus raperemur etc. In praedictis litteris meis rescripseram omnino me ad congregationem dominorum nobilium et ad sedem me personaliter conferre, nobilesque de quibus scripseram de domo ad domum requisitos habere et ad fassionem faciendam ducere, cum eisque concludere, sed negotium et infortunium casusque aliter sese obtulit.

Dominica praeterita Turci circuitus castrum Dregel per montes equitarunt, alia ex parte feria secunda se iterum itineri aptaverunt et veloci transitu castrum Lewa⁴² et oppidum Lewa invaserunt et incineraverunt et anteriores portas castrum deseccaverant, nisi Deus avertit, si ingenia habuissent in absentia domini Melchioris Balassa, qui eo tunc in Gyarmath fuit, sed noctis tempore festinantissime superadvenit et comitabatur Turcas, castrum obtinuissent. Domina consors ejusdem domini Melchioris Balassa clamores faciens, quam ex ambabus partibus per manus tenentes retinuerunt, nisi Deus avertit, ne cadauca et subitanea morte periret. Antequam diescebat ante crepusculum, ex quo meliorem equum domi non habebam, sedi ad equum parvum, veni prope Lewa ad monticulum tertius miliaribus⁴³ extra possessionem Ludan oculis intuentibus vidi, quomodo oppidum Lewa et Olewa possessio cremabat, etiam vidi gesta et facta Turcarum depredationes et depopulationes eorundem et etiam iidem Turci cum preda et spoliis quomodo recedebant et dominus Melchior Balassa quasi cum equitibus quinquaginta citra vel ultra quomodo insequabatur vel comitabatur easdem.

Turci extra Ludan sponte deferebant pugna, sed dominus Melchior Balassa videns multitudinem noluit attentare fortunam. Tandem domini commilitones de Sagh huzarones et dominus Balassa cum gentibus suis in numero ut puta equites quadringenti festinauerunt prope Pazthoh et ibi Turcas invaserunt et dum cum Turcis pugnare incepissent. Illi jancharones Turci pixidarii tubicinatore ex pixide desagittaverunt et ille statim de equo cecidit, Ambrosium Nagh officialem de Paztoh iidem Turci in primo congressu capite privaverunt. Iidem dominus Balassa et domini huzarones de Sagh videntes fortitudinem Turcarum, coacti erant dare terga et retrocesserant ad Pazthoh et dum jam ibi in Pazthoh comedebant, advenit fama domini, inquit, citissime superadvenierunt gentes dominorum Morawiensium et viriliter pugnant et dimicant cum Turcis majorem, inquit, partem Turcarum jam infra secarunt et vicerunt. Quare et dominationes vestrae citissime festinanter illuc veniant et eisdem commilitonibus huzaronibus Morawiensibus auxilio sint et sic unanimiter illuc festinantissime properarunt et jam Turci fugiebant. Dicitur quod ex equitibus et peditibus janchyar sunt prostrati et infra secati plusquam septingenti Turci, alii per montes et silvas

⁴² Eredetileg egymás után kétszer írta le a vár nevét.

⁴³ Bizonytalan olvasat. Értelmezés szempontjából a „terciis miliaribus”, vagyis „három mérföldnyire” lenne a helyes alak.

fugerunt, fugaeque praesidio evaserunt. Ut audio de exercitu Morawiensi interfuerunt, magnificus dominus Franciscus Nyárý, magnificus dominus Emericus Werbewczý et Petrus Palffy, et de Komaron Bartholomeus Horwath et Laurentius Zolthay, Moraviensi cum equitibus mille et trecentis, illi de Sagh et dominus Balassa cum equis quadringentis affuerunt⁴⁴ etc. et sic Deus omnipotens nostratibus victoriam dedit. Sed alia ex parte alii Turci exiverant ad alias partes et oppidum Rimazech et Rimazombath Lossonczque et partes illis subiectas depopulare volebant, sed audientes sinistram fortunam eorundem reversi sunt. Heri autem cum trecentis equis castrum Dregel circuitus equitarunt etc. Haec est causa efficiens ex quo cum nobilibus procedere non potui, sed hiis diebus Deo adjuvante curam indefessam habeo etc. Ex Dalmad cita manu, feria quinta post Nativitatis Mariae, anno Domini 1544.

Thomas Dalmady etc. servitor etc.

Külcím: Adassék a bölcs és körültekintő Bártfai Valkó Tadeusz úrnak, Selmecbánya város elöljárójának és bírójának, legtiszteltebb és legbizalmasabb uramnak

Nagyrabecsült szomszédom és pártfogóm! Köszönetem és szolgálatomat ajánlva. Múlt hétfőn küldtem egy leveletem Bát⁴⁵ mezővárosba a bakabányai⁴⁶ városi jegyző, János deák felesége közbenjárásával, hogy adják át azt a bíró úrnak és János deák jegyzőnek a kezébe. Ő uraságukat abban arra kértem, hogy ugyanezen leveletem uraságotoknak a leggyorsabban juttassa el, de nem tudom, hogy valójában uraságotoknak elküldték-e, uraimnak ügyes-bajos dolgai miatt. Ezenfelül éjjel-nappal a félelemtől reszketünk, amiatt, nehogy a keresztény vallás örök ellenségei elhurcoljanak minket. Előbb említett levelemben megírtam, hogy mindenképp elmegyek személyesen a vármegyegyűlésre és az úriszékre, és hogy a nemes urakat, akikről írtam, házról házra felkeresem és a felvállás⁴⁷ megtételére viszem, és egyezsége jutok velük, de a körülmények szerencsétlen összjátéka miatt ez másképp alakult.

Múlt vasárnap a törökök Drégely⁴⁸ várát megkerülve a hegyeken átlovagoltak, hétfőn aztán másik irányból hamarjában átkelve Léva⁴⁹ várát és a mezővárost megtámadták és porig égették, a vár külső kapuit bevágták, és ne adj'isten, ha tüzéségük is lett volna,

⁴⁴ A létszámra vonatkozó rész Dalmady kiegészítő jegyzete, betoldás a margón.

⁴⁵ Mezőváros Hont vármegyében, a lévai váruradalom tartozéka [Bátovce, Szlovákia].

⁴⁶ Bányaváros Hont vármegyében [Pukanec, Szlovákia].

⁴⁷ *Fassio*: felvállás, bevállás vagy *fassio perennalis*: örökvállás. Ingatlan adásvételét kísérő jogi aktus az illetékes hatóság, hiteleshely előtt.

⁴⁸ Az esztergomi érsekség vára Nógrád vármegyében.

⁴⁹ Vár, mezőváros, ispáni székhely Bars vármegyében. Dalmady a mezőváros alatt ekkor a vár közvetlen környezetében fekvő két település közül Nagylévát értette [Levice, Szlovákia].

Balassa Menyhárt⁵⁰ úr távollétében – aki ekkor Gyarmatban⁵¹ volt, de éjnek idején a leggyorsabban odasietett és a törököket üldözőbe vette –, még a várat is bevették volna. Az említett Balassa Menyhárt úrnak a felesége⁵² kiáltozott, akit két oldalról fogtak vissza attól, hogy ne adj’Isten lezuhanjon és szörnyethaljon. Hajnal előtt, mielőtt még megvirradt volna, mivel otthon jobb lovam nem volt, ezért egy gebére ültem és Léva közelébe, a három mérföldre lévő, Ludányon⁵³ kívüli kis hegyre mentem, és saját szemeimmel láttam, ahogyan Léva mezőváros és Óléva⁵⁴ falu lángokban állt, láttam a törökök tettét és cselekedeteit, prédálásukat és pusztításukat, ahogyan a prédával és zsákmánnyal visszavonultak, és azt, ahogyan Balassa Menyhárt úr hozzávetőlegesen ötven lovassal utánuk eredt és üldözte őket.

A törökök Ludányon kívül csatát ajánlottak, de Balassa Menyhárt úr látva sokaságukat, nem akarta kísértetni a szerencsét. Végül a sági⁵⁵ huszárok és Balassa úr a maga népével, nagyjából négyszáz lovas, Pásztó⁵⁶ mellé siettek, ahol végre megtámadták a törököket és csatázni kezdtek velük. Amaz török puszkás janicsárok lelőtték a trombitást, aki azonnal leesett a lóról, Nagy Ambrus pásztói tisztartót ugyanazon törökök az első összecsapáskor lefejezték. Az említett Balassa és a sági huszárok látván a törökök erejét, kénytelenek voltak meghátrálni és visszavonultak Pásztóra, és midőn már ott emésztették magukat, akkor érkezett a hír, mondván, hogy a morva urak népe a leggyorsabban odasietett, és vitéziül csatáznak a törökökkel, és hogy a törökök nagyobb részét már levágták és legyőzték, ezért uraságtok a leggyorsabban odajöjjenek, és a morva huszár bajtársak segítségére legyenek, mire egyöntetűen, sebtiben odaindultak, és a törökök megfutamodtak. Mondják, hogy lovasokból és gyalogos janicsárokból több mint hétszázat vágtak és terítettek le, mások a hegyekbe és erdőkbe menekültek, a futásban kerestek menedéket. Hallom a morva seregről, hogy köztük volt nagyságos Nyáry Ferenc⁵⁷ úr, nagyságos Werbőczy Imre⁵⁸ úr és Pálffy Péter,⁵⁹ Komáromból⁶⁰ Horvát Bertalan⁶¹ és

⁵⁰ Gyarmati Balassa Menyhárt (1511?–1568), Hont vármegye főispánja (1533–1549), Bars vármegye főispánja (1542–1549), erdélyi tanácsúr és Izabella királyné vajdája (1551), Dunáninneni országos főkapitány (1552), erdélyi tanácsúr másodjára (1556–1561), erdélyi főkapitány és feltehetőleg kormányzó (1559–1561).

⁵¹ Balassagyarmat, mezőváros és *castellum* Nógrád megyében, a Balassa család törzsbirtoka.

⁵² Bethlenfalvi Thurzó Anna (?–1567) első férje Lévay Gábor (†1542. május 15. előtt), a második Balassa Menyhárt volt.

⁵³ Falu Bars vármegyében, a lévai váruradalom tartozéka. Később Vámosladány [Mýtne Ludany, Szlovákia].

⁵⁴ A lévai váruradalom tartozéka, közvetlenül a vár és Nagyléva szomszédságában [Levice, Szlovákia].

⁵⁵ Ipolyság: az esztergomi érsekség „vára”, erődített premontrei kolostor, hiteleshely [Šahy, Szlovákia].

⁵⁶ Falu Hont vármegyében, a lévai váruradalom tartozéka. Később Ipolypásztó [Pastovce, Szlovákia].

⁵⁷ Bedeghi Nyáry Ferenc (?–1551), báró (1535), esztergomi várnagy (*castellanus*, 1530–1531), Hont vármegye főispánja (1535–1551), főlovászmester, huszárkapitány a mühlbergi csatában (1546), a pannonhalmi apát-ság kormányzója (1546).

⁵⁸ Werbőczy Imre (1516–1548), Tolna vármegye főispánja (1542–1544).

⁵⁹ Erdődi [csábrági] Pálffy Péter (?–1568).

⁶⁰ Vár a Duna és Vág folyók összefolyásánál, a Duna bal partján [Komárno, Szlovákia]. Esztergom elfoglalása után végvárrá lépett elő, amelybe állandó helyőrséget vezényeltek és határozta kiépítéséről is. A végvárrendszerben betöltött szerepéhez és erődítésének történetéhez lásd Pálffy Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598*. Győr, 1999.

⁶¹ Horvát vagy Horvátinovich Bertalan, tatai (prefektus, 1543), komáromi, lévai (1550), szolnoki kapitány és a tiszai naszádosok kapitánya (1551).

Zolthay Lőrinc,⁶² a morvák ezerháromszáz lovassal, a ságiak és Balassa úr négyszáz lovassal szintén ott voltak stb., és a mindenható Isten így adott győzelmet a mieinknek. Ugyanakkor más törökök, máshonnan, más területekre indultak portyázni, Rimaszécs,⁶³ Rimaszombat⁶⁴ és Losonc⁶⁵ vidékén akartak pusztítani és hódoltatni, de hallván az övéik balszerencsését, visszafordultak. Tegnap pedig háromszáz lovassal Drégely várát körüllovagolták, ez volt az oka, ami miatt a nemesekkel nem tudtam dűlőre jutni, de ezekben a napokban Isten segítségével fáradhatatlanul fogok vele foglalkozni. Dalmadból,⁶⁶ hamarjában, Kisasszony utáni csütörtökön, az Úr 1544. évében.

Dalmady Tamás

⁶² Zolthay Lőrinc, az esztergomi érsek lovaskapitánya, Szondy György társa a kapitányságban (1550), érsek-újvári kapitány (1551).

⁶³ Mezőváros Gömör vármegyében [Rimavská Seč, Szlovákia].

⁶⁴ Mezőváros a kis-honti kerületben, Losonczy István birtoka [Rimavská Sobota, Szlovákia].

⁶⁵ Mezőváros Nógrád vármegyében, Losonczy István birtoka [Lučenec, Szlovákia].

⁶⁶ Falu Hont vármegyében [Domadice, Szlovákia].

EGY LEHETETLEN TÖRTÉNET

Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság

HATOS PÁL

AN IMPOSSIBLE STORY
The Soviet Republic Of Hungary in 1919

The paper explores the memory-political paradoxes behind the historiography of the Soviet Republic of Hungary and, in the context of the discourses of the period, advances propositions for social and political history research. Who were conquered by communism in the months following the defeat in war and why were they won over? Did Mihály Károlyi voluntarily resign power in favour of Béla Kun or was he tricked into doing so? The events of 21 March 1919 can be interpreted as a coup d'état or rather as a revolution? Did the social democrats, refashioned as socialists, throw away their democratic heritage because they hoped, as Sándor Garbai argued apathetically before the hesitating delegates of the Budapest Workers' Committee in the late afternoon of 21 March 1919, that the Hungarian justice that had been denied by the western democracy would be forthcoming from the Eastern dictatorship – that is, the Russian Bolsheviks of Lenin? What in fact did the Bolshevisation of Hungarian society consist in, which was observed with a curiosity mixed with compassion in the Council of Four at Paris over the first days? Was it an ideology or a utopia, or a messianistic religious movement, or simply the manifestation of the state of deprivation that characterised a post-war society hit by hunger and misery? Who were the members of the provincial directories, what did the workers want, and what did the agrarian opposition of poor peasants, who crossed the way of their comrades in the capital, really hope for? It is to such questions that the paper aims to frame answers.

Keywords: 1919, communism, bolshevism, memory, Soviet Republic of Hungary

„[O]lyan simán, megrázkódtatás nélkül, mint ahogy valaki egyik szobából a másikba megy át, egyik napról a másikra, március 21-én Magyarország tanácsköztársaság lett. Nem puccs volt, de győzelmes forradalom, melyet nem előzött meg forradalmi harc.”¹ A regényíró Sinkó Ervin írta ezeket a sorokat 1935-ben, *Szemben a bíróval* címet viselő önéletrajzi emlékezésében. Az *Europe* című párizsi irodalmi folyóiratban közölte – franciául. Magyarul csak negyven évvel később látott nyomdafestéket, mikor szerzője már halott volt. Magyar író művével könnyen megtörténik az ilyesmi, főleg, ha egyszerre magyar, zsidó és kommu-

Hatos Pál, PhD, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Közép-Európa Kutatóintézet, egyetemi docens, Szent István Egyetem, Kaposvári Campus, Rippl-Rónai Művészeti Kar.

¹ Sinkó Ervin: *Szemben a bíróval. Valóság* 18 (1975) 1. sz. 38.

nista: az orosz Iszaak Babel szerint ennyi lehetetlenséget halmazni „valóságos perverzítás.”² Az 1919-es Tanácsköztársaság története a „lehetetlenségek” hasonló halmazása volt, de Sinkó idézett megállapítását ma sem osztja a magyar közvélemény többsége. A forradalom elsősorban morális kategória, legtöbbször a nagybetűs Szabadság képét rajzolja a forradalom fogalma köré.³ S mert a szabadság a modern világ legnagyobb erkölcsi értéke, a forradalomtól sem várunk mást, mint azt, hogy fennkölt legyen céljaiban és tiszta eszközeiben. Ártatlan emberek százait legyilkoló diktatórikus rendszer nem lehet forradalmi. Ezért tagadják meg a legtöbben az 1919. március 21-i bolsevik fordulattól a forradalom nevet. Jogos és érthető az ellenzenv, de a történeti megismerés mégsem lehet tekintettel az emlékezet nemes szándékából összekovácsolt béklyóira. Puccs vagy forradalom történt-e 1919. március 21-én, amikor kikiáltották a proletárdiktatúrát – más néven a Magyarországi Tanácsköztársaságot? Vagy valami más?

A kortársak jó része forradalmi változásként értékelte a magyarországi kommunista hatalomátvételt és forradalomnak nevezte. S nem éppen a barátok. A közös Monarchia utolsó külügyminisztere, Andrássy Gyula gróf például a párizsi békekonferencia számára írott memorandumában a bolsevista fordulatot a „világforradalomba” menekülő nemzeti elkeseredés számlájára írta, sőt a magyarországi nagybirtokosok nevében azzal fenyegetőzött, hogy a földesurak inkább hagyják magukat a bolsevizmus által tönkretenni, mint hogy Magyarország életbevágóan fontos részeit átengedjék a területtrablóknak. Andrássy figyelmeztette a nagyhatalmakat, hogy a Magyarországra támadó szomszédokat meg fogja fojtani a forradalom, ha nem mérséklék kapzsiságukat.⁴ Andrássyt, a „fekete grófot” ekkor már nem vették túlságosan komolyan. Sem otthon, sem a párizsi és londoni szalonokban. Svájci panziókban morzsolgatta idejét, óva intette Károly királyt a trónra való visszateréstől, de tehetetlen volt. Szép és jég hideg modorú felesége helyes magyar kiejtésre és

² „Hanem, Ervin Izidorovics, hogy valaki így halmazza a lehetetlennél lehetetlenebb attribútumokat, mint ahogy azt maga teszi! Magyaroknak lenni már magában is szerencsétlenség, de ez még valahogy meg járja. Magyaroknak és zsidóknak lenni, ez azonban már kicsit több a soknál. Magyaroknak és zsidóknak és kommunista magyar írónak lenni, ez valósággal perverzítás. De ma magyaroknak, zsidóknak, kommunista magyar írónak és hozzá jugoszláv állampolgárnak lenni – emellett a megboldogult Sacher-Masoch fantáziája egyszerűen ártatlan kis pincsikutyá.” Sinkó Ervin: *Egy regény regénye. Moszkvai naplójegyzetek 1935-1937.* S.a. r. Bosnyák István. Újvidék-Bp., é. n. [1988.] 372.

³ „A forradalom célja mindig a szabadság volt, és az is marad.” Hannah Arendt: *A forradalom.* Bp., 1991. 11.

⁴ „The victory of the Soviet for which there were absolutely no objective reasons in Hungary was mainly possible because the patriotic elements were driven to despair and have lost the clear judgment and were therefore fooled by the revolution which put on a patriotic garment. It came from a disorganized nervous system, yet it is a fact that large circles of Hungary think it impossible to save the country otherwise than by a world revolution. We are ready to bring some sacrifices in order to satisfy our neighbours, but we cannot give up necessary conditions of life. We Hungarian landowners shall be ruined by Bolshevism and are ready to give a great deal for the fight against it, but if the condition of the help would be that we should give up vital parts of Hungary then we sooner decline help and be ruined. Let the Entente force our neighbours to reason...that they should moderate themselves and make it possible to reach an understanding with us. If they ask for too much they shall lose everything, for they shall be suffocated in the revolution produced by their greed.” Andrássy Gyula beadványa a Párizsi Legfelsőbb Tanácsához a magyarországi helyzetről és a megoldás lehetőségeiről. 1919. március 27. Politikatörténeti Intézet Levéltára (= PIL) 688 f. 9. Ő. e. 3-4.

kuruc nótákra tanította Habsburg Izabella főhercegnőt, lánya, Cája pedig foxtrotleckéket adott és merészen flörtölt Izabella jóképű fiával, Albrecht királyi herceggel, aki később rangon aluli házasságaival és náci szimpátiával írta be magát a Habsburg-család magyarországi történetének színes képeskönyvébe.⁵ A nemzetközi politikát azonban nem mozgatta meg Andrassy drámai hangú figyelmeztetése, Párizsban leginkább azon aggódtak, hogy Bécs ne fertőzze meg a világforradalom orosz járványa – de a katonai intervenció egyelőre lekerült a napirendről. Lloyd George brit miniszterelnököt különösen hidegen hagyta a budapesti kommunista hatalomátvétel, a „négy nagy” 1919. március 27-i tanácskozásán egyenesen azt mondta: kevés országnak van annyira szüksége a forradalomra, mint a magyaroknak, ahol a földesurak középkori elnyomásban tartják parasztjaikat és az első éjszaka jogát gyakorolják a falusi lányokon.⁶ Ő is forradalomról beszélt, ahogy a legtöbb külföldi szemlélő is, csakhogy mindnyájan álarcnak vélték a bolsevizmust. Az amerikaiak szemében a bolsevizmus nem ideológia, hanem a társadalom hiányállapota volt, az élelemhiány, a munkanélküliség és a politikai bizonytalanság összefoglaló elnevezése. Woodrow Wilson elnök azt hirdette, hogy a bolsevizmust nem erőszakkal, csak élelmisszerűen lehet megállítani – a segélyakció vezetője, Herbert Hoover később szintén az USA elnöke lett. A bolsevizmus kitörésekor valóban útban volt néhány vagon amerikai disznózsír a koplaló magyar főváros felé – ennek fontosságát jelzi, hogy a Forradalmi Kormányzótanácsnak már az első ülésén hosszan foglalkoztak vele Budapesten is.⁷ A nagyon várt zsírszállítmány végül nem érkezett meg Budapestre, sőt a Párizs–Bukarest útvonalon közlekedő Orient Express is félbeszakította útját Bécsben. A blokádot folytatódott, mert mások nem voltak olyan jóakaratóiak, mint az amerikaiak. A franciák és térségbeli szövetségeseik, a szerbek, a románok és a csehek számára a bolsevizmus a magyar sovinizmus és irredenta újabb kiadásának ígérkezett. Ahogy Tomáš Garrigue Masaryk cseh elnök fogalmazott: a bolsevik Budapest igazából nem bolsevik, a bolsevizmus csupán elfedi a nacionalizmust.⁸ Különös idők voltak, hiszen nemcsak a bolsevizmusnak volt forradalmi az identitása és nacionalista a híre, hanem a nacionalista ellenforradalom is forradalmi köntösbe öltözött. „Te, olyan nagyszerű érzés forradalmárnak lenni” – mondta Szegedre érkezve Gömbös Gyula, amikor tiszttársa arról kérdezte, hogy miért vállalta a proletárdiktatúra elleni fegyveres szervezkedést és a vele járó kalandos életet.⁹ Hasonlóan Gömböshöz, Friedrich István 1919. augusztus 7-én az „Egyesült Forradalmi Pártok” nevében vette át a hatalmat a Kun Béla örökébe lépő Peidl Gyula szocialista szakszervezeti kormányától, és indította meg az ellenforradalmi restaurációt és a „keresztény kurzust” Magyarországon. Puccs volt Friedrich akciója, idegen, azaz román szuronyok erejére

⁵ Gróf Ifjabb Andrassy Gyuláné Zichy Eleonóra: *Napló 1917–1922*. Bp., 2018. 157., 181.

⁶ *Paris peace conference 1919. Proceedings of the Council of Four*. Ed. Paul Mantoux. Genève, 1964. 36.

⁷ Erdélyi Mór felszólalása a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 22-i ülésén. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K 27 PTI601f/1 1 doboz. Lásd még Imre Magda: *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919*. Bp., 1986. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 13a) 52.

⁸ T. G. Masaryk csehszlovák köztársasági elnök levele Edvard Beneš külügyminiszterhez. 1919. április 7. Idézi: *Csehszlovák iratok a magyar–szlovák államhatár kijelöléséhez (1918–1920)*. Szerk. Simon Attila. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 3) 137.

⁹ *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. Szerk. Perneki Mihály. Bp., 1983. 45.

támaszkodott a nemzeti erők „fehér” puccsa, s legalább annyira forradalom, mint az idegen pénzen, Lenin guruló rubelein megszervezett „vörös” ámokfutás márciusi nyitánya.

Meglepőnek tűnhet, de 1919. március 21-e forradalmi „deficitjét” a proletárdiktatúra hívei is többször szóvá tették. „Forradalom! Úgy képzeltük el, hogy a forradalom kirobanásakor valaminek láthatóan és hallhatóan történnie kell, valami olyasminek, ami homályos elképzeléseink szerint a csodával határos. És mi történt? Semmi különösebb” – emlékezett az első órától kommunista Kassák Lajos március 21-ének estéjére, a szemerkélő esőre, Lukács György nehezen követhető előadására a régi Képviselőházban etikáról és taktikáról, amit egyszer csak katonák megjelenése és Szamuely Tibor érdes hangja szakított félbe, bejelentve a „nagy örömhírt”, a „Magyar Tanácsköztársaság” megszületését.¹⁰ Nem is titkolta csalódottságát. Aktivisták híveinek lelkesedését – hosszú hajú férfiak és rövid hajú nők, de mindannyian fiatalok és oroszos fekete ingben jártak – azzal hűtötte: „ez a forradalom nagyon is olcsó multság, és hiába a paktum a vezetők között, a munkásság testvérharca ezzel nincs elintézve.”¹¹ Az öntörvényű Kassáknak mindig nehéz volt a kedvére tenni, de a félbeszakított Lukács, a kommunizmus leghíresebb magyar neofitája szintén hasonlóan érezhetett, pedig ő Kassákkal szemben sokkal fegyelmezettebb volt. Ha hihetünk Sinkó Ervinnek, a filozófus állítólag ezt mondta neki: „Túl korán jött. Túl korán és túl olcsón.”¹² 1919. március 22-én, hajnalban történt a párbeszéd, amikor a fiatal és lelkes tanítvány felkísérte mesterét a Forradalmi Kormányzótanács első ülésére a budai Várba, s aztán maga is teljes szívvel vetette magát az események sorozatába, hogy aztán másfél évtized múltán megírja, hogy miért volt bennük rossz érzés, hogy a kommunista világforradalom nem tűzben és felhők között jött el, nem harcban és küzdelemben, hanem kedélyes tárgyalások között. Lukács és Sinkó készen álltak volna az élet-halál harcra, mert 1919-ben, aki kommunista volt, új eget és új földet várt. Lukács egész bizonyosan. Már 1918 tavaszán azt akarta, hogy „most rögtön, ebben a pillanatban meg kell valósítanunk [...] a földre kell hoznunk az isten országát.”¹³ Lukácsnak, aki ekkoriban a vallás nyelvén fogalmazta meg reményeit, talán ott motoszkált fejében a hegeli gondolat is, hogy csak az élet kockáztatása igazolja a szabadságot.¹⁴ Regénybeli alteregója Leónidasz spártai király és katonái tragikus hősi halálához viszonyította a feladatot, ami az érett gyümölcsként ölükbe hullott hatalmuknak értelmet adhat: „A mi dolgunk most a leonidaszi feladat: minél tovább tartani a világforradalom magyar frontszakaszát.”¹⁵ Lukács ekkoriban még alig ismerte Lenin írásait, de a többiek sem igazán, Marx *Tőkéjének* alig volt fellelhető példánya a fővárosi közkönyvtárakban.¹⁶ Tettekből születtek ideológiák, mint annyiszor korábban. „Nem volt elméletünk – ahogy a fiatal Lengyel József írta meg

¹⁰ Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Bp., 2011. [1939.] (https://reader.dia.hu/document/Kassak_Lajos-Egy_ember_elete-2675). Legutóbbi megtekintés: 2020. március 10.)

¹¹ Uo.

¹² Sinkó Ervin: *Optimisták. Történelmi regény 1918/1919-ből*. I–II. Bp., 1965. II. 607.

¹³ Lukács György: *Utam Marxhoz*. Bp., 1971. 180.

¹⁴ Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *A szellem fenomenológiája*. [Ford. Szemere Samu.] Bp., 1979. 103.

¹⁵ Sinkó: *Optimisták*, II. 610.

¹⁶ Gratz Gusztáv: *A borsevizmus története Magyarországon*. Bp., 1921. 819–820.

a proletárdiktatúra másik kulcsregényében –, egyet tudtunk: forradalmat akarunk, olyat, amilyent az oroszok csináltak.”¹⁷

A hegeli élet-halál harc azonban sehol sem volt, ahogy az ellenség is hiányzott: az első magyar kommunizmus előtt idegen csapatok intervenciója nélkül is kapitulált a magyar főváros, a „burzsuj” ellenforradalom fikció volt csupán az első hetekben. A művelt és érzékeny polgár ugyan nehezen viselte „a korszak összeomló esztétikáját” – ahogy Jászi Oszkár naplójában szerelméről, a tündöklő szépségű Kunffy Lajosnéről feljegyezte.¹⁸ De a „burzsoázia” nem állt ellen, hanem várta a következő fizetésnapot és bejárt a hivatalba reggel 8-ra.¹⁹ Nem kellett egyetlen embert sem letartóztatni, mert tiltakozott volna, emlékezett és emlékeztetett Rákosi Mátyás saját perében gúnyosan.²⁰ Nem csupán a budapesti rendőrség viselkedett készségesen és engedelmesen a börtönből frissen szabadult, s azon nyomban a helyzet uraivá előlépett kommunista elvtársakkal szemben. A Kommunisták Magyarországi Pártjának központjából, az akkoriban még külvárosinak számító Visegrádi utca 15.-ből egy pillanat alatt Magyarország közepe lett. Kapuja előtt autó autó hátán, helyiségeiben százak tolongtak – általában nem munkásruhákban. Polgári egyesületek, asztaltársaságok, klubok és önképző egyesületek, ipartestületek és szövetségek, jámbor kispolgárok, kiskereskedők és kisiparosok, vendéglősök és kávéosok, tűzoltók és artisták ünnepélyesen jelentették a proletárdiktatúrához való önkéntes csatlakozásukat és az új pártba való belépésüket.²¹ Március 22-én reggel vörös jelvénnel a kabátjukban jelentek meg a földművelésügyi minisztérium tisztviselői is, hogy megtudják, immár népbiztosnak hívják az új főnökeiket. Esterházy Miklós gróf Csákváron éppúgy kenyérkérésnek vélte a szocialista pártba való belépést és a szakszervezeti igazolvány kiváltását, mint a konzervatív érzésű szombathelyi ügyészség munkatársai is, akik testületileg tették meg ugyanezt.²² A bevonuló kommunistákat a Tőzsdepalota, a fináncőke erős vára is fényárban úszva várta.²³ Pesten, a Duna-parti korzó rendes közönsége gondtalanul pávaskodott 1919. március 21. után szokott sétahelyén. Meglátszott az egész hangulaton, hogy a néhány óra alatt beállott változás jelentőségéről mit sem tudnak. Legalábbis a bukott miniszter Garami Ernő így látta.²⁴ A szegedi bírói kar tisztelgő küldöttségét pedig Udvardi János üvegesmunkás, a frissen megalakult direktórium tagja figyelmeztette arra: „Ne hajlongjanak annyira: Önök is emberek!”²⁵ „Senki sem halt meg, tehát semmi sem történt” – fogalmazta meg Kassák, Lukács és Sinkó közös dilemmáját fél évszázaddal később

¹⁷ Lengyel József: Visegrádi utca. In: uő: *Mérni a mérhetlent*. I–II. Bp., 1966. II. 24.

¹⁸ Jászi Oszkár *naplója 1919–1923*. S. a. r. Litván György. Bp., 2001. 26.

¹⁹ Haubrich József vallomása a népbiztos-perben. 1920. július 6. Budapest Főváros Levéltára (= BFL) VII. 5. c. 1920–1575.

²⁰ A Rákosi-per. Összeáll. Győrffy Sándor. Bp., 1950. 313.

²¹ Rabinovits József: Négy párthelyiség. [1929.] Közli Milei György – Petrák Katalin. *Párttörténeti Közlemények* 30 (1984) 4. sz. 187.

²² A szombathelyi királyi ügyészség főügyész-helyettesének 1920. El. 1/B 65 számú, 1920. szeptember 1-i jelentése. MNL OL K 46. PTI 605 f. II/4 m. 1653.

²³ Lengyel: Visegrádi utca, 93.

²⁴ Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*. Leipzig–Wien, 1922. 124.

²⁵ Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány működéséhez (1919)*. Szeged, 1923. 27.

Alexandre Kojève, a francia baloldali radikalizmus egyik szellemi atyja, 1968 májusának párizsi diáktüntetései kapcsán, mielőtt szívinfarktus végzett volna vele.²⁶ Objektív igazságát az embernek a halálig menő harccal kell védenie, s a hivatásos forradalmárok szívesebben emlékeznek Mirabeau gróf híres mondására a tíz együttműködő emberről, aki felér százezer magában reszketővel, mint arra, hogy a forradalmak többnyire meglepően könnyen győznek, s a győzteseknek sokszor egyetlen feladatuk van: az összeomlás romjaira kitűzni az új világ büszke zászlaját.²⁷ Kun Béla és társai tényleg nem vesződtek sem a szabadsággal, sem a filozófiával, inkább kapva kaptak az alkalmon, és finom egyiptomi cigarettákkal a kezükben írták alá a megegyezést tegnapi véres ellenfeleikkel, a szociáldemokratákkal: ez majdnem mindenkinek így tűnt rendben levőnek.²⁸ A szokatlan felállás ellenére. Az 1919. március 21-i, délutáni tárgyalás helyszíne ugyanis a kőbányai Gyűjtőfogház volt. A tárgyaló felek, egyrészt a kormányon lévő szociáldemokrata párt miniszterei és vezető korifeusai, másrészt egy alig húszeszes tagságú párt, a Kommunisták Magyarországi Pártjának börtönben lévő vezetői, akik ellen már készen volt a vádirat a köztársasági rend megdöntése és egyéb bűncselekmények miatt, a tárgyalás helyszíne a kőbányai Gyűjtőfogház lett volna. Az alkalom pedig a híres-hírhető Vix-jegyzék, amelynek ultimátuma földre döntötte az 1918. október 31-én kezdődött, őszirózsás forradalom néven ismert törékeny demokratikus kísérletet, s amelynek egyetlen talpon maradt politikai szervezett ereje ekkorra már csak a szociáldemokrata párt volt. „Ez a végzet” – mondta Kunfi Zsigmond közoktatási miniszter kollégáinak, mielőtt elindult a Gyűjtőfogházba, ahol a kommunistákkal való pártegyesülést kimondó egyezményt alig háromnegyed órás tárgyalás után aláírta társaival. Landler Jenővel, Weltner Jakabbal, Pogány Józseffel és a Kun Béla kívánságára sebtében előkerített népszerű vasasszakszervezeti vezetővel, Haubrich Józseffel együtt.²⁹ Nemsokára megérkezett Váry Albert főügyész is a szabadulást hozó kormányhatározattal. Váry alig néhány nappal korábban még vádiratot szerkesztett a felforgató kommunisták ellen, most rövid beszédben a kommunistákat a polgársággal való kézfogásra buzdította, kidomborítva saját lojalitását a „keleti orientáció” mellett. A főügyészt a foglyok megéljenezték, Kun Béla udvariasan válaszolt, majd stílszerűen Váry autóját elkobozva indult be a városba kormányt alakítani és világforradalmat szítani.³⁰

²⁶ Dimitri Tokarev: L'histoire, la politique et la mort dans le *Journal d'un philosophe* (1917–1920) d'Alexandre Kojève. *Revue des Études Slaves* 90 (2019) 284.

²⁷ Arendt: *A forradalom*, 151–152.

²⁸ A kedélyességhez és az egyiptomi cigarettákhoz: Mayer Ödön vallomása a népbiztosok perében 1920. augusztus 4-én, BFL VII. 5.c 1920-6274, 162. doboz, XLIX dosszié, 3195.

²⁹ Buchinger Manó: *Küzdelem a szocializmusért*. Bp., é. n. [1946–1947.] 78. Lásd még Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Bécs, 1923. 247–248. Vö. Haubrich József vallomása a népbiztos-perben. 1920. július 6. BFL VII. 5. c. 1920-6274. 1560-61., illetve Haubrich József védőügyvédi iratai. PIL 686. f. 2/30. Ó. e. 62.1560-61. Haubrich meghívása nem véletlen. A vasasok nem csupán a legnagyobb létszámú szakszervezetet alkották, hanem a hadiipar leépítése miatt a vas- és fémmunkások között volt a legnagyobb a munkanélküliek száma. Hajdu Tibor: A KMP taktikájának néhány vonása a proletárforradalom előkészítésének hónapjaiban. *Párttörténeti Közlemények* 13 (1967) 3. sz. 75–99.

³⁰ Jancsik Ferenc vallomása 1920. augusztus 27-én a népbiztos perben. BFL VII. 5. c. 1920-6274. 3743.

Illyés Gyula ezt a furcsa végzetet kérte számon Kunfin és aláíró társain, amikor megtagadta a forradalmi pedigriét március 21. főszereplőitől. „Ne csaljuk magunkat, ez sem volt az, amit a történelem forradalomnak nevez. Pesten alkuval kezdődött két párt között, az országban egy sereg félreértéssel. Keletkezése pillanatát ma is homály fedi.” Illyés Gyula 1919-ben vöröskatoná volt és szörnyen fiatal, de 1939-ben már kiábrándulását tette közzé a végórát élő liberális *Pesti Napló*-ban.³¹ Néhány, kétértelműségtől sem mentes mondat kíséretében: „A proletárdiktatúra tizenhárom ember rövid, izgatott tanácskozásának eredménye volt; ennyien írták alá az alku, öt szocialista és nyolc kommunista. [...] tizenhárom tanácskozó között magyar származású egyetlenegy sem volt.” A célzást a második zsidótörvény felsőházi tárgyalása idején igazán nem volt nehéz megérteni.³² Harminc évvel később – a kádári konszolidáció delelőjén – Illyés újra visszatért a proletárdiktatúra keletkezésének történetéhez. 1969. augusztus 17-én a párt hivatalos lapjában, a *Népszabadság*-ban tette közzé véleményét: „a le- és fellépő komoly szerepvivőkhöz méltatlan államcsínyként” jellemezve, no, nem a kommunista hatalomátvételt, hanem a szocdemek kapitulációját.³³ Az idők járásában magát mindig kiismerő Illyés taktikusan fogalmazott, máshogy akkor nemigen lehetett. Valószínűleg azonban ugyanazt akarta mondani, mint harminc évvel korábban. Csak ez alkalommal nem a forradalom „idegenszerűségét”, hanem a szociáldemokrata vezetők méltatlanságát állította előtérbe. Kedves toposza volt ez a kommunista historiográfiának, egyesek már az 1920-as években is a diktatúra „kikunyerálóként” emlegették a hazai szociáldemokrácia korabeli vezetőit. Elsősorban Kunfi Zsigmondot, akire Illyés más okból haragudott. Illyés szerint ugyanis Kunfi 1919 márciusában elárulta Károlyi Mihályt, s Károlyin keresztül az illyési eszményt: a forradalom és a nép egységét, a szocializmus és a nemzeti érzés egymásra találását. A történelem furcsa iróniája, hogy a történelemből és a magyar munkásmozgalomból sikeresen kipenderített szociáldemokraták hivatalos véleménye sem volt más. Március 21-én puccs történt. A proletárdiktatúra bukása után újjáalakuló szociáldemokrata kongresszus 1919. augusztus 24-én határozatot hozott, amely kimondta: „Mindazokat [...] akik a régi pártvezetőségben [...] a proletárdiktatúrához vezető puccsot előkészítették, semmi körülmények között a párt tagjai sorába felvenni nem szabad.”³⁴

Máshogy és másképpen vonta kétségbe 1919 forradalmi nimbuszát az események egyik hajdani főszereplője. 1963 őszén Varga Jenő, a Magyarországi Tanácsköztársaság egykori pénzügyi, majd szociális termelésért felelős népbiztosa, legutoljára pedig a Népgazdasági Tanács elnökeként legfőbb gazdasági vezetője amolyan erkölcsi végrendelet-félét írt Moszkvában. A néhány hónappal később elhunyt veterán kommunista gazdasági

³¹ Illyés Gyula: Levelek vidékre. *Pesti Napló* 1939. április 16. 21.

³² „... ez a törvényjavaslat a nemzettest idegen elemekkel való túlzott átitatása ellen jogos önvédelemből korlátozó jogokat...” Teleki Pál miniszterelnök 1939. április 15-én, az Országgyűlés felsőházának ülésén. In: *Felsőházi napló*. IV. Bp., 1939. 145. [1935. 85. ülésnap. 1939. április 15.] Illyés persze a nem zsidó, de német anyanyelvű Haubrich Józseftől, Jancsik Ferenctől és Vántus Károlytól is megtagadta a magyar származást. Ő tudja, miért...

³³ Illyés Gyula: 1919 augusztus. *Népszabadság* 1969. augusztus 17. 6.

³⁴ MSZDP rendkívüli pártgyűlés. PIL 658 f. 1/90.

szakember valószínűleg sejtette, hogy sorai nem jutnak egyhamar nyomdafestékhez. Az „Eszme” megvalósulásáról ugyanis nem a kötelező kincstári optimizmussal, hanem csalódott haraggal írt: „... nem tudom leküzdeni súlyos aggodalmaimat. Egy kérdés lebeg előttem, ami egész életem kérdése: lehet-e valódi szocialista társadalmat építeni? Lényegében arról van szó, hogy lehetséges-e az átmenet egy olyan társadalomba, amely a munka megfelelő javadalmazása elvén alapul, egy olyan társadalomba, ahol a termelés eszközei a társadalomé (szocializáltak) és ezért a kapitalista kizsákmányolás lehetetlen, lehetséges-e az átmenet a kommunista, azaz a valóban szocialista társadalmi rendbe, ahol a jövedelemelosztásban még mindig megvannak a kapitalista társadalomhoz hasonló különbségek? [...] Ritka kivétellel a Szovjetunióban mindenki arra törekszik, hogy növelje jövedelmét. A kapitalizmushoz hasonlóan ez az emberek életének legfontosabb tartalma. Ha csak a lakosságnak azon széles rétegeinél lenne ez, amelyeknek a havi fizetése 30–80 rubel, ez a vágy érthető és megbocsátható; de ha a megfelelő jövedelemmel rendelkező emberek ugyanezt csinálják, az összeegyeztethetetlen a szocializmussal! Az októberi forradalom [értsd: az 1917. november 7-i bolsevik hatalomátvétel] után 46 évvel a szovjet társadalom mély erkölcsi hanyatlásához vezetett a társadalom kiépítése a kizárólag a »munka szerinti javadalmazás« elvén, vagyis a kapzsiság elvén.”³⁵ Varga Jenő élete küzdelmes fiatalságától kezdve összekapcsolódott a munkásmozgalommal, s már a proletárdiktatúra előtt is szédületes pályát írt le. Péklegényből lett szorgalmas és kitartó önképzéssel, majd külföldi tanulmányokat is magába foglaló egyetemi iskolázottsággal ismert és elismert szociáldemokrata közgazdász szakember, a *Népszava* rendszeres cikkírója, a *Szocializmus* komoly teoretikusa. Sokoldalú érdeklődését mutatta a pszichoanalízis iránti korai és komoly elkötelezettsége is. Ennek köszönhető például, hogy 1919 tavaszán Sigmund Freud budapesti bankokban elhelyezett szerény megtakarításai nem váltak a proletárdiktatúra államosító dühének prédájává.³⁶ Varga pályája ráadásul a Tanácsköztársaság bukása után sem tört össze. A Moszkvába menekült azon igen kevés magyar kommunista vezető egyike volt, aki nem Sztálin kivégzőosztaga előtt végezte az 1930-as évek végén, hanem az a kétes dicséret terjedhetett el róla, hogy Sztálin kedvenc közgazdásza volt. Mindenesetre a második világháború végén ártatlan emberek százezreinek életét követelő kényszermunkaszolgálat, az úgynevezett „málenkij robot” mefisztói gondolatát valószínűleg az ő elképzeléseiből gyúrta össze a gátlástalan szovjet diktátor. Varga idézett hatyúdalából nem csupán az öregkori kiábrándulás megrendítő élménye cseng ki – egy ponton a szenvedélyes toll alól az csúszik ki: „belehalok a bánatba” –, hanem azt is leírja, hogy a magyar proletariátus 1919-es, erőszak nélküli, békés hatalomra jutása egyszeri és kivételes eset volt a világtörténelemben. „A világban nincs másik Osztrák–Magyar Monarchia, de nem lehet a jövőben sem” – írta Varga 1963-ban, s hozzáfűzte: „Ezért nem lesz békés hatalom-

³⁵ Varga Jenő titkos emlékiratai. *Évkönyv 2019*. [45. évf.] *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből*. Szerk. Székely Gábor. H. n., 2019. 183.

³⁶ Varga Jenő levele Székely Béla pénzügyi népbiztoshoz a Sigmund Freud által az Agrárbanknál tudományos folyóiratok kiadására letétbe helyezett 250 000 korona, illetve saját kisebb letétje Bécsbe Freud részére való utalásába 1919. április 16-án. MNL OL K 255-1919-2356.

váltás összeomlás alapján...” Alighanem igazat írt, különös, zavarba ejtő történet az 1919-es magyar kommunista kísérlet története.

Varga Jenő írása egész mostanáig kéziratban maradt, nem véletlenül, hiszen megírása idején sütött a leginkább a nap a Tanácsköztársaság történetére. A kádári emlékezetpolitika egyik legfontosabb pillére a Tanácsköztársaság hősi emlékezete volt, amely 1956 után hivatva volt megtestesíteni a magyar nép „igazi” forradalmi hagyományait, szemben a levett „ellenforradalommal.” S egyáltalán a történelem győztes logikáját, amelyben Buharin emlékezetes szavai szerint: „mi, a kommunisták mindig előre megyünk.” A „dicsőséges 133 nap” mégis alig több mint harminc évig volt intenzíven vizsgált kutatási téma, a közterek képét átalakító monumentális emlékművekbe és gigantikus bronzszobrokba öntött, gondosan megkonstruált emlékezetpolitikai panteon. Ki ne emlékezne a városligeti Felvonulási téren Kiss István 1969-ben felállított alkotására, a pesti köznyelv által csak „ruhatárosnak” csúfolt, 50 mázsás hatalmas Tanácsköztársasági emlékműre, amelyet Berény Róbert korabeli plakátja ihletett? A mai negyveneseknek és a náluk idősebbeknek még bemagolandó tananyag, 1990 után azonban majdnem mindenki elfelejtette. Joggal. A proletárdiktatúra emléke azonban nem hullott ki teljesen az emlékezetből. Máiig sem csupán egy, a közép- és köztes-európai térséget 1918–1921 között elárasztó tucatnyi, egy-két hetes vagy pár hónapos kérészállami kísérletekből, pedig kis túlzással akár odasorolhatnánk a különböző tiszavirág-életű Lajtabánságok, szabadállamok és ilyen-olyan köztársaságok közé, mert a merész kommunista kísérletnek már a kezdetekor sem adtak sok esélyt. Mégis más ez a 133 nap, hiszen több szempontból is dobogós korszakról van szó. Az 56-os forradalom után ez a második legrövidebb időszaka a magyar történelemnek, amely a mai napig mélyen meghatározza a politikai gondolkodásunkat, s mélyen megosztja érzelmeinket. A bőrkabátos Lenin-fiúk öncélú kegyetlenkedéseit úgy tartjuk számon, mint a 20. századi magyar történelem totalitárius nyitányát. Amely nyitány egybeesett a magyar művészeti és szellemi élet jelentős részének csatlakozásával. Karinthy, Kosztolányi, Ferenczy Béni mellett rengeteg más alkotó és tudós lelkesedett – vagy tett úgy, mintha lelkesedne – egy ideig a proletáralomért. Volt egy-két nagy öreg, de nagy részükben az irodalmi ábrándozók is ugyanolyan fiatalok voltak, mint a terroristák. Nemcsak a húszéveseké volt a világ 1919-ben, hanem a harmincéveseké is, de Lukács és Kassák, akik még nem voltak 35 évesek, már mestereknek számítottak. A fiatalság órája volt a rövid korszak. „Van fiatalság, amelyben tetterő lakozik, s le akarunk vizsgálni. Mi fiatalok nem a siránkozásban akarunk kimerülni, mint a szakszervezeti titkárok, hanem a cselekvésben” – mondta egy ifjúmunkás küldött a Budapesti Munkástanács áprilisi első ülésén.³⁷ A lehetőséget mindenesetre megkapták. A 29 éves népbiztos, Szamuely Tibor volt hadügyi és közoktatásügyi népbiztos, majd amikor forró lett a talaj a lába alatt, Leninnél járt követségben vakmerő repülőúton, hozzá hasonlóan a 27 éves Rákosi Mátyás is rögtön tagja lett a Forradalmi Kormányzótanácsnak, a 25 éves Korvin Ottó pedig a rettegett Politikai Nyomozóiroda nagy hatalmú vezetője volt a Belügyi Népbiztosságon belül. Irodalmi álmo-

³⁷ Zachariás László felszólalása a Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katona Tanács 1919. április 15-i alapító ülésén. BFL XVI. 1.f. 1. doboz.

dozás és erőszak az ő életében tankönyvi módon egyesült, reggelente Adyt olvasott, este pedig apja korabeli gyanúsítottakat pofozott, ha nem akarták az igazságot bevallani.³⁸ A 20 éves Révai József a Vörös Újságból szórta villámain, s a sort hosszan folytathatnánk anarchista és aktivista ifjakkal, a kötelező nemi felvilágosítás sokszerű bevezetésével vagy a középiskolai diák-direktóriumokkal. A generációs frusztrációnak tág tér nyílt a kísérletezésre, végül a Kormányzótanács mind a nemi felvilágosításról, mind az iskolai bizalmiakról szóló rendeletét visszavonta, ez pedig a szülőknek tetszett, akik fogcsikorgató dühvel túrták a „gyerekeik hatalmi tébolyát.”³⁹ A iskolai lány- és fiúbizalmiak volt, hogy feljelentették „burzsoá” pedagógusaikat, de a legtöbb helyen a forradalmiság abban állt, hogy a lányok felültek az asztal tetejére, a fiúk meg ifjúmunkás agitáció jelszava alatt udvaroltak.⁴⁰ Ártatlan dolognak érezték korántsem ártatlan dolgokat. A fiatal Márai Sándor gyakorlatilag ódát írt a terrorista Fabik-különítményről, miközben a terrorcsapat által erőszakkal lefoglalt székesfehérvári püspöki rezidencia kényelmét élvezte.⁴¹ Bár az állami szintre emelt terror igazából anarchiába fűlt, a vörös-, majd a rá következő fehérterror gyilkosságainak emléke azóta is kísérti és mélységesen megosztja a magyar társadalmat. A Tanácsköztársaság múltját és azt is, ami utána következett, a sérelmi emlékezet hordozza máig. Ahogy Esterházy Péter finom humorral írja dédapja jogos felháborodástól és antiszemita kitételektől egyaránt hemzseggő korabeli emlékiratára utalva: „A családi emlékezet nem a forradalmak felidézésében éri el a szellemi magaslatait, látószöge hirtelen beszűkül – gyilkosaink szempontjait kisszerűen ignoráljuk –, az arisztokratikusságból csupán a finnyáság marad, meg egy kis rémülettől görcsös önteltség és fennenköpés.”⁴² Kun Béla és a „zsidóuralom” toposzai rendszerváltozásokat túlélve ma is ott lobognak az

³⁸ Korvin Ottó néhány bántalmazást ismert el: „Az ellenforradalmi röpiratterjesztés miatt letartóztatott Wagner Antalt én magam is több ízben, minden alkalommal mást és mást vallott, miért indulatomban párszor arcul ütöttem. Az előző estén elfogott Királyt szintén egyszer vagy kétszer arcul ütöttem, mert valótlan vallomást tett. Soha senkit nem bántalmaztam e két eseten kívül egész működésem alatt.” Korvin Ottó vallomása 1919. szeptember 26-án a Budapesti Törvényszéken. MNL OL K 46. PTI 605 f. II/4 i. TAGYOB. 1191., illetve „a tegnapi kihallgatásomhoz folytatólagosan előadom, hogy még két esetem volt, amikor a letartóztatottakat bántalmaztam. A nagyszombati környéki [sic!] ellenforradalom alkalmával egy hadnagyot bántalmaztam, hogy kézzel, vagy más eszközzel bántalmaztam arra nem emlékszem. Másik eset meg Barna Jenő belügyminiszteri tisztviselő esete volt, akit azért bántalmaztam egyszeri arcul ütéssel, mert a vele együtt alkalmazásban lévő lányokra akarta hártani egy röpcédula készítését.” Uo. 1195. (1919. szeptember 27.)

³⁹ Vigyázók, bizalmiak és a többi gyerek. *Népszava* 1919. július 8. 5.

⁴⁰ Riedl Frigyes: Középispolák. In: Gratz: *A bolsevizmus története*, 665. Vö. Körmendi Balázs [Kultsár István]: *Zsidógyónás. Visszaemlékezés*. Bp., 1990. 82–83.

⁴¹ Márai Sándor: Levél a Dunántúlról. Fabick, a Prohászka-kastély, hat Habsburg meg egy vak zongorista. *Vágóhíd* 1919. július 1. 6–8.; *Zalai Népakarat* 1919. július 24. 2. Újraközlését lásd Paksy Zoltán: *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között*. I–II. Zalaegerszeg, 2006–2015. (Zalai Gyűjtemény 62, 78) I. (1918–1931.) 129–132., Mészáros Tibor: „...az újságírás nem árt az írónak; kitűnő iskola és gyakorlat” (A publicista Márai). *Forrás* 48 (2016) 9. sz. 57–59. ([Http://www.forrasfolyoirat.hu/1609/marai.pdf](http://www.forrasfolyoirat.hu/1609/marai.pdf)). A letöltés ideje: 2020. március 10.)

⁴² Esterházy Péter: *Harmonia Caelestis*. Bp., 2000. 369. A dédapa emlékiratait lásd Esterházy Miklós: *Emléklapok 1918. nov. 1-től 1919. augusztus 2-ig terjedő időkből*. Bp., 1920. Legújabbban lásd Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Bp., 2019.

összeesküvés-elméletek zavaros tűzű kohóiban, de a korszakról alkotott hiányos ismereteknek legalább annyira oka, hogy a Tanácsköztársaság vonakodó csendestársait, a szociáldemokratákat az 1950-es évektől a kommunista rendszer történetírása kiradírozta történelmünkéből. A töprengő Kunfi Zsigmondot éppúgy, mint a Forradalmi Kormányzótanács májusban öngyilkosságot fontolgató névleges elnökét, Garbai Sándort, s velük együtt a famunkásokat, a vasasokat, nyomdászokat és építőmunkásokat, akiknek végső álma nem a termelőeszközök társadalmi tulajdona volt, hanem a korlátlan szabadidő. Mert ahogy a századelő rejtőzködő emlékeztető nagy írójának, Kóbor Tamásnak az események kapcsán megfogalmazott bölcs analízise megfogalmazta: „Jó érzés nem dolgozni.”⁴³ S a proletár munkaerkölcs még a „fej munkásokat” is – így hívta a kommunista zsargon 1919-ben a magukban a proletáröntudatot felfedezett hivatalnokokat – megfertőzte. Balogh Béla egykori törvényszéki bírósági elnök, majd a szombathelyi forradalmi törvényszék vádbiztosa, amikor átvette a szombathelyi ügyészség feletti hatalmat, így nyilatkozott régi kollégáinak: „Gyerekek, a beosztás az lesz, hogy ti keveset dolgoztok, én pedig semmit.”⁴⁴ A proletárdiktatúra alatt a bérek a kétszeresükre-háromszorosukra nőttek. Ennek hatását erősen árnyalja, hogy a gyorsan értéktelenedő „fehér pénzben” fizették ki az új uralkodó osztályt, míg a termelés átlagosan a felére esett vissza vagy még jobban.⁴⁵ Gyárakban, üzemekben, s a bírósági tárgyalótermekben egyaránt. Hevesi Gyulának – alias Stein elvtársnak – kopott barna vászontáskájában már március 21. előtt ott lapultak készen és várakozón a szép új világot létrehozó termelési rendeletek tervezetei, de a szociális termelési népbiztosság már másfél hónap kommunizmus után kénytelen volt konstatálni, hogy a papírra vetett

⁴³ Kóbor Tamás: *A bolsevizmusról a bolsevizmus alatt*. Bp., 1919. 86–87.

⁴⁴ A szombathelyi királyi ügyészség főügyész-helyettesének 1920. El. 1/B 65 számú, 1920. szeptember 1-i jelentése. MNL OL K 46. PTI 605 f. II/4 m. 1651.

⁴⁵ Természetesen a termelés csökkenését indokolta a háborús állapot, megszállás és a blokádi miatt nyersanyaghiány is, de legalább annyira a termelés szocialista szervezete és a munkamorál eltűnése. Salgótarjában „mind a bányánál, mind az Acélgárban a termelés igen hullámzóan alakult. A májusi csökkenés a bizonytalan külső helyzettel, a harcokkal magyarázható. Olyannyira, hogy május első hetében, az első cseh támadás idején a bányákban nem is folyt munka, az Acélgárban pedig az április hónapi termelés hatodát állították elő. Azonban június-július hónapban is csak a májusi eredmények dupláját érte el a termelés. Mi volt az oka ennek? Az előzmények ismeretében kézenfekvő a válasz: csökkent a munkaslétszám, mert sokan bevonultak vöröskatonának. Azonban a termelés a kieső létszámhoz mérten is aránytalanul kisebb. Figyelembe kell még vennünk a nyersanyag utánpótlás problémáját is. E miatt állt le még márciusban az Üveggyár és a Hirsch és Frank Vasöntöde és Gépgyár. A háborús viszonyok miatt, többek között a Feled-Bánréve vasútvonal megszállása következtében, akadozott a kapcsolat a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. gyárai között. Szintén nem elhanyagolható ezen a vidéken a nyári betakarítási munkák megindulása, mely minden évben az aratószabadságok idején a termelés visszaesésével járt. De volt még egy ok, mely jelentősen befolyásolta a bányák és az Acélgár termelését is. Több visszaemlékező is megjegyezte, hogy sokan nem dolgoztak, csak bejártak munkahelyeikre. Megerősíti ezt az Acélgár munkástanácsának július 21-i jegyzőkönyve is. »Elnök: Az egész országban azt vesszük észre, hogy a proletáralum veszélyeztetve van, nemcsak a küllellenség által, hanem a saját proletariátusunk egy része által is. Tudni illik a proletariátus csiszolatlan része nem tudja megérteni azt, hogy a proletárállamban mindenkinek fő kötelessége annyit termelni, illetve előállítani, amennyit legjobb képessége szerint bír. A proletárság ezen része sajnos nem fejt ki teljes munkaképességét, sőt, sokan valóságos naplopást űznek, melyet ha meg nem akadályoznak, a proletariátus romlását idézi elő.« Ezért javaslat született a korábbi, teljesítmény szerinti fizetési rendszer visszaállítására.” Cs. Sebestyén Kálmán: *Salgótarjáni események 1918–1919. Salgótarján, 2007. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 53) 149–150.*

utópiák nem működnek. „Direkt anarchisztikus üzemeket teremtünk, melyekben a munkásság a saját számlájára indítja meg a termelést és eszközli az eladást, államot alkotva az államban.”⁴⁶ A költségvetés számai is árulkodó módon jelezték a vörös farsang világvégi hangulatát: a kiadások 400%-kal emelkedtek, a bevételek 40%-kal csökkentek.⁴⁷

Kérdések tehát bőven akadnak, hogy mítoszokon innen és túl végre megismerhessük 1919 tavaszának és nyarának lázas időszakát. Miért és kiket hódított meg a kommunizmus a háborúvesztés utáni hónapokban? Miért írt Tóth Árpád ódát a Vörös Istenhez, s mennyi pénzt vett fel az ellenforradalom későbbi prófétája, Szabó Dezső a kommunista rendszer végóráiban? Miért várta Krúdy Gyula, hogy a kommunizmus hatására a férfiak többet nem fognak hazudni a nőknek, s miért ábrándult ki Babits egy hónap alatt a nagy időkből és nagy emberekből? Átadta-e Károlyi Mihály a hatalmat Kun Bélának, vagy kicsalták tőle? Puccs volt vagy forradalom, ami 1919. március 21-én történt? Valóban azért dobták el demokratikus örökségüket a szocialisták lett szocdemek, mert ha nem kaptuk meg a Nyugat demokráciájától a magyar igazságot, akkor a Kelet diktatúrája – értsd Lenin orosz bolsevikjei – megadják nekünk, mint azt Garbai Sándor a Budapesti Munkástanács elbizonytalanodott küldöttei előtt 1919. március 21. késő délutánján, fásult hangon kijelentette? Mit is takart valójában a magyar társadalom bolsevizálódása, amelyről Párizsban a „Négyek Tanácsában” szánalommal vegyes kíváncsisággal beszéltek az első napokban, s útnak indították Smuts tábornokot egy párizsi békekonferenciára szóló meghívással? Ideológia volt vagy utópia, netán messiásváró vallási mozgalom, esetleg a háború utáni éhségtől és nyomortól gyötört társadalom hiányállapotának kifejeződése? Kik voltak a vidék direktóriumainak tagjai, mit akartak a munkások, s mit remélt a fővárosi elvtársakkal szembekeverülő szegényparaszti agrárellenzék a kommunizmustól? Valóban rászorult-e a „forradalomra” a „feudális” Magyarország, mint az ekkor már halott Ady jövendölte, s a liberális, Lloyd George brit miniszterelnök vélte kárörvendően? Ady mindenesetre a kommunizmus prófétája lett halálában, s szülőfalujában, Érmindszenten 1919. április elején még kommunista ünnepélyt tartottak, amelyen a helyi pártszervezetet is megalakították: „Az ünnepély lelkesült közönsége üdvözlétét küldi a forradalmi eszmék lelkes és törhetetlen harcosának, Kun Bélának és hű fegyvertársainak” – írták a keleti végekről Budapestre két héttel azelőtt, hogy a románok birtokba vették volna az „Ér nagy, álmos furcsa árkat”.⁴⁸ A bevonuló román hadsereg magyarokat és zsidókat gyilkolt tucatszám, a zsidókat is magyarságukért. A Köröstárkányban és Kisnyégerfalván elpusztított több mint száz magyar szörnyű halála a háborús övezetben történő etnikai tisztogatás klaszszikus esete, egyúttal a szegény faluvegi románok véres bosszúja volt a jómódú magyar

⁴⁶ Péteri György: A társadalmisítás korlátai 1919-ben. *Történelmi Szemle* 20 (1977) 597. Hevesi kopott barna vászontáskájáról szóló Sinkó Ervin-idézetet is e remek tanulmányból vettem.

⁴⁷ Korányi Frigyes: A kommunizmus pénzügyi mérlege. In: *A proletárdiktatúra Magyarországon. A bolsevista rémuralom hiteles története*. Szerk. Huszár Károly Bp., 1920. 57–68. A világvége jegyében folytatott pénzügypolitikához jellemző Lengyel Gyulának, az Osztrák Magyar Bank kormányzójának Tanácsköztársaság idején tett nyilatkozata: „szándékosan kerültem a kérdést: mibe kerül. A pénznek jelenleg semmi értéke nincs. Ha külső körülmények elértéktelenítik, úgyis mindegy, hogy most mennyit nyomtunk – ha pedig fennmarad a tanácsrendszer – épen mindegy.” PIL 608 f. 1. állag. 14. Ő. e. 125.

⁴⁸ Ady szülőfalujának üdvözlése. *Népszava* 1919. április 4. 3.

gazdatársadalommal szemben. A szomszédságok háborúja nem állt meg a mikrokörnyezet egyensúlyának megbomlásánál. A bolsevizmus sokaknak egyszerűen úgy tűnt fel, mint a háború alatt lerongyolódott és éhező városi társadalom zavaros bosszúja az élelmiszerlejteit rejtgető vidéki kisgazda társadalommal szemben. „Kíéheztették a kisgazdák Budapestet, nyomorúságba döntötték ezt a gyönyörűséges budapesti proletariátust” – mennydörögte Kun Béla 1919 júniusában, s azzal fenyegetőzött, hogy vissza fogja adni a kölcsönt.⁴⁹ Egy hónappal később Ágoston Péter népbiztos azt írta naplójában: „az ország helyzete az ipari termelés megszűnésére tekintettel olyan, hogy a városi lakosságnak [...] szinte el kell rabolnia a falutól az élelmiszert. A harc a falu s a város között most az aratás után pedig ki fog élesedni, s a román offenzíva kudarca azután katasztrofális lehet.”⁵⁰ Vagy éppen fordítva történt és a falu állt bosszút a városon, mert az iparcikkek krónikussá vált hiánya megakadályozta gazdasági előmenetelét? „Minden nélkülözhető el kell vennünk a városból, oda kell adnunk a falunak, mert csak így remélhetünk bő aratást és csak így remélhetjük, hogy aratás után a falu népe élelmiszerfőlöslegeit át fogja adni” – mondta egyik vidéki küldött a Tanácsok Országos Gyűlésén szenvedélyes felszólalásában, talán egy kicsit Kun Bélának címezve.⁵¹ Mások meg azt ajánlották a budapesti elvtársaknak, hogy ne mindig a mozijegyen és a színházon járjon az eszük, hanem fogjanak kapát a kezükbe.⁵² A városokban nem volt élelem, a munkásasszonyok dühösek voltak, mert a savanyú főzelékhez húst nem, legfeljebb húsjegyet kaptak, s a kétes vigaszt, hogy az oroszországi szovjet Kánaánban még inkább éheznek a proletár testvérek. Ez igaz is volt, de kinek kell az igazság, ha nincs hozzá hús és kenyér? Vidéken pedig – ahol a vidékre kiszálló vöröskatonák beszámolóí szerint a kövér disznók szinte szétnyomták az ólak ajtaját, mert a parasztok tejjel, tojással etették a sertéseket – hiányzott az iparcikk, a gyufa, és a cigaretta is hiánycikké lett, hidegen acsarkodtak a pipák a gazdák szájában.⁵³ Egyedül a Vörös Hadseregbe való belépés kínált alternatívát a koplalásra. A bő zsold és a kielégítő élelmezés kiváltságossá tette a százezernyi vöröskatonát az otthon maradtakkal szemben, főleg mert hétvégente hazaszökdöstek a frontról, libával, kacsával tömve meg a hátizsákjukat. De volt-e realitása a megszálló románok és csehek kiűzésének a magasra tartott vörös zászló alatt? Világforradalmi délibábot űztek-e vagy az „ezeréves magyar rög” illúziójának rabjai voltak Stromfeld Aurél vezetésével harcoló vöröskatonák? Az északi hadjárat sikere 1919 május–júniusában egy pillanatra mintha ezt az üzenetet közvetítette volna. (A „székely vörös dandár katonái” a zsebükben tartottak azért közben egy nemzeti színű

⁴⁹ Kun Béla felszólalása a Tanácsok Országos Gyűlésének 1919. évi június hó 21-i ülésén. In: *Tanácsok országos gyűlésének naplója. 1919. június 14. – 1919. június 23.* Bp., 1919. 205–206.

⁵⁰ Ágoston Péter naplója 1919. július 21. In: Kende János – Sipos Péter: *Visszaemlékezések 1919-ről.* Bp., 1989. 294.

⁵¹ Jankovics Lajos veszprémi küldött felszólalása a Tanácsok Országos Gyűlésének 1919. évi június hó 17-i ülésén. In: *Tanácsok országos gyűlésének naplója,* 69.

⁵² Varga József vasvármegyei küldött felszólalása, a Tanácsok Országos Gyűlésének 1919. évi június hó 17-i ülésén. Uo. 68.

⁵³ Péczely László: A „Repülőszázad” 1918. nov.–1919. aug. A Vörös Tengerészdandár története a Tanácsköztársaság ideje alatt. *Hadtörténelmi Levéltár (= HL) TGY 2.988. 9.*

szalagot is...⁵⁴) Miért tudta a Vörös Hadsereg – amelyben a későbbi Horthy-rendszer összes vezérkari főnöke ott harcolt – három hét alatt visszafoglalni Kassát, Eperjest és Bártfát, sőt egy szénásszekér fedezékében négy vöröskatona egészen a magyar–lengyel határig elkúszni? A haza védelméért harcoló nacionalista katonatisztek és a világforradalmár álmódosók szövetségét később mindegyik fél természetellenesnek bélyegezte, s igyekezett „magamentséget” találni. De itt is akadtak kivételek. Lukács György és a Székely Hadosztály vitéz zászlóaljparancsnoka, Csucsá és Köröstárkány hős védője, Verbőczy Kálmán százados például egy életre barátságot kötött a tiszai fronton: „Ha visszagondolok ezekre az időkre, mindig Önre kell gondolnom, mint egyik legodaadóbb és legbátrabb harcostársamra” – írta Lukács fél évszázaddal később is Verbőczynek, akinek hősiessége 1919. május elejének válságos napjaiban arra is rábírta, hogy a betörő román hadsereg ellen bátran harcoló székelyeket gyáva megfutamodásukkal veszélybe sodró budapesti I. vörösőr-ezred 3. zászlóaljának katonáit Poroszlónál „megtizedeltesse”.⁵⁵ Vagy mégsem? A hiányos bizonyítékok – bizonyosan nem tudjuk, hogy a tizedelést egyáltalában végrehajtották-e, mert szemtanú nem volt, az áldozatokat nem azonosították –, Lukács öregkori gyerekes hencegése katonáskodásáról a poroszlói történetek kapcsán, s mindenekelőtt a szomorú történetből mindent átfogó mítoszt konstruáló publicisztikai félvilág mindent jobban tudása illusztratív módon mutatja meg a történelmi megismerés veleszületett gyengeségét az emlékezetpolitikai játszmák örök túlerejével szemben.⁵⁶

A Tanácsköztársaság korából szóló forrásaink arról tanúskodnak, hogy a proletárdiktatúra minden volt, csak nem monolit hatalmi rendszer. A Szamuelyt kísérő és a Cserny József-féle terrorlegények önkényes és páratlan brutalitással végrehajtott gyilkosságainak száza mellett Sinkó Ervin, a Krisztus-szakállú és krisztianus kecskeméti városparancsnok, aki megkíméli a szentkirályi parasztzendülők életét, s Kecskeméten együtt issza le magát a városi gazdákkal, s mikor Pestre felkerül, a június 24-i sikertelen ellenforradalmi kísérlet „talpasainak”, a ludovikás kadétlegényeknek halálbüntetés helyett szabályos hittanórákat tartott Dosztojevszkij, Tolsztoj és az evangéliumok segítségével.⁵⁷ Majd élményeiből *Optimisták* címen megírta a korszak nagyregényét, amelynek kiadási kálváriája még egy további szívszorító regényfolyam, az *Egy regény regénye* témája lett, híven szemléltetve, hogy buktak alá a megváltó eszmék a bürokratikus totalitarizmus bugyraiban már az 1930-as években.

⁵⁴ Dr. Olchváry Dezső, sátoraljaúj helyi királyi ügyész jelentése a királyi főügyésznek. 1920. október 24. MNL OL K 46. PTI 605.f. TAGYOB. 1511.

⁵⁵ Lukács György 1965. április 30-i levele Verbőczy Kálmánhoz. HL MTK 133.d./76. Verbőczy Kálmán visszaemlékezései.

⁵⁶ A kérdést alaposan körüljárta Lengyel András: A „tizedeltető” Lukács György. Egy politikai folklór-szüzse történelmi hátteréhez. *Forrás* 49 (2017) 1. sz. 75–92.

⁵⁷ Sinkó részességéről lásd Lengyel: Visegrádi utca, 110–111. Sinkó és Lengyel az 1920-as évek elején szakítottak és gyűlölték egymást, de Lengyel információját nemcsak Sinkó saját beismerése, hanem más források is alátámasztják. Vö. A kecskeméti kir. ügyészség vezetőjének 1920. El 2/21 számú 1920. augusztus 30-i jelentése a magyar kir. igazságügyminiszternek. MNL OL K 46. PTI 605 f. TAGYOB. Iratok. II/4 j. 137. Sinkó „hittanóráira” lásd Lengyel: Visegrádi utca, 111–112., illetve Sinkó Ervin: *Az út. Naplók 1916–1939*. Bp., 1990. 139–142.

A Tanácsköztársaság a nők felszabadítását céljaként tűzte ki.⁵⁸ „A nők boldog könnyében kell felragyogni az új igazságnak, hogy az új társadalomban nem lesz kizsákmányolás” – írta hamisítatlan férfiromantikával egy sok tízezer példányban terjesztett propaganda-kiáltvány, amely az egyenlő bér mellett azt is megígérte, hogy az eljövendő kommunista társadalom a nőt „érzelmi berendezésével” és „női hajlamaival” állítja be a nagy közös munkába.⁵⁹ A népbiztosok viszont kivétel nélkül férfiak voltak, s amikor Szamuely Tibor azt kérdezte tanácstalanul a Forradalmi Kormányzótanácsban, hogy mi legyen a Vörös Hadseregbe jelentkező asszonyok tömegeivel, a válasz az volt, küldjék a földekre őket – amit mindenki helyeselt.⁶⁰ Amikor a márciusi mámoros hatalomátvétel első intézkedései között bevezetett szesztilalmat néhány héttel a proletárdiktatúra bukása előtt eltörölték, hosszasan vitatkoztak arról, hogy a nőknek mégis csak feleannyi bor járjon, mint férjeiknek.⁶¹

Az alkoholtilalom sorsa egyébként is jól illusztrálja, a proletárdiktatúra mennyire nem a történelem teleológiájából fakadt. A naiv idealizmusból és ostoba akarnokságból főzött intézkedés, mely legelső sorban az egészséges ivóvíztől elzárt alföldi nincstelen aratómunkásokat – a Tanácskormány potenciális agrártámogatóit – sújtotta, ráadásul korántsem pusztán kommunista elmeszülemény volt, s nem is csupán évtizedes szociáldemokrata pedagógiai eszmény; évekkel később is rokonszenven emlékeztek meg róla a hívek családi életét komolyan vevő protestáns lelkészek.⁶² Erről máig nemigen illik beszélni. Igaz ugyan, hogy a korai magyar kommunizmus egyházellenes volt, s szekularizációs terrorja nem diszkriminált az ortodox zsidó hitközségi takarékbetétek és a fényes katolikus püspöki paloták berendezései között, de a vallásellenes düh valamiképpen szintén vallásos formákból táplálkozott. Nemcsak azért, mert a változó elnevezésekkel operáló Vallásügyi Likvidáló Hivatal/Bizottság/Biztosság élén hitevesztett és haragos egykori piarista szerzetesek álltak, hanem mert a bolsevista kísérlet vallásos gyökerei letagadhatatlan rokonságban álltak a zsidó-keresztény hagyomány időnként vulkányszerűen kitörő

⁵⁸ „A Tanácsköztársaság eszmei rendje a nőket a kapitalista államrendszer elnyomásából felszabadította. A proletár nőknek a dolgozó férfikkal egyenlő jogokat, egyenlő elbánást biztosított és egyforma emberi értéküket ismerte el. Ezen gondolatoknak a gyakorlati életbe való bevezetésére, tartalmuknak megismertetésére elsőrendű szükség a nőkérdésre vonatkozó széleskörű propaganda, amelynek kifejtését a Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja kötelességének ismeri el, ezért felhívja a munkáskatona-földművestanácsok összes direktóriumait, hogy a nőmozgalom s a Tanácsköztársaság érdekében működő elvtársnőket tőlük telhetőleg támogassák...” Garbai Sándornak, a Forradalmi Kormányzótanács elnökének 1919. június 17-i rendelete. MNL OL K 26. PTI 601. f. 2-I-2831. A kormányzótanács elnöki ukáz alapja: „a nőmozgalmat a vidéki direktóriumok nemhogy elősegítik, hanem egyenesen akadályozzák [...] s ez pártunkra, de magára a tanácsállamra is végzetes következménnyel lehet.” A Magyarországi Szocialista Párt Titkárságának előterjesztése a Forr. Kormányzótanács elnökének. Uo.

⁵⁹ *A nő felszabadulása a kommunista társadalomban.* Bp., 1919. 2., 6.

⁶⁰ Szamuely Tibor és Jancsik Ferenc felszólalása a Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 2-i ülésén. MNL OL K 27. PTI601f/1. 1. doboz. Lásd még Imre: *A Forradalmi Kormányzótanács*, 150.

⁶¹ Sugár Sándor és Csákány János felszólalása a Szövetséges Központi Intézőbizottság 1919. július 15-i ülésén. PIL 709 f. 6. Ő. e. 109–112. Dienes László ezzel szemben a teljes tilalom pártján volt: veszedelmesebbnek tartja a szesztilalom liberalizációját, mint azt, hogy az ellenforradalmárok elfoglalják a Nyugati pályaudvart, szerinte ez olyan, mintha kiadnánk egy rendeletet, hogy naponta fél órát lehet panamáznai a bizalmi férfikkal. Uo. 122.

⁶² Molnár Sándor Károly: Bereczky Albert levele Forgács Gyulához, 1920. szeptember 2-án (és ami utána következett...) *Egyháztörténeti Szemle* 12 (2011) 4. sz. 11–38.

eszkatológiai mélyáramaival.⁶³ „Oroszországban az emberek megpróbálnak egy tökéletesen igazságos világot létrehozni. Ez vallási ügy” – mondta az író Franz Kafka az 1917-es oroszországi bolsevik forradalom véres vajúadásáról.⁶⁴ A bolsevik politika kezdeti vallásos vonzerejéhez kétség sem férhet. Kun Béla ugyan csak moszkvai száműzetésében döbönt rá, hogy a proletárdiktatúra kellős közepén a szovjetházzá átalakított Hungária Szállóban, csak két ajtóval távolabb az ő szobájától, éjszakánként egy egész társaság Lukács Györgytől Révai Józsefíg a marxizmusból marxista teológiát csinált, de kortárs forrásaink is bőven akadnak arra, hogy a kommunista népszónoklat esetenként a középkori prédikátorok látomásos nyelvén fakadt fel.⁶⁵ Mint éppen a 20 éves Sinkó Erviné, aki 1919. május 12-én, Kecskemét főterén így beszélt: „Pokol volt itt ezen a földön, ördögökké kell lennünk, hogy ezt megváltoztathassuk. Ha pedig ez a változás meglesz, angyalokká válunk.”⁶⁶ A *Jogtudományi Közlöny* örökébe lépő kommunista *Proletárjog*, az Igazságügyi Népbiztosság jogi közlönye a Tanácsköztársaság büntető és házassági reformtörekvései ismertetései között nagybetűvel szedte: „Bízunk a világmegváltás napjában! Éljen az Internacionálé! Éljen a világforradalom!”⁶⁷ A 20 éves Révai József a megváltás gondolatával lelkesítette a kommunizmus szolgálatára gimnazista korú ifjú munkás hallgatóit – pedig nem a templomok szószékeire készítette fel őket: „»A proletár osztályforradalom felszabadítja, megváltja az az emberiséget; a proletariátusnak világmegváltó szerepe van.«”⁶⁸ Lukács György azt felelte az írónő Lesznai Annának, aki a kommunizmus ígéreteiről faggatta őt: „Még a kövek is üdvözülni fognak.” Lesznai megdöbönt, a szédületet érezte, férje, Jászi Oszkár viszont azt írta megvetően a naplójába, miután találkozott Lukácssal: „marxista államegyház kialakulása, merev ortodoxiával, szentekkel és ördögűzéssel.”⁶⁹ Nem csak évtizedes személyes ellenszenv választotta őket el, Lukácsnak sohasem imponált a Jászi képviselte progresszív szociológia vallásos deficitje. A kommunizmus gyűlölte az intézményes egyházakat, de vallásos vonzereje, ha nem is a lelkészek sokaságát tántorította el a történelmi egyházaktól, néhányat akár a legjobbak közül is megkísértett. Mint például a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség fiatal és világlátott református lelkészeit, Benkő Istvánt és Victor Jánost. 1919 őszén ugyan fegyelmi büntetésben részesültek a Tanácsköztársaság alatti szereplésükért, de az 1920–1930-as években mégis megkapták a legjobb pesti parókiákat a konzervatív vallási megújulás Horthy-korszakbeli kulcsszereplőjétől, Ravasz László református püspöktől. A történetnek akad katolikus változata is. Zavarba ejtően sok rendtársához hasonlóan például Öveges József fiatal piarista szerzetes is meg-

⁶³ Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal” 1919-ben. In: *Múltból a jövőbe. Tanulmányok*. Szerk. Pölöskei Ferenc – Stemler Gyula. Bp., 1997. (Az ELTE BTK Újkori Magyar Történelmi Tanszékének doktori iskolája 1) 63–101.; Fazekas Csaba: A Fáber-Apáti per. A Tanácsköztársaság „vallásügyi likvidáló biztosainak” felelősségre vonása 1920-ban. In: *Bűn és bűnhődés*. I–II. Szerk. Bana József. Győr, 2000–2001. (Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle 23/2000, 24/2001) II. 17–42.

⁶⁴ Michael Löwy: Zsidó messianizmus és anarchista utópiák Közép-Európában (1905–1923). In: *Zsidókérdés Kelet-és Közép-Európában*. Szerk. Simon Róbert. Bp., 1985. (Fejlődés-tanulmányok. Regionális sorozat 3) 231.

⁶⁵ Sinkó: *Egy regény regénye*, 139.

⁶⁶ Sinkó: *Az út*, 426.

⁶⁷ *Proletárjog* 1919. április 12. 24.

⁶⁸ Selmeczi József: Hogyan érveltek 1919-ben az Agitátorképző Iskolában. *Magyar Filozófiai Szemle* 23 (1979) 577.

⁶⁹ *Jászi Oszkár naplója*, 24.

intést kapott rendi előjáróitól, mert a Tanácsköztársaság idején „némi lelki disszolúció jelei mutatkoztak nála”.⁷⁰ Övegesből mégis felszentelt pap lett, s később, az 1960-as években a tudományos ismeretterjesztésnek a korai Kádár-korszakban ikonikus alakjává vált televíziós személyisége, a fizikai kísérleteket milliókkal megkedveltető tudós, aki reverendát ugyan nem hordott, de katolikus hitét sem 1919-ben, sem a „létező szocializmus” idején nem hagyta el. A Tanácsköztársaság és az egyházak viszonya tehát korántsem írható le a majd egy tucatnyi papgyilkossággal és a paraszti tömegeket gyorsan elidegenítő, bár igen következtelen és kapkodó vallásüldözéssel. A Forradalmi Kormányzótanács tagjai között is többen voltak, akik nem akarták a falusi nép, főként az asszonyok vallásos érzését megzavarni. Nyisztor György földművelésügyi népbiztos arra figyelmeztette a lelkes ifjúkommunistákat: „... azt hiszem, elég bajunk van, ne bajlódjunk még az öregistennel is, hagyjuk azt későbbre.”⁷¹ A református falvakban a munkástanács és a presbitérium tagjai rendszerint ugyanazok voltak.⁷² A vallásüldözés egyébként fordítva sült el, hiszen a háború utolsó éveiben kiürült templomok a bolsevik propaganda ellenhatására teltek meg dacos hívekkel és sokszor antiszemita jelszavakkal is.

A zömmel városi zsidó fiatalokból toborzott és kétes értékű gyorstalpalókon „kiképzett” agitátorok kitűnő célpontjai lettek a kereszténységet és a nemzeti érzést az „üsd a zsidót” jelszavára egyszerűsítő reakciónak. Az agitátorképzésért felelős kommunista párttitkár Rabinovits József, amikor kérdőre vonták a szocdem vezetők, azt felelte, hogy „megbízható forradalmár csak zsidó tud lenni, akiknek nincsenek nemzeti gyökerei [...] s a világforradalom [...] csak a zsidók vezetése alatt hajthatja végre biztosan és visszavonhatatlan történelmi feladatát [...] mint Oroszországban.”⁷³ A zavarba ejtő párbeszédet Garbai Sándornak, a Forradalmi Kormányzótanács elnökének az 1940-es években született, kézíratos visszaemlékezéseiből ismerjük. Így nem tudjuk ellenőrizni, vajon az odesszai gettóban született Rabinovits valóban az antiszemita vádak ábécéjét mondta fel meghökkenett párttársainak, s azt sem tudjuk, mit konstruált és mit őrzött meg hitelesen Garbai emlékezete évtizedekkel később 1919 júniusának lázas napjaiból, óvatosságra figyelmeztet azonban a visszaemlékezés antiszemita kiszólása. Rabinovits saját visszaemlékezése szerint az őt ért támadások célja a kommunisták rosszindulatú befeketítése volt a szocdem vezetők részéről, az önjelölt agitátorok viselkedéséért viszont nem vállalta a felelősséget.⁷⁴

⁷⁰ *A magyar piaristák és a Tanácsköztársaság.* Bev. írta Szakál Ádám SchP, s. a. r. Koltai András. Bp., 2013. (Magyarország piarista múltjából 7) 37.

⁷¹ Selmeczi: *Hogyan érveltek*, 576.

⁷² Dr. Böröcsök Andor az IM III. ügyosztály vezetőjének jelentése. MNL OL K 46. PIL 605 f. II/4.a. Ő. e. 79.

⁷³ Garbai Sándor emlékezései. PIL 810 f. 1. Ő. e. IV. k. 563–567.

⁷⁴ Rabinovits 1929-ben publikált visszaemlékezései szerint harcok voltak „az agitáció és az oktatás vezetésének” betöltése kérdésében közte és a szociáldemokrata Farkas István között: „Mindketten magunknak, illetve annak a pártnak, amelyet egyénileg még mindig képviseltünk, kívántuk azt a funkciót lekötönni. Minthogy én nem voltam hajlandó engedni, Kun Béla, Weltner és Garbai ismételt beavatkozására volt szükség, hogy Farkas István elálljon követelésétől. Kiengesztelésül Farkas a főváros és környéke mozgalmát kapta meg.” Rabinovits: *Négy párthelyiség*, 188. A sebtében kiküldött mintegy száz agitátor azonban minden jel szerint nem váltotta be a hozzájuk fűzött reményeket. A történet mindenképpen rávilágít arra, hogy a Tanácsköztársaság története a sokszoros iratpusztulás következtében forrásúgyileg aláaknázott terület. Ugyanis sem a TAGYOB forrásokban, sem a Tanácsköztársaság propagandaszervezetével kapcsolat-

Tény viszont, hogy a pelyhedző állú ifjúkommunista agitátorokat, akik Garbai szerint közös istállóban tartott tehenekkel és disznókkal, valamint közösen nevelt gyermekek bizarr jövőképével igyekeztek a parasztkorradalmi érzését felszítani, „zsidó gyerekeként” azonosította a falu népe és a hátsországból érkező utánpótlásért aggódó Böhm Vilmos hadseregparancsnok egyaránt.⁷⁵ Kun Béla reményei „az ipari és mezőgazdasági munkások testvéri szövetségéről” nem a kultúrák találkozását, hanem összecsapását hozta el. A Horthy-korszakban szárba szökő vallásos reneszánszt bizonyosan fűtötte a zsidóellenes indulat, ezt a tisztán látó lelkipásztorok nehezményezték is. „A vallásos felbuzdulás inkább a kommunizmus gyűlöletéből, s nem őszinte vallásos érzésből fakadt, baj volt, hogy a megtorló mozgalmat a kereszténység köntösébe öltöztették, amihez pedig nem sok köze volt” – írta emlékezéseiben a kaposvári katolikus plébános az 1919 őszi fellángoló „keresztény kurzus” igencsak szeplős gyökereiről.⁷⁶ Ez az emlékezés is kéziratban maradt. A proletárdiktatúra bukásának idejére a mindent elöntő zsidóellenesség a hajdani liberálisokat sem hagyta érintetlenül, igaz, ők választékosabban fejezték ki magukat. Kun Bélaék diktatúrájáról, a megsemmisített szabadságjogokról Shakespeare *A velencei kalmárja* jutott az eszükbe. Az a jelenet, amikor Gratiano a megszegyenyített Shylockhoz fordul, s gúnyval mondja annak kútba esett gyilkos bosszúállására: „Köszönöm zsidó, hogy erre megtanítottál.”⁷⁷ Valójában Berzeviczy és Szász Zoltán a kommunista példáról beszéltek, amelyet a zsidó származású Hermann Lipót úgy fejezett ki naplójában: „Kár volt akkor az erőszakból példát mutatni. De nem változtat sokat a dolgok szomorú lényegén, hogy most más a színe a terrornak, mint akkor. Mindkét esetben igen helytelen és káros.”⁷⁸ A kommunizmus bizonyos értelemben zsidó ügy. Miért csatlakozott egy szekuláris világmegváltást ígérő szektához annyi, családjaival és a vallásos hagyománnyal szembeforduló zsidó fiatal? Messianisztikus affinitás, az üdvösség útját kikövezni meghívottak kiválasztottságtudata – sokfelé tapogatózhatunk válaszokat keresve. A kommunizmus vallásos erejű felszabadulásiígérete és egyetemessége: a nőnek, a proletárnak, minden megaláztattnak és megszorítotttnak egy olyan örökké el nem múló korszakról, ahol minden és mindenki egyenlő. Ahol a boldogság is majd egyenlő módon kerül kiosztásra zsidónak, nem zsidónak. De a kommunizmus nem zsidó felelősség. Már csak azért sem, mert a zsidóság

ban utóbbi időben született munkákban nem nagyon találjuk nyomát ennek a konfliktusnak. Az Agitátorképző Iskola a Tanácsköztársaság kikiáltása utáni második héten indult meg Varjas Sándor vezetésével. A Forradalmi Kormányzó Tanács XXII. ülésén Rudas Lászlót bízzák meg a pártiskola vezetésével. Imre: *A Forradalmi Kormányzótanács*, 437.

⁷⁵ Uo. 56. Fényes Samu, az Agitátorképző Iskola agrártagozatának vezetője is megfogalmazta, hogy „a magyar szocialista nyelv valósággal hemzseg a rengeteg és fölösleges izmusoktól, minek folytán a városi munkás-ság nagy része sincs tisztában a tanítással, melyben részesül. De a városi proletárt idővel mégis csak rá lehet kaptatni. A fő ok, amiért a parasztproletariátus forradalmasítása ennyire hátramaradt az, hogy a falusi ember meg nem érti a városi proletárt. Ez okból szükséges, hogy a parasztság között való agitációra parasztproletárok képeztessenek ki [...] ez az egyetlen út és mód arra, hogy igazi testvériesülés jöjjön köztük létre.” PIL 608 f. 1. állag. 14. Ó. e. 1259.

⁷⁶ Hoss József: Töredékek a kommunizmus történetéből Kaposváron. HL TGY 1774. 15.

⁷⁷ A Shylock-motívumhoz lásd Szász Zoltán: Korvin Ottóval szemtől szembe. *Pesti Hírlap* 1919. október 15. 4. Vö. Berzeviczy Albert: Naplójegyzetek. In: Gratz: *A bolsevizmus története*, 756.

⁷⁸ „Érdekes, de szörnyen drága kísérlet”. Hermann Lipót naplójegyzetei (1919 augusztustól decemberig). S. a. r., jegyz. ellátta Bardoly István, szerk. Markója Csilla. *Enigma* 25 (2018) 94. sz. 69–70.

döntő többsége soha nem lett kommunista. 1919-ben sem. Sőt, a vörös terror áldozatainak jelentékeny része zsidó volt. Arányszámán jóval felül. A szegény galíciaiakat a Tanácsköztársaság „zsidó” vezetői deportálták Budapestről. A Tanácsköztársaság ámokfutása, az esztelen kommunizálás, a magántulajdon felszámolására tett anarchikus kísérlet, amely gyakorlatilag szabad rablások sorozata volt, szintén a zsidó polgárságot érintette.

Az antiszemitizmus veszélyére egyébként már a proletárdiktatúra kikiáltásának éjszakáján figyelmeztetett Kunfi Zsigmond, amikor a népbiztosi lista összeállításakor állítólag megjegyezte, hogy sok a zsidó a népbiztosok között, s ez rossz benyomást tesz a közönségre.⁷⁹ Kunfi megjegyzése megdöbbenést keltett, és végül úgy érveltek, hogy ezt a szempontot csak később lehet honorálni.⁸⁰ Kunfi óvatosságával – és alapos marxista műveltségével – ekkor is, később is, a régi utópia híve volt: szocialista és kommunista társadalmat akart a marxi receptek alapján, de erőszak nélkül. Kun Béla és a vele érkezett új fiúk viszont azt gondolták, a burzsoázia megsemmisítése nélkül a régi utópia fabatkát sem ér. Az ekkor még csak szerveződő ellenforradalmi emigráció lapja, a *Bécsi Magyar Futár* nem is az erőszakosságot vetette Kun Béla és társai szemére, hanem „a zsidók államfenntartó képességét” vonta kétségbe: „a honmentés csak vérbeli magyaroknak lehet feladata.”⁸¹ Gömbös Gyula és társai ekkori írásai és későbbi pályája is bizonyította, az ellenforradalmárok leghangosabb képviselői szintén egy új generációt alkottak, s szintén az erőszakban hittek, mint a Kommunisták Magyarországi Pártjának ifjú radikálisai, csak vörös helyett fehér zászlót tűztek annak élére. Budapesten a megrémült zsidóságból már 1919 április–májusában is sok százan tértek ki, abban bízva, hogy a „zsidó uralomként” aposztrofált vörös farsangra elkerülhetetlenül következő megtorlásoktól és pogromoktól majd a keresztlevelél megvédi őket.⁸² De a bukás utáni zsidóverések és gyilkosságok ellen a friss keresztlevelek nem nyújtottak védelmet senkinek. A fiatal Szilárd Leó is hiába mutatta fel a műegyetemi zsidóverőknek két hónapos keresztlevelét 1919 szeptemberében, a megaláztatást nem kerülhette el.⁸³ Azt pedig a szegedi gondolat „vérbeli” – husággal és bikacsökkel dolgozó – apostolai felejtették el, hogy a szegedi 46-os vörös ezred laktanyáját 1919. május 7-én elfoglaló tartalékos tiszti század felerészben zsidókból verbuválódott, s magát a támadást végrehajtó szakasz 24 tisztjéből 22 zsidó volt, s hogy a szegedi zsidó hitközség anyagi támogatása nélkül sem az aradi, sem a szegedi ellenforradalmi kormány nem tudott volna egy napig sem létezni.⁸⁴

„Mi lett volna, ha...?” Nem tudjuk, hogy az 1918 őszen indult baloldali ihletésű öszirózsás forradalom végződhetett volna másként, mint a proletárdiktatúra „társadalmassító” ámokfutásában, de a proletárdiktatúra ellen szerveződött szegedi gondolat sorsa lehetett volna a háború katasztrófájában elsüllyedt szabadelvű konzervatív rend demokratikus és némileg liberális korrekciója. Alternatívák mindenesetre voltak, amelyek aztán elsüllyedtek

⁷⁹ Vincze Sándor: Az erdélyi forradalom. I–II. PIL 965 f. 1. II. 414.

⁸⁰ Garbai Sándor emlékezései. PIL 810 f. 1. Ő. e. IV. k. 504–506.

⁸¹ Kinek a kezében van a magyar nép sorsa? *Bécsi Magyar Futár* 1919. március 26. 2.

⁸² Dr. Groszmann Zsigmond: Statisztikai adatok a kitérésekről. *Egyenlőség* 1919. október 12. 9–10.

⁸³ Frank Tibor: *Kettős kivándorlás. Budapest – Berlin – New York 1919–1945*. Bp., 2012. 196.

⁸⁴ Szabolcsi Lajos: Mit felelünk az antiszemitáknak? I. A magyar zsidóság szerepe az 1919-es ellenforradalomban. Bp., Pesti Izraelita Hitközség ügyosztályának kiadása, 1921. 14.

az események viharos egymásra következésében. Azt, hogy meztelen a bolsevik király, a liberális Szász Zoltán újságíró, a *Huszedik Század* publicistája mondta ki a budapesti Otthon körben 1919. július 7-én, hasonló gondolkodású kollégáinak percekig tartó, tomboló tapsa közepette: „Amit én teszek az nem ellenforradalom, hanem szabadságharc. [...] Küzdelem egy olyan rendszer ellen, amely [...] kommunizmus fogalmának egyszerű bitorlása mellett a legelvetemedettebb zsarnokságot és minden gazdasági és művelődési életnek elnyomását valósította meg.”⁸⁵ Az 1919. június eleji nyugat-dunántúli vasutasztrájk résztvevői sem koronás restaurációt, hanem szocdem kormányzást akartak. A szegedi Anti-bolsevista Comité körül eleinte Károlyi-párti ügyvédek bábáskodtak, az aradi ellenkormányt Varjassy Lajos polgári-radikális politikus szervezte meg, aki korábban szintén Károlyi-párti főispán volt.⁸⁶ Károlyi egykori államtitkára, Friedrich István még 1919 szeptemberében is azt magyarázta szociáldemokrata tárgyalópartnereinek, hogy ő valójában régi szabadkőműves és demokrata, a hatalomhoz azonban görcsösebben ragaszkodott, mint a „láncbíró csatát” szervező egy évvel korábbi forradalmi énjéhez, s inkább rágalmozó plakátokat ragasztott ki Garami Ernőről.⁸⁷ Azt, hogy a szabadelvű múlt milyen nehezen múlt el a várakozás horizontjáról, groteszk módon szemlélteti a forradalmak idejét számúzetésben töltő polgári demokrata és királyához hű zsidó vallású Vázsonyi Vilmos magatartása. Ő még 1919. november elején is kétségbeesetten azt akarta hinni, hogy Ferenc József hajdani szárnysegédje, Horthy Miklós az elvtársa lehet.⁸⁸ Nem lett. „He is a gentleman” – mondta Horthyról az antant budapesti megbízottja, Sir George Clerk, de a Nemzeti Hadsereg fővezére nem az úriemberi világot hozta vissza, hanem a jogfosztó, zsidóverő fehér ellenforradalom világát, király nélküli királyságot, az orgoványi kiserdő megcsonkított hullákkal teli tömegsírjait, halálra vert és sietve elföldelt zsidókat és parasztokat szerte a Dunántúlon.⁸⁹ Furcsa iróniája a sorsnak, hogy a kommunista átokfutást nem a magyar nemzeti ellenállás buktatta meg, nem Horthy Miklós katonái, akik a kertek alatt, tanyák között vették újra birtokba az országot. A vörös hadseregbe a néhány napra visszafoglalt Szentesen még tíz nappal a proletárdiktatúra bukás előtt is kétezeren jelentkeztek, hogy harcoljanak a románok ellen. Ezzel szemben a Horthyt és udvari papját, Zadravetz pátert szívesen elhallgató szeged-alsóvárosi és a dorozsmai tanyák népe nem állt katonának a Nemzeti Hadseregbe, mert a lányaikat megbecstelenítő franciák vagy románok ellen nem mehettek, a vörös veszedelemről pedig nem szereztek tapasztalatot.⁹⁰ A kommunizmust az a román hadsereg döntötte meg, amely hosszabb ideig

⁸⁵ Szász Zoltán: Harmadik emelet 12. Emlékeim a bolsevista és Markó utcai fogságból. Bp., 1922. 12–14.

⁸⁶ Paál Jób: *A száznapos szegedi kormány. Az ellenforradalom története.* Bp., 1919. 7–8., 61. Lásd még Nyemcsók Attila: Egy rágalmozási per tanulságai: a Kelemen–Szakáts-vita. *Aetas* 32 (2017) 1. sz. 168.

⁸⁷ Vincze: Az erdélyi forradalom. *PIL* 965 f. 1. II. 531–532.

⁸⁸ Varjassy Lajos: *Gr. Károlyi Mihály, Kun Béla, Horthy Miklós: az októberi forradalomtól a „bűnös” Budapest hódoltság.* Timisoara, 193. 110. Vö. Garami Ernő: *Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok.* Lipcse–Bécs, 1922. 178.

⁸⁹ Clerk véleményéhez lásd Garami: *Forrongó Magyarország*, 175.

⁹⁰ „Páter Zadravetz nagy szónok, szépen beszél, sírnak az asszonyok, ha beszélni hallják, de az emberek nem mennek utána, az Alsóvárosból ugyancsak kevés katona jelentkezett a toborzáshoz.” Kelemen: *Adatok*, 339. Vö. más kortárs forrásokkal: „Az Alsóvárosban Zadravetz páter vezetése alatt működő toborzó bizottság a parasztok passzivitása miatt működését kénytelen volt beszüntetni.” A Magyar Nemzeti Propaganda Bizottság jelentése a Miniszterelnökségnek. Szeged, 1919. június 30. MNL OL K 32. I. doboz. 106–1919.

zsarnokoskodott az Alföldön, mint Kun Béla Budapesten, s amely a proletárdiktatúra idején túszként fogva tartott Hegedűs Lóránt számítása szerint hétszer akkora kárt okozott a letaglózott országnak, mint a Tanácsköztársaság.⁹¹

Az eseményeknek azonban nincsen logikájuk, legfeljebb előzményeik. 1920. február 17-én azt a Somogyi Bélát, a *Népszava* félelmet nem ismerő újságíróját rabolták el, kínozták meg és gyilkolták meg brutális kegyetlenséggel Horthy különítményes tisztjei, akinek a kommunista diktatúra elleni bátor felszólalását – „... egyéni diktatúrát nem tűrünk, mi a proletárságon belül demokráciát akarunk” – fél évvel korábban kicenzúrázta a vörös hatalom a Tanácsok Országos Gyűlésének jegyzőkönyvéből.⁹² Sem az antiszemita, sem a kommunista történetírás nem szívesen emlékezett arra, hogy a Tanácsköztársaság távolított el Budapestről a galíciai zsidó menekülteket, akikről a *Népszava* mint naplopókról, a *Vörös Újság* pedig mint olyan parazitákról írt, akiknek „pusztulnia kell a dolgozók országából, vagy kényszermunkára fogva kell megérdemelni a drága kenyeret”.⁹³ A kitoloncolás gondolata mögött egyébként nem az antiszemitizmus állt, hanem Budapest ellátásának gondja, de a megoldás javasolt módja ugyanolyan komor módon vetítette előre a 20. századi magyar jövőt, mint a zabolátlan antiszemita indulatok. „Ezt az óriásira dagadt fővárost meg kell kicsinyítenünk és pedig azáltal, hogy az improduktív munkát végzőket innen rendszeresen eltávolítjuk. Budapesten még ma is van legalább 50 000 parasztcseléd, aki ha vidékre menne és ott kapálna, dolgozna, produktív munkát végezne, így azonban teljesen improduktív. Itt van óriási létszámú mindenféle szolga, házmester, akinek vidéken van háza földje és akit, ha innen eltávolítjuk, vidéken produktív munkára bírhatunk. Itt van azután a teljesen improduktív rengeteg mindenféle külföldi zsidó még mindig tízezerszámra, s ezeket is el kell távolítani, amit minden antiszemitizmus nélkül mondok.”⁹⁴ Az emberek tízezeit ide-oda dobáló szavakat tettek követték, tehermentesítési bizottság alakult, miután Varga felszólalását Kun Béla is magáévá tette, s a Teleki téren, valamint a Klauzál utca környékén összeszedett galíciai zsidókat erőszakkal tették át a magyar határon 1919 júliusában. A Tanácsköztársaság itt-ott máig felbukkanó romantikus

Szegedi kormány Miniszterelnöksége iratai. Vö. „A tanyasi lakosságnak, mely a demarkációs vonalon illetve azon belül közel lakik, rendkívül nehéz megmagyarázni, miben áll a vörös veszedelem [...] Még nem volt módjuk a saját bőrükön a vörösök atrocitásait elszenvedni, de azért is mert az ott állomásozó »sárga és fekete« francia katonák rendkívül kíméletlen módon molesztálják és sarcolják őket. A jelentés pozitív adatokat sorol fel 14–20 éves lányok megbecstelenítéséről, disznók, libák erőszakos elviteléről.” A Magyar Nemzeti Propaganda Bizottság 81/1919-es 1919. július 8-i jelentése a Magyar Hadügyminiszternek. MNL OL K 32. 120-1919. Szegedi kormány Miniszterelnöksége iratai.

⁹¹ Hegedűs Lóránt: Magyarország pénzügyi és hitelélete. In: Gratz: *A bolsevizmus története*, 423–424.

⁹² Somogyi Béla felszólalása a Tanácsok Országos Gyűlésének 2. ülésnapján 1919. június 15-én. In: *Tanácsok országos gyűlésének naplója*, 4–5. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1919_1_TOGY/?pg=18&layout=s). A letöltés ideje: 2020. március 10. A szerkesztett, azaz cenzúrázott dokumentum, amely nem tartalmazza Somogyi felszólalását: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1919_1_TOGY/?pg=18&layout=s.)

⁹³ Lesz már hajléka a proletárnak. *Népszava* 1919. április 10. 7.; A főváros tehermentesítése. Éjszakai razzia az üzérkedő galíciaiak tanyáin. *Vörös Újság* 1919. július 17. 5. (A kitoloncolás egyébként Varga Jenő gondolata volt.)

⁹⁴ Varga Jenő felszólalása a Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács 1919. május 27-ei ülésén. BFKMK jegyzőkönyvei. BFL XVI. 1. g. 1. doboz (104.) 65.

felidézését nem igazolja vissza egyetlen forrás sem, a legrosszabb bürokratikus diktatúra volt megvalósulóban, s a román hadsereg átkelése a Tiszán 1919. július utolsó napján csak egyértelművé tette: a munkásoknak is elégük van belőle. A Forradalmi Kormányzótanács augusztus 1-jei lemondásakor Lengyel Gyula megfogalmazta: „A munkásság gyári gyűléseken zsidózik és azt kiabálja: Le a proletárdiktatúrával! Politikai összeomlás történt. Szerencse, hogy a katonai összeomlás is megtörtént egyidejűleg. Harctéri győzelem esetén is összeomlott volna a Tanácsköztársaság.”⁹⁵

Nem nagyon cáfolhatjuk Varga Jenő szavait, hogy a proletárdiktatúra békés hatalomra jutása egyszerű és kivételes esemény volt, összeomlásának törvényszerűsége azonban szinte magától kínálkozik. Élhetünk azért persze a gyanúporrel, ki fogadott volna Lenin rendszerének tartóságára 1918 márciusában, amikor megkötötte a vilmosi Németországgal és szövetségeseivel a megalázó breszt-litovszki békét? Nem véletlen, hogy a Tanácsköztársaság akkor ment ki végképp a divatból, amikor a bolsevik tragédia színpadára végképp legördült a függöny, 1989-ben. Végképp? A sokoldalúan motivált felejtés alól nemcsak az elmúlt évtizedben színre lépett új történelmi generáció friss szemléletű művei jelentik a kilépést, nem is csak a történelmi bűnbakkeresés örök divatja. A Tanácsköztársaság kétes emlékezete olykor váratlan búvópatakként kúszik elő: ki gondolná, hogy máig példás rendben tartott márvány emléktábla hirdeti a lillafüredi kisvasútnál, hogy terveit a Földművelésügyi Népbiztosság rendelte el? Van Magyarországon Tanácsköztársaságról elnevezett utca majd fél tucat, sőt akad mutatóba Kun Béla és Szamuely Tibor utca is. Kis falvakban, messze Budapesttől. Mondhatnánk: az Isten háta mögött. Köztük olyanokban, amelyekben egy napig nem volt Tanácsköztársaság, mert szerb megszállás alatt álltak. Nem 1919, hanem a Kádár-rendszer szívós öröksége, hogy itt vannak ma is, az el nem múlt múltról tanúskodva, bárki utánanézhethet okostelefonja útvonal-tervező alkalmazásában.

A neves festő, Hermann Lipót részt vállalt a Tanácsköztársaság művészi szervezeteiben, a bukás után pedig a legnagyobb bulvárlap, *Az Est* rajzolójaként követte végig Korvin Ottó bírósági tárgyalását. Magyar volt, zsidó és művész, húzódozó bennfentes és kíváncsi kívülrálló, tudósítása pedig jól illusztrálja a Tanácsköztársaság egész lehetetlen történetét: „Egészen álomszerű, hogy a nagy eseményeknek ez a befejező aktusa milyen nyugodt felszínt mutat. Milyen egyszerűen, komikusan s kicsinyesen hatnak olyan nagy dolgok, mint a kommunizmus eseményei, mikor így a bíróság bonckése alá kerülnek.”⁹⁶ Marx híres megállapítása szerint minden történelmi esemény kétszer fordul elő a történelemben, egyszer tragédia, másodsor komédia formájában. A kommunizmus magyarországi történetével máshogy történt, a rövid, véres, de mégis komikus első felvonást harminc évvel később követte az igazi nagy tragédia.

⁹⁵ Ágoston Péter visszaemlékezései. In: Kende-Sipos: *Visszaemlékezések*, 298–289.

⁹⁶ Érdekes, de szörnyen drága kísérlet, 69–70.

„A BENSŐSÉGES BARÁT BIZALMAS HANGJÁN”
A Magyarországra irányuló angol és amerikai
titkos propagandaműveletek a második világháborúban

MESZERICS TAMÁS

“WITH THE CONFIDENTIAL VOICE OF AN INTIMATE FRIEND”
British and American Secret Propaganda Operations towards Hungary
in World War II

Secret, or black, propaganda is a manipulative form of information operation when the addressee is not aware of the real source and disseminator of information. In the course of World War II, and especially after 1943, both British and US propaganda transmitted information to Hungary through all available media. While radio broadcasting is the best known area of this activity, the two allied powers used other media and means as well. The paper surveys the institutional background of Anglo-American information operations, and its changing political direction. Through the reconstruction of some English and American propaganda operations, some light is shed on the practice of programs aimed to influence public opinion at the critical turns of World War II, on a secondary front of the secret war.

Keywords: World War II, black propaganda, SOE, OSS, Holocaust, operations to influence public opinion

„A fekete propaganda lényegében rágalmazás és provokáció, a zsarnok és az összeesküvő évezredes eszközei, amit huszadik századi technológiával terjesztenek.”

(Edmond Taylor)

„A közhangulat-befolyásoló művelet a bensőséges barát bizalmas hangján tereli a kívánt irányba a manipulálni kívánt személyek elméjét.”

(William J. Donovan)

A második világháború folyamán számtalan furcsa betűszó jelent meg mind a brit, mind az amerikai kormányzat szervezeti listáiban. COI, SIS, OSS, PWE, SOE, MEW, JIC, PWB,¹ hogy csak néhányat említsünk a hadviselés nem hagyományos szervezetei közül.

Meszerics Tamás, PhD, adjunktus, Közép-európai Egyetem, Politikatudományi Tanszék.

¹ A rövidítések feloldása: Central Office of Information (= COI), Secret Intelligence Service (= SIS), Office of Strategic Services [Stratégiai Szolgálatok Hivatala] (= OSS), Political Warfare Executive [Politikai Hadműveletek Parancsnoksága] (= PWE), Special Operations Executive [Különleges Műveletek Parancsnoksága]

A felsorolt hárombetűs szolgálatok és egységek mindegyike foglalkozott fennállása során vagy annak valamelyik szakaszában politikai hadviseléssel, vagy szűkebben „közhangulat-befolyásoló műveletekkel”.² Az itt következő rövid tanulmányban rekonstruálok néhány ilyen brit és amerikai titkosszolgálati műveletet, amelyek Magyarországot célozták meg a második világháború folyamán. Az ezekből kibontakozó kép nem lesz teljes, valószínűleg még csak reprezentatív sem. Ennek ellenére úgy vélem, lehetővé teszi, hogy alapszinten összevessük a két angolszász nagyhatalom műveleti filozófiáját és tevékenységi szintjét egy számukra nem elsődleges jelentőségű hadműveleti területen.

Brit „fekete propaganda”, 1939–1942³

A háború első szakaszában Ófelsége kormányának minden nem konvencionális titkos művelete a brit hírszerzés, az SIS, közkeletű nevén az MI6 hatáskörébe tartozott. A tengelyhatalmak és szövetségeseik felé végzett fekete propagandatevékenységet furcsa módon a D alosztály (Section D) felügyelte, amelynek egyébként a fő profilja a szabotázs és a felforgató tevékenység volt. Ennek az alosztálynak az volt a legfontosabb feladata, hogy hátramaradó csoportokat készítsen fel szabotázs műveletekre azokban az országokban, amelyeket a tengelyhatalmak megszállása fenyegetett, vagy amelyek várhatóan rövid időn belül csatlósokká váltak. Emellett a D alosztály tisztjeinek a politikai hadviselés és a propaganda is a műveleti feladatai közé tartozott. 1939 novemberében Basil Davidson hivatalosan az *The Economist* kiküldött újságírójaként érkezett meg Budapestre. Munkájához nem sokkal később segítség is érkezett Edward Howe személyében, aki hivatalosan a *The Times* tudósítója volt és korábban évekig élt Magyarországon. Mindketten az SIS tisztjei voltak. Howe mutatta be Davidsont a magyar politikai elit Angliával szimpatizáló személyiségeinek. Eckhardt Tibor, gróf Sigray Antal, Rassay Károly, Gratz Gusztáv és Apponyi György többször is találkoztak a két brit „újságíróval”.

Davidson legális tevékenységének részeként létrehozta a Brita Nova hírügynökséget, amely politikusokat és a magyar sajtó meglepően széles körét látta el Londonban előkészített híryananyagokkal. Davidson beszervezett nagyjából két tucat informátort, kapcsolatot és ügynököt, köztük Pálóczi-Horváth Györgyöt is, aki később a SOE ügynökeként az Isztambulon keresztül zajló béketapogatózások közvetítője lett.⁴ Politikai munkája részeként

(= SOE), Ministry of Economic Warfare (= MEW), Joint Intelligence Committee [Egyesített Hírszerző Bizottság] (= JIC), Psychological Warfare Branch [Szövetséges Haderők Parancsnoksága Pszichológiai Hadviselés Csoport] (= PWB).

² A 'Morale Operations [Branch, amennyiben betűszóként szerepel]' (= MO) kifejezésnek nincsen bevett magyar fordítása. Az 1950-es évekre a 'Psychological Warfare' [lélektani hadviselés] vette át nagyjából a helyét a titkosszolgálati szakzsargonban. A továbbiakban a szövegben hol a magam fordítását, hol az angol kifejezést és annak rövidítését (MO) használom.

³ A titkos, vagy fekete propaganda olyan eszközöket alkalmaz, amelyek azt a látszatot keltik, hogy a forrás valami más (általában, de nem szükségszerűen a célországban belüli forrás), mint ahonnan ténylegesen ered. Nyílt vagy fehér propaganda esetén a forrás egyértelműen beazonosítható.

⁴ Állambiztonsági Szervezetek Történeti Levéltára. Pálóczi-Horváth György kihallgatási jegyzőkönyve. 1952. 3.2.5 0-8-028. „Nílus” 347–360.

Davidson igyekezett kapcsolatba lépni minden lehetséges náciellenes és németellenes csoporttal, és megpróbálta rábírní őket az együttműködésre. Nagy sikert ebben nem ért el. Kapcsolatban állt a baloldalon a szociáldemokratákkal és a népi írók körével, de kormányzati körökkel is, közelebbről Ullein-Reviczky Antallal és Szegedy-Maszák Aladárral a Külügyminisztériumban. Ez állítólag kétféle konfliktusba sodorta Owen O'Malley követel, aki Horthyt támogatta, valamint Frederick Redward sajtóattaséval, akiről úgy hírllett, hogy a jobboldali pártokkal ápol közeli kapcsolatot.⁵

Az illegális propagandamunka az első világháborúban lefektetett módszertan szerint zajlott. Davidson nagyszámú röpcédulát íratott az ügynökeivel. Egy részük a katolikus középosztályt célozta meg, egy másik a legitimista arisztokratákat, míg egy harmadik adag célpontja a munkásosztály volt – ez utóbbi volt Pálóczi-Horváth reszortja. Az elképzelés az volt, hogy ezzel kiterjedt ellenállási mozgalom látszatát lehet kelteni. A Jugoszlávia elleni német agresszióban való magyar részvétel következtében megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok Magyarország és Nagy-Britannia között. A D alosztály tisztjeinek sürgösen el kellett hagyniuk az országot. Davidson megpróbálta meggyőzni ügynökeit, hogy tartsanak vele, de csak néhányan választották ezt a lehetőséget. Ezek közé tartozott Pálóczi-Horváth György is, aki némi nehézségek árán meg is érkezett a Közel-Keletre.

Eközben az SIS (MI6) szabotázsért és felforgató tevékenységért felelős egysége átkerült a frissen alakult SOE-hoz.⁶ Az új szervezet folytatta a fekete propagandaműveleteket, amiket eufemisztikusan „közhangulat-befolyásoló műveletek” névvel illeltek – amíg csak egy újabb átszervezés révén ez a terület át nem került a még frissebben létrehozott PWE-hez. Amíg ezek a funkciók véglegesen ki nem kerültek az SOE hatásköréből 1941 őszén, addig néhány magyar – köztük Pálóczi-Horváth – az úgynevezett Jeruzsálemi Rádióadónál talált alkalmazást. A D alosztály korábbi belgrádi egységének vezetője, William Bailey ezredes ötlete volt, hogy állítsanak fel „szabadság rádiókat” a Közel-Keleten, amelyek a Balkánra és Magyarországra sugároznának.⁷ Két magyar „rádióállomás” alakult, az egyik egy elképzelt felső-középosztálybeli hallgatóság számára, míg a másik a magyar munkásokat célozta meg. Ez a „kétágú” propagandastratégia teljes összhangban állt London Magyarországgal kapcsolatos ekkori titkosszolgálati műveleti elképzeléseivel.⁸ Hogy volt-e bármiféle érzékelhető hallgatottsága ennek a programnak, arról még nem kerültek elő adatok, de a nagyszabású hatást kevésbé valószínűsíti, hogy a Jeruzsálemi Rádióadó csupán egyetlen, 7,5 kW teljesítményű adókészüléket használt.⁹

1942 novemberében Ralph Murray a PWE képviselőében bejárta a Közel-keleti Parancsnokság egységeit. Hazatérve kimondta a halálos ítéletet az SOE rádióállomásaira. Jelentésében – nem indokolatlanul – azt állította, hogy a Magyarországot célzó Jeruzsálemi Rádióadó „nem rendelkezik a működéséhez szükséges információkkal”. Mivel az SOE

⁵ Uo. 353.

⁶ A SOE születésére, működésére és átszervezéseire máig is a legjobb összefoglaló mű: Michael Richard Daniell Foot: *SOE. An Outline History of the Special Operations Executive 1940–1946*. London, 1999. [2nd ed.]

⁷ Lásd William Mackenzie: *Secret History of SOE*. London, 2000. 142–143.

⁸ Az angol elképzelésekhez lásd Tamás Meszerics: *Undermine, or Bring Them Over. SOE and OSS Plans for Hungary in 1943*. *Journal of Contemporary History* 43 (2008) 195–216.

⁹ Lásd Mackenzie: *Secret History*, 142–143.

nem tett ellenvetést, Murray azt javasolta, hogy „azonnali hatállyal szüntessük be a jeruzsálemi show-t”, a munkatársakat pedig tegyék át más feladatokra.¹⁰

A PWE mindenek fölött, 1942–1945

Ahogy ez várható volt egy félkatonai szervezettől, az SOE nem adta fel szó nélkül a propagandaeszközeit. Pár hónapig tartó utóvéd-csatározás után a szervezeti háborúskodás a legmagasabb szinten letárgyalt és jóváhagyott fegyverszünettel ért véget. Sir Robert Bruce Lockhart és Sir Charles Hambro, a két szervezet igazgatója 1943 elején arra a megállapodásra jutott, hogy a közel-keleti hadszíntéren a PWE felel minden propagandaműveletért, az ellenség által ellenőrzött területeken pedig az SOE terjeszti a PWE által előállított tartalmakat.¹¹

Az új szervezet megalakulása után a PWE elkezdhette meghatározni az egyes országokra irányuló propaganda stratégiai céljait. Magyarországon az elsődleges célokat a következőképpen határozták meg 1942. február elején:

- „1. Csökkenteni Magyarország katonai erőfeszítéseit Németország oldalán.
2. Csökkenteni Magyarország Németországba irányuló élelmiszer- és általános áruszállításait.
3. Akadályozni a német átvonulásokat Magyarországon.
4. Végössoron rábírní Németországot, hogy bizonyos csapatkontingenst átirányítsanak Magyarországra akár azért, hogy biztosítást nyújtsanak rendbontások és szabotázs ellen, akár megszálló csapatok formájában.

Módszerek:

Általános: Az 1. és 2. cél elérése megkísérelhető egy általános politikai és társadalmi propagandaterv rövid távú céljaként. Az 1-höz úgy kell megdolgozni a közvéleményt, hogy a magyar kormány rákényszerüljön arra, hogy a lehető legkisebb létszámú haderőt és a lehető legkisebb mennyiségű hadianyagot tartsanak fenn az orosz, vagy bármilyen későbbi fronton, végül pedig teljesen vonják őket vissza; valamint fenn kell tartani és fokozni kell a feszültséget Magyarország és jelenlegi szomszédai, különösen Románia között. A 2. cél érdekében olyan lakossági nyomást kell gyakorolni a kormányra, ami arra kényszeríti őket, hogy korlátozzák a Németországba irányuló exportot; emellett bátorítani kell az egyéni aktív és passzív ellenállást.

A 3. cél alapvetően egyéni vállalkozásokon múlik, amiket nem tudunk közvetlenül ellenőrizni, bár propagandaeszközökkel teremthetünk olyan légkört, ami kedvez az ilyen lépéseknek.

¹⁰ David Garnett: *The Secret History of the PWE*. London, 2002. 156–157.

¹¹ Memorandum regarding Subversive Propaganda in and from the Middle East, 1943. március 20. The National Archives. UK. Public Record Office (= TNA PRO) HS8/310.

A 4. cél ambiciózus és csak a fent említett politikai és társadalmi propagandaterv teljes összhatásaként érhető el. Ennek a tervnek a következőkre kell irányulnia:

a) annyira meggyengíteni a Bárdossy-kormányt, hogy az vagy kénytelen legyen radikálisan módosítani németbarát politikáján a közvélemény nyomására, vagy átadja a helyét egy még szélsőségesebb németbarát kormánynak, amely a politikájával automatikusan növelni fogja az elégedetlenséget és ellenállást.

b) hosszabb időtávban gondolkodva olyan szintre kell emelni az elégedetlenséget Magyarországon, hogy az komolyan meggyengítse a jelenlegi politikai és társadalmi rendet, ugyanakkor fokozatosan fel kell építeni egy meglehetősen népes és meglehetősen egységes ellenzékét Németországgal szemben, egy konstruktív program vázlatos körvonalaira építve. [...]

Megjegyzés: A b) pontban vázolt cselekvési tervnek nyilvánvalóan önértéke is van a Magyarországon belüli bomlasztó hatáson túl. Ha csökkentjük a sovinizta elemek befolyását az országban, ezzel elősegíthetjük végső célunkat, a békés közép-európai rendezést.”¹²

A terv kétségkívül ambiciózus volt, és láthatóan jócskán túlbecsülte a brit propaganda erejét és lehetőségeit Magyarországon, tényleges titkosszolgálati szervezeti jelenlét nélkül. Mielőtt bárki meglepődne a politikai célokon, vegyük figyelembe, hogy amikor a terv készült, Magyarország ellenséges országnak számított, a magyar kormány pedig láthatóan mindent megtett azért, hogy elősegítse a német győzelmet, ami Nagy-Britannia végét jelenthette volna. Churchill minden jóindulatú időhúzása ellenére Magyarország 1941. december 5. óta hadban állt Angliával, és az ország a legaktívabb és legmegbízhatóbb német szövetségesek közé számított.

Égészen 1943 nyaráig ez az elgondolás nagyjából összhangban volt azzal, ahogy a Külügyminisztérium és a SOE az általános magyarországi politikai irányvonalat megfogalmazta. Amint 1943 kora őszére a magyar átállás tényleges lehetőséggé vált, a német megszállás a második helyre szorult a kívánatos kimenetek listáján. Ennek ellenére a PWE iratai között semmi nyomát nem látni annak, hogy ezek a politikai fejlemények jelentősebben befolyásolták volna a már kialakított propagandastratégiát. Nem csoda, ha Kállay miniszterelnököt gyakran meglepte és nem ritkán fel is bőszítette, hogy a különböző brit szervezetektől egymásnak ellentmondó jelzéseket kapott.

A fekete propaganda célja olyan ellenzéki mozgalom felépítése volt, ami elég erős ahhoz, hogy a siker akárcsak minimális esélyével is, de felhasználható legyen a németek ellen. Mind a PWE politikai propagataterveit, mind a Kállay-kormány kiugrási politikáját teljesen elsöpörte Magyarország német megszállása 1944. március 19-én. Ez a fejlemény mindenkit váratlanul ért, a legkevésbé sem tűnt úgy, hogy a SOE vagy a PWE egyik tervezett forgatókönyvének magvalósulását látta volna a fejleményekben. Az általános bizonytalanság a szokottnál nagyobb aktivitást váltott ki a két szervezetből. Több propagandavonalat is felvázoltak, végül a fehér propaganda a BBC adásain keresztül mindössze arra

¹² Plan of Political Warfare for Hungary. 1943. február 3. TNA PRO FO898/218.

szorítkozott, hogy figyelmeztesse Magyarországot, ez a fordulópont megpecsételheti a sorsát. Ez természetesen nem volt hírértékű megnyilvánulás Magyarországon. A SOE és a PWE sebtében elővette az egyik munkásokat célzó általános röplaptervüket és lefordították magyarra a szabotázsra és felkelésre felszólító anyagot. Az 1942-es ambiciózus propagandaterveken túllépett a közép-európai történelem.¹³

Magyarország német megszállása után a nyugati szövetségeseknek nem kevés propaganda-erőforrást kellett arra áldozniuk, hogy a szövetséges bombatámadások idején megpróbálják ellensúlyozni a német propaganda hatását. Ez többnyire röplapszórásról jelentett. A szövegben figyelmeztették a munkásokat, hogy mely területeket kerüljenek az amerikai légierő nagyobb bombatámadásai után, hol fordulhatnak elő késleltetett gyűjtésű bombák.¹⁴ Ez annál is fontosabb volt, mert már maguk a bombatámadások is értelemszerűen gyengítették a szövetségesek iránti szimpátiát. A jobboldali magyar sajtó pedig átvette a klasszikus német propagandatörténetet a különleges, gyermekjátéknak, különösen babáknak álcázott késleltetett gyűjtésű amerikai bombákról.¹⁵

A röplapszórás mellett a fekete propaganda legfontosabb csatornája a rádió maradt. Leggyakoribb formájában ez a szövetségesek által ellenőrzött területen működő adót jelentett, amelyik úgy tett, mintha a célország területéről szólná adásait. Egy ilyen magyar adóról tudunk, amelyet a PWE működtetett 1942 szeptemberétől 1945 januárjáig. A Magyar Nemzet Rádiója, amely a PWE nomenklatúrában az 'M' kódot kapta, olyan adásokat sugárzott, amelyek alapján a *Magyar Nemzet* napilappal lehetett azonosítani. Csak vasárnaponként sugárzott, de akkor nyolcszor, amelyekből kettő ismétlés volt. Egyetlen szövegíró és egyetlen bemondó tartozott az 'M' adóhoz, ezzel is erősítve az adó félig amatőr, illegális helyi rádiót imitáló jellegét. Az egyik időszávot teljes egészében elütetett pletykáknak szentelték. Ezeket a PWE az összes balkáni és Németországot célzó állomással egyeztette, a tartalom pedig az amerikai parancsnoksággal együttműködve született meg. Így megfelelő ütemben tudták egymástól átvenni vagy tagadni az egyes álhíreket, ezzel is erősítve hitelességüket.

A program dokumentáltan eljutott a magyar hallgatókig, de Isztambulban, sőt az Egyesült Államokban is fogni lehetett. A *Magyar Nemzet* indirekt reklámot is csinált a fekete adónak. Más közvetlen hatások mellett a PWE úgy értékelte, hogy ezzel az eszközzel sikerült kisebb inflációs hullámot gerjeszteniük gazdasági pánikról szóló híreikkel. Ma még nem világos, hogy a magyar hatóságok Magyarországon belül működő adónak tekintették-e. Ezt mindenestre valószínűsíti, hogy a propagandagyár híreit néha idézték a hétfői reggeli lapok.¹⁶

¹³ J.K. Roberts to Major Threlfall. 1944. március 31. TNA PRO FO327/39271.

¹⁴ Garnett: *The Secret History*, 324.

¹⁵ A robbanó babákról lásd *Pest* 1944. április 19.; *Reggeli Magyarország* 1944. április 17.

¹⁶ Garnett: *The Secret History*, 199–200.

Az amerikai fekete propaganda szervezeti háttere

Mint a nem hagyományos hadviselés szinte minden eszköze, a politikai hadviselés és a közhangulat-befolyásoló műveletek is nem kis részben William J. Donovan ezredes (később vezérőrnagy) tevékenységének köszönhetően kerültek be az amerikai stratégiai és taktikai repertoárba. Amikor az Egyesített Vezérkari Főnökök [Joint Chiefs of Staff] (= JCS) közvetlen alárendeltségében 1942 nyarán létrehozták az OSS-t, a külföldi propaganda egy másik új szervezet hatáskörébe került. A Háborús Információs Hivatal [Office of War Information] (= OWI) a kezdetektől a sikeres színpadi szerző és Rooseveltt elnök egyik beszédírója, Robert Sherwood vezette.¹⁷

Az OWI azonban csak a nyílt vagy fehér propagandával foglalkozott. Itt a forrás nem fedett, beazonosítható, és nagyobbrészt valóságos információkon alapul a tevékenysége. Így persze a fekete, magát másik forrásnak maszkírozó propaganda egyszerűen lekerült a térképről. Donovan mélységesen elégedetlen volt ezzel a helyzettel. Meg volt győződve róla, hogy a közhangulat-befolyásoló műveleteknek a titkos hadviselés szerves részét kell képezniük. Ezt a fajta harcot pedig minden rendelkezésre álló eszközzel folyamatosan kell vívni, minden berögzült katonai doktrína ellenére, és figyelmen kívül hagyva az „üriemberhez méltó hadviselésről” alkotott hagyományos katonai elképzeléseket.

Az OWI létrehozásakor keletkezett úrt a vezérkari főnökök úgy töltötték ki, hogy JCS 155/4. számú parancsban, 1942 decemberében jelentősen kiterjesztették az OSS feladatkörét a nem hagyományos katonai műveletek szinte teljes spektrumában. Így az OSS kibővített hatásköre szerint felelős volt „a pszichológiai hadviselés katonai programjának tervezéséért, fejlesztéséért és koordinációjáért”.¹⁸ A feladatkörök kiszélesítése és részleges átszabása szükségessé tette a szervezet belső átalakítását is. Létrejött a Közhangulat-befolyásoló Műveletek Osztálya (Morale Operations Branch = MO), amelynek általános felügyeletét a James Grafton Rogers vezetése alatt megalakított Tervező Csoport [Planning Group] látta el.

A közvélemény-befolyásoló műveletek amerikai doktrínáját inentől kezdve Donovan maga határozhatta meg. Ebben segítségére volt Edmond Taylor, a korábbi újságíró, aki 1939-es, *The Strategy of Terror* [A terror stratégiája] című könyvével futott be mint a német „ötödik hadoszlopok” működésének és taktikai arzenáljának szakértője, ennek nyomán pedig Donovan jobbkéze lett a pszichológiai hadviselés kérdéseiben. Maga a műveleti doktrína pontosan erre az elgondolásra épült, a német ötödik hadoszlopok 1930-as évekbeli feltételezett működési módját ültette át az amerikai katonai gyakorlatba. Az operatív definíció szerint a közhangulat-befolyásoló művelet olyan felforgató tevékenység, amely „a bensőséges barát bizalmas hangján tereli a kívánt irányba a manipulálni kívánt személyek elméjét”.¹⁹ Az ellenség által ellenőrzött területeken az alapvető célja az ellenállás bátorítása

¹⁷ Az amerikai háborús propaganda általános történetére a második világháborúban lásd Clayton D. Laurie: *The Propaganda Warriors. America's Crusade Against Nazi Germany*. Lawrence [USA, KS] 1996.

¹⁸ Thomas F. Troy: *Donovan and the CIA. A History of the Establishment of the CIA*. Frederick [USA, MD], 1981. 431–432.

¹⁹ A doktrinális és szervezeti kérdésekre lásd National Archives ([College Park, USA, MD] =NA) Record Group 226 (= RG). Entry 116. Box 7., valamint Laurie: *The Propaganda Warriors*, 136–137.

volt, ügynökök beküldésével, célzott pletykák, nyomtatott anyagok bejuttatásával, rádióműsorokkal, közvetlen anyagi támogatással, vesztegetéssel, lánclevelekkel és több más eszközzel, amelyek nagy része nem feltétlenül tartozik a propaganda kategóriájába. Az eszközöket részben a brit tapasztalatok nyomán alakították ki. A PWE technikáit alaposan feldolgozták és néhol tovább is fejlesztették az OSS-ben. Habár eredetileg minden egyes programot a Tervező Csoport dolgozott ki és ellenőrizte, az idő előrehaladtával ez nagyon körülményes eljárásnak bizonyult. 1943 decemberére a különböző hadszíntereken felállított MO bázisok (a Földközi-tenger térségében Algír, Kairó, majd Bari és Caserta) saját maguk futtatták a műveleti programjaikat, a washingtoni főhadiszállás közvetlen ellenőrzése nélkül.²⁰

Az OSS közhangulat-befolyásoló műveletei és a magyarországi zsidók

1944. március 19. után azonnal megkezdődött a zsidók üldözése, ami a Budapesten kívüli magyar zsidóság gyakorlatilag teljes fizikai megsemmisítésével végződött. Ahogy a hírek elkezdtek szállingózni az újabb fejleményekről a szövetségesekhez, az OSS kairói MO bázisának tisztjei elkezdtek azon gondolkodni, hogy mik a lehetőségek egy olyan propagandaműveletre, aminek legalább szemernyi esélye van a sikerre és valamit segít az áldozatokon. A motiváció részben a közvetett büntudat és a frusztráció lehetett. 1944. május 9-én David Williamson a washingtoni MO osztályról levélben továbbította Kenneth Mann ezredes, az MO osztály helyettes vezetője gondolatait David Cushingnak:

„Mann ezredesnek az a kívánsága, hogy tegyük megfontolás tárgyává azt a javaslatot, hogy kidolgozzunk egy MO kampányt azzal a céllal, hogy 1. visszaszorítsuk az antiszemizmust Magyarországon, és hogy 2. rábírjuk a magyarokat, hogy segítsék és támogassák a zsidókat.

Míndez egy ma elhangzott beszélgetésből fakadt, amelyből kiderült, hogy a kormány azt javasolta a Lengyelországból, Németországból és máshonnan menekülő zsidóknak, hogy Magyarországon gyűljenek össze. Ezek a menekültek most csapdában érzik magukat. A kormány természetesen mindent meg szeretne tenni, hogy kedvezőbbre fordítsa a helyzetet.”²¹

Másnap már meg is érkezett a válasz a Tervező Csoporttól, Morgan Reichner fregattkapitánytól. Miután gyorsan megszondázta úgy egy tucat kollégája véleményét a csoportból, arra az eredményre jutottak, hogy az ötlet nem kivitelezhető. A válaszlevél szerint „az antiszemizmus elleni harc Magyarországon többgenerációnyit megkésett”. Reichner szerint, habár a magyar kormányok nem szándékoztak eddig nürnbergi jellegű törvényekkel sújtani a zsidóságot, de a megszállás után a német nyomás ebbe az irányba mindenképpen növekedni fog, és nem kérdés, hogy ezt a zsidók meg fogják szenvedni. De ez

²⁰ Laurie: *The Propaganda Warriors*, 141.

²¹ Williamson to Cushing. 1944. május 9. NA RG 226. Entry 92. Box 535.

– a Tervező Csoport informális véleménye szerint – nem olyasmi, ami az MO osztály hatáskörébe tartozna. Az egyetlen ilyen jellegű program, ami felmerült, a zsidókat bántalmazó magyarok névsorát tartalmazó feketelisták köröztetése lett volna, ami viszont várhatóan túl gyenge eszköz lett volna ahhoz, hogy megérje a ráfordított erőforrást. A levél végén pedig megjelent a klasszikus katonai realista érv: „tegyük fel, hogy mégis sikerülne megváltoztatni a magyarok viszonyulását a zsidókhoz és a cselekedeteiket is; megrövidítené ez a háborút bármennyire is?”²²

Ahogy a magyar zsidók sorsa gyorsuló ütemben közeledett a rettenetes „végső megoldás” felé, az események pragmatikus szemlélete egyre elterjedtebb lett az érdekelt OSS-körökben. Az egyre excentrikusabb közhangulat-befolyásoló tervekben már a holokauszt instrumentális kezelése is előfordult. 1944. június 10-én – a magyarországi zsidóság auschwitzi megsemmisítésének csúcspontján – Edward Wilson Kairóból beküldött a központba egy vázlatos MO-tervet, amely a megmaradt magyar zsidókat célozta volna meg, akik az azonnali biztos halállal néznek szembe. Toumin ezredes, a kairói OSS-bázis parancsnokának komoly fenntartásai lehettek, mert az addigra szokásos gyakorlattal ellentétben felküldte a teljes csomagot Washingtonba véleményezésre és felső szintű engedélyezésre.

Edward Wilson hadnagy kísérőlevele szerint: „A kampány célja természetesen az, hogy aktív ellenállásra serkentse a zsidókat – akik a szabotázs és felforgatás eddig kiaknázatlan erőforrásai. Ez persze a zsidók kivégzését kockáztatja, de a zsidókat mindenképpen kivégeznék. Bár néhányan talán antiszemita jellegűnek vélnék ezt a tervet, de rövid megfontolás után világos kell hogy legyen, hogy nem ez a helyzet.”²³

A terv felvonultatta az MO-műveletek szinte teljes eszköztárát. Hamisított újságpéldányok a Magyarországon megalakított zsidó gerillacsoportok tetteiről szóló jelentésekkel, tucatnyi különböző röplap, amelyek a zsidóságot próbálják harcra bírni, egy fiktív katolikus ellenálló csoport, a Szent István Liga felhívásai, ennek protestáns változatai a Kálvin Liga nevében. Az üzenet legtömörebb változata egy röplapon a következőképpen hangzott: „Zsidó! Ha meg kell halnod, vigyél egy nácit magaddal!”

Végül Toulmin ezredes rossz érzései megerősítést nyertek Washingtonban. Június 15-én Hugh R. Wilson, aki addigra a Tervező Csoport vezetője lett, a következő üzenetet küldte Kairóba az OSS igazgatójának nevében:

„Cím: Toulmin, Kairó

Feladó: 109 [Donovan kódneve a táviratokban]

Egy-m jelű MO-projekt nem, ismétlem, nem engedélyezve. Az ön számára ismeretlen tényezőket érint, amelyek túl összetettek ahhoz, hogy felsoroljuk őket.”²⁴

Ha Toulmin nem érezte volna úgy, hogy ez az ötlet kicsit talán mégis kockázatos, akkor ezt a propagandaműveletet simán kidolgozhatta, sőt el is indíthatta volna Kairó saját

²² Reichner to Cushing. 1944. május 10. NA RG 226. Entry 92. Box 535.

²³ Wilson to Hinks. 1944. június 10. NA RG 226. Entry 92. Box 552.

²⁴ Wilson to Cairo. 1944. június 15. NA RG 226. Entry 92. Box 552.

1. kép. Az OSS-röplap terve

hatáskörében, Washington tudta nélkül, ahogy ez más MO-műveleteknél is szokás volt akkoriban. Így valószínűleg az OSS egyik legkínosabb kudarcát sikerült megelőznie.

További két amerikai röplapról van biztos tudásunk, ami a magyarországi zsidók sorsát próbálta minimálisan befolyásolni. Ezeket hivatalosan a PWB állította elő és légi úton jutottak be az országba. Hogy a szöveg a PWB-n belül gyakorlatilag önállóan működő OSS MO-egységtől származott-e, arról nincs információnk. Az egyik címe *Tiszta a lelkiismereted?*, a másiké *Te is mosod kezeidet?* volt. A teljes szöveg jelenleg nem áll rendelkezésre, de mindkét röplap a zsidóüldözésben viselt személyes felelősség témáját variálta. Onnan tudhatunk róluk, hogy Soós Géza, a Magyar Függetlenségi Mozgalom titkára említette őket egyik olaszországi kihallgatásán, így abban is biztosak lehetünk, hogy több más röplappal ellentétben ezeket nem sikerült a hatóságoknak teljes mértékben begyűjteniük a szórás után. Soós megítélése szerint ezek, bár nagyon jól megírt anyagok voltak, de mindez túl kevés volt és túl későn érkezett.²⁵

Propaganda mindenek alatt: „Géza” rádióadásai

A földközi-tengeri hadszíntérről indított, Magyarországra irányuló MO-programok között szerepelt egy fekete rádióadó, amit Martin Himler működtetett. A Magyarországon született Himler Márton még az első világháború előtt, fiatalon vándorolt ki Amerikába. Kentuckyban bányavállalatot hozott létre, amely 1929-es csődjéig egy teljes települést tartott fenn, Himlerville-t [ma Beauty, Warfield mellett, a nyugat-virginiai határ közelében]. OSS-en belüli pályafutása végére ezredesi rangban a magyar ügyek felelőse lett. A háború után a Counter Intelligence Corps (CIC) kötelékében magyar háborús bűnösök után nyomozott Németország nyugati zónáiban. Többüket ő adta át a magyar hatóságoknak. Ezzel kiérdemelte a szélsőjobboldali emigráció máig ható gyűlöletét.²⁶

A program fedősztorija a második világháborús fekete propaganda egyik legnagyobb sikerű művelete, a Morse művelet egyszerű adaptációja volt. Morse fedőnév alatt egy fekete rádióadó működött, amely rejtjelezetlen, „tisztá” német szöveget sugárzott morzekódban.

²⁵ Major A. G. Flues to 2677. reg. commanding officer. 1944. december 9. NA RG 226. Entry 190. Box 119.

²⁶ Lásd pl. Fiala Ferenc – Marchalkó Lajos: *Vádló bitófák*. London, 1958. [Bevezetés.] Nagyjából hasonló hangnemben ír Kubinyi Ferenc: *A katonapolitika regénye*. Thousand Oaks [USA, CA], é. n. 153–154.

Úgy jelentette meg magát, mintha egy elégedetlen Wehrmacht-rádiós üzenetei volnának, aki szabad idejében a kollégáival cseveg. Ezen a módon rengeteg pletykát és hamis információt sikerült elültetni a Wehrmacht egyes egységeinél, aminek a hatását más német források visszaigazolták. Himler lemásolta az alapötletet, de a magyar katona, akinek kiadta magát, rádióadásokat küldött. „Géza” mindennap, közép-európai idő szerint 22:00-kor kezdte öt-nyolc perces adását 1944. májusától október 15-éig. Ahogy látni fogjuk, az adás tartalmazott mindenfélét, kitalált pletykákat, álhíreket, rágalmakat, mindezt alaposan meghintve káromkodással és a nyílt antiszemitizmus több mint nyilvánvaló toposzaival. Az első két hét adásainak kísérőszövegében Himler a következő igazolást adta mindehhez:

„Vegyük észre, hogy olyan nyelvezetet javaslok, ami a legjobb körökben általában megengedhetetlennek számít. – Az adás elvileg egy frontkatonától származik, és gondolom, hozzám hasonlóan, önök is ismerik a 'katonai nyelvet'.

Néhányan talán kritika tárgyává tennék azt a tényt, hogy több adásszöveg is tartalmaz enyhén antiszemita kitételeket.

Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a magyarok a legdurvább antiszemita propagandának voltak kitéve, ami minden bizonnyal hatással is volt rájuk. Különösen a katonákra. [...] Horthyné zsidó származásának emlegetését aligha lehetne a zsidók elleni támadásként felfogni.”²⁷

Az enyhén zavaros indoklás jól illusztrálja az ilyesfajta fekete propaganda egyik legnagyobb nehézségét. A hitelesség, a „hazai hang” megteremtésének kényszere a szövegíró arra ösztökölte, hogy nagyon messzire menjen el az általa elképzelt tipikus magyar katona imitálásában. Nem kizárt azonban, hogy néhol túllőtt a célon. Vegyünk egy példát a korai adások egyikéből.

„Itt most a német katonák be vannak ijedve. Hans Schmidt frajter tavaly súlyosan megsérült, vérátömlesztéssel mentették meg, és azóta az arca egészen elváltozott. Japán kétmillió vérplazmát ajándékozott Németországnak, s abból eresztettek Hansba, aki most a majomhoz hasonlít és egészen megsárgult. Szépen néznek majd ki a németek, ha kétmillió felemás majom lesz közöttük. Csak minket meg ne ajándékozzanak szeretett szövetségeseink oláh vérrel, mert akkor szifiliszesek leszünk mindnyájan. Elég, ha az oláh zbojnyikok tetveket hoznak magukkal, a szifiliszt jobb, ha megtartják, ők már hozzá vannak szokva.

A németek azt mondják, hogy Horthy teljesen bolond. Elég sok időbe telt, amíg rájöttek. Azt mondják, zsidó lesz utána a kormányzó, mert Hitler Imrédyt akarja a helyére ültetni. Ha az a zsidó lesz az úr felettünk, Szent István koronáját is biztosan becsapja a zaciba. Jó éjszakát holnapig, bajtársak.”²⁸

²⁷ Himler to Ames. 1944. május 11. NA RG 226. Entry 144. Box 80.

²⁸ 1944. május 18-i adás. NA RG 226. Entry 144. Box 80.

Talán nem túl merész dolog azt állítani, hogy a stilisztikai hitelesség szélsőséges kergetése olyan szöveget eredményezett, ami inkább groteszk, mintsem realista. A fekete propagandán ízlést számonkérni ugyan botorság lenne, de ez a szöveg nem csak első olvasásra tűnik inkább paródiának. Az Imrédy lejáratását célzó zsidózás ugyan az 1930-as évek végi magyar sajtóból származik, de kérdés, hogy 1944 májusában mi volt a politikai értelme. Másrészt a Horthy elleni közvetett támadás sem tűnik visszatekintve nagyon gyümölcsöző propagandairánynak. A magyar hadseregben még 1944 májusában is jelentős presztízse volt a kormányzónak, nagy valószínűséggel a közkatonák és tisztetek sorában is, nem csak a személyére felesküdt tisztikarban. Közvetlen adatok hiányában csak találgatás, de az az érzésem, „Géza” nem hozott akkora sikert, mint a másolt eredetije.

Mire volt jó mindez?

Összességében nem sokat tudunk a Magyarországra irányított fekete propaganda hatásáról. A Magyar Függetlenségi Mozgalom 1944 októberében Casertába szöktetett képviselője, Soós Géza és az ellopott német gép pilótája, Hadnagy Domokos több kihallgatáson vett részt (ezek során Martin Himlerrel is találkoztak). A magyarországi helyzet többszöri és kimerítő ismertetése során felmerült az a kérdés is, hogy milyen fogadtatásra talált a szövetséges propaganda az országban. Az erről szóló összefoglaló jelentés természetesen nem foglalkozhatott a fekete rádiók adásainak hatásával, mert ezekről Soós láthatóan semmit sem tudott. Ez vagy nagyon korlátozott elérést jelentett, vagy olyan sikert, mint a Magyar Nemzet Rádiója, amit valószínűleg Soós is hazai eredetűnek tekintett, mert nem sorolta fel a szövetséges propaganda általa ismert eszközei között.

Annyit érdemes megjegyezni, hogy Soós Géza, saját bevallása szerint, a nyílt rádióadásokból csak a BBC-t, valamint a moszkvai rádiót, a Kossuth és a Petőfi rádiókat ismerte. Azt állította, hogy a Bariból sugárzott amerikai adás az MFM rádiófigyelőinek a figyelmét is elkerülte.

A szövetségesek röplapon érkező propagandájáról Soósnak meglehetősen rossz véleménye volt. Bírálta a rendszeres megkésettséget (mint a már említett, a zsidóüldözéshez kapcsolódó két anyagnál is), valamint a gyenge hírszerzésből fakadó tárgyi vagy politikai tévedéseket. Az amerikai kihallgatók kérésére maga is készített néhány röplap-szövegtervezetet. Nagyon nehezményezte például az október 15-ére reagáló röplapokat, amelyek a következő szöveget tartalmazták:

„Magyarország elvesztette a háborút!

A Legfelsőbb Hadúr kénytelen volt beismerni, hogy a háború elveszett, és fegyverszünetet kért. A »szövetségeseitek« ellenőrzésük alá vonták az országot, hogy rákényszerítsenek az elveszett háború folytatására. MAGYARORSZÁGOT ÖNGYILKOSÁGBA KERGETIK – A MAGYAR HADSEREGET LEMÉSZÁROLJÁK – BUDAPESTET HADSZÍNTÉRRÉ ÉS ROMHALMAZZÁ FOGJÁK TENNI – AKI HITLERT SZOLGÁLJA, HITLERREL EGYÜTT BUKIK – DÖNTS ÉS CSELEKEDJ!”

A hátoldalán pedig:

„MAGYAROK – A késlekedések és dönteni nem tudásotok miatt elveszett a fegyverszünet, ami megmenthette volna az országot a biztos pusztulástól. Minden további késlekedés fiaitok, férjeitek, testvéreitek, rokonaitok ezreinek pusztulását hozza. Minden órában ezek pusztulnak el a fronton. AZ IDŐ RÖVID! CSAK TE MENTHETED MEG HONFITÁRSAIDAT ÉS NEMZETEDET!”²⁹

Soós Géza, nem teljesen indokolatlanul, úgy látta, hogy a szöveg sem lényegi információt, sem konkrét teendőt nem tartalmazott, így még a szövetségesekkel szimpatizáló olvasó számára sem volt világos, hogy miről is kellene döntenie és mit kellene cselekednie.

Az összefoglaló jelentés szerzője viszonylag ritkán kommentálta Soós értékelését, bár többször megjegyezte, hogy az leginkább a magyar középosztály angolszász orientációjú államhivatalnokai szegmensének véleményét tükrözheti. Ebben valószínűleg nem is tévedett, az MFM titkára nem gondolhatott mást a Horthyt támadó vagy a magyar kormány kiugrási szándékát figyelembe nem vevő szövegekről, mint hogy súlyos politikai félreértés szüleményei. Soós legfontosabb politikai kifogása az angol-amerikai propagandával kapcsolatban pedig az volt, hogy az még csak nem is érintette a magyarok legfőbb félelmét, az átkerülést az orosz érdekszférába, amit Teherán után a német, 1944 márciusától pedig a magyar sajtó folyamatosan sulykolt.³⁰

Ez azonban olyan természetű kérdés, ami jóval túlment a kihallgatást lefolytató amerikai tisztek kompetenciáján, és elemzése is meghaladja a jelen tanulmány kereteit. A szövetségesek propagandája nyilván nem léphetett túl politikai irányvonaluk korlátain, amelyre viszont értelemszerűen semmi befolyást nem gyakorolhatott. Az itt felsorolt propaganda- és közhangulat-befolyásoló műveletek láthatóan pontosan attól szenvedtek, amit Soós Géza is megfigyelt Budapestről. Hiányzott a megfelelő naprakész ismeret és a gyors információbejuttatási eszköz a bizonyos pontokon hirtelen fordulatokat vevő magyar belpolitikai helyzet változásainak gyors és hatékony kommentálására, befolyásolására. A másodlagos jelentőségű hadszíntéren a mozgósítható erőforrások sem voltak annyira bőségesek, mint az európai háború más területein.

A „bensőséges barát” tehát nem volt sem elég tájékozott, sem elég érdekelt a bizalmas hangú meggyőzés sikeréhez.

²⁹ Major A. G. Flues to 2677. reg. commanding officer. 1944. december 9. NA RG 226. Entry 190. Box 119. 14.

³⁰ Major A. G. Flues to 2677. reg. commanding officer. 1944. december 9. NA RG 226. Entry 190. Box 119. 7.

ADATTÁR

A KIRÁLY DIPLOMATÁI Követek és követségek a Jagelló–korban (1490–1526) II. rész. Adattár

LAKATOS BÁLINT

THE DIPLOMATS OF THE HUNGARIAN–BOHEMIAN KING
Royal Envoys and Missions in the Jagiellonian Period (1490–1526)
Part II. Database

This database enumerates the royal embassies of Kings Wladislas II and Louis II. The inventory consists of three parts: part A is a chronological list of the missions in detail, part B is a register of the identified envoys and part C is an index of destination countries. I have detected 12 more missions after the publication of the first part, the preliminary research report in the 4th issue of 2019. With these new entries a total of 201 missions are known with 120 identified people.

Keywords: Kingdom of Hungary, Kingdom of Bohemia, European diplomatic history, envoys

Az adattár három részből áll. Az A) jelű rész a magyar–cseh királyi követségeket időrendben, a B) jelű rész az azonosított követeket betűrendben sorolja fel, a C) jelű pedig az A) jelű rész célországok, célállomások szerinti mutatója. A B) és C) jelű részben az A) jelű rész sorszáma utalok, ez alapján lehet visszakeresni az egyes követségek részletes adatait.

Az A) jelű szakasz adatainak sorrendje: sorszám, célország, a misszió kezdete és vége, a kiküldött követek, a követségre vonatkozó adatok ismertetése. A hivatkozások szövegközi jegyzetként szerepelnek. A missziók időhatárait – a források töredékessége miatt – esetenként a megbízás kezdetéről (vagy a dokumentált királyi szándéktól), illetve a kikövetkeztethető elindulástól a magyar–cseh királyi udvarba való visszatérésig vontam meg. Az időrendi besorolásnál csak a kezdődátumra voltam tekintettel. Több esetben a követségeknek csak a helyszíni tevékenységéről rendelkezünk adattal, ilyenkor a misszió kezdetét becsléssel állapítottam meg, vagy a kezdődátum a működés legelső ismert adatának időpontja. Az oszmán–török forrásban (a szultáni ajándékozási regisztrumban [in‘ámât defteri]) szereplő időpontokat feloldottam, de eredeti formájukat is közlöm.¹ A célállomások

Lakatos Bálint, tudományos munkatárs, MTA–HIM–SZTE–MNL OL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport. A tanulmány a Kubinyi András Középkortudományi Alapítvány támogatásával készült. E helyütt ismételtelen köszönöm Dávid Géza, Neumann Tibor, Mikó Gábor, Péterfi Bence és C. Tóth Norbert segítségét. A tanulmány első, elemző része a Történelmi Szemle 2019. évi 4. számában jelent meg (a szerk.).

¹ A forrásról lásd a tanulmány első részét. Lakatos Bálint: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló–korban (1490–1526) I. rész. Kutatási vázlat. *Történelmi Szemle* 61 (2019) 596–597. Az iszlám hónapnevek

megnevezésekor az egyszerűség kedvéért országokat írok, de ténylegesen ezek uralkodóihoz, államfőihez, esetenként rendjeihez (például birodalmi gyűlések) szólt a követség kiküldetése.

A B) jelű szakasz adatainak sorrendje: név, az életpálya során viselt tisztségek és méltóságok a legújabb archontológiai összeállítások és más szakirodalmi adatok alapján (ha nincs forrásjelzet, a méltóság a misszió dokumentumaiból derül ki), a misszió A)-beli sorszáma, zárójelben a célország nevével és a kiküldetés évével. A név szerint nem azonosított, azaz ismeretlen követeket ez az összeállítás értelemszerűen nem tartalmazza.

A C) jelű szakaszban a Német-római Birodalomnál egyes követségeket esetenként több alkategóriába is besoroltam. A Magyar Királyság területén zajló (béke)tárgyalások az egyéb tárgyalások alcsoportban szerepelnek.

Egy efféle adattár persze, bár gyűjtésem teljességre törekszik, sohasem lehet sem teljes, sem hibátlan.² A tanulmány első részének megjelenése után is kerültek kezembe újabb adatok. Ezek egyrészt ismeretlen követek azonosítását tették lehetővé, másrészt egyes tételek időrendi besorolását módosították, harmadrészt új tételek rögzítését eredményezték.

Ami a követek személyét illeti, a 91. számú misszió ismeretlen követe nagy valószínűséggel Cobor Imrével azonosítható, a 107. számú pedig egyértelműen vingárti Horvát Jánoshoz köthető. Ez utóbbi adat, az 1510. évi, az Oszmán Birodalomba vezetett követség révén azt is valószínűsítem, hogy a következő két évben ugyanezen irányuló követségek közül a 116. és 120. számú követe Drági Horvát György/János helyett egyaránt inkább vingárti Horvát János lehetett. A 121. számú követségben Felix Petancius mellett Tomori Pál, a 135. számúban Balbi mellett Břetislav Švihovský z Ryzmberka is szerepeltetendő, míg a 175. számúban két megbízott, Csézi András és György prépost(?) azonosítása bizonytalan.

Mivel az A) jelű szakasz azonosító sorszáma már nem lehet változtatni, az időrendi következtelenségeket úgy igyekeztem kiküszöbölni, hogy a 9., 22., 34., 92., 110., 114. és 126. tételt a helyes időrendben közlöm, de a sorszámuknál utalót helyeztem el. Ezenkívül az adattár korrektúrája során vált világossá számomra, hogy a 34. számú, az Oszmán Birodalomba vezetett követség adatai valójában két külön, 1498. évi misszióra vonatkoznak – az előbbi 1498 tavaszán, az utóbbi ősszel zajlott le –, így az utóbbi, egyébként ismeretlen követ által teljesített küldetést külön 34a. sorszámmal szerepeltetem.

Emellett az újonnan előkerült adatoknak köszönhetően még tizenegy új tételt vettem fel, összesen tehát tizenkettőt: 4a., 5a., 30a., 34a., 48a., 114a., 138a., 167a., 176a., 184a., 187a., 190. Ezek közül öt havasalföldi, kettő-kettő Oszmán birodalmi és moldvai (főleg a Hurmuzaki-féle okmánytár XV/1. kötetének nagyszabeni levéltári oklevelei nyomán, amelyek a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai Fényképgyűjteményébe csak foghíjasan kerültek be), további kettő firenzei (Simonyi Ernő másolatgyűjteményéből ismert) egy pedig egy német-római birodalmi gyűlésre küldött követség.

átírásához az alábbi kiadványt vettem mintául: *Budai török számadáskönyvek 1550–1580*. Kiad. Fekete Lajos – Káldy-Nagy Gyula. Bp., 1962.

² Az adatgyűjtés módjáról és a forrásviszonyokról lásd A király diplomatái, [I. rész] 598–601.

Az új tételek közül öt esetben már ismert, más alkalommal már missziót teljesítő követet találunk (Bélai Barnabás: 114a., Brodarics István: 167a., 184a., Gerendi Miklós: 187a., Móré Fülöp: 138a.), míg két esetben a követ ismeretlen (34a., 48a.). További öt személy újonnan szerepel mint követ (Barcsai János: 30a., Battyányi Orbán: 190., Lónyai Pál: 4a., 5a., Pestyéni László: 176a., Tomori Pál 121.).

A fentiek következtében a tanulmány I. részét is pontosítanom kell, mivel az alábbi adatok módosulnak: a rögzített követségek száma tizenkettővel bővült, így az adattár már 201 tételt számlál, az azonosított követek száma pedig héttel nőtt, 113 helyett 120 fő. A 602. oldalon lévő 1. diagramon (A magyar–cseh király által kiküldött követségek száma ötéves bontásban) az 1505–1509 közötti időszakot leszámítva mindegyik ötéves szakasz követség száma növekszik (1491–1494: +2; 1495–1499: +2; 1500–1504: +1; 1510–1514: +1; 1515–1519: +1; 1520–1524: +2; 1525–1526: +3 követség). A 605. oldalon található 2. diagram (A magyar–cseh királyi követek úti céljai 1490–1526 között) adatsorában a következő oszlopok értéke változik: Német-római Birodalom 54 helyett 55 eset, Oszmán Birodalom 30 helyett 32 eset, Moldva 11 helyett 13 eset, illetve Havasalföld 2 helyett 7 eset. Utóbbi helye ennek megfelelően előrébb, Moldva után és Franciaország elé kerül. Ugyanide felveendő a betűrendben Anglia után Firenze is, 2 esettel. A 608. oldalon lévő 1. táblázat (Az ismert 113 követ társadalmi állása) adatsora is a 120 főnek megfelelően módosul a főurak (+1 cseh), a középbirtokos nemesek (+2 magyar), valamint a köznemesek (+4 magyar) rovarsorában. Mindez összességében a tanulmány főbb megállapításait érdemben nem változtatja meg, csak árnyalja, leginkább a moldvai és havasalföldi „külpolitikai” kapcsolat-tartás, illetve a jelzésszerűen ismert firenzei szál vonatkozásában.

A legalább két alkalommal idézett források és irodalom betűrendben³

- Akta Aleksandra = *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t.d. (1501–1506)*.
Wyd. Fryderyk Papée. Kraków, 1927. (Wydawnictwa Komisji historycznej Polskiej Akademji Umiejętności 79; Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia 19.)
- Aragóniai = *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*. Közli Berzeviczy Albert. Bp., 1914. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Diplomataria. Okmánytárak 39.)
- Arch. I–II. = *Magyarország világi archontológiája 1458–1526*. I. (Főpapok és bárók), II. (Megyék). Szerk. C. Tóth Norbert et al. Bp., 2016–2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)
- AT = *Acta Tomicianae. Epistolae, legationes, responsa, actiones res gestae serenissimi principis Sigismundi, eius nominis primi regis Poloniae...* I–XIII. Ed. Stanislaus Górski. Posnaniae, 1852–1915.

³ A csak egyszer idézett forrás vagy szakirodalom bibliográfiai adatai az adott tételnél találhatóak.

- Bárány: Les représentations = Attila Bárány: Les représentations de l'Ordre de Saint-Michel en Hongrie. In: *Fehér Lovag. Tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára*. Szerk. Gálffy László – Sáringer János. Szeged, 2015. 182–199.
- Bárány: *A szulejmáni ajánlat* = Bárány Attila: *A szulejmáni ajánlat. Magyarország, a Török Birodalom és a Nyugat (1521–1524)*. Máriabesnyő, 2014.
- Bárány–Györkös: *A fehér rózsza* = Bárány Attila – Györkös Attila: *A fehér rózsza Magyarországon. Egy angol trónkövetelő viszontagságai és a Jagelló-kori diplomácia. Századok* 146 (2012) 417–442.
- Berger = Albert Berger: *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*. I–II. (1203–1570.) [Hrsg. Ernst Wagner et al.] Köln–Wien, 1986. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens. Ergänzungsreihe zum Siebenbürgischen Archiv 11/I–II.)
- Bonfini = Antonio Bonfini: *Rerum Ungaricarum decades...* [A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Bp., 1995.] (A decas, caput és mondat számára hivatkozom.) Kritikai kiadása: Bonfinius I–IV/2. = Antonius de Bonfinis: *Rerum Ungaricarum decades*. I–VI/1. Ed. Iosephus Fögel – Bela Iványi – Ladislaus Juhász. Lipsiae [Szeged–Bp.], 1936–1941. VI/2. (Appendix, fontes, index.) Ed. Margarita Kulcsár – Petrus Kulcsár. Bp., 1976. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, saec. XV.)
- Bónis: *A jogtudó* = Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp., 1971.
- Brodericus = Stephanus Brodericus: *Epistulae*. Ed. Petrus Kasza. Bp., 2012. (Bibliotheca scriptorum recentisque aevorum. Ser. nova 16.)
- Choque = Discours des cérémonies du mariage d'Anne de Foix, de la maison de France, avec Ladislas VI, roi de Bohème, précédé du discours du voyage de cette reine dans la seigneurie de Venise, le tout mis en écrit du commandant d'Anne, reine de France, duchesse de Bretagne, par Pierre Choque, dit Bretagne, l'un de ses rois d'armes. Mai 1502. Par Antoine Le Roux de Lincy. *Bibliothèque de l'École des Chartes* 22 (1861) Nr. 1. [Premier article.] 156–185., [Second article.] 422–439.
- Cod. dipl. Brandenb. III/2. = *Novus Codex diplomaticus Brandenburgensis*. III/2. (Sammlung für allgemeine Landes- und kurfürstliche Haus-Angelegenheiten.) Hrsg. Adolph Friedrich Riedel. Berlin, 1860.
- Cod. epist. III. = *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*. III. (1392–1501.) Collectus opera Anatolii Lewiczki. Kraków, 1894. (Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia 14; Wydawnictwa Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie 52.)
- Commissiones I. = *Commissiones et relationes Venetae*. Tom. I. (1433–1527.) Coll. Simeon Ljubić. Zagrabiae, 1876. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 6.)
- Consistorialia = *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605)*. Közli Tusor Péter – Nemes Gábor. Bp.–Róma, 2011. (Collectanea Vaticana Hungariae I/7.)
- Cuspinians Briefwechsel* = *Johann Cuspinians Briefwechsel*. Hrsg. Hans Ankwich-Kleehoven. München, 1933. (Humanistenbriefe. Veröffentlichungen der Kommission zur Erforschung der Geschichte der Reformation und Gegenreformation 2.)

- Czaich: Regesták I. = Czaich Á. Gilbert: Regesták VI. Sándor pápa korából. [1. közl.] *Történelmi Tár* [Új évf.] 5 (1904) 161–181.
- Draskóczy: *Kőso* = Draskóczy István: *A magyarországi kőso bányászata és kereskedelme (1140–1530-as évek)*. Bp., 2018. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)
- DRTA JR = *Deutsche Reichstagsakten*. Hrsg. Historischen Kommission München. Jüngere Reihe: *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. I–XXI*. Gotha–Göttingen–Stuttgart–München, 1903–2011.
- DRTA MR = *Deutsche Reichstagsakten*. Hrsg. von der Historischen Kommission München. Mittlere Reihe: *Deutsche Reichstagsakten unter Maximilian I. I–IX*. Göttingen–München–Berlin–Boston, 1989–2017.
- Engel: Genealógia = Engel Pál: *Középkori magyar genealógia*. In: uő: *Magyar középkori adattár*. Bp., 2001. [CD-ROM.] (Arcanum digitéka.)
- Fedeles: *Egy Jagelló-kori humanista* = Fedeles Tamás: *Egy Jagelló-kori humanista pályaképe*. Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526). *Levéltári Közlemények* 78 (2007) 35–84.
- Fedeles: *Pécsi székeskáptalan* = Fedeles Tamás: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.)
- Fodor-Dávid: *Magyar–török* = Fodor Pál – Dávid Géza: *Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben*. *Történelmi Szemle* 36 (1994) 193–225.
- Fógel: *II. Lajos* = Fógel József: *II. Lajos udvartartása (1516–1526)*. Bp., 1917.
- Fógel: *II. Ulászló* = Fógel József: *II. Ulászló udvartartása (1490–1516)*. Bp., 1913.
- Fraknói II. = Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal*. I–III. Bp., 1901–1903. II. (A konstanci zsinattól a mohácsi vészig.)
- Fraknói: *Lónyai* = Fraknói Vilmos: *Lónyai Albert velencei követségei 1501–1515*. *Közlemények a velencei állami levéltárból*. *Magyar Történelmi Tár* 22 [II. folyam 12] (1877) 3–44.
- Fraknói: *A tolnai országgyűlés* = Fraknói Vilmos: *A tolnai országgyűlés külügyi actiója 1518-ban*. *Budapesti Szemle* 172 (1917) 490–492. sz. 211–225.
- Fraknói: *Tomori élete* = Fraknói Vilmos: *Tomori Pál élete*. *Századok* 15 (1881) 289–312., 377–396., 723–746.
- Fraknói: *Tomori levelei* = Fraknói Vilmos: *Tomori Pál kiadatlan levelei*. *Történelmi Tár* 5 (1882) 78–95.
- Gelcich = *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*. *Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára*. Összeáll. Gelcich József, bev., jegyz. Thallóczy Lajos. Bp., 1887.
- Gök: *İn’âmât Defteri* = İlhan Gök: *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 numaralı 909–933/1503–1527 Tarihli İn’âmât Defteri (transkripsiyon-değerlendirme)*. İstanbul, 2014. [Doktora tezi.] (Zárójelben az ártírt forrás oldalszámára és a bejegyzés tételszámára hivatkozom.)
- Grieger: *Filipecz* = Rudolf Grieger: *Filipecz, Johann Bischof von Wardein*. *Diplomat der Könige Matthias und Wladislaw*. München, 1982. (Studia Hungarica 20.)
- Györkös: *II. Ulászló házassága* = Györkös Attila: *II. Ulászló házassága és a francia diplomácia*. *Acta Academiae Agriensis. Nova series. Sectio historiae* 39 (2012) 89–102.

- Györkös: *Reneszánsz utazás* = Györkös Attila: *Reneszánsz utazás. Anna királyné 1502-es fogadtatásának ünnepei Észak-Itáliában és Magyarországon*. Máriabesnyő, 2016. (Scriptores rerum Hungaricarum 9.)
- Házi: *Határszéli viszályaink* = Házi Jenő: *Határszéli viszályaink az osztrákokkal a Jagellók uralkodása alatt. A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve*. Szerk. Angyal Dávid. Bp., 1931. 50–71.
- Hlavačková: *Diplomat* = Miriam Hlavačková: *Diplomat v službách uhorských kráľov. Pôsobenie nitrianskeho biskupa Antona zo Šankoviec na sklonu stredoveku*. *Historický časopis* 58 (2010) 15–35.
- Holub: *Az 1522. évi országgyűlés* = Holub József: *Az 1522. évi országgyűlés és törvénycikkei*. *Századok* 52 (1918) 496–509.
- Horváth: *A vasvári káptalan* = Horváth Terézia: *A vasvári káptalan prépostjai a Mátyás-korban*. In: *Mátyás király és az egyház*. Szerk. Fedeles Tamás. Pécs, 2019. (Thesaurus historiae ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 10) 103–114.
- Horváth–Neumann: *Ecsedi Bátor* = Horváth Richárd – Neumann Tibor: *Ecsedi Bátor István. Egy katonabáró életpályája (1458–1493)*. Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)
- Höflechner: *Die Gesandten* = Walter Höflechner: *Die Gesandten der europäischen Mächte, vornemlich des Kaisers und des Reiches 1490–1500*. *Archiv für österreichische Geschichte* 129 (1972) [passim].
- Hurmuzaki XV/1. = Eudoxiu de Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria românilor*. Vol. XV. (Acte și scrisori din arhivele orașene ardelene [Bistrița, Brașov, Sibiuu{!}]). Publicate de N. Iorga. I. (1358–1600.) București, 1911.
- Iványi: *Adalékok* = Iványi Béla: *Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez a Jagelló-korban*. *Történelmi Tár* [29] (1906) 139–151., 161–197., 321–367.
- Kalous: *Itinerář* = Antonín Kalous: *Itinerář Jana Filipce (1431–1509)*. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica* 34 (2008) 17–43.
- Kasza: *Egy korszakváltás szemtanúja* = Kasza Péter: *Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe*. Pécs–Bp., 2015. (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok.)
- Katona XVIII. = Stephanus Katona: *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae... tomulus XI., ordine XVIII. Budae, 1792*.
- Kercselich: *Historiarum ecclesiae Zagrabensis I.* = Balthasar Adam Kercselich: *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabensis partis primae tomus I. Zagrabiae, 1770*.
- Kniewald: *Feliks Petančić* = Dragutin Kniewald: *Feliks Petančić i njegova djela*. Beograd, 1961. (Srpska Akademija Nauka i Umetnosti. Posebna izdanja 350; Odeljenje literature i jezika 12.)
- Kont: *Bibliographie* = Ignác Kont: *Bibliographie française de la Hongrie (1521–1910) avec une inventaire sommaire des documents manuscrits*. Paris, 1913. [Travaux de la conférence d'études hongroises à la Sorbonne.]
- Kosáry: *Magyar külpolitika* = Kosáry Domokos: *Magyar külpolitika Mohács előtt*. In: *A magyar és európai politika történetéből. Tanulmányok*. Bp., 2001. (Millenniumi Magyar

- Történelem. Historikusok.) [Eredeti kiadása könyv alakban ugyanezen címmel a Gyorsuló idő című sorozatban is megjelent. Bp., 1978.]
- E. Kovács: A császárválasztás = E. Kovács Péter: A császárválasztás és Magyarország. In: *Unger Mátyás emlékkönyv. Emlékkönyv Unger Mátyás negyedszázados egyetemi történeztanári működése emlékére, és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából.* Szerk. E. Kovács Péter – Kalmár János – V. Molnár László. Bp., 1991. 61–72.
- E. Kovács: Egy törökellenes szövetség = E. Kovács Péter: Egy törökellenes szövetség tervezete 1502-ből. *Levéltári Szemle* 40 (1990) 1. sz. 49–61.
- E. Kovács: Magyar–francia = E. Kovács Péter: Magyar–francia diplomáciai kapcsolatok a 16. század elején. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére.* Szerk. Krász Lilla – Oborni Teréz. Bp., 2008. 171–186.
- Köblös: Az egyházi középréteg = Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával.) Bp., 1994. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12.)
- Kraus: Itinerarium = Victor von Kraus: Itinerarium Maximiliani I. 1508–1518. Mit einleitenden Bemerkungen über das Kanzleiwesen Maximilians I. *Archiv für österreichische Geschichte* 87 (1899) [1. Hälfte] 229–317.
- Krónikáink magyarul III/1. = *Krónikáink magyarul.* III/1. Vál., ford. Kulcsár Péter. Bp., 2006. (Történelmi Források 3.)
- Kubinyi: Diplomáciai érintkezések = Kubinyi András: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526). In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve.* Szerk. Zombori István. Bp., 1996. 119–134.
- Kubinyi: Egy üzletelő diplomata = Kubinyi András: Egy üzletelő diplomata és várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. In: *Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára. Tanulmányok.* Szerk. Pamer Nóra. Bp., 1994. (Művészettörténet – Műemlékvédelem 6) 263–291.
- Kubinyi: Királyi titkárok = Kubinyi András: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. *Gesta* 6 (2006) 1. sz. 3–22.
- Kubinyi: Köznemesi ülnökök = Kubinyi András: A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban. In: *Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér emlékkönyv.* Szerk. H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc. Bp., 1984. 257–268.
- Kubinyi: Werbőczy = Kubinyi András: Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása. In: *Tanulmányok Werbőczy Istvánról/Studien über István Werbőczy.* Szerk. Hamza Gábor – Boóc Ádám – Buzády Csongor. Bp., 2001. 65–98.
- Lakatos: Hírek = Lakatos Bálint: Hírek Magyarországról. Külföldi értesülések a parasztháború eseményeiről. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról.* Szerk. C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 155–217.
- Lakatos: Magyar vonatkozású = Lakatos Bálint: Magyar vonatkozású 1526 körüli oklevelek és levelek Bernhard von Cles trienti püspök levelezésében. Kutatási jelentés (Archivio di Stato di Trento, Archivio principato vescovile, Corrispondenza Clesiana). *Levéltári Közlemények* 84 (2013) 201–225.

- Lanzer: *Die Gesandten* = Andrea Lanzer: *Die Gesandten der süd- und westeuropäischen Mächte 1501–1508*. Graz, 1986. [Doktori disszertáció.]
- Macek I–II. = Josef Macek: *Jagellonský věk v českých zemích (1470–1526)*. I–II. Praha, 1992–1994.
- Magyar békeszerződések = Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin: *Magyar békeszerződések 1000–1526*. Pápa, 2000.
- Materiały = *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486–1516 (Kodeks zagrzebski)*. Ed. Józef Garbacił. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966. (Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. *Materiały Koisji Nauk Historycznych* 11.)
- Memoria Hungariae = *Memoria Hungariae*. „Magyarország a középkori Európában” kutatócsoport. Online adatbázis: <http://memhung.unideb.hu/home/> (Legutóbbi megtekintés: 2020. március 10.)
- Mercati: *Dall’Archivio* = Angelo Mercati: *Dall’Archivio Vaticano. (I. Una corrispondenza fra curiali della prima metà del Quattrocento. II. Diarii di concistori del pontificato di Adriano VI.)* Città del Vaticano, 1951. (*Studi e testi* 157.)
- MREV IV. = *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. IV. (1492–1526.)* Kiad. a Római Magyar Történelmi Intézet. Bp., 1907.
- Naschenweng: *Beiträge* = Hannes P. Naschenweng: *Beiträge zur Geschichte der Diplomatie des Gesandtschaftswesens unter Maximilian I. 1500–1508*. Graz, 1978. [Doktori disszertáció.]
- Nemes: Magyarország kapcsolatai = Nemes Gábor: *Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szentszékkal (1523–1526)*. *Századok* 149 (2015) 479–506.
- Neumann: Békekötés Pozsonyban I–II. = Neumann Tibor: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*. [I–II. Közl.] *Századok* 144 (2010) 335–372., 145 (2011) 293–347.
- Neumann: *A Korlátköviék* = Neumann Tibor: *A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században*. Győr, 2007. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 5.)
- Óváry I. = *A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai*. I. füzet. (A mohácsi vész előtti okiratok kivonatai.) Kiad. Óváry Lipót. Bp., 1890.
- Papp: Az Oszmán = Papp Sándor: *Az Oszmán Birodalom, a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia kapcsolattörténete a békekötések tükrében. Vázlat és adatbázis*. *Aetas* 33 (2018) 4. sz. 86–99.
- Papp: A török béke kérdése = Papp Sándor: *A török béke kérdése a Dózsa-féle parasztháború idején*. In: *Certamen III. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Szerk. Egyed Emese – Pakó László. Kolozsvár, 2016. 229–243.
- Péterfi: *Adalékok* = Péterfi Bence Tamás: *Adalékok a Jagelló-kori magyar-osztrák határ menti kapcsolatok történetéhez. A magyar és birodalmi „kétlaki” nemesség a 15–16. században*. Bp., 2015. [Doktori disszertáció. Kézirat.]
- Politikatörténelmi források = *Politikatörténelmi források Bátori István első helytartóságához (1522–1523)*. Közli C. Tóth Norbert. Bp., 2010. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50.)

- Pósán: *Magyarország és a Német Lovagrend* = Pósán László: *Magyarország és Német Lovagrend a középkorban*. Debrecen, 2019. (Memoria Hungariae 10.)
- Pray: *Annales IV.* = Georgius Pray: *Annales regum Hungariae pars IV.* Vindobonae, 1767.
- Pray: *Historia regum Hungariae II.* = Georgius Pray: *Historia regum Hungariae pars II.* Budae, 1801.
- Radonić: *Dubrovačka akta 1/1–II/2.* = *Dubrovačka akta i povelje. Acta et diplomata Ragusina.* Sabrao: Jovan Radonić. I/1–II/2. Beograd, 1934–1935., 1938. (Srpska kraljevska akademija. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Treće odeljenje 2, 3, 5, 8.)
- RPRH = *Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495)*. Kiad. Neumann Tibor. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak.)
- Sanuto = Marino Sanuto: *I Diarii. 1496–1533. I–LVIII.* A cura di Rinaldo Fulin et al. Venezia, 1879–1903.
- Sanuto/Wenzel = Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. I. (1496–1501), II. (1501–1515), III. (1515–1526.) Közli Wenzel Gusztáv. *Magyar Történelmi Tár* 14 (1869) I–XVI. 1–282.; 24 (1877) 1–300.; 25 (1878) 1–390.
- Simonyi: *Flórenczi okmánytár = Flórenczi Okmánytár.* I–II. Gyűjt. Simonyi Ernő. [Kézirat.] Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Mb 4994.
- Soós: Gazdasági = Soós Ferenc: A középkori Magyarország gazdasági és pénzügyigazgatási tisztségviselői. *Numizmatikai Közlöny* 112–113 (2013–2014) 81–123.
- Számadáskönyv 1525. = Fraknoi Vilmos: II. Lajos számadási könyve. 1525. január 12. – július 16. *Magyar Történelmi Tár* 22 (1877) 45–236.
- Szapolyai oklt. = *A Szapolyai család oklevéltára I. Oklevelek és levelek (1458–1526)*. Közreadja Neumann Tibor. Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak.)
- Tardy: *Beyond* = Lajos Tardy: *Beyond the Ottoman Empire. 14th–16th Century Hungarian Diplomacy in the East.* [Trans. János Boris.] Szeged, 1978. (Studia Uralo-Altaica 13.)
- Tardy: *Régi magyar követjárások* = Tardy Lajos: *Régi magyar követjárások Keleten.* Bp., 1983. [2. kiad.] (Körösi Csoma Kiskönyvtár 11.)
- Teke: A firenzei Francesco Marsupini = Teke Zsuzsa: A firenzei Francesco Marsupini magyarországi pályafutása (1489–1539). *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2016. Válság - kereskedelem.* Főszerk. Kövér György – Pogány Ágnes – Weisz Boglárka. Bp., 2016. 359–369.
- Theiner II. = *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia.* Tom. II. (1352–1526.) Coll. Augustinus Theiner. Romae, 1860.
- C. Tóth: Egri káptalan = C. Tóth Norbert: Az egri káptalan archontológiája 1387–1526. *Turul* 88 (2015) 48–71.
- C. Tóth: *Esztergomi káptalan* = C. Tóth Norbert: *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543.* Bp., 2019. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 9.)
- C. Tóth: *Főpapi archontológia* = C. Tóth Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelők*

- az 1440-es évektől 1526-ig. Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 27.)
- C. Tóth: *Kalocsai és bácsi káptalan* = C. Tóth Norbert: *A kalocsa-bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája*. Kalocsa, 2019. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 15; Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 11.)
- C. Tóth: *A püspök és a prépost* = C. Tóth Norbert: *A püspök és a prépost: a két Bacskai Miklós*. *Turul* 88 (2015) 144–146.
- Török: *A mohácsi vész* = Török Pál: *A mohácsi vész diplomáciai előzményei*. In: *Mohácsi emlékkönyv 1526*. Szerk. Lukinich Imre. Bp., 1926. 141–192.
- Veress: *Akták és levelek* = Veress Endre: *Akták és levelek Erdély és Magyarország Moldovával és Havasalföldével való viszonyához I. Bp.*, 1914. (Fontes rerum Transylvanicarum 4.)
- Veress: *Olasz* = Veress Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*. Bp., 1941. (Olaszországi Magyar Emlékek 3.)
- Wilberg: *Regententabellen* = Max Wilberg: *Regenten-Tabellen*. Frankfurt an der Oder, 1906. [Reprint: Graz, 1962.]
- Wolf: *Die Doppelregierung* = Susanne Wolf: *Die Doppelregierung Kaiser Friedrichs III. und König Maximilians (1486–1493)*. Köln–Weimar–Wien, 2005. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii 25.)

A levéltári források rövidítéseit betűrendben

- ADLA = Archives départementales de Loire-Atlantique, Nantes
- AGS = Archivo General de Simancas, Simancas
- ANF = Archives nationales de France, Párizs
- ANR Sibiu = Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Sibiu, Nagyszeben
- ASTn APV CC = Archivio di Stato di Trento, Trento, Archivio principato vescovile, Corrispondenza Clesiana
- ASV = Archivio Apostolico [2019 októberéig: Segreto] Vaticano, Vatikánváros
- BHStA KÄA = Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kurbayern, Äußeres Archiv, München
- DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Budapest
- DL = MNL OL Diplomatikai Levéltár
- GStA PK XX. HA OBA / OF = Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, XX. Hauptabteilung, Ordensbriefarchiv / Ordensfolianten, Berlin
- MNL OL X = MNL OL Mikrofilmtár
- MTA KIK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest
- NÖLA = Niederösterreichisches Landesarchiv, Sankt Pölten
- ÖNB = Österreichische Nationalbibliothek, Bécs
- ÖStA HHStA = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs
- RAH = Biblioteca de la Real Academia de la Historia, Madrid

A) Időrendi lajstrom a Jagelló-kori magyar–cseh királyi diplomáciai missziókról

1. *Német-római Birodalom*, 1490. aug. – szept. 13. *Fodor István; Jan ze Šelmberka* – Bécs, béketárgyalások. Neumann: Békekötés Pozsonyban I. 388–389.; Höflechner: *Die Gesandten*, 373. (22.13, Nagylucsei István néven), 374. (22.20), 459.
2. *Lengyelország*, 1490. okt. 13–18. *Jan Filipec* – A lengyel udvarban tárgyaló János Albert trónkövetelő és II. Ulászló király közötti kiegyezésről. Kalous: *Itinerář*, 34., 37.
3. *Velence*, 1490. dec. 15. – 1491. jan. 24., ismeretlen – II. Ulászló és Beatrix által is meghatalmazott követ, pénzsegélyt kért I. Miksa támadásának kivédésére a *Signoriátó*l. A Velencébe delegált milánói követ jelentéseiben név nélkül szerepel. 1491. jan. 24-én a követ még mindig a válaszra várt. Óváry I. 624–625., 627., 630., 637. sz.
4. *Német-római Birodalom*, 1490. dec. 24. – 1491. jan. 6. *Szapolyai István* – Fegyverszüneti megállapodás I. Miksa megbízottjaival Szent György napjáig (ápr. 24.). A tárgyalások helyszíne Magyaróvár, valószínűleg a házigazda Szentgyörgyi grófok is jelen voltak. Neumann: Békekötés Pozsonyban I. 340–341.; Wolf: *Die Doppelregierung*, 266–267. A DRTA MR IV/1. 203. I. Miksa 1491. jan. 6-i levelét közölve a helyszínt az alsó-ausztriai Deutsch-Altenburgnak feltételezi. Lásd még uo. 207–208.
- 4a. *Oszmán Birodalom*, 1490/1491 első fele, *Lónyai Pál* – Volt követ a szultánhoz, 1491. júl. 15-én írt a brassóiaknak, hogy a követútja alatt ellopott, és részben a havasalföldi vajda kezéhez jutott javai visszaszolgáltatásához nyújtsanak segítséget (DF 245386., kiad. Hurmuzaki XV/1. 131.). E követségről semmi közelebbit nem tudunk.
5. *Német-római Birodalom*, 1491. ápr. 30. – jún. 17. *Jan z Roupova; Beneš z Vajtmile* – Nürnberg, béketárgyalások. Albrecht szász herceg II. Ulászló királyhoz Mechelenből még ápr. 3-án írt levelében azt kérte, hogy a király küldje Nürnbergbe tanácsosait: Vajtmilét, Püta Švihovský z Ryzmberka cseh országos főbíró, Rupovát, Jan ze Šelmberka kancellárt, ill. Jan Sokolovský cseh királyi kamarást (DRTA MR IV/1. 478.; Wolf: *Die Doppelregierung*, 266.). Közülük csak ketten keltek útra, ápr. 30-án indultak (menlevél dátuma). Máj. 29-én Albert bajor herceg is menlevelet bocsátott ki a birodalmi gyűlésre tartó két követ és 100 lovasuk részére (BHStA KAA 235. fol. 123.). Jún. 3-án érkeztek meg Nürnbergbe száz lovassal, jún. 10-én javaslatot tettek az I. Miksa és II. Ulászló közötti helyzet rendezésére (DRTA MR IV/1. 481.; Wolf: *Die Doppelregierung*, 266.), jún. 15-én megkapták a választ, majd 17-én indultak haza (DRTA MR IV/1. 585., 590., 702.). Neumann: Békekötés Pozsonyban I. 341–342.; adatok a követek érkezésére, tartózkodására: DRTA MR IV/1. 140., 401., 404., 479., 584., 678., 708.; Höflechner: *Die Gesandten*, 374. (22.18), 375. (22.23), 459., a missziót januárra teszi.
- 5a. *Havasalföld*, 1491. júl. 15. *Lónyai Pál* – E napon írt a brassóiaknak, hogy a király megbízta a havasalföldi vajdával való ügyek elrendezésére, kéri, hogy levelét küldjék el a havasalföldi vajdához, értesítve őt érkezéséről, és utána Kolozsvárra jelezzenek

- neki vissza (DF 245386., kiad. Hurmuzaki XV/1. 131.). A követség megvalósulásáról biztosat nem tudunk.
6. *Német-római Birodalom*, 1491. aug. 22. – nov. 23. Bakóc Tamás; Bátori István; Jan ze Šelmbërka; Beneš z Vajtmile; Baumkircher Vilmos; Jan z Roupova; Ország László – Pozsony, béketárgyalások. Az 1491. aug. 22-én kiállított megbízólevélben Ország és Rozgonyi László is szerepelnek, de ők valószínűleg nem vettek részt a tárgyalások pozsonyi első szakaszában (Neumann: Békekötés Pozsonyban I. 358.). A városba a magyar küldöttség szept. 2-án, a németek szept. 10-én érkeztek meg, majd 22–23-án távoztak. A második tárgyalási körre okt.–nov.-ben került sor, Pozsony város nov.-ben Ország Lászlót is megajándékozta. A magyar fél által kiállított békeokmány nov. 7-én kelt (DF 287331., magyar ford. *Magyar békeszerződések*, 242–265.), de a tárgyalásokat csak nov. 14-én zárták le, a német küldöttség másnap tért vissza hajón Ausztriába, majd a békeokmány példányaikat nov. 23-án írták alá (Neumann: Békekötés Pozsonyban II. 295.). Baumkircher 1491. okt. 12-én Linzben tartózkodott a császárnál, tehát külön is tárgyalt. DRTA MR IV/1. 144–145. 1. jegyz.; Neumann: Békekötés Pozsonyban I. 356–360., 363–364., II. 293–303.; Horváth–Neumann: *Ecsedi Bátori*, 109–110.; Höflechner: *Die Gesandten*, 371. (22.4), 373. (22.15 és 22.17), 459.; Wolf: *Die Doppelregierung*, 269–272.
7. *Milánó*, 1491. nov. 18. – 1491 vége, Petrus Falco – Ludovico Sforza herceg fogadta és megajándékozta a cseh „Falco” Pétert, II. Ulászló király követét. A követ a Bianca Sforza és II. Ulászló közötti házassági terv ügyében érkezhetett. Óváry I. 675. sz.
- [9.] *Róma*, 1492. máj. 4. – 1492 nyara, Kemendi László – János Albert lengyel herceg várható betörése ellen kért segítséget a pápától. 1492. máj. 4-én Bolognába érkezett, innen utazott tovább Rómába (Óváry I. 701. sz.). Fraknoi II. 248.; Fögel: *II. Ulászló*, 122.; Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések*, 121.; Horváth: *A vasvári káptalan*, 109–111. A követet név nélkül említi: Óváry I. 695. sz., László vasvári prépostként uo. 701. sz.
8. *Oszmán Birodalom*, 1492. jún. – júl. 5. előtt, Cobor Márton – Sikertelen fegyverszüneti tárgyalások. Jún. 25-én Velencében úgy tudták, hogy a tárgyalásokat a szultán kezdeményezte, és ő kért követet II. Ulászlótól (Óváry I. 716. sz.). Júl. 7-én már ugyanott arról értesültek, hogy a tárgyalások sikertelenül zárultak (uo. 722. sz.). A követ (név nélkül említve) II. Ulászló Raguzához 1492. júl. 5-én Budán kelt levele szerint már visszaérkezett; a magyar király nem akarta, hogy Raguzát és más területeket kihagyjanak a megállapodásból. Radonić: *Dubrovačka akta I/2*. 781. A király ugyancsak név nélkül említi a követet 1492. aug. 18-i ugyanoda írt levelében is. Uo. 782–783. Lásd még Kosáry: *Magyar külpolitika*, 51.; Fögel: *II. Ulászló*, 122.; Höflechner: *Die Gesandten*, 371–372. (22.8), 460. szerint egyaránt tévesen Cobor Imre.
9. *Lásd helyesen a 7. sz. után!*
10. *Lengyelország*, 1492. szept. 5–23., ismeretlen (több követ) – János Albert lengyel király koronázására érkezett ismeretlen összetételű követség. 1492. szept. 5-én már Krakkóban tartózkodva várták a koronázást. Egy Iohann Ferwer és Tideman Gyze danzigi követek által e napon hazairt levél szerint a kíséret 200 lovasból állt (Cod. epist. III. 405.).

11. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1492. szept. – okt. *Beneš von Vajtmile* – Koblenzi birodalmi gyűlés; a magyar–cseh királyi követ részvétele nem teljesen biztos. Höflechner: *Die Gesandten*, 366. (22.01), 459.
12. *Velence*, 1492. nov. 15–22. *Sánkfalvi Antal* – Róma felé (lásd 13. sz.) átutazóban állt meg. Ugyan már jún. 14-én várták (Óváry I. 713. sz.), de végül nov. 15-én érkezett, megszállt, majd nov. 22-én továbbutazott (Óváry I. 736. sz.).
13. *Róma*, 1492. nov. – 1496. *Sánkfalvi Antal* – II. Ulászló és Aragóniai Beatrix házassága felbontatásának kezdeményezése a Kúriában. Lásd a tanulmányom I. részében írtakat. Kiküldését már 1492. ápr. elején elhatározták (Óváry I. 696. sz.), és feladata szerint a Bianca Sforzával való házassági tervről is egyeztetnie kellett (uo. 705–709., 720., 735. sz.). A követséget a pápa betegsége, majd halála miatt halasztották (uo. 718. sz.). Nov. 13-án még mindig várták megérkezését Rómába, és felmerült, hogy menjen Nápolyba is (uo. 735. sz.). Sánkfalvi végül dec. elején érkezett meg a Kúriába (Fraknói [II. 251.] Óváry I. 741. sz. alapján következtet). 1493. jan.–febr. folyamán járt Nápolyban (lásd 14. sz.), majd visszatért Rómába. Ápr. 9-én II. Ulászló a pápához szóló levelében arról írt, hogy a választ Sánkfalvi követ fogja előadni (Aragóniai, 285.). Máj. 2-án Ferrarában úgy tudták, hogy még Rómában tartózkodik (Óváry I. 751–752. sz.). Szept. 28-án név nélkül már két római magyar követet említettek (Óváry I. 759. sz.), a másik Bacskai Miklós volt (lásd 17. sz.), akit Sánkfalvi mellé küldtek ki (Fraknói II. 255.). Kubinyi [Diplomáciai érintkezések, 121.] vélekedése szerint Sánkfalvi három évig maradt. Lásd még Óváry Lipót: II. Ulászló és Beatrix házassága. Kiadatlan levelek alapján. *Századok* 24 (1890) 764–765.; Fögel: *II. Ulászló*, 119.; Höflechner: *Die Gesandten*, 374. (22.19), 459.
14. *Nápoly*, 1493. jan. – febr. *Sánkfalvi Antal* – Római missziójának (lásd 13. sz.) közbeiktatott kitérője. Rómából Aragóniai Ferdinándhoz Nápolyba utazott, tárgyalt, majd visszatért Rómába. Febr. 13-án a Velencében tartózkodó milánói követ jelentésében említette Sánkfalvi nápolyi tevékenységét, ami ekkorra már véget érhetett. Aragóniai, 279–280. (= Óváry I. 746. sz.) Lásd még Bonfini V. 3. sent. 123., Bonfinius IV/1. 245.; Hlavačková: *Diplomat*, 29.; Fögel: *II. Ulászló*, 119.; Óváry I. 743., 751. sz.
15. *Német-római Birodalom*, 1493. febr. – márc. *Beneš von Vajtmile*, *Georg von Schönberg* – Tárgyalások a Colmar városába halasztott frankfurti birodalmi gyűlésen. A tárgyalások I. Miksa törökellenes segítségnyújtását célozták (DRTA MR IV/2. 1242–1243., 1250., 1258.). A két magyar–cseh királyi követ 1493. jan. 2-án, Mainzból tudatta Frankfurt városával érkezésüket, és 50 lovas elhelyezésére való szállást kért, lehetőleg a római királyi szállás közelében (uo. 1184.). Jan. 3-án megérkeztek Frankfurtba (uo. 1185., név nélkül), és jan. 7-én is itt tartózkodtak (uo. 1198., 1206.), majd febr. 2-án Strassburgba érkeztek (uo. 1228.). Colmarban febr. 3-án már rendeltek szállást számukra (Colmar város levele Frankfurthoz, uo. 1226.). A követek márc. elején távoztak a gyűlésről (vö. uo. 1270.); márc. 15-én már Heidelbergben tárgyaltak Fülöp rajnai palotagróf választófejedelemmel (uo. 1241–1243., itt a colmari tárgyalásokat is ismertetik). Höflechner: *Die Gesandten*, 375. (22.23), 460. (csak Vajtmile).

- [22.] *Lengyelország, 1493. ápr., ismeretlen (több követ?)* – Poznańban, ahol János Albert lengyel király tartózkodott, Philippus Callimachus (Filippo Buonaccorsi, lengyel királyi diplomata) törökellenes tervének megvitatásán képviselték II. Ulászlót. Jelen voltak a császár és a római király, valamint a velenceiek követei, és egy oszmán küldöttség is (*Caspar Weinreich's Danziger Chronik*. Hrsg. und erläutert von Theodor Hirsch – Friedrich A. Vossberg. Berlin, 1855. 83–84.). A magyar–cseh király végül nem vett részt János Albert király törökellenes hadjáratában. Höflechner: *Die Gesandten*, 366. (22.03.), 459., tévesen 1494-re helyezi.
16. *Német-római Birodalom, 1493. júl., ismeretlen (több követ)* – 1493. júl. 25-én érkeztek Bécsbe, hogy a tervezett törökellenes hadjáratban II. Ulászló számára biztosítsák a fővezérséget. Höflechner: *Die Gesandten*, 366. (22.02), 460. Lásd még III. Frigyes császár 1493. júl.–aug. folyamán kiadott, a Rómába küldött császári követeihez szóló datálatlan instrukcióját (DL 82076., kiad. DRTA MR V/1/1. 89–99.), amely szerint a magyar–cseh királynak az összes keresztény fejedelmekhez kellene követeket küldenie a törökellenes hadjárat miatt 1494. Szent Márton napjáig (nov. 11.; uo. 92–93., 96–97.).
17. *Róma, 1493. szept. – 1496. szept. Bacskai Miklós; Bodrogi Fülöp; Móré János – II. Ulászló és Aragóniai Beatrix házassági pere a Kúriában.* Lásd a tanulmányom I. részében írtakat. Bacskait Sánkfalvi mellé küldték ki, 1493. szept. 28-án már jelen lehetett, mivel ekkor név nélkül két kúriai magyar követet említettek (Óváry I. 759. sz.). A III. Frigyes által 1493. júl.–aug. folyamán kiadott, Rómába küldött követeihez szóló datálatlan instrukció (DL 82076., kiad. DRTA MR V/1/1. 89–99.) szerint a magyar–cseh király a törökellenes hadjárat céljából (is) küldte Rómába követeit, akikkel a császári diplomatáknak együtt kell működniük (uo. 91.). 1493 októberében ugyancsak két követről tudunk (Aragóniai, 300., 476.). Közben lezajlott Bakóc Tamás római útja is (lásd 19. sz.). 1494. jún. 20-án Bacskai egy veszprémi javadalmat szerzett meg (MREV IV. 27.; Köblös: *Az egyházi középréteg*, 328. 5. jegyz.). A két követ mellé Bodrogi Fülöp az 1494. év derekán érkezhetett, de 1494 őszén már biztosan kinn tartózkodott; Bacskai mellett őt is említi egy 1494. dec. 28-i levél (*Bártfa szabad királyi város levéltára*. I. [1319–1501.] Összeáll. Iványi Béla. Bp., 1910. 466., DF 215943.). 1494. nov. 10-én a budai királyi udvarban Móré János futárnak kiutazásához Pécsen és Zágrábon keresztül 24 forintot fizettek, és vele Bacskainak, ill. a mellé kiküldött Bodrogi Fülöpnek és Brandis Jánosnak (utóbbiakra lásd alább, 23. sz.) 300 forintot küldtek (RPRH 828–829. sor). 1495. dec. 11-én Bodrogi, Bacskai (és Brandis) 300 aranyforintot kaptak (RPRH 3106. sor). Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések*, 131. 26. jegyz. szerint ez útiköltség, de a bejegyzésből ez nem derül ki. Sánkfalvit ekkor már nem említették. Bacskai 1496. márc. 10-én pápai káplánságot, ápr. 22-én javadalomhalmozási engedélyt szerzett (Czaich: *Regesták* I. 175.), szept. 7-én veszprémi javait lefoglaló gonosztevő ellen védelmet kért (MREV IV. 70.; Köblös: *Az egyházi középréteg*, 328. 6. jegyz.). Lásd még C. Tóth: *A püspök és a prépost*, 144–145.
18. *Német-római Birodalom, 1493. dec. Bakóc Tamás; alsólendvai Bánfi Miklós – Bécs, III. Frigyes császár temetése és tárgyalások I. Miksával; ezután utazott Bakóc Miksa*

- követeként is Rómába. Óváry I. 764. sz.; Bonfini V. 3. sent. 103., Bonfinius IV/1. 243.; Borsa Gedeon: Néhány bécsi ősnymotatvány magyar vonatkozásai. In: *úő: Könyvtörténeti írások III. Az OSZK évkönyveiben megjelent tanulmányok*. Bp., 2000. 79–80.; Höflechner: *Die Gesandten*, 370. (22.1), 371. (22.6 Bonfininak tételezi), 460.
19. Róma, 1493. dec. – 1494. febr. *Bakóc Tamás* – I. Miksa császár követe, emellett magyar követ is. Sánkfalvi és Bacskai mellé küldték ki dec. 6. után. Dec. vagy jan. folyamán érkezett, feltételezhetően 1494. febr.–márc.-ig maradt. Höflechner: *Die Gesandten*, 25. (1.8), 370. (22.01), 459.; Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések*, 121. 1494. febr. 2-án a nápolyi követtel rangvita támadt, lásd Lakatos Bálint: *Ordo regum. Precedencialisták a pápai udvarban és a magyar király rangja a középkor végén*. In: *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. Szerk. Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae I/15) 167–169. (a két klerikus magyar követ lehet Sánkfalvi és Bacskai is).
20. *Oszmán Birodalom*, 1494. febr. 13. – 1495. ápr. *Móré Péter* – Tárgyalások és fegyverszünet megkötése három évre. 1494. febr. 13-án Móré 300 aranyforintot kapott a szultánhoz való követségére (RPRH 1417. sor). Missziójára utal és név szerint említi II. Ulászló keltezetlen másolatban fennmaradt levelében (DF 282621., Oláh-formuláskönyv 66v. [259. fénykép], másolata: DF 289137., p. 123. [71. fénykép]). A követségre általánosságban utal Bonfini is, aki utólag személyesen beszélt a követtel (Bonfini V. 4. sent. 102. és V. 5. sent. 41. = Bonfinius IV/1. 257., 268.) A II. Ulászlóhoz küldött török követeket kísérte 1495 elején hazafelé jövet Szebenen és Pécsen keresztül (RPRH 1714., 1717. sor és jegyz.); ápr.-ban már biztosan ismét Budán volt (RPRH 1250. sor; Bonfini V. 5. sent. 41–42. = Bonfinius IV/1. 268.). Fögel: *II. Ulászló*, 122.; Höflechner: *Die Gesandten*, 373. (22.12), 460.; Kosáry: *Magyar külpolitika*, 51.; Fedeles: *Egy Jagelló-kori humanista*, 46–47. (Bonfini alapján); Fedeles Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)*. Szeged, 2012. 125–126.; Papp: *A török béke kérdése*, 230. (1495).
21. *Havasalföld*, 1494. ápr. *Móré Péter* – Vlad Călugărul havasalföldi vajdával is van felhatalmazása tárgyalni. Lásd II. Ulászló keltezetlen másolatban fennmaradt levelét a lőcsei királytalálkozóról (DF 282621., Oláh-formuláskönyv 66v. [259. fénykép], másolata: DF 289137., p. 123. [71. fénykép]).
22. *Lásd helyesen a 15. sz. után!*
23. Róma, 1495. márc. 23. – 1500. ápr. *Bodrogi Fülöp*; *Brandis János*; *Baltazar de Rippa*; *Bernhardinus de Arianis de Parma* – II. Ulászló és Aragóniai Beatrix házassági pere a Kúriában. Lásd a tanulmányom I. részében írtakat. 1494. nov. 10-én Móré Jánossal mint futárral Bacskai Miklós (lásd 17. sz.), ill. a mellé később kiküldött Bodrogi és Brandis számára pénzt juttattak ki (RPRH 828–829. sor.). A követség ebben a felállásban 1495 elejétől biztosan működhetett, Brandis János 1495. márc. 23-án szerzett bullát (Czaich Á. Gilbert: *Adalék II. Ulászló és Beatrix házassága ügyéhez. Századok* 37 (1903) 865. Az egyházmegye tévesen wloclaveki, elírás boroszlói helyett; szintén hibásan Czaich: *Regesták I.* 172.). 1495. dec. 11-én Bodrogi, Bacskai és Brandis 300 aranyforintot kaptak (RPRH 3106. sor). (Bacskai csak 1496 őszén tért

- haza, lásd 17. sz.) 1496-ban többször név nélkül több magyar követet említenek a források (febr. 27., ápr. 27.: Óváry I. 796., 799. sz., utóbbi teljes szöveggel Aragóniai, 335–336.). 1496. ápr. 7-én Bodrogi Fülöp pápai káplánságot nyert (Köblös: *Az egyházi közélet*, 382. 4. jegyz.), 1497-ben a római magyar zarándokházat javíttatta ki, erre feliratot is készíttetett (Veress: *Olasz*, 255.). 1497-ben is említenek név nélkül több követet (nov. 24., dec. 8.: Óváry I. 837., 839. sz., az utóbbi teljes szöveggel: Aragóniai, 373.). 1498. jún. 29-i levelében II. Ulászló levélben kéri követének, Brandis Jánosnak a meghallgatását. E levelet 1499. febr. 1-ji konzisztórium ülésen olvasták fel, és úgy határoztak, hogy két bíboros hallgassa meg a magyar követeket (Consistorialia, 15.). 1499. aug. 23-tól Bodrogi Fülöp római magyar gyóntató lett (kinevezési bulla: Veress: *Olasz*, 255.; Monay Ferenc: *A római magyar gyóntatók*. Róma, 1956. 51.), talán ennek megfelelően 1499. dec. 29-én csak egy követet említenek (Aragóniai, 382.), de Bodrogi továbbra is részt vett követként, pontosabban procuratorként a házassági perben. Vö. a budai velencei követek 1500. aug. 22-i levelével („domino Filippo dotor procurator di el re a Roma”, Sanuto III. 702., Sanuto/Wenzel I. 136., 1500. aug. 31.). 1500. márc. 16-án konzisztórium döntést hoztak a házasság felbontásáról, ezen Bodrogi Fülöp, Baltazar de Rippa, Bernhardinus de Ariaris de Parma procuratorok voltak jelen, utóbbi kettő nevét egyelőre csak innen ismerjük (Aragóniai, 399., 401.). Ekkor Bánfi Miklós is jelen lehetett (lásd alább, 41. sz.). A római velencei követ több magyar követet említ 1500. márc. közepi, ill. 19-i jelentéseiben (Sanuto III. 149., 159., Sanuto/Wenzel I. 97., 98. 1500. márc. 16., 24.); márc. 26-án Velencében már értesültek a végérvényes pápai döntésről (Sanuto III. 162., Sanuto/Wenzel I. 98.). A római velencei követ márc. 23-i és 28-i leveleiben tárgyalta a házasság felbontásának ügyét, a pápát ő is győzködte a név szerint nem említett magyar procuratorral és Gasparo Golfi cagli püspökkel, Magyarországról visszatért pápai legátussal együtt (Sanuto III. 185–186., Sanuto/Wenzel I. 98., 1500. ápr. 1.). A pápai döntés hivatalos kelte 1500. ápr. 3. Lásd még Höflechner: *Die Gesandten*, 368–369. (22.012), 459.; Fraknoi II. 412. (Bodrogi); Fógel: *II. Ulászló*, 121.; Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések*, 121–122.; Aragóniai, 335–336.
24. *Német-római Birodalom* [Brandenburg], 1495. ápr. – jún. 20. *Beneš z Vajtmile* – Tárgyalások Johann Cicero brandenburgi őrgróf és választófejedelem lányának, Annának II. Ulászlóval való esetleges házasságáról. II. Ulászló német nyelvű megbízólevele máj. 4-én, Visegrádon kelt (Cod. dipl. Brandenb. III/2. 406–407., kivonata: DRTA MR V/1/2. 770.); máj. 5-én 100 forintot küldtek utána (RPRH 1804. sor), mert máj. folyamán már német területen tartózkodott (vö. RPRH 728., 1869. sor., jegyz.). A megbízólevelet jún. 6-án vették át tőle Borstel faluban (rájégyzés a levélen, lásd a kiadásban). A tárgyalások Tangermündében, 1495 pünkösdjé után (jún. második felében) folytak (DRTA MR V/1/2. 784.), jún. 20-án adatolhatóan Johann Cicero brandenburgi őrgróffal és választófejedelemmel tárgyalt (GStA PK Brandenburg-Preußisches Hausarchiv Rep. 28. W 1b. fol. 3–6. és 10., az adatot Péterfi Bencének köszönöm). Jún. végén még kint tartózkodott (jún. 21-én levelet küldtek ki hozzá, RPRH 1929. sor), részt vett a wormszi bir. gyűlésen is (Eger/Cheb város

- hozzá intézett levele szerint 1495. jún. 30-án jelen volt. Vö. DRТА MR V/1/2. 1042., ill. szerepel a birodalmi gyűlés résztvevőinek listáján Sigmund von Schneitpeckkel együtt. Lásd alább 25. sz.; DRТА MR V/1/2. 1170.). A tárgyalások következő körében 1495. okt. 10-én a Magyarországon tartózkodó brandenburgi követnek fizettek 20 forintot (RPRH 3023. sor); fennmaradt Vajtmile nyugtája is, amelyben az őrgróft nyugtatta az évi 200 rajnai forint évi kegydíjának átvételéről, amelyet feltételezhetően követsége alkalmával rendeltek ki neki (Cod. dipl. Brandenb. III/2. 407.). A házassági tervről lásd még az őrgróf datálatlan, valószínűleg 1496. jan. elejére keltezhető levelét a római királyhoz (kivonata: DRТА MR V/1/2. 781., a követ nevének említése nélkül).
25. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1495. jún. 1. – aug. 16. Sigmund von Schneitpeck – Tárgyalások a worms birodalmi gyűlésen. Feladata egyeztetni I. Miksával, tájékoztatni a megkötött oszmán–magyar–lengyel békéről, és felkínálni a római királynak a csatlakozást ehhez (DRТА MR V/2. 1785., 1787.). Megbízólevele 1495. jún. 1-jén kelt (regesztája: DRТА MR V/1/1. 321.). Kiküldetését már jóval korábban eldönthették: a kiadók által 1493. júl.–aug.-ra datált, III. Frigyes nevében a Rómába küldött császári követekhez szóló instrukció (DL 82076., kiad. DRТА MR V/1/1. 89–99.) melléklete is már megnevezte, hogy általában vele óhajt I. Miksa II. Ulászló nevében tárgyalni (uo. 97.). Költségeire kiutazása előtt (RPRH 2631. sor) és hazaérkezését követően (uo. 2642., 2664. sor) utaltak ki összegeket. Az 1495. júl. 8-i velencei követjelentés szerint a követ hat lóval érkezett meg, egy lovat a római királynak ajándékozott (DRТА MR V/2. 1774.). Részt vett a birodalmi gyűlés tárgyalásain (résztvevők listáján: uo. V/1/2. 1170.). Velencei jelentés szerint júl. 14-én a birodalmi rendekkel és a többi követtel együtt ünnepségen is részt vett (uo. V/2. 1776.). Noha júl. 21-én már hazautazni készült (uo. 1785.), aug. 8-án is még jelen volt, visszatért a tárgyalásokhoz (uo. 1795.). Végül I. Miksa hivatalos válaszával aug. 16-án indult haza (uo. 1803.).
26. *Német-római Birodalom* [császár], 1496. ápr. 9. – ápr. vége, ismeretlen – Híreket vitt a törökről és I. Miksa római király közbenjárását kérte a velencei Signoriánál, hogy Corvin Jánost ne támogassák. Óváry I. 801. sz. (Erasmus Brasca milánói követ jelentése).
27. *Oszmán Birodalom*, 1497. jan. 20. – febr., ismeretlen – Közös lengyel–magyar követ, a szultánnal megújította a fegyverszüneti egyezményt. Említi az isztambuli velencei ágens jan. 20-i levelében (Sanuto I. 552. = Sanuto/Wenzel I. 7., 1497., márc. 10.).
28. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1497. ápr., ismeretlen (több követ) – A Lindauban tartott birodalmi gyűlésen a magyar–cseh királyi követek támogatást kértek a török ellen és nehezményezték, hogy I. Miksa közvetlenül felvette a kapcsolatot II. Bajezid szultánnal (DRТА MR VI. 368., nr. 4.; Höflechner: *Die Gesandten*, 366. (22.04), 460.). E követek név nélkül szerepelnek Johann Fuchsmagen Magyarországra küldendő római királyi követ 1497. ápr. 21-én kelt instrukciójában is (DRТА MR VI. 368.).

29. *Lengyelország*, 1497. szept. – nov. *Václav Čič z Nemyčevsi* – A moldvai helyzet és az oszmán veszély miatt küldték János Alberthez. Datálatlan instrukciója: *Materiały*, 25–30. Tisztsége szerint („marsall”) említi János Albert király II. Ulászlóhoz frott levelében (Cod. epist. III. 445–446.). Höflechner: *Die Gesandten*, 372. (22.09), 459.
30. *Német-római Birodalom* [császár], 1497. szept., ismeretlen (több követ) – Törökellenes segítséget kértek, ill. (ismételten) tiltakoznak az I. Miksa és II. Bajezid közötti kapcsolatfelvétel miatt. Szept. 27-én érkeztek a római királyhoz; a fentiek mellett közölték, ha Miksa fegyverszünetet kötne, abba II. Ulászlót is foglaltassa bele. Okt. 25. előtt távoztak. Höflechner: *Die Gesandten*, 367. (22.05), 460.
- 30a. *Havasalföld*, 1497. szept. *Barcsai János* – Királyi követként saját kezű, datálatlan levele Keresztényszigetről Georg Hecht nagyszebeni polgármesterhez, amelyben segítséget kér a talmácsi várnál az országból való kijutásához, ill. kéri, hogy az előzőtt I. Mihnea vajdát ne engedjék vissza Havasalföldre (ANR Sibiu, Magistratul oraşului și scanului Sibiu [Szász Nemzeti Levéltár], Colecția de documente medievale, Seria U [Középkori oklevélgyűjtemény, Urkunden] V., nr. 1201., digitális fényképe: www.arhivamedievala.ro, SB-F-00001-1-U5-1201., kiad. Hurmuzaki XV/1. 147.).
31. *Oszmán Birodalom*, 1497. okt. – nov. *Cobor Imre* – Tiltakozott a fegyverszüneti megállapodás török részről történt megsértései (határ menti harcok, várak elfoglalása, rablóportyák és fogolyszerzés Horvátországban és Karintiában) miatt. A pasák a szultán nevében megígérték a jogtalanságok orvoslását. Mindezt az 1498. évi követség (lásd 34. sz.) datálatlan instrukciójában említik (Váradi Péter leveleskönyvének melléklete: DF 290345., p. 243. [505. fénykép], kiad. 1496-ra kelteve Pray: *Annales* IV. 277. Ennek nyomán közölte Katona XVIII. 48–49.). Höflechner: *Die Gesandten*, 367. (22.06, névtelen, tartalmilag összekeveri az 1498. évi követséggel), 460.; Kosáry: *Magyar külpolitika*, 52. és 114. 130. jegyz.
32. *Lengyelország*, 1498. jan. 16. – júl. 13. után, *kamarcai Vitéz János; alsólendvai Bánfi Miklós; Cobor Imre; bajnai Both András; Bacskai Miklós* – Tárgyalás a törökellenes lengyel-moldvai-magyar szövetségről. A követséget Vitéz János püspök vezette (instrukciójuk: *Materiały*, 39–44.). 1498. júl. 13-án, Krakkóban megkötötték a szövetséget (a szövetséglevél: DF 248778., másolata: *Materiały*, 49–55.; a magyar követek megígérik, hogy királyuk reverzálist ad. Uo. 55., ehhez kapcsolódó summarium uo. 44–46.). Egy júl. 14-i lengyel latin nyelvű hirdetményben megnevezték a követeket (Vitéz, Bánfi, Bot, Cobor. Uo. 56.), de Bacskai nem szerepel, feltételezhetően csak az előkészítésben vett részt. Vö. Iványi: *Adalékok*, 167. (csak Miklós egri prépostnak szóló kísérőlevél). Höflechner: *Die Gesandten*, 370. (22.2.), 31. (22.7), 372. (22.8), 459.; Kosáry: *Magyar külpolitika*, 52. és 115. 133. jegyz. Csak Bánfit, Botot és Cobort nevezi meg.
- [34.] *Oszmán Birodalom*, 1498. febr. – máj. *Cobor Márton; Cobor Imre* – Fegyverszüneti megállapodás három évre. Cobor Imre tényleges részvétele kétséges, a rá vonatkozó adatok valószínűleg az előző évi missziójára (lásd 31. sz.) vonatkoztathatók. A követség tagjait ugyanis egy 1498. febr. 2-i perhalasztó királyi parancslevél

- nevezi meg (DL 20645. = Iványi: Adalékok, 168–169., magyar ford.: Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához. I. [1000-tól 1526-ig.] Szerk. Lederer Emma. Bp., 1964. 354.; Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból. Szerk., jegyz. Bolla Ilona – Rottler Ferenc. [Kézirat.] 7. Változatlan kiad. Bp., 1984. II. 199.: Cobor Márton, Sarogdi Benedek, Hangácsi Mihály, Drági Horvát György, Vasadi László, Vasadi Lőrinc, Pecec Ferenc, Aracsi Benedek, Csimor Mátyás), és ebben Cobor Imre nem szerepel. A követutasítás datálatlan fogalmazványa fennmaradt, ez csak egy követnek szól, és Cobor Imrét mint korábbi követet (lásd 31. sz.) említi (Váradi Péter leveleskönyvének melléklete: DF 290345., pp. 238–245. [495–509. fénykép], lásd Véber János: *Két korszak határán. Váradi Péter pályaképe és írói életműve*. Bp., 2009. [PhD-disszertáció] 99–101., 138. A követutasítást már másolatból 1496-ra kelteztve kiadta Pray: *Annales* IV. 274–279., ennek nyomán közölte Katona XVIII. 39–53. Utóbbi részleges utánközlése DRTA MR V/1/1. 317–318. 1. jegyz., az I. Miksa csatlakozására vonatkozó szakasz). A békeszerződés (amely Cobor Imre követet említi, de nem egyértelmű, hogy nem egy korábbi misszióra utal-e a szöveg) 1498. máj. 1-jén kelt, kiad. (facsimile és német fordítás): Vladimir Čorović: *Der Friedensvertrag zwischen dem Sultan Bayazid II. und dem König Ladislaus II. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 90 [N. F. 15] (1936) 56–59. Lásd még Papp: *Az Oszmán*, 89–90. 10. jegyz. 1502. nov. 5-én Bakóc bíboros a velencei követekkel folytatott megbeszélésén egy „Márton úr” követ által kötött békemegállapodásról beszél, ez valószínűleg az 1498. évi (Sanuto IV. 472., Sanuto/Wenzel II. 28., 1502. nov. 22.).
33. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1498. jún. – aug. *Polnar Gábor; Ráskai Balázs; Nikolaus Rosenberg* – A freiburgi reichstagra küldött követség (vö. Iványi: Adalékok, 170. = DL 32538. „ibi in Imperio”; instrukciójuk datálatlan, 1498. máj. 31. körül: Cod. epist. III. 449–452., *Materialy*, 35–39.). Rosenberg a lengyel király mellett egyidejűleg a magyart is képviselte (lásd uo. 35. 1. jegyz. és 47. 1. jegyz., ezek szerint ő már 1498. máj. 31. óta tartózkodott Freiburgban). I. Miksa római király responsiója számára: 1498. júl. 8. (uo. 46–49.); 1498. aug. 6-án a római király levelet írt a magyar követekhez, Ráskaihoz és Polnarhoz, hogy igyekezzenek jönni a gyűlésre (DRTA MR VI. 691. 84. sz., lásd még külön 1. jegyz. Ezek szerint II. Ulászló kérte a császárt, ne rekesse be a gyűlést követeinek odaérkezte előtt, ám azok csak aug. végén érkeztek meg, így ténylegesen csak Miksával tudtak tárgyalni). A követek hazatérte után, 1498 végén II. Ulászló értesítette a lengyel királyt is (*Materialy*, 63–65., Buda, datálatlan). Rosenberg 1499. máj. 23-án, Konstanzból írt jelentést János Albert lengyel királyhoz (uo. 69–79.). Höflechner: *Die Gesandten*, 367. (22.07, név nélkül), 460. Iványi: Adalékok, 170–171. félreérti az adatot, lengyel követekről ír. Iványi alapján tévesen Fögel: *II. Ulászló*, 123. is.
34. *Lásd helyesen a 32. sz. után!*
- 34a. *Oszmán Birodalom*, 1498. szept. 20., *ismeretlen* – E napon az isztambuli velencei *bailo* 1498. szept. 25-i jelentése szerint egy magyar királyi követ érkezett, hogy tájékoztassa a szultánt, hogy II. Ulászló nem csatlakozott János Albert törökellenes

- hadjáratahoz (Sanuto II. 137.). Höflechner: *Die Gesandten*, 367–368. (22.08, névtelen), 460.
35. *Német-római Birodalom* [császár], 1498. okt. – 1499. jan. *Sánkfalvi Antal; Somi Józsa* – ÖStA HHStA Reichsregisterbücher LL fol. 61. 1499. jan. 9., Somi Józsa temesi ispán, magyar királyi követ. Uo. LL fol. 62. 1499. jan. 10. Uő. Höflechner: *Die Gesandten*, 374. (22.19), 375. (22.21), 460.; Miriam Hlavačková: Nitriansky biskup Anton na ríšskom sneme vo Wormse/Kolíne (1499). *Studia historica Tyrnaviensia* 13 (2011) *Katedra histórie – historia vestigia sequentes* 169–178.; Hlavačková: *Diplomat*, 32–33.
36. *Róma*, 1498. okt., ismeretlen – Két követ érkezett Rómába az oszmán fenyegetés miatt tárgyalni (Sanuto II. 67., 1498. okt. 23.). Höflechner: *Die Gesandten*, 368. (22.09), 459. 1500. szept. 10-én Vegliából Velencébe írt jelentésben említették, hogy Lónyai Albert zenggi kapitányként a magyar király követe (volt) a pápánál (Sanuto III. 792., Sanuto/Wenzel I. 144., 1500. szept. 17.); a két adat és összekapcsolásuk bizonytalan.
37. *Lengyelország*, 1499. jan. *Battyányi Boldizsár; Kálmáncsehi Domokos; Bacsikai Miklós* – Közreműködés a lengyel–moldvai békekötés előkészítésében. II. Ulászló nevében 1498. dec. 8-án Battyányi számára királyi perhalasztólevelet adtak ki a követ lengyel missziója idejére a szlávón bánnak, ill. a megyei sedriáknak és egyházi bíróságoknak címezve (DL 101792.). Főgel: II. Ulászló, 120.; Höflechner: *Die Gesandten*, 370. (22.3, nem említi e követségét), 371. (22.5), 372. (22.10), 373. (22.14), 459.; E. Kovács: Egy törökellenes szövetség, 51.
38. *Oszmán Birodalom*, 1499. febr. 20. – márc. 7., ismeretlen – Tárgyalás a Portán a fegyverszünet meghosszabbítása ügyében és a határ menti kártételek miatt. Febr. 20-án érkezett meg két magyar követ Isztambulba (egy Perából 1499. febr. 25-én Candiába írt levél szerint, Sanuto III. 703–704., 1499. máj. 19.). A Portára delegált velencei követ márc. 2-i jelentése szerint a szultán csak márc. 5-én tudja fogadni, mert aznap akarja a magyar követséget hazabocsátani (Sanuto II. 599., 1499. ápr. 9.). Márc. 7-én még ott tartózkodik a magyar, a lengyel és a rodoszi követ is (egy onnan ekkor Raguzába, majd onnan márc. 27-én Velencébe továbbított értesülés szerint [Sanuto II. 658., Sanuto/Wenzel I. 39., 1499. ápr. 28.]). Márc. 15-én a velenceiekkel is megkötötte a szultán a békét (Sanuto II. 702., 1499. máj. 19.) A hazatérő velencei követ záró beszámolójában is említette általánosságban a magyar követeket („oratori”; Sanuto II. 699., 1499. máj. 19.). Aug. 7-én Raguzában úgy tudták, hogy a magyar követ gazdag ajándékokkal tért haza (Sanuto II. 1154., Sanuto/Wenzel I. 80., 1499. aug. 27.). Höflechner: *Die Gesandten*, 368. (22.010), 460.
39. *Moldva*, 1499. máj. 26. – aug. 9. *Cobor Imre* – Közvetítő tárgyalások a moldvai–lengyel vitában, és közreműködés a békekötésben. Áprilisban II. Ulászló rögzítette a kérdésben álláspontját és szándékát, ill. a közös törökellenes védekezést (Materiały, 65–69., a közölt irat datálatlan, a kiadásban máj. 15-re keltezik, ám a szövegben említik a Szt. György-napra [ápr. 24.], Budára vagy Pestre tervezett magyar országgyűlést, uo. 67.), majd máj. 26-án menlevelet adott Cobornak, aki a Budára küldött moldvai követtel együtt utazott ki (Cod. epist. III. 489.). Egy aug. 9-i magánlevél szerint küldetése sikeres teljesítése után nemrég visszaérkezett

- Budára (DL 104082., az adatot C. Tóth Norbertnek köszönöm). Visszaérkezését II. Ulászló 1500. nov. 23-i János Albert lengyel királyhoz írt levele is általánosságban említi (Cod. epist. III. 489.). Valószínűleg erre a követségre vonatkozik az 1503. évi tárgyalásokon Cobor emlegetése bizonyos „Alwincz” társaságában (Akta Aleksandra, 355.; Neumann: *A Korlátköviek*, 45. 254. jegyz.; DL 88836.).
40. *Oszmán Birodalom*, 1500. márc. – ápr., ismeretlen (több követ?) – Egy kisebb rangú küldött („uno messo”) négyfős kísérettel márc. 7-én érkezett Edirnébe (márc. 20-i levél Perából, Sanuto III. 373., 1500. jún. 5.), majd ápr. 6-tól a két francia és az egy rodoszi követtel együtt elkísérte a szultáni udvart Moreába, 8-án kaptak audienciát, majd 14-én elbocsátotta őket a szultán, visszatértek Isztambulba; a magyar követ kérte a szultánt, kössön békét Velencével (máj 3-i magánlevél Isztambulból, Sanuto III. 460., 1500.). Höflechner: *Die Gesandten*, 368. (22.011), 460. Lásd még Óváry I. 881., 883., 886., 888. sz.
41. *Róma*, 1500. ápr., *alsólendvai Bánfi Miklós* – 1500. ápr. 19-én jelen volt a Szent Péter-bazilikában a pápa által celebrált húsvéti misén, több követ társaságában. *Johannis Burckardi Liber Notarum*. A cura di Enrico Celani II. Città di Castello, 1913. (Rerum Italicarum Scriptores, nuova ed. 32/1) 215., ez alapján E. Kovács P.: Magyarország és Nápoly politikai kapcsolatai a Mátyás-korban. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Bp., 2002. 245. Lásd a 23. sz. végét.
42. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1500. máj. – júl. *Nikolaus Rosenberg; ismeretlen további követ(ek)* – Rosenberg a lengyel és magyar király közös követe volt Augsburgba. Máj. 16-án mint lengyel követ beszédet mondott (Cod. epist. III. 473–476.), a római király erre adott válaszában a magyar király követének is titulálta (datálatlan, uo. 476–478., latin kivonata: *Materiały*, 99–102.). A budai velencei követek máj. 25–26-i levelei szerint II. Ulászló két követet küldött a birodalmi gyűlésre a törökellenes hadjárat megsürgetésére (Sanuto III. 382., Sanuto/Wenzel I. 115., 1500. jún. 9.; a császári választ teljes szöveggel közli Sanuto III. 983–984.; Sanuto/Wenzel I. 178–181.). Júl. 19-én név nélkül említik a magyar követet (egy Gradiskából, júl. 27-én küldött levél átvett értesülése, „l’orator di Hongaria”; Sanuto III. 686., 1500. aug. 29.). Az augsburgi velencei titkár júl. 23-i levelében beszámolt a birodalmi gyűlés határozatairól, hogy a magyar és lengyel király két követe törökellenes segítséget jöttek kérni, a lengyel hazatért, a magyar–cseh királytól azonban jött egy újabb küldött („messo”), aki közölte, hogy II. Ulászló nem állapodott meg Velencével (Sanuto III. 565., 1500. júl. 30.). Höflechner: *Die Gesandten*, 369. (22.013), 460.
43. *Oszmán Birodalom*, 1500. jún. – aug., ismeretlen (két követ) – Közvetíteni próbáltak a hadban álló Velence és II. Bajezid között. A peloponnészoszi Modone erőd aug. 9-i kapitulációja után két magyar követ jelent meg a szultán táborában, kérve a Velencével való békekötést (szept. 12-i levél Gia szigetről, Sanuto III. 950–951., 1500. okt. 20.). Höflechner: *Die Gesandten*, 460.
44. *Franciaország*, 1500. júl. – dec. 10. *Jiři z Bešín [Besseni György]* – A törökellenes liga és a király házasságának előkészítése. Adataink ellentmondásosak; két külön

- követségről lehet szó. Júl. 14-én II. Ulászló törökellenes szövetségi szerződést kötött XII. Lajossal (a szövetséglevél: ANF J 458. nr. 11., Kont: *Bibliographie*, 242. szerint; kiad. *Corps universel diplomatique du droit des gens*. Par J. Du Mont. Amsterdam – La Haye, 1726. III/2. 442–444., korábbi kiad. alapján, ez után közölte Katona XVIII. 245–261.). A budai velencei követek júl. 16–17-i jelentései szerint a francia követek hazaindultak, II. Ulászló belépett a ligába, de a ratifikálást és a törökellenes hadjárat megszervezését a király Franciaországba küldendő követe fogja intézni (név nélkül; összevonva ismerteti Sanuto III. 567., 1500. júl. 29.). A budai velencei követek júl. 30-i levele szerint aznap elindult egy magyar „nontio” négy lóval Milánóba, onnan a francia követekkel együtt Franciaországba; célja, hogy a francia hercegnőket megnézzék és festményt kapjon róluk, továbbá megszerezze a roueni bíboros támogatását Bakóc bíborosi kinevezéséhez (Sanuto III. 596., Sanuto/Wenzel I. 133. 1500. aug. 9.). A követ aug. 14-én szállt meg Velencében, Sanuto maga is felkereste a szállásán (Sanuto III. 630., Sanuto/Wenzel I. 133., e szerint olasz és festő; ennek alapján Kniewald Felix Petanciusszal azonosította). Szept. 29-én a hazatérő francia követekkel együtt érkezett Blois-ba, a francia udvarba II. Ulászló követe („orator”), hogy Anne de Foix hercegnőt megnézzék (Sanuto III. 890., 1500. okt. 9.). Nov. 28-án Velencében az ottani francia követ közléséből úgy tudták, hogy a követ („messo”) hazaindult a festményekkel (Sanuto III. 1111.). Dec. 10-én érkezett meg Budára, de személyesen nem látta a kiszemelt hercegnőket(!), viszont a francia király pártolja a törökellenes hadjárat tervét („nontio” név nélkül; a budai velencei követek dec. 15-i jelentésében, Sanuto III. 1245., 1501. jan. 2.), a festményeket mindenesetre magával hozta, a királynak nem tetszettek („Zorzi Boemo” néven említi a budai velencei követ dec. 23-i jelentésében, Sanuto III. 1267., Sanuto/Wenzel I. 217., 1501. jan. 9.). Höflechner: *Die Gesandten*, 372–373. (22.11), 459.; E. Kovács: Magyar–francia, 172.; Györkös: II. Ulászló házassága, 96–98.; Bárány: *Les représentations*, 188–189.; Györkös: *Reneszánsz utazás*, 2016, 22–29.
45. *Oszmán Birodalom*, 1500. aug., ismeretlen – Átadták II. Bajezidnek a hadüzenetet. Höflechner: *Die Gesandten*, 369. (22.015), 460.
46. *Német-római Birodalom* [császár], 1500. nov.–dec. *Sáncfalvi Antal*; *Podmanicki János* – Okt. 9-én a budai velencei követek több, a birodalomba küldött követet említenek általánosságban (Sanuto III. 985–986., Sanuto/Wenzel I. 181., 1500. okt. 28.). Az 1500. okt. 27-i velencei tanácsülésen, a francia és pápai követek közös audienciáján általánosságban szóba került, hogy a magyar királynak követei tartózkodnak I. Miksánál (Sanuto III. 979., Sanuto/Wenzel I. 174.). Höflechner: *Die Gesandten*, 373. (22.16), 374. (22.19), 460.; Naschenweng: *Beiträge*, 147. (6.08), 148. (6.10), Anhang IX.; Hlavačková: *Diplomat*, 34.
47. *Róma*, 1500. nov. – dec. *Alexander de Servis Fiorentinus* – 1500. szept. 10-én II. Ulászló válaszlevelet írt a pápához, e szerint megbízza nevezett familiárisát, akít a pápa is jól ismer, hogy szóban számoljon be ösztentségének (teljes szöveggel közli Sanuto III. 980–982., Sanuto/Wenzel I. 178., 1500. okt. 27.). Királyi küldöttként („messo”) 1500. nov. 12-én kérte Bakóc Tamás számára a pápától a bíborosi kalapot (említve a

- római velencei követ e napi levelében, Sanuto III. 1026., Sanuto/Wenzel I. 188., 1500. nov. 19., az adat idekötése bizonytalan). 1500. dec. 31-én a római velencei követet felkereste a magyar királyi követ, és Beatrix hazatéréséről tárgyalt vele („nuntio”; Sanuto III. 1257., Sanuto/Wenzel I. 216. 1501. jan. 6.). 1501. jan. 18-án is említenek egy római ágenst (Sanuto IV. 655.). Höflechner: *Die Gesandten*, 370. (22.017), 459.
48. *Moldva*, 1501. jún. *Cobor Imre* – Miközben a moldvai vajdához utazott, Váradon a káptalan emberei megtámadták, ezért késedelmet szenvedett. Nem tudjuk, a követség megvalósult-e. Iványi: *Adalékok*, 173–174. = DL 21478.
- 48a. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1501. júl. – aug., *ismeretlen* – A milánói velencei követ júl. 27-i jelentése szerint a nürnbergi bir. gyűlésen (pontosabban a rövid életű bir. kormányzat [Reichsregiment] tanácskozásán [Regimentstag], 1501. júl. 25. – szept. 9.) magyar–cseh királyi követek is jelen vannak (Sanuto IV. 72., 1501. júl. 4.). Lanzer: *Die Gesandten*, 257. (10.19, pontatlanul úgy értelmezi, hogy a svájciak a magyar követséget is várják Nürnbergből a saját gyűlésükre).
49. *Lengyelország*, 1501. júl. 25. – aug. *Sigismund Kurzbach von Trachtenberg* – Júl. 25-én II. Ulászló testvéréhez, Jagelló Frigyes bíboroshoz, gnieźni érsekhez küldte mint tanácsosát, hogy János Albert halála után a legfiatalabb öccsüket, Zsigmondot ajánlja lengyel királynak (Akta Aleksandra, 12.). A követ pontos neve Frigyes bíboros aug. 20. körülre keltezhető válaszeveleiből derül ki (uo. 16–18.).
50. *Franciaország*, 1501. szept. 19. – 1502. jún. *Bacsikai Miklós; Telegdi István; Jiří z Bešín [Besseni György]* – II. Ulászló házasságával és a törökellenes koalíció megkötésével kapcsolatos tárgyalások (folytatása Angliában, lásd 54. sz.); Velencén át tértek haza a királynét kísérvé (lásd 56. sz.). A budai velencei követek 1500. szept. 13-i levelében nevesítik Bacskait a király Franciaországba menő követeként (Sanuto III. 867., Sanuto/Wenzel I. 155., 1500. okt. 3.). Ugyanezek a velencei követek szept. 18-án beszéltek is Bacskaival (Sanuto III. 868., Sanuto/Wenzel I. 156., 1500. okt. 4.). A franciaországi velencei követ 1500. okt. 4-i jelentése szerint a francia király II. Ulászló két követét várja a szövetségkötéshez (Sanuto III. 913–914., Sanuto/Wenzel I. 163. 1500. okt. 15.). II. Ulászló nov. 23-i, János Albert lengyel királyhoz írt levele szerint ekkor már elő volt készítve a követség, több követtel; kérdezte, hogy a lengyel király küld-e külön követet (Cod. epist. III. 489.). Bacsikai dec. 23-án még mindig Budán várta a lengyel követeket, hogy együtt mehessenek (a budai velencei követ jelentésében, Sanuto III. 1267., Sanuto/Wenzel I. 217., 1501. jan. 9.). A francia király 1501. február 12-én úgy vélekedett, hogy már nem is jönnek követek (Sanuto III. 1451., Sanuto/Wenzel I. 244., 1501. febr. 24.). II. Ulászló azonban 1501. febr.-ban levélben szabadkozott, hogy a követséget küldeni fogja (Sanuto III. 1486., Sanuto/Wenzel I. 248., 1501. márc. 2.). A követek instrukciója végül 1501. márc. 16-án kelt (ANF J 432. no. 26a.). A követség szeptemberben Velencén keresztül ment Franciaországba (Óváry I. 926. 927. sz., utóbbi, szept. 19-i adat szerint a követséget 3000 arany terhére a velencei hadisegélyből finanszírozták). Bacsikai és Telegdi közös, és Jiří z Bešín külön megbízólevelét II. Ulászló 1501. szept. 16-án, Tolnán állította ki (előbbit két, utóbbi egy példányban), ezt utánuk küldte

- (ANF J 432. no. 25. és ADLA E 125. no. 3–4. = Memoria Hungariae 23101–23102., 23103–23106. sz.). A három követ okt. 17-én érkezett Velencébe, ahol elszállásolták őket, és a *Signoria* előtt is tiszteletüket tették (Sanuto IV. 170.). Okt. 16-án már Veronában voltak (mindhárom nevesítve, uo. 171.); Velencében okt. 23-án fel is vették (nevükben?) a pénzt (Óváry I. 929. sz., lásd még 930., 931. sz.). 1501. dec. 5-én érkeztek meg Orléans-ba, a házassági szerződés 1502. márc. 23-án kelt (ADLA E 125. no. 6. = Memoria Hungariae 23109–23111. sz.). 1502. ápr.–máj.-ban utaznak Angliába, majd tértek vissza (lásd 54. sz.). 1502. júl. 31-én érkeztek vissza a királynéval együtt Velencébe, mindhármukat név szerint említik (Sanuto IV. 287–288., Sanuto/Wenzel II. 16.). Aug. 7-én a királyné nem, de a francia és magyar követek közösen jelentek meg a tanács előtt (Sanuto IV. 298.). Aug. 12-én a királyné és a követek velencei tartózkodásának költségeit a király kontójára rendezték; aug. 16-án a királyné hajón indult Zenggebe, a követek (a küldöttség) a szárazföldön, Trevisón keresztül (Sanuto IV. 301.). A budai velencei követ 1503. okt. 15-i jelentése szerint Jiří z Bešín („Zorzi Boemo”) nagyon beteg, halálán van (Sanuto V. 241., Sanuto/Wenzel II. 94., 1503. nov. 2.). Fögel: *II. Ulászló*, 114–115., 123.; Höflechner: *Die Gesandten*, 369–370. (22.016, pontatlan rekonstrukció), 370–371. (22.3), 459. (téves év); Lanzer: *Die Gesandten*, 244. (10.01), 246. (10.04), 253–254. (10.16, Telegdi téves azonosításával); E. Kovács: Egy törökellenes szövetség, különösen: 49–51. és 59. 38. jegyz.; E. Kovács: Magyar–francia, 172–173.; Györkös: *II. Ulászló házassága*, 99–100.; Bárány–Györkös: *A fehér rózsa*, 419–20.; Bárány: *Les représentations*, 190–193.
51. *Lengyelország*, 1501. dec. 18., ismeretlen (több követ) – Magyar–cseh királyi követek tiltakoztak amiatt, hogy a lengyel királyválasztásnál nem vették figyelembe II. Ulászló király jogait, és hogy Litvániát egyesíteni szándékoznak Lengyelországgal, anélkül hogy II. Ulászló és öccse, Zsigmond herceg jogait figyelembe vennék. A követek nevét és számát nem ismerjük; csak a követi előterjesztés és az arra adott királyi és szenátusi válaszok másolatai ismertek (Akta Aleksandra, 42–46., nr. 45/a: a követek előterjesztése; uo. 43–45., nr. 45/b: a lengyel király privatim válasza, követküldést ígér a kérdés tisztázására; uo. 45., nr. 45/c: a király második, nyilvános válasza a követek ismételt tiltakozására; uo. 45–46., nr. 45/d: az urak válaszai). (A datáláshoz: Zsigmond herceg 1501. dec. 18-án érkezett Budáról Krakkóba, feltehetőleg a követekkel együtt. Akta Aleksandra, 42. 1. jegyz.). Az ügy folytatására lásd a lengyel követek 1502. áprilisi kromeříži tárgyalásait, ebben ugyancsak név nélkül utalnak a korábbi magyar követekre (uo. 75., nr. 69/a).
52. *Rodosz*, 1501. dec. – 1502. jan. 2. *Felix Petancius* – A rodoszi nagymesternek a magyar királyhoz írt válaszelevele szerint megjött a magyar király Félix nevű követe, és aznap átnyújtotta a király levelét és a megbízólevelet (Giacomo Bosio: *Dell'istoria della sacra religione et ill[ustrissi]ma militia di San Giovanni Gierosolimitano*. Parte prima. Roma, 1594. 455–456., [a levél olaszul] Rodosz, 1502. jan. 2.). Kniewald: *Feliks Petančić*, 24–27.
53. *Moldva*, 1502. ápr. *Miklós futár* – Szentgyörgyi-Bazini Péter gróf, erdélyi vajda e napon megparancsolta Beszterce városának, hogy a király megbízásából a moldvai

- vajdához az ország ügyeiben küldött Miklós futárt („Nicolaum cursorem”) egy magyarul és oláhlul tudó tolmáccsal és lóval lássák el, utóbbit visszatértében visszaadja. DF 247442. (Kiad. Hurmuzaki: Documente XV/1. 157., kivonata: Berger I. 117–118., 402. sz.).
54. Anglia, 1502. ápr.–máj. *Bacsikai Miklós; Telegdi István* – Pénzbeli támogatást kérték VIII. Henrikől, aki ezt a törökellenes szövetség ratifikálásától tette függővé és nem fizetett. Lásd VIII. Henrik törökellenes ligával kapcsolatos ajánlatát II. Ulászlóhoz, Richmond, 1502. máj. 20. (Akta Aleksandra, 95–97.), ill. Sándor lengyel királyhoz, Richmond, 1502. máj. 30. (uo. 97., ebben név szerint megnevezi a magyar követeket). Lanzer: *Die Gesandten*, 257–258. (10.20, név nélkül); E. Kovács: Egy törökellenes szövetség, 49., 52–53.; Györkös: II. Ulászló házassága, 99–100.; Bárány–Györkös: A fehér rózsa, 419–420.; Bárány: Les représentations, 193–195.
55. *Lengyelország*, 1502. júl. 12. körül – aug. *Szántai Zsigmond* – Instrukciója szerint feladata a lengyel királyi család tagjait (János Albertet, az özvegy anyakirálynét és a mostani királynét, Frigyes bíborost, és hűgát) meghívni II. Ulászló esküvőjére, egyúttal mentegetőzni a meghívás késedelmes volta miatt; saját moszkvai missziójának (lásd 58. sz.) célját, a felek összebékítésének tervét vázolja, és ehhez tájékoztatást is kérjen (Akta Aleksandra 107–108., az instrukció dátátlan; keltezését a kiadók a Velencébe a menyasszonyért küldött delegáció odaérkezétségéig viszonyítva állapították meg két héttel korábbra). 1502. aug. közepén Frigyes bíboros Sándor királyhoz írt levele szerint Szántai két nap múlva indul innen, tőle hozzá (uo. 137.). Egyidejűleg Frigyes és a lengyel királyi tanácsosok a litván tanácsosokat is informálták Szántai utazásáról és úti céljáról (uo. 138–139.). Szept. 25-én Sándor lengyel király arról is beszámolt Frigyes bíborosnak Minszkból írt levelében, hogy nála járt Szántai magyar követ és valóban meghívta őt is II. Ulászló esküvőjére (uo 153.).
56. *Velence*, 1502. júl. – aug. *Újlaki Lőrinc; Szatmári Ferenc; Szentgyörgyi-Bazini Tamás; Ország Mihály; bajnai Bot András; Bátor György* – Anna leendő királynét üdvözlő magyar küldöttség, Padováig mentek elé. A kíséret II. Ulászló szerint 1000 lovasból állt (Akta Aleksandra 107.). Thaddeo Lardi egri püspökségi kormányzó szerint ki lett jelölve a győri püspök [Szatmári Ferenc], a csanádi püspök [Csáki Miklós], Újlaki Lőrinc herceg, Bátor György, Szentgyörgyi-Bazini Tamás gróf, Bot András, egy „Korlát” nevű [Korlátkövi Osvát], aki a követség expeditora és adminisztrátora lesz, továbbá rajtuk kívül 20–20 magyar és cseh főúr és 600 lovas vonul majd a hercegnő elé (Buda, 1502. márc. 20., Vestigia.hu, OTKA 81430 online adatbázis, infocus: 25. sz. MTA KIK Ms 4999/2,6.; kivonata: Óváry I. 942. sz. [a neveket nem említi]). Az összetétel végül változott. A delegáció júl. 14-én Trevisóban volt már, a velencei Pregadi tanács intézkedéseket hozott a fogadásukra, e szerint létszámuk hét követ és 400 lovas, de név szerint csak Újlaki Lőrinc herceget említették (Sanuto IV. 283., Sanuto/Wenzel II. 12., 1502. júl. 14.). Ugyanezen a napon már meg is érkeztek Velencébe, hat név szerint nem említett magyar követ (Sanuto IV. 291., Sanuto/Wenzel II. 12., 1502. júl. 14.). A királyné júl. 31-én érkezett velencei területre (Sanuto III. 287.). Aug. 7-én a

- királyné nem, de a francia és magyar követek közösen jelentek meg a tanács előtt (Sanuto IV. 298.). A követek aug. 11-én és 17-én kölcsönt vettek fel a Signoriától (Óváry I. 956. sz., vö. aug. 12. a költségeket a király kontójára rendezték, Sanuto IV. 301.). Aug. 16-án a királyné hajón indult Zenggebe, a követek (a küldöttség) a szárazföldön, Trevisón keresztül kértek engedélyt a távozásra (Sanuto IV. 301.). Pierre Choque a kíséret tagjai között megnevezte még a következőket: „Jean Mathus baron”, „mesire Georges Gepsista”, „Jehan Bethelin” és „Joan Capolain”. Györkös: *Reneszánsz utazás*, 101., 43. Azonosítása szerint ezek Matucsina János, Besseni György [Jiři z Bešín], Turzó János, valamint Capellanus János francia humanista lennének. Az azonosításokat Besseni kivételével nem tartom meggyőzőnek: a főurak csehek is lehetnek; a „capolain” [káplán] pedig itt főpapot is takarhat, e személy Gosztonyi János győri püspök is lehet. A Bretagne-féle beszámoló szerint a kíséret tagjai még Corvin János herceg és Frangepán Bernardin (Györkös: *Reneszánsz utazás*, 131., fordítása 154–155.). E személyeket nem vettem fel az azonosított követek közé. Fögel: *II. Ulászló*, 124.; Lanzer: *Die Gesandten*, 255. (10.17, Újlaki), 258. (10.21); E. Kovács: *Magyar–francia, 174.*; Györkös: *II. Ulászló házassága*, 100. (nem sorolja fel a neveket); Choque 1. 175–176. Bacsikai Miklóst is felsorolja, ő a 49. és 52. sz. missziók miatt érintett, lásd ott; Györkös: *Reneszánsz utazás*, 28., 42–43., 101.
57. *Oszmán Birodalom*, 1502. szept. – nov., ismeretlen – II. Ulászló már 1502 júliusa előtt kért útlevelet követe számára, de nem tudjuk, hogy 1502-ben küldött-e tárgyalni valakit (Hersekzáde Ahmed pasa levele Andrea Gritti dózséhez, 1502. júl. 5., *A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai. Fontes Byzantini et Postbyzantini ad res regni Hungariae in saeculis XIV–XVI gestas pertinentes*. Összegyűjt., ford., bev. jegyz. Baán István. Bp., 2013. 458.). Adatainkból valószínű, hogy egy nádor által küldött, esetleg királyi felhatalmazással is bíró követről van szó. Szept. 20-án, Raguzában úgy tudták, hogy magyar követek mennek a Portára (Sanuto IV. 350., 1502. okt. 11.). A budai velencei követek szept. 25. – okt. 2. közötti leveleik valamelyikében jelentették, hogy a király követet akar küldeni a szultánhoz okt. 3-án (Sanuto IV. 444., Sanuto/Wenzel II. 25., 1502. nov. 3.). Okt. 20-án ugyanők jelentették, hogy a nádor követe van Isztambulban a hét évre szóló fegyverszünet tárgyában (Sanuto IV. 415., Sanuto/Wenzel II. 24., 1502. nov. 2.). Ezt megerősíti, hogy Ahmet pasa a velencei titkárral folytatott tárgyalásakor utóbbi 1502. dec. 11-i jelentése szerint úgy nyilatkozott, hogy volt náluk egy magyar báró, és nem a király által küldött követ (Sanuto IV. 651–652., 1503. jan. 23.). E követ okt. legvégén indulhatott visszafelé, mert a rodoszi velencei követ nov. 2-i jelentése szerint egy magyar követ volt Isztambulban, akit tisztesen fogadtak, és már hazaindult (Sanuto IV. 641., 1503. jan. 21.). A királyi udvarban a követküldést végül 1502. nov. 4-én döntötték el, 5-én pedig a velencei követ már tudta, hogy „don Martin” lett kijelölve, aki kellően tapasztalt, és már korábban is volt követ (e követségre lásd 61. sz., Sanuto IV. 472., Sanuto/Wenzel II. 27–28., 1502. nov. 22.). A budai velencei követ dec. 6-i jelentése szerint Bakóc küldöncöt vár a törökhöz küldött követtől (Sanuto IV. 563., Sanuto/Wenzel II. 34., 1502. dec. 23.). Egy dec. 10-i, és Raguzából

1503. jan. 11-én továbbított értesülés szerint a magyar követ Isztambulban volt már (Sanuto IV. 649., Sanuto/Wenzel II. 40., 1503. jan. 23.). Az isztambuli velencei titkár dec. 31-i jelentése szerint a nádor küldötte volt ott; „Charzego” basától pedig azt a tájékoztatást kapta, hogy a magyar (nádori) követ a törökkel együtt megy Szendrő felé (Sanuto IV. 668., 1503. jan. 26.). Ennek megfelelően 1503. jan. 5-én és 13-án, Budán is várták a magyar küldött visszatértét egy török követtel együtt (Sanuto IV. 628., 674., Sanuto/Wenzel II. 38., 42., 1503. jan. 18., 28.). Jan. 29-én a magyar (nádori) küldött már eljött és a török követtel Szendrő felé tartott, a király a követségre Cobort akarja megbízni (Bakóctól kapott tájékoztatás a budai velencei követ febr. 1-i jelentésében, Sanuto IV. 733–734., Sanuto/Wenzel II. 43., 1503. febr. 16.). A budai velencei követ febr. 8–11-i jelentései szerint a visszatérő követ febr. 6-án megérkezett, a török követ pedig febr. 15-re ért Szendrőbe (Sanuto IV. 755., Sanuto/Wenzel II. 50. a „ritornar” szót kihagyva, 1503. febr. 24.). Lanzer: *Die Gesandten*, 258–259. (10.22).
58. Moszkva, 1502. szept. 20. – 1503 eleje, *Szántai Zsigmond* - Előzménye: 55. sz. Instrukciója 1502. szept. 20. körül kelt Minszkben (Akta Aleksandra 146–151., magyar és lengyel–litván közös instrukció, ezek szerint a magyar királyén kívül VI. Sándor pápa és Pietro Isvalies legátus leveleit is át kell adnia, uo. 147.). Feladata a pápa nevében békére hangolni a cárt, mivel a magyarok és a lengyelek az orosz háború miatt nem támadhatnak teljes erővel a törökre. Szept. 25-én, Minszkből Sándor lengyel király arról írt testvéréhez, Frigyes bíborshoz, hogy Szántait továbbküldte a moszkvai nagyfejedelemhez, mellé rendelt egy jegyzőt és „generosum Georgium capitaneum in Kolo” mint tolmácsot (uo. 154.). E kísérről a királynak a lengyel kormánytanácsosokat értesítő leveléből is értesülünk (Minszk, 1502. szept. 20. és 30. között, amely szerint Szántai szept. 19-én indult el két tolmáccsal, „uno Hungaro Georgio capitaneo Colensi, altero latino Theodorico notario”, uo. 160.). Nov. 11-én, Vilnából [Vilnius] a lengyel király újabb kiegészítő utasítást küldött a Szántaival együtt utazó „Georgius de Paludia tenutarius Colensis és Theodoricus Przibransowski notarius” számára, ill. egy levelet Szántainak. Mivel nem várta meg a számára küldendő menlevelet, Jakob Kuncowicz litván tanácsost küldte hozzá ezzel (uo. 194–195., nr. 129/a–c.). Georgius de Paludia kolói kapitányt különben Sándor lengyel király II. Ulászlóhoz küldte követeként 1503. júl. 10-i vilnai megbízólevelével, amelyben említette Szántai melletti, előző évi tolmácsolását, mivel ő magyarul is tud (uo. 298., nr. 175/3. sz.). 1502. szept.-ben Szántait II. Ulászló követeként fogadta III. Iván cár; Szántai a megbízólevelét átadását követő ceremónián részegre itta magát, ezért a másnapi audiencián tolmácsa helyettesítette. A cár nem ígért semmit (Márki Sándor: Orosz–magyar érintkezések Mátyás és a Jagellók korában. *Erdélyi Múzeum* 10 [1893] 562.; Szili Sándor: Hunyadi Mátyás szövetsége és a „magyarkérdés” az orosz diplomáciában a 15–16. század fordulóján. *Századok* 143 [2009] 794. 146. jegyz., lásd még Tardy: *Beyond*, 100.; uő: *Régi magyar követjárások*, 66.). A fogadás tényét Kosáry: Magyar külpolitika, 24. is említi, 1503-as évszámmal. Erazm Ciołek lengyel királyi követ 1503. máj. 23-i, II. Ulászló előtt elmondott beszédében arról is szólt, hogy

- bár Szántaiék bizonyos időtartamra az orosz féllal békét kötöttek, a cár a moldvai vajdával együtt a tatárokat és más ellenségeket mégis a lengyel király ellen hangolta (Akta Aleksandra 284.).
59. Róma, 1502. dec. – 1503. febr. 6. *Beriszló Péter* – 1502 végén küldték a magyar-oszmán béke pápai jóváhagyásának kieszközlésére. A budai velencei követ dec. 6-i jelentése szerint Bakóc várt vissza küldöncöt a törökhöz küldött (valószínűleg nem királyi) követtől (lásd 57. sz.), és a kapott információk függvényében küldik Beriszlót Rómába (Sanuto IV. 563., Sanuto/Wenzel II. 34–35., 1502. dec. 23.). Beriszló 1503. jan. 18-án érkezett meg Rómába, a pápai audienciára egy másik magyar megbízottal („con l’ualtro agente ungaro”) jött; az utóbbi kiléte ismeretlen, de valószínűleg nem királyi követ (Sanuto IV. 655., 1503. jan. 23.). 1503. febr. 6-án Beriszló megkapta a pápai brevét és az engedélyt a hazautazásra. Fraknoi II. 262–263.; Fögel: *II. Ulászló*, 120.; Lanzer: *Die Gesandten*, 245–246 (10.03. Beriszló), 259. (10.23., az ismeretlen ágens).
60. *Moldva*, 1502. dec./1503. jan. – febr. *Cobor Imre* – Kiküldését már 1502 nyár végén eldöntötték, mert II. Ulászló 1502. szept. 2-án általános perhalasztást adott számára missziója idejére (DL 21132.), ebből következően már 1502 késő őszén vagy decemberében mindenképp elindulhatott. 1503. márc. 3-án már visszaért Budára az István fejedelemmel [Ștefan cel Mare] folytatott, a lengyel királlyal való megegyezést előkészítő tárgyalásból (Sanuto/Wenzel II. 69. [a kritikai kiadás IV. kötetében nem fellelhető], 1503. márc. 22.).
61. *Oszmán Birodalom*, 1503. márc. – nov. 3. *Cobor Márton* – Hétéves fegyverszünet megkötése a szultánnal. Budán a követküldést már 1502. nov. 4-én eldöntötték, 5-én pedig a velencei követ már tudta, hogy „don Martin” lett kijelölve, aki kellően tapasztalt, és már korábban is volt követ (Sanuto IV. 472., Sanuto/Wenzel II. 27–28., 1502. nov. 22.). Velencében, 1503. jan. 27-én arra utasítják isztambuli képviselőjüket, hogy ne induljon vissza hamarabb, mint a várt magyar követ (Sanuto IV. 671.), mivel közösen kell a két követnek eljárnia (II. Ulászló is ezt az utasítást adta, lásd Sanuto IV. 792., Sanuto/Wenzel II. 55.). 1503. jan. 29-én II. Ulászló már megbízta Cobort, hogy a korábbi magyar küldött (lásd 57. sz.) visszaérkeztét követően induljon Nándorfehérváron át Isztambulba a fegyverszünet megkötésére (Bakóctól kapott tájékoztatás a budai velencei követ febr. 1-i jelentésében, Sanuto IV. 733–734., Sanuto/Wenzel II. 43., 1503. febr. 16.), ill. Nándorfehérvárig menjen az előző követ és a Budára utazó oszmán követ elé (a budai velencei követ febr. 6-i jelentése szerint; Sanuto IV. 755., Sanuto/Wenzel II. 50., 1503. febr. 24.). A budai velencei követ febr. 15-i és 22-i jelentései szerint azonban Cobor febr. 15-én Szatmári György váradi püspökkel még Esztergomba ment, hogy a kapott instrukcióról egyeztessen Bakóccal is, 16-án visszatért Budára a szerződéstervezet pontjaival (Sanuto IV. 792., Sanuto/Wenzel II. 54–55.). Ténylegesen csak az után indult, miután Budán már a király és a szultán követe megállapodtak febr. 22-én (a szerződéstervezet pontjait közli Sanuto/Wenzel II. 56–62. [a kritikai kiadásból hiányzik], ill. *Jajcza (bánság, vár és város) története (1450–1527)*. Írta és bev. Thallóczy Lajos, az oklevéltárat szerk.

- Horváth Sándor. Bp., 1915. [Magyarország melléktartományainak oklevéltára 4] 167., = DL 3498.). Márc. 25-én már Isztambulban tartózkodott (Sanuto V. 26., 1503. ápr. 27.). A fegyverszünetet ápr. 26-án kötötte meg Isztambulban (hivatkozik rá a budai velencei követ a nov. 25-i jelentésében, Sanuto V. 588., Sanuto/Wenzel II. 105., 1503. dec. 22.), máj. folyamán az isztambuli velencei titkár egy levelet adott át neki (datálatlan jelentés, Sanuto V. 58., 1503. júl. 13.). A szerződés végül aug. 20-án kelt (Sanuto/Wenzel II. 81–89. [a kritikai kiadásban nem fellelhető]). A békeszerződés irategyütteséről Papp: Az Oszmán, 89–90. 11. jegyz., 91. (további jelzetekkel). Szept. 25-én a budai velencei követ úgy tudta, hogy Cobor részéről a békekötés óta levél vagy hír nem jött Isztambulból (Sanuto V. 140., Sanuto/Wenzel II. 91., 1503. okt. 7.). A budai velencei követ okt. 5-én jelentette, hogy Cobor a hazaút közben megbetegedett (ugyanekkor a másik magyar követre is utal, lásd 65. sz.; Sanuto V. 195., Sanuto/Wenzel II. 93., 1503. okt. 23.). Nov. 3-án ugyanő jelentette, hogy Cobor már visszaérkezett, bár útközben megbetegedett (Sanuto V. 345., Sanuto/Wenzel II. 95., 1503. nov. 18.). Dec. 2-án a hazatérő isztambuli velencei követ („orator”) záróbeszámolójában is említett név nélkül a nyári időszakra visszatekintve egy magyar küldöttet (Sanuto V. 450., Sanuto/Wenzel II. 97.). Lásd még Fodor–Dávid: Magyar–török, 198. 22. jegyz.; Lanzer: *Die Gesandten*, 244. (10.02, szerinte Béla Barnabás is a követség tagja), 255–256. (10.15, kissé zavarosan).
62. *Velence*, 1503. aug. 21. – szept. 3. *Lónyai Albert* – Hírül vitte Anna királyné szerencsés születésének hírért, ezért a *Signoria* aug. 21-én megajándékozta (Óváry I. 982. sz.). Szept. 3-án átvette a tízezer arany segílyt Velencétől (Fraknoi: *Lónyai*, 13–15.). Szept. 26-án már Budán volt, mert II. Ulászló ugyanerről szóló nyugtája ekkor kelt (Fraknoi: *Lónyai*, 15–16.). Fraknoi: *Lónyai*, 4.; Fögel: *II. Ulászló*, 123–124. és 124. 1. jegyz.
63. *Moldva*, 1503. szept. 7. – szept. vége, *Mislenovics Horvát Márk* – Jakób Buczacki lengyel követtel szept. 7-én István moldvai vajda udvarában, Szucsávában előzetes tárgyalásokat folytatott a moldvai–lengyel területi vitában a magyar követek döntőbíráskodásának technikai előkészítéséről (Akta Aleksandra, 337–339.). A kijelölt helyszín Kolacsin falu („locus”, a Prut mentén, Csernovictól északnyugatra, lásd uo. 338.). A követ Brassón keresztül tért vissza, itt 100 forintos kölcsönt vett fel egy polgártól; Tomori Pál okt. 12-én meghagyja Brassónak, hogy a kölcsönt az adójukból levonva fizessék ki (DF 246625., kiad. Hurmuzaki: *Documente XV/1*. 162.). Az ügy előzménye egy előzetes lengyel–magyar megállapodás volt Budán a döntőbíráskodás lefolyásáról (Akta Aleksandra, 310–312., s. d., 1503. júl. vége). *Mislenovics* személyét utólag említik 1503. nov. elején a tárgyalásokon (uo. 353., 356.), ill. nov. 28-án az újabb lengyel követre adott magyar–cseh királyi válaszbán (uo. 375.).
64. *Moldva*, 1503. szept. 22. – nov. 5. *Telegdi István; Balassa Ferenc; Cobor Imre* – A moldvai–lengyel kiegyezésben döntőbíráskodtak Kolacsinban. A követi megbízólevél *Telegdi* és *Balassa* részére 1513. szept. 22-én kelt (Akta Aleksandra, 348.). Okt. 16-án II. Ulászló Sándor lengyel királynak már arról írt, hogy elküldte követeit, ezért a lengyel király annak ellenére, hogy jelezte, hogy nem tud a kijelölt időpontra saját

- követet küldeni, mégis tegye meg minél hamarább; ugyanezen a napon a három magyar követet is tájékoztatta ugyanerről (DF 283440. = Iványi: *Adalékok*, 174–177., Veress: *Akták és levelek*, 67–69., a korábbi kiadások feltüntetésével; E. Kovács: *Egy törökellenes szövetség*, 51., 59. 33. jegyz.). Okt. 19-én II. Ulászló perhalasztó levelet állított ki Cobor részére, mivel a moldvai vajdához küldi (DL 58216.; Neumann: *A Korlátkövek*, 45. 254. jegyz.), ugyanezen a napon Bornemissza János kincstartó tájékoztatta Beszterce városát, hogy Tomori Pál egy királyi levelet fog nekik küldeni, amelyet a három megnevezett követnek kell Moldvába továbbítaniuk (DF 247458., kiad. Hurmuzaki: *Documente XV/1*. 162–163., kivonata: Berger I. 123., 426. sz.); az iratot Tomori okt. 27-én Tordáról küldte át Besztercének azzal, hogy 1503. nov. 1-jéig mindenképpen juttassák célba (uo. 123–124., 427. sz., az évi keletet Berger állapította meg; kiad. Hurmuzaki: *Documente XV/1*. 163.). Mikolaj Firlej lengyel követ követutasítása ugyanerre a tárgyalásra okt. 4. körül kelt (Akta Aleksandra, 349–350., nr. 210/a–b., a 350. oldalon található b rész a magyar követekhez szóló beszéd vázlata). A tárgyalások a vajda miatt végleges eredmény nélkül záródnak; részletes leírásukat lásd Mikolaj Firlej lengyel követ jelentésében (uo. 352–358.). A moldvai vajda nov. 22-i lengyelországi követjárására való lengyel királyi válaszban is említik a tárgyalások lezáratlan, sikertelen voltát (uo. 369–371.). II. Ulászló 1503. nov. 28-i budai, a lengyel követek számára adott válaszában csak Telegdit és Balassát említi (uo. 375.). Ugyanő dec. 20-án Balassa Ferenc javára intézett az erdélyi káptalanhoz parancslevelet (DL 29351., kivonata: Veress: *Akták és levelek*, 70., 56. sz.).
65. *Oszmán Birodalom*, 1503. okt. – dec. *Merzini [Korbáviai] György* – Missziója részben átfedésben lehetett Cobor Mártonéval, és a megkötött fegyverszünethez kapcsolódhatott. Először okt. 5-én említi a budai velencei követ név nélkül, miközben Coborról tudjuk, hogy hazafelé készülve megbetegedett (Sanuto V. 195., Sanuto/Wenzel II. 93., 1503. okt. 23.). Nov. 5-én (909. dzsemáziülevvel 15-én) a magyar király követeként („elcsi”) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, ő maga nem hozott ajándékot (Ömer Lütüfî[!] Barkan: *İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri. Belgeler IX/13 [1979] 319.* [nr. 165.] = Gök: *İn’âmât Defteri*, 142. [18/13]). Ez az adat biztosan rá vonatkozik, mivel a budai velencei követ nov. 3-án azt jelentette, hogy Cobor már visszaérkezett (Sanuto V. 345., Sanuto/Wenzel II. 95., 1503. nov. 18.). Nevét („conte Zorzi di Corbavia”) a budai velencei követ 1503. nov. 24-i jelentése tartotta fenn, e szerint Isztambulból nem jött hír felőle (Sanuto V. 587., Sanuto/Wenzel II. 104., 1503. dec. 22.). Ugyanezzel a keresztnévvel ugyanez a velencei követ nov. 30-i jelentésében is említi (Sanuto V. 587., Sanuto/Wenzel II. 105., 1503. dec. 24.). Dec. 11-én, Budán már úgy tudták, hogy a szultán hazabocsátotta (Sanuto V. 740., Sanuto/Wenzel II. 106., 1503. dec. 26.). Dec. 20-án érkezett meg Budára, a velencei követ beszélt is vele a megkötött fegyverszünetről (e napi jelentésében; Sanuto V. 740., 1504. jan. 21.). Lanzer: *Die Gesandten*, 247. (10.07 Karlovics György néven).
66. *Velence*, 1503. okt. – dec. *Beriszló Péter; Jurisics Horvát Máté* – Királyi követek Dalmáciába, Trau városába, bizonyos kártételek felmérésére és jóvátételére.

- Határvita-bizottság. 1503. okt. 19-én már Scardonában voltak, nov. 3-án és 13-án Budán nem tudtak róluk újabb hírt, okt. 26-án, ill. ismételten nov. 16-án távozni készültek, mert nem érkeztek hozzájuk felhatalmazott velencei követek, ezért végül a tárgyalásokat elhalasztották (Sanuto V. 236., 345., 355., 367–368., 473., 479–480., Sanuto/Wenzel II. 93., 95–96., 99–100., 1503. okt. 31., nov. 18., 20., 22., dec. 4., 5., 10.). 1504. jan. 23. előtt már biztosan ismét Budán voltak (Sanuto V. 828–829., Sanuto/Wenzel II. 112–113., 1504. febr. 8.). A következő, Lónyai Albert által végrehajtott misszióban II. Ulászló 1504. jan. 21-i megbízólevelében meg is említi a két korábbi kiküldött követ sikertelenségét, mivel egy teljes hónapon keresztül hiába vártak teljes felhatalmazású velencei követekre (Sanuto V. 978., Sanuto/Wenzel II. 117.).
67. *Lengyelország*, 1504. febr. – márc., *ismeretlen* - Magyar követek a piotrkóvi szejmen Konrád mazóviai herceg özvegye és árvái ügyében szólaltak fel, és hogy a mazóviai hercegséget, vagy Marienburgot vagy Litvániát Zsigmond hercegnek (a későbbi lengyel királynak) juttassák. Ezt a lengyel rendek válaszukban elutasították. Ugyanekkor Zsigmond herceg követe, Rafał Leszczyński is ugyanezen és más ügyekben volt jelen a szejmen (Akta Aleksandra, 393–400., nr. 234/a–d, dátátlan; a: a magyar királyi követ előterjesztése, 394–396., b: Zsigmond herceg követének előterjesztése, 396–397., c: elutasító válasz a magyar követeknek, 397–398., d: elutasító válasz Zsigmond herceg követének, 398–400.).
68. *Velence*, 1504. márc. 10–28. *Lónyai Albert* - II. Ulászló és Velence 1504. febr. 15-én, Budán szerződést kötöttek (velencei évi segélypénz a törökellenes harcra, Fraknoi: Lónyai, 16–18.). Jan. 21-én II. Ulászló a dózsénak jelezte követe kiküldését, megbízólevele Lónyainak (uo. 18–20., a megbízólevél teljes szövege: Sanuto V. 977–979., Sanuto/Wenzel II. 116–118.). Lónyai célja a szerződés szabta elszámolás (a velenceieknek is vannak ellenköveteléseik a magyarok által okozott dalmáciai károk miatt), és ezután a pénz megszerzése. Márc. 10-én érkezett meg Velencébe (Sanuto V. 969., Fraknoi: Lónyai, 20.); 12-én latinul beszélt a *Collegio* előtt, bemutatta megbízólevelét; a dózse elégedetlen volt a királyi kívánsággal (Sanuto V. 977–978., Sanuto/Wenzel II. 116–118., Fraknoi: Lónyai, 20.). Márc. 18-án ismét megjelent a tanács előtt, hogy előterjesztésére a választ sürgesse, türelemre intették (Sanuto V. 1004., Fraknoi: Lónyai, 5.). Márc. 20-án a tanács döntött a pénz előteremtéséről (Sanuto V. 1022., Fraknoi: Lónyai, 21–22.), ugyanaznap Sanuto és egy másik tanácsos megmutatta neki az Arsenalt (Sanuto V. 1023., Fraknoi: Lónyai, 21.). Márc. 21-én Lónyai levélben megsürgette a dózsét (teljes szöveggel: Sanuto V. 1023.). Márc. 22-én újból sürgette a tanács előtt a pénzt, és erősködött, hogy látni kívánja a számadásokat, mivel kevesellte az összeget (Sanuto V. 1028., Sanuto/Wenzel II. 119., Fraknoi: Lónyai, 22.). Márc. 24-én ismételten sürgette a pénzt (Sanuto V. 1033., Sanuto/Wenzel II. 119., Fraknoi: Lónyai, 22.). Márc. 27-én újból levelet írt a dózsénak (teljes szöveggel: Sanuto V. 1046., Sanuto/Wenzel II. 120–121., Fraknoi: Lónyai, 23.). Márc. 25-én ugyanezt tette, végül megállapodtak a kifizetésben: 3000 aranyat helyben, további 2000 dukátot Budán fizetnek, ő pedig nyomban hazaindul; a kifizetést eddig azért késleltették, mivel a király haláláról vagy újabb

- agyvérzéséről szóló hír érkezett, ám ez tévesnek bizonyult (Sanuto V. 1051.; Fraknói számítása szerint összességében a magyar királynak 1503-ig visszamenőleg 6000 forintot, ápr. 10-én pedig az 1504. évre 10 000 forintot fizetnek: Fraknói: Lónyai, 6.). Lónyai nyugtája 6000 arany átvételéről (teljes szöveggel: Fraknói: Lónyai, 24–25). A szenátus márc. 30-i ülésén Lónyai még bemutatott egy királyi levelet bizonyos szövetek ügyében, ennek törlesztését kérve. Ezután távozott el Velencéből (Sanuto V. 1061.). Fraknói: Lónyai, 5–6.; Fógel: *II. Ulászló*, 123–124., 124. 1. jegyz.; Lanzer: *Die Gesandten*, 249–250. (10.11).
69. Rodosz, 1504. márc. 12. *Felix Petancius* – A budai velencei titkár márc. 12-i jelentése szerint II. Ulászló a rodoszi nagymesterhez küldte (Sanuto V. 1053., Sanuto/Wenzel II. 122., 1504. márc. 28.). Célja egy bizonyos csehországi kereszties javadalom rendezése, amelyet a király egy cseh kamarásának adott. Az 1503-ban megválasztott nagymester, Emery d’Amboise csak 1504 végén érkezett meg Rodoszra. Fógel: *II. Ulászló*, 123. 3. jegyz. szerint „járt még Spanyolországban a rhodusi nagy mesternél”.
70. *Oszmán Birodalom*, 1504. júl. 22. – aug., ismeretlen – Júl. 22-én (910. szept. 10.) a magyar követ („elcsi”) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, maga nem hozott ajándékot (Gök: *İn’âmât Defteri*, 249. [70/7]).
71. *Velence*, 1504. szept. – dec. *Beriszló Péter* – II. Ulászló aug.-ban Kövendi Székely Miklós követet küldte volna ki, de az vonakodott elfogadni a megbízást (DL 94648. = Iványi: *Adalékok*, 143–144.). A budai velencei titkár szept. 7–8-i jelentései szerint Beriszló lett a követ, feladata a dalmáciai kártételek ügyét rendezni (Sanuto VI. 67., Sanuto/Wenzel II. 129–130., 1504. szept. 27.). Szept. 16-án már úton volt Velencébe (utalás erre: DL 94648.), és dec. 19-én már be is fejezte küldetését, de szándéka szerint nem Dalmácia felé térne haza (Sanuto VI. 113., Sanuto/Wenzel II. 133–134., 1504. dec. 19.). Lanzer: *Die Gesandten*, 245–246. (10.03).
72. *Oszmán Birodalom*, 1505. márc. 29. – ápr. *György („Görak”)* – A budai velencei titkár datálatlan, de Velencében, 1504. jan. 4-én tárgyalt jelentése szerint II. Ulászló bizonyos kártételek ügyében a szultánhoz követet küld; nevét nem említik (Sanuto VI. 119., Sanuto/Wenzel II. 134.). 1505. márc. 29-én (910. szept. 23-án) mint a magyar király követe („elcsi”) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, ő maga nem hozott ajándékot (Gök: *İn’âmât Defteri*, 338 [106/6]).
73. *Velence*, 1505. júl. – dec., *csulai Móré Fülöp* – Móré első velencei missziója. Biztosként Zárában, a magyar alattvalók által elkövetett károk rendezése végett, Sebastiano Giustiniani kirendelt velencei biztossal tárgyalt 1505. aug.-ban (Giustiniani instrukciója 1505. júl. 26., Óváry I. 996. sz.; datálatlan jelentésének kivonata: Sanuto VI. 214., Sanuto/Wenzel II. 135., 1505. aug. 13.). Mórénak nem volt teljes felhatalmazása a kérdések végleges eldöntésére, a tervek szerint a tárgyalás végeztével Budára utazott volna vissza a királyt tájékoztatni (Giustiniani jelentésében név nélkül; pontos keltezés nélküli kivonata: Sanuto VI. 224., Sanuto/Wenzel II. 135., 1505. szept. 1.). Ezután mégis Velencében fordult meg, kiadásaira szept. 21-én a tanács napi három dukátot szavazott meg (Sanuto VI. 236–237.. szept. 21., Sanuto/Wenzel II. 135.). Okt. 2-án a dózse beiktatásának negyedik évfordulójára

- rendezett ünnepen ő is jelen volt (Sanuto VI. 242., Sanuto/Wenzel II. 135–136.), ugyanígy a többi külföldi követtel együtt nov. 1-én, mindenszentekkor az ünnepi misén (Sanuto VI. 251.). Dec. folyamán már hazatért Budára (a budai velencei titkár több, összevontan ismertetett jelentései szerint, Sanuto VI. 270., Sanuto/Wenzel II. 136., 1505. dec. 15.). Fedeles: Egy Jagelló-kori humanista, 59–60.; Óváry I. 996. sz.; Lanzer: *Die Gesandten*, 251. (10.13.).
74. *Moldva*, 1505. aug. 20. – szept. 4. *Cobor Imre; Jaksics Demeter* – II. Ulászló aug. 20-án írt levelet Beszterce városához, hogy két nevezett követét Bogdán moldvai vajdához küldte, és meghagyta, hogy útjukhoz kocsit és lovakat bocsássanak rendelkezésükre (kiad. Hurmuzaki: *Documente XV/1. 172–173.*, Berger I. 130. 454. sz.). Csehi György erdélyi kamarás (különben Cobor beosztottja, személyére lásd Draskóczy: *Kőszó*, 74.) Szeben városhoz írt, szept. 4-i levelében kérte, hogy mivel a követség költségeit a szászok adójából fizetik, teremtsék elő rá a pénzt (ANR Sibiu, Magistratul oraşului şi scanului Sibiu [Szász Nemzeti Levéltár], *Colecția de documente medievale, Seria U [Középkori oklevélgyűjtemény, Urkunden]* V., nr. 1218., digitális fényképe: www.arhivamedievala.ro, SB-F-00001-1-U5-1218., kiad.: Hurmuzaki: *Documente XV/1. 173.*).
75. *Német-római Birodalom* [császárszár], 1506. febr. – máj., ismeretlen (több követ) – Tárgyalás a magyar király lányának, Annának és a római király kisebbik unokájának, Ferdinándnak a házasságáról. II. Ulászló már febr. második felében kijelölt név nélkül említett követeket a budai velencei titkár értesülése szerint (pontos dátum nélkül ismertetett jelentésének kivonata: Sanuto VI. 309., 1506. márc. 9.). A németországi velencei követ ápr.-ra keltezhető jelentése szerint I. Miksánál vannak név szerint nem említett magyar–cseh királyi követek és ott tárgyalnak (Sanuto VI. 336., Sanuto/Wenzel II. 138., 1506. máj. 11.). Valószínűleg ugyanezek a követek voltak azok, akik a római király Bécsben tartózkodó udvarából a hadüzenet vétele után távoztak máj.-ban (Sanuto VI. 346., Sanuto/Wenzel II. 140., 1506. jún. 3.). Lanzer: *Die Gesandten*, 252. (18.14).
76. *Velence*, 1506. ápr. 29. – jún. 26. *Bot András* – Missziójának célja elérni az évi segélypénz maradék részének és további összegek folyósítását, ill. a dalmáciai kártételek ügyének rendezését. A budai velencei titkár ápr. 29-i jelentése szerint II. Ulászló őt bízta meg (nevesítve, Sanuto VI. 336., 1505. máj. 11.). Jún. 10-én érkezett meg Velencébe, részt vett a másnapi áldozócsütörtöki körmeneten (Sanuto VI. 350.). Jún. 12-én jelent meg először a tanács (*Collegio*) előtt, előadva jövetele célját (Sanuto VI. 351., Sanuto/Wenzel II. 140.). Jún. 15-én részt vett a többi külföldi követtel együtt az ünnepi körmeneten (Sanuto VI. 353., Sanuto/Wenzel II. 140–141.). Jún. 17-én elrendelték, hogy II. Ulászló kontójára 400 hordó lőport és bizonyos mennyiségű salétromot adjanak ki a számára (Óváry I. 1000. sz.). Jún. 24-én ismét meghallgatták; jún. 26-án indult haza (Sanuto VI. 358., Sanuto/Wenzel II. 141.). Lanzer: *Die Gesandten*, 246–247. (10.05); Óváry I. 1005. sz.
77. *Oszmán Birodalom*, 1506. jún. 14. – júl., ismeretlen – Jún. 14-én (912. muharrem 22-én) a magyar király követe („elcsi”) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, maga nem

- hozott ajándékot (Gök: İn'âmât Defteri, 503. [188/11]). Lanzer: *Die Gesandten*, 249. (10.09) szerint Frangepán János.
78. *Német-római Birodalom* [császár], 1506. jún. Turzó Zsigmond; ismeretlen – A birodalmi velencei követ jún. első felére keltezhető jelentése szerint a magyar királyhoz követként utazó Matthäus Lang útközben két magyar követtel találkozott, majd velük együtt tért vissza I. Miksához (datálatlan kivonata: Sanuto VI. 357., Sanuto/Wenzel II. 141., 1506. jún. 22.). Ugyancsak a velencei követ Bécsújhelyről írt júniusi jelentése szerint Turzó Zsigmond váradi püspök az egyikük, ő a császár válaszával a magyar országgyűlésre utazott vissza (datálatlan kivonata: Sanuto VI. 370., Sanuto/Wenzel II. 141., 1506. júl. 4.).
79. *Német-római Birodalom* [császár], 1506. júl. Frangepán Gergely; Szatmári György; Szentgyörgyi-Bazini Péter; Jan Filipec; Buzlai Mózes – II. Ulászló követei, Matthäus Lang császári megbízottal tárgyaltak, aki Bécsújhelyre kísérte őket I. Miksához (a birodalmi velencei követ július elejére keltezhető jelentése szerint, nevük említése nélkül: Sanuto VI. 375., Sanuto/Wenzel II. 141–142., 1506. júl. 14.). A budai velencei követ júl. 2-i jelentésében is arról van szó, hogy II. Ulászló négy követet bízott meg a tárgyalással (Sanuto VI. 376., Sanuto/Wenzel II. 142., 1506. júl. 14.). Júl. 9-én fegyverszünetet, 19-én békeszerződést kötöttek I. Miksával (ez tartalmilag ismerteti a birodalmi velencei követ datálatlan jelentésében: Sanuto VI. 380., 1506. júl. 27.). A békeokmány szövege Filipecet nem említi (DF 287391., 287394., magyar ford. *Magyar békeszerződések*, 269–274.). Lanzer: *Die Gesandten*, 247. (10.06, Buzlai), 248. (10.08, Frangepán), 249. (10.10, Szentgyörgyi), 253. (10.15, Szatmári); Naschenweng: *Beiträge*, 146. (6.05), 147. (6.07), 148. (6.09), Anhang IX.; Kalous: *Itinerář*, 37.; Grieger: *Filipecz*, 413–414., 421–422.
80. *Lengyelország*, 1506. dec. 8. – 1507. jan. 24. Korlátkövi Osvát; Telegdi István – Követek a Sándor király halála utáni lengyel királyválasztó országgyűlésre (ez 1506. dec. 8-án kezdődött, AT I. 14.), I. Zsigmond koronázása Krakkóban (1507. jan. 24.). Korlátkövi előbb utazott, a koronázáson viszont hivatalosan Telegdi képviselte II. Ulászlót. Telegdi kiküldetése az az évi moldvai misszióhoz is kapcsolódhatott (AT I. 15., csak Telegdit említik). Neumann: *A Korlátköviek*, 44.
81. *Velence*, 1507. febr. 19. – márc. Merzini [Korbáviai] György – 1506. dec. 17-én, Velencében már tudták budai követük jelentése alapján, hogy II. Ulászló egy követet fog küldeni a 30 000 dukát hadisegély kieszközlésére a török ellen (Sanuto VI. 510., Sanuto/Wenzel II. 145.). 1507. jan. 8-án már elindult a magyar követ (a budai velencei követ e napi levelében, a név kipontozva, Sanuto VI. 536., Sanuto/Wenzel II. 145., 1506. jan. 25.). Jan. 26-án Margherában, ill. Mestrében volt, át kívánt kelni hajón Velencébe, ekkor fogadták helyben (Sanuto VI. 537.). Febr. 3-án volt az audienciája, neve „Georgio de Marcin de Carabatia”, átadta megbízólevelét, és elmondta jövetele célját: pénzsegély és dalmáciai károk megtérítése (Sanuto VI. 541–542.). Febr. 11-én más követekkel együtt részt vett a dózse mellett egy ünnepségen (Sanuto VI. 545.). Febr. 19-én a velencei tanács választ adott neki a hadisegély ügyében és megajándékozták (Óváry I. 1006. sz.). Márc. 16-án már elindult vissza Velencéből egy

- 4000 dukátos váltólevéllel (Sanuto VII. 32., Sanuto/Wenzel II. 146.), és ápr. elején érkezett haza (a budai velencei követ datálatlan leveléből, Sanuto VII. 46., Sanuto/Wenzel II. 146., 1507. ápr. 12.). Lanzer: *Die Gesandten*, 250–251. (10.12).
82. *Német-római Birodalom*, 1507. febr. 28. – márc. Szatmári Ferenc; Beriszló Péter; Sárkány Ambrus és két királyi protonotárius – Határvíta-bizottság tárgyalásai Sopronban. Naschenweng: *Beiträge*, 145. (6.01), 146. (6.04), 148–149. (6.11), Anhang IX. Az osztrák biztosok jelentéséből (ÖStA HHStA Reichskanzlei Maximiliana Karton 17. Konv. 4 [alt 11], fol. 63–64.) kiderül a találkozó időpontja és helyszíne (fol. 63^r): 1507. febr. 28., Sopron, ill. a részt vevő követek és a kíséret létszáma: „nachdem die hungarisch botschaft nemlich der bischove zu Rab, Berislo propst zu Stuelweissenburg, Anndre Scherkon span zu Prespurg und zwen der kunigcklichn wierde von Hungernn prothonotarienn mit mer als zway hundert pfertn daselbst erschienen”.
83. *Moldva*, 1507. jún. *Korlátkövi Osvát; Bélai Barnabás* – II. Ulászló jún. 15-én megparancsolta a székelyeknek, hogy a fenti két, Bogdán moldvai vajdához küldött követe ellátásáról és útjuk biztosításáról gondoskodjanak (*Székely oklevéltár*. III. Szerk. Szabó Károly. Kolozsvár, 1890. 163. = *Archivum familiae Majtényi. Stredoveké dejiny rodiny Majtényovcov a listiny z jej archívu*. Ed. Miloš Marek. Trnava–Kraków, 2013. 377. = DL 73176.). Neumann: *A Korlátköviek*, 44.
84. *Velence*, 1507. jún. 18. – szept. 10. *Lónyai Albert* – A velencei segélypénz kifizetésére kiküldött követ. Megbízólevelét jún. 18-án állították ki (Fraknói: *Lónyai*, 25–26.), ugyanaznap a dózséhoz szóló ajánlólevelet is (uo. 26–27., ezt a rájegyzés szerint aug. 6-án vették át). Megbízásáról a budai velencei titkár is tudósított (a név kipontozva, Sanuto VII. 120., Sanuto/Wenzel II. 147., 1507. júl. 23.). Velencében aug. 15-én részt vett a Nagyboldogasszony-napi ünnepi körmeneten (Sanuto VII. 131.). Aug. 16-án jelent meg a tanács előtt (Sanuto VII. 131., Fraknói: *Lónyai*, 28.). Szept. 8-án a többi külföldi követtel együtt részt vett a Kisasszony-napi ünnepi misén (Sanuto VII. 147.), majd szept. 10-én sikerült megállapodnia (Sanuto VII. 148., a jegyzőkönyvi határozat Fraknói: *Lónyai*, 28.). Fraknói: *Lónyai*, 6–7.; Fógel: *II. Ulászló*, 123–124. és 124. 1. jegyz.; Lanzer: *Die Gesandten*, 259–260. (10.24, név nélkül).
85. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1507. júl.–okt. ismeretlen (több követ) – II. Ulászló mint cseh király júl. 14-én két követet küldött a wormszi gyűlésre (DRTA MR IX/2. 1013., név nélkül). Ezek a firenzei követ 1507. júl. 26./aug. 5-i jelentése szerint is jelen voltak, pontosabban egy nap járőföldre tartózkodtak (uo. 1016., 1018.); más beszámoló is említi őket a résztvevők között név nélkül (uo. 1091., 1349., aug. 18.). Okt. 20-án már elutaztak Konstanzból (Vincenzo Querini velencei követ jelentése, Hall, 1507. okt. 20., kivonata: DRTA MR IX/1. 1164.).
86. *Német-római Birodalom* [császár], 1507. aug. – szept. *Jan Filipec* – 1507. aug. 18-án a király már döntött kiküldetéséről (név nélkül, mint „uno frate”, az e napi magyarországi velencei követjelentésben, Sanuto VII. 137.; Vincenzo Querini, a konstanzi birodalmi gyűlésre delegált velencei követ is már tudott a tervezett misszióról, név említése nélkül, Konstanz, 1507. aug. 2., DRTA MR IX/2. 1012. és uo. 5. jegyz.; aug. 16-án már tudta, hogy egy püspök lesz a követ). Filipec feladata az Anna királylány és

- Ferdinánd vagy Károly főhercegek közötti házasságról, a franciákkal való békéről tárgyalni, továbbá a lengyel–német lovagrendi viszályban a római királyt megkérni, hogy a lovagrendi nagymesternek új parancsot adjon a toruáni béke ratifikációjára (DRTA MR IX. 1371.). I. Miksa viszont a császárkoronázásához (a Romzug-jához) kért II. Ulászlótól mint cseh királytól csapatokat és pénzt. Ebben nem jutottak egyezsége (DRTA MR IX. 1012. 5. jegyz., 1166.). Bár a gyűlés résztvevői között a követ nem teljesen biztosan azonosíthatóan szerepel (DRTA MR IX. 1040. 1. jegyz., ill. Sanuto VII. 141. név nélkül, mint közös magyar–lengyel követ), ténylegesen csak a gyűlés után, Überlingenben találkozott I. Miksával (uo. 1133.). 1507. okt. 11–12-én a királyi gyermekek házasságáról I. Miksa szerződést kötött II. Ulászlóval (DF 287398., vö. DF 287399.). Grieger: *Filipecz*, 427–441.; Naschenweng: *Beiträge*, 148. (6.09), Anhang IX.; Lanzer: *Die Gesandten*, 252. (10.14); Kalous: *Itinerář*, itt nem szerepel.
87. Róma, 1507. szept. – okt. *Turzó Zsigmond* – Jún./júl. folyamán tervezgették Budán kiküldését a pápához Beriszló Péter helyett, aki visszautasította a megbízást (Sanuto VII. 120., Sanuto/Wenzel II. 147., 1507. júl. 23.), de II. Ulászló aug. 18-án még várt a kiküldetésével. A misszió nem biztos, hogy megvalósult.
88. *Oszmán Birodalom*, 1507. szept. – 1508. febr. 7., ismeretlen (egy vagy több követ) – Fegyverszünet megerősítése. Szept. 14-én (913. rebiülevvel 6-án) egy íjászt rendeltek ki a csasok közül magyar követség szolgálatára (Gök: *İn’âmât Defteri*, 657. [232/2/f]). Az isztambuli velencei *bailo* nov. 27-i és dec. 4-i, összevontan ismertetett jelentései szerint Isztambulban tartózkodott egy magyar követ („orator”), akit tiszteletteljesen fogadtak, de még nem kapott audienciát (Sanuto VII. 259., 1507. jan. 31.). Dec. 7-én (913. sában 2-án) a magyar király követe („elcsi”) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, ez valóban portai tartózkodásának eleje lehet (uo. 693 [244/8]). Az isztambuli velencei *bailo* 1508. jan. 10-i levelében említette, hogy a magyar követekkel megerősítették a békét, és elbocsátották őket (Sanuto VII. 286., Sanuto/Wenzel II. 149., 1508. febr. 11.). A budai velencei titkár 1508. febr. 7-én jelentette, hogy a magyar követ visszaérkezett (Sanuto VII. 301., Sanuto/Wenzel II. 150., 1508. febr. 21.). Lanze: *Die Gesandten*, 260–261. (10.26).
89. *Franciaország*, 1507. nov. 23., ismeretlen – E napon magyar követség tartózkodott a francia királyi udvarban az ottani velencei követ aznapi jelentése szerint (Sanuto VII. 226., 1507. dec. 4.). Jelenlétükön kívül semmi többet nem tudunk. Lanzer: *Die Gesandten*, 260. (10.25.).
90. *Német-római Birodalom* [császár/Sváb szövetség gyűlése], 1508. jan.–ápr. *Szentgyörgyi-Bazini Péter* – 1508. jan. legelején döntöttek a magyar–cseh udvarban egy követ kiküldéséről, hogy I. Miksával tárgyaljon törökellenes hadjáratról (Sanuto VII. 256., Sanuto/Wenzel II. 148–149., 1508. jan. 25., Lanzer: *Die Gesandten*, 261. [10.27.], név nélkül). A nürnbergi városi követ 1508. ápr. 1-jei, Nürnberg városához szóló jelentése szerint Ulmban, I. Miksa távollétében Matthäus Lang gurki püspök, bíboros tartott egy hosszú beszédet, amelyben kiemelte, hogy a magyar–cseh királyi követ a császártól és a birodalom rendjeitől a perzsák által szorongatott oszmánok

megtámadására egy keresztes hadjáratot sürgetett (DRTA MR X. 120.). A követ maga ezek szerint a gyűlésen nem volt jelen, hanem egyidejűleg a császárral tárgyal; ápr. 1-jén ugyanezen nürnbergi követ értesülése szerint még a császári udvarban tartózkodott (uo. 121.).

- [92.] *Velence*, 1508. márc. *Berisló Péter* – Folytatása: 93. sz. Kiküldetését a törökellenes hadisegély miatt már 1507. dec. végén vagy 1508. jan. elején elhatározták, és eleve úgy tervezték, hogy Rómába is menjen (név nélkül a budai velencei titkár korábbi, nevesítve a későbbi jelentésében, Sanuto VII. 246., 256., Sanuto/Wenzel II. 148–149., 1508. jan. 14., 25.). Márc. 7-én érkezett meg Velencébe, elfoglalta a szállását (Sanuto VII. 344.). Másnap, 8-án jelent meg a tanács előtt, bemutatta megbízólevelét és előadta küldetése célját, a dózse kedves választ adott, de a fizetés elől a háborús kiadásokra hivatkozva kitért; e választ a francia követtel is tudatták (uo.). Márc. 10-én kapta meg a velencei tanács választ Rómába való továbbindulása előtt (Óváry I. 1010. sz.), működése lényegében sikertelennek bizonyult. Fraknói II. 278.; Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések*, 124.; Lanzer: *Die Gesandten*, 245–246 (10.03).
91. *Oszmán Birodalom*, 1508. ápr. 18. – máj., *ismeretlen, feltehetően Cobor Imre* – Ápr. 18-án (913. zilhiddze 17-én) magyar követ ajándékokat kapott a szultáni udvarban, ő maga nem hozott ajándékot. Feltehetően ez volt portai tartózkodásának kezdete. Kisebbrangú személy, mert nem követ, hanem „a király embere” („merdüm”) (Gök: *İn’âmât Defteri*, 764. [266/6]). II. Ulászló ápr. 6-án írt követének, Cobor Imrének (célállomása nincs megnevezve), hogy egyáltalán nem kapott tőle jelentést, és hogy tájékoztassa a havasalföldi politikai fejleményekről és saját intézkedéseiről; a levél Nagyszébenben maradt fenn, valószínűleg nem jutott célba (DF 245658., kiad. Hurmuzaki XV/1. 181.). Logikailag ezért a portai követ Coborral azonosítható.
92. *Lásd helyesen a 90. sz. után!*
93. *Róma*, 1508. máj. 9. – aug. 16. *Berisló Péter* – Előzménye: 92. sz. Feladata volt a néhai Beatrix királyné jegyére ügyében is tárgyalni. A kúriai velencei követ ápr. 8–9-i, összevontan ismertetett jelentései szerint ekkor már megérkezett és audienciát is kapott, az egyetemes törökellenes liga létrehozását szorgalmazta, és kérte a pápát a keresztény fejedelmek kibékítésére; a pápa ez irányú eddigi erőfeszítéseit említve válaszolt (Sanuto VII. 398., 1508. ápr. 14.). Aug. 16-án még a Kúriában tartózkodott (pápai bullát nyert a főpapi ornátusban a királya előtt való misézésre, Theiner II. 578.). Fraknói II. 278.; Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések*, 124.; Lanzer: *Die Gesandten*, 245–246. (10.03).
94. *Oszmán Birodalom*, 1508. jún. 20. – júl. 21. *Juricsics Horvát Máté* – Valószínűsíthető feladata, hogy I. Zsigmond lengyel királynak a magyar–oszmán békéhez való csatlakozását eszközölje ki a szultántól (AT I. 27.). Jún. 20-án (914. safer 21-én) mint magyar király követe („elcsi”) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, maga nem hozott ajándékot. Ugyanekkor a tolmácsa („dragoman”) is kapott ajándékot (Gök: *İn’âmât Defteri*, 787. [279/8]). Feltehetően ez a követ portai tartózkodásának kezdete. 1508. júl. 21-én, II. Ulászló I. Zsigmondhoz írt levelében arról számolt be, hogy a Portára küldött követe még nem tért vissza, de minden órában várja (AT

- I. 29.). Iványi: Adalékok, 184–186. A misszió biztosan nem azonos az 1508. áprilisi küldöttével, mert a szultáni ajándékozási regisztrumban ez utóbbi követként van megnevezve.
95. *Oszmán Birodalom*, 1508. aug. 14–16., *ismeretlen* – Aug. 14-én (914. rebiüláhir 16-án) egy magyar követ ajándékokat kapott a szultáni udvarban, ő maga nem hozott ajándékot. Feltehetően a ratifikált békeokmányt hozta vissza; kisebb rangú személy, mert nem követ, hanem „a király embere” („merdüm”) (Gök: *in’âmât Defteri*, 810. [287/3]).
96. *Velence*, 1508. szept. – 1510. márc. 5., *csulai Móré Fülöp* – Móré második velencei missziója. 1508. szept. elején II. Ulászló megbízta a hadisegély aktuális részletének kifizetésével (a budai velencei titkár összevontan és dátum nélkül ismertetett jelentései szerint, a követ ekkor már Velencében [velencei területen] tartózkodott, Sanuto VII. 640., Sanuto/Wenzel II. 154., 1508. szept. 22.). Szept. 23-án érkezett meg, Margerában küldöttség ment elé, a városba kísérve elszállásolták (Sanuto VII. 641.). Okt. 2-án részt vett a dózse beiktatásának hetedik évfordulóján tartott ünnepi misén a többi külföldi követtel együtt (Sanuto VII. 647.). Okt. 19-én a *Signoria* bársony ruhaanyagot ajándékozott neki távozása alkalmával (Sanuto VII. 652., Óváry I. 1012. sz.). Móré mégis tovább maradt: 1509. dec. 26-án ugyanis részt vett a karácsonyi misén (név szerint említve: Sanuto IX. 413., Sanuto/Wenzel 162.). 1510. jan. 17-én meghallgatták: a hadisegélyt kérte, és felajánlotta királya közvetítését Velence és I. Miksa között. Megelégedne 20 000 dukát segéllyel, amelynek csak egy része kellene készpénzben (Sanuto IX. 469., Sanuto/Wenzel II. 163.). Jan. 22-én, miután az ügyet áttették a *Pregadi* tanács elé – e tanács ülésezett az ügyben –, a segélypénz megítélését a többség végül támogatta (Sanuto IX. 481., 482., Sanuto/Wenzel II. 163.). Febr. 10-én Móré ismét megjelent a tanács előtt, drágaköveket adott át neki, és királya számlájára még más dolgokat is kért (Sanuto IX. 521., Sanuto/Wenzel II. 164.). Márc. 5-én ért vissza Budára (Sanuto X. 85., Sanuto/Wenzel II. 165., 1508. ápr. 1.). Fedeles: Egy Jagelló-kori humanista, 60.; Lanzer: *Die Gesandten*, 251. (10.13).
97. *Moldva*, 1508. szept. 26. – okt. *Cobor Imre* – I. Zsigmond lengyel király aug. 1-jei levelében kérte, hogy II. Ulászló küldjön követet a moldvai vajdához (AT I. 28.). Szept. 26-án II. Ulászló az erdélyi vajdához írt levelében tudatta, hogy néhány nappal korábban küldte el teljes felhatalmazással követét a moldvai vajdához a magyar–moldvai viszony ügyében tárgyalni (DL 21873. = Iványi: Adalékok, 182–184.).
98. *Lengyelország*, 1509. jan.–ápr. *Korlátkövi Osvát* – Feladata az oppelni hercegség ügyét rendezni és több kérdésben egyeztetni. Megbízólevele jan. 24-én kelt (fogalmazványa: DL 36351. = Iványi: Adalékok, 187–189.). I. Zsigmond lengyel király ápr. folyamán Piotrkówból II. Ulászlóhoz írt levelében említette, hogy tárgyal a követtel (AT I. 39.). Korlátkövi ezután tért vissza a magyar–cseh udvarba (AT I. 42. szerint már ott tartózkodott). Neumann: *A Korlátköviek*, 45. Lásd még AT II. 139., tévesen 1513-ra datálva.
99. *Német-római Birodalom* [császár/birodalmi gyűlés], 1509. márc. *Jan Mežeričský z Lomnice* – Követ a wormszi birodalmi gyűlésen. Ludwig V. rajnai palotagróf 1509.

- márc. 28-i, Heidelbergből írt levelében említette, hogy tárgyalt a magyar-cseh király császárhoz küldött követével saját cseh hűbéréről (DRTA MR X. 239.).
100. *Oszmán Birodalom*, 1509. jún. 17. – jún. vége, *Joannes „Buczaczki”* – Jún. 17-én (915. szafer 29-én) egy magyar követ ajándékokat kapott a szultáni udvarban, ő maga nem hozott ajándékot. Kisebb rangú személy, mert nem követ, hanem „a király embere” („merdüm”; Gök: *İn’âmât Defteri*, 956. [333/6]). Nevét a Budára delegált lengyel követ említette levelében, és azt, hogy Isztambulból hazatérve útközben meghalt, Temesvárott temették el, ám a fegyverszünetet szerencsére megkötötték (AT I. 44.). Elképzelhető, hogy utóbbi adat 1510-re datálendő. A követ neve alapján valószínűleg lengyel, vö. 63. sz.
101. *Moldva (és Havasalföld)*, 1509. júl. *Cobor Imre* – Megbízására márc. 20-án kerülhetett sor, mert e napon II. Ulászló Prágából megparancsolta Nagyszeben városának, hogy mivel Moldvába és Havasalföldre az ottani vajdákhoz küldi Cobor Imrét fontos ügyben, utazásához biztosítsanak lovat és kocsit. Ha kiküldetéséből neki címzett levelet küldene, haladéktalanul saját költségükön továbbítsák kezéhez (ANR Sibiu Magistratul oraşului și scanului Sibiu [Szász Nemzeti Levéltár], *Colecția de documente medievale, Seria U* [Középkori oklevélgyűjtemény, Urkunden] V., nr. 107., digitális fényképe: www.arhivamedievala.ro, SB-F-00001-1-U4-107., kiad. Hurmuzaki: *Documente XV/1*. 192.). Ápr. 16-án maga Cobor mint követ Esztergomból írt Pozsony városához (DF 241035.). Ugyaninnen ápr. 20-án Szentgyörgyi-Bazini Péter erdélyi vajda küldött levelet Nagyszebenhez: Cobor Imre követet támogassák útjában a király parancsa szerint (ANR Sibiu, uo. nr. 104., digitális fényképe uo. SB-F-00001-1-U5-104.). Júl. 6-án „Rhadec”-en [Hradec Králové?] kelt II. Ulászló parancslevele Nagyszebenhez arról, hogy fontos levelet küld Cobor követ után, a küldöncöt/futárt minden szükségessel támogassák (ANR Sibiu uo. nr. 110., digitális fényképe uo. SB-F-00001-1-U4-110, kiad. Hurmuzaki XV/1. 194–195., a kelethelyet a prágai várral [Hradčín] azonosítja). Júl. 22-én II. Ulászló Prágából Coborhoz írt levelében megfeddte követét, hogy követségére még mindig nem indult el, és meghagyta, hogy küldetését teljesítse (DL 88993.). Neumann: *A Korlátköviek*, 45., és 254. és 256. jegyz. A misszió teljesítésére vonatkozó forrást magam nem ismerem.
102. *Német-római Birodalom* [császár], 1509. okt. – nov. 24. *Körmen di János* – Királyi követ a császárhoz, feladata ismeretlen. 1509. nov. 24-én visszatértében írt Innsbruckból levelet I. Miksa titkárához, Jacobus Bannisiushoz, hogy hajótörés miatt elvesztette a császártól kapott összes hivatalos iratát (ÖStA HHStA Reichsarchiv Reichskanzlei Maximiliana 21. konv. 3. fol. 74.). I. Miksa császár 1509. szept.–dec. között Padova, Verona, Trento környékén mozgott (Kraus: *Itinerarium*, 280–281).
103. *Moldva*, 1509. nov. 1. – 1510. márc. 20. *Korlátkövi Osvát; Bélai Barnabás* – Közvetítenek a lengyel–moldvai béke megkötésében. 1509 közepén jelölték ki őket egy budai királyi tanácsülésen a feladatra (AT I. 42.); előbb a lengyel királyhoz, majd onnan a moldvai vajda udvarába utaztak (dec. 12-én Szucsávából írtak levelet Beszterce városához, hogy az általuk az erdélyi vajdához fontos híreket tartalmazó levéllel küldött futárnak bocsássanak lovat a rendelkezésére (Veress: *Akták és levelek*, 99–

- 100., kivonata: Berger I. 148. 521. sz.). Az előzetes fegyverszünetet nov. 11. körül Lembergben kötötték meg (AT I. Appendix 34.), a lengyel–moldvai békét 1510. jan. 17-én. Ezt követően a magyar–cseh követek Krakkóba utaztak, ahol I. Zsigmond márc. 20-án tett esküt a béke megtartására, majd onnan tértek haza márciusban. AT I. 32–33., 46., 56–60.; Neumann: *A Korlátköviek*, 45–46.
104. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1510. márc. 3., ismeretlen – Jakob Heller városi követ Frankfurt városához e napon írt jelentése szerint az augsburgi birodalmi gyűlésre aznapra várják a magyar–cseh király követeit is (név nélkül, általánosságban említve, DRTA MR XI/1. 643., 644.).
105. *Lengyelország*, 1510. máj. 20. – jún. 3. *Beriszló Péter* – Moldvai ügyekben tárgyalt a lengyel udvarban (AT I. 55., 61., 70., 71., e legutóbbi szöveghely szerint máj. 30-án indult volna vissza).
106. *Lengyelország*, 1510. máj. vége – jún. 24. *Turzó János* – Lengyel–német lovagrendi (porosz) tárgyalások Poznańban a császár és a magyar–cseh király követeinek részvételével. A máj. 10-i császári követeknek adott császári instrukció is utal a magyar követekkel a helyszínen való találkozásra (DRTA MR XI/1. 376.). A császári követek datálatlan, júl. végi jelentése szerint Turzó püspök jún. 29-én érkezett meg a városba (uo. 382.). A tárgyalások egy hónapig tartottak (AT I. 54., 83., 84., legutóbbi szöveghelyen említik a követet tisztsége megnevezésével). A tárgyalásokra lásd még DRTA MR XI/1. 384–390.
107. *Oszmán Birodalom (és Havasalföld)*, 1510. máj. vége/júl. 15. – aug. *Horvát János* [Iván, „Ivan”], *feltehetően vingárti Horvát János* – 1510. máj. 6-án Várdai Ferenc kincstartó Nagyszébenhez írt levelet, hogy a szultánhoz küldött Horvát János („egregius”) királyi követet, ha megérkezik hozzájuk, megfelelő kísérettel küldjék a havasalföldi vajdához, hogy onnan tovább tudjon utazni Isztambulba (DF 246012., kiad. Hurmuzaki: Documente XV/1. 201.). A követ azonosításához közvetve lásd felesége júl. 5-én, Vingártról Nagyszébenhez, egy hatalmaskodási ügyben írt levelét (DF 245689., kiad. Hurmuzaki XV/1. 203–204.), ebben a férj ugyanolyan „egregius” címmel szerepel, de az azonosítás nem teljes értékű. Az isztambuli velencei *bailo* titkárának júl. 15-i, Edirnében kelt levele szerint 13-án fogadták a magyar követet, aki kezét is csókolt a szultánnak, viszont nem volt felhatalmazása a békekötésre (Sanuto XI. 164., Sanuto/Wenzel II. 206–207., 1510. aug. 21.). Júl. 28-án (916. rebiüláhir 21-én) ajándékokat kapott a szultáni udvarban. Rangosabb követ (ágens, „kászi”), sok készpénzt kapott; a listában utána a lengyel király ágense, „Anders” következik (Gök: İn’âmât Defteri, 1133. [393/8/a]). Aug. 6-án a felek egyéves fegyverszünetet kötöttek. Aug. 18-án (916. dzsemáziülevvel 12-én) a követség mellé (valószínűleg a visszaútra) egy Fáik nevű udvari szpáhit rendeltek, erre 4000 akcsét fizettek ki (Gök: İn’âmât Defteri, 1133. [396/3/a]). Lásd még Fodor–Dávid: *Magyar–török*, 199., AT I. 195–196.
- [110.] *Német-római Birodalom* [császár], 1510. júl. 25. – okt. 3. *Beriszló Péter*; *Sárkány Ambrus* – Királyi megbízólevelük júl. 25-én kelt (átírva a szövetséglevélben: DF 287415.). Beriszló júl. 26-án indult el, Tatáról előbb Székesfehérvárra ment (a velencei

- követ e napi jelentésében, Sanuto XI. 148., Sanuto/Wenzel II. 205., 1510. aug. 19.). A magyarországi velencei követ aug. 1-jei jelentésében megnevezi mindkét követet (Sanuto XI. 149., Sanuto/Wenzel II. 206., 1510. aug. 19.). Okt. 1-jén Konstanzban I. Miksával megkötötték II. Ulászló nevében a szerződést, amellyel a magyar király csatlakozott a cambrai-i ligához (DF 287415., a császár szövetséglevele, amelyet a követek ugyanaznap saját nevükben átírtak; kivonata Horváth Mihály: Magyar regesták a bécsi cs. levéltárból 1118–1605. *Magyar Történelmi Tár* 9 [1861] 84–86.; a szövetséglevelet kiadta a párizsi példány alapján Marczali Henrik: Közlemények a párizsi nemzeti könyvtárból. *Magyar Történelmi Tár* 22 [1877] 93–97.), mivel az ezt letiltó királyi utasítást már nem kapták időben meg. Az utánuk küldött futárt/követet nem ismerjük (Kubinyi: Egy üzletelő diplomata, 272.). A nürnbergi követ, Kaspar Nützel okt. 3-i, Konstanzból írt levelében is beszámol a szövetségkötésről (DRTA MR XI/2. 973., 975.). Okt. 6-án Sárkány I. Miksától birodalmi bárói (*Freiherr*) címet nyert. Kubinyi: Egy üzletelő diplomata, 272.; Lakatos Bálint: A tatai országgyűlés és diplomáciai háttere (1508–1510). In: *A diplomácia választóján. 500 éve volt Tatán országgyűlés*. Szerk. László János. Tata, 2010. (Annales Tataiensis 6) 51. és 60. 117. jegyz. Okt. 13-án Ulrich Artzt augsburgi polgármester Konstanzból Augsburg városának írt levelében tudatta, hogy a magyar követséget fogja aznapról az ulmi kapitánnyal, Matthäus Neitharttal együtt Ulmba, majd Augsburgba kísérni (DRTA MR XI/2. 970–971.).
108. *Német-római Birodalom* [Bajorország], 1510. aug. 22–23., kövendi Székely Miklós – Követsége célja ismeretlen, valószínűleg II. Ulászló nővérének a bajor herceggel való összeházasításához kapcsolódhatott, esetleg a cambrai-i ligába való belépéshez. A müncheni városi számadáskönyvekben a követ 1510. aug. 22–23-án szerepel. Helmuth Stahleder: *Chronik der Stadt München*. II. (Belastungen und Bedrückungen: die Jahre 1506–1705.) München, 2005. 25. Idézi Péterfi: *Adalékok*, 142.
109. *Raguza*, 1510. aug. 26. – okt. 23. *Lónyai Albert* – 1510 nyarán állítólag először a francia királyhoz küldték volna, de visszahívták. Helyette mint királyi követ Raguzába ment (ahová Felix Petanciust küldték ki eredetileg, júl. 25-án indult el, de valószínűleg visszahívták, Sanuto XI. 148., Sanuto/Wenzel II. 205., 1510. aug. 19.), hogy a város adóját átvegye. Lónyai megbízólevele és a király Raguzához szóló levele aug. 26-án, Komáromban kelt (utóbbi lásd Radonić: *Dubrovačka akta* I/2. 105–106. = DF 290295., az előbbi uo. 106. = DF 290294.). Tényleges elindulását későbbre, szept. végére tehetjük. Okt. 23-án Raguzában saját kezű nyugtát adott a városnak a 3000 velencei aranydukát összegű, hatévnyi adó átvételéről (Radonić: *Dubrovačka akta* I/2. 107–108., saját kezű aláírással, tanúkkal).
110. *Lásd helyesen a 107. sz. után!*
111. *Lengyelország*, 1510. nov. 11. – 1510 vége/1511 eleje, *Cobor Imre* – Folytatása: 112. sz. DL 89002–89003.; Neumann: *A Korlátköviék*, 45. és uo. 254. jegyz. Valószínűleg idekapcsolható az 1511. márc. 11-re helyezhető datálatlan lengyel királyi válasz egy meg nem nevezett követnek a lovagrendi (porosz) ügyben (AT I. 149–150.),

- láss még egy márc. 13-i másik levelet, ahol említik a magyar követet és a tárgyalat ügyeket, a porosz szál mellett Boroszló város ügyét is (AT I. 151., vö. uo. 153.).
112. Moszkva, 1510. nov. 11. – 1510 vége, *Cobor Imre* – A lengyel út (111. sz.) része, onnan utazott tovább a tatárok ügyében egyeztetni. (DL 89002–89003.; Neumann: *A Korlátköviek*, 45. és uo. 254. jegyz.) I. Zsigmond nov. 18-án arról írt, hogy II. Ulászló sürgősen küldje hozzá a név nélkül említett követét, hogy továbbküldhesse a saját követével, és ugyanide várja a Moszkvába küldendő moldvai követet is (AT I. 125–126.). II. Ulászlónak Vaszilij nagyfejedelemhez írt levelében név nélkül említi a követet (AT I. Appendix 30–31.), 1508. júl. 21-i dátummal, amelyből az év valószínűleg téves.
113. *Német-római Birodalom* [császár/Bajorország], 1510. nov. 14–28. *Szentgyörgyi-Bazini Péter* – Tárgyalásokat folytatott IV. Vilmos bajor herceg követével, Johann von der Leitterrel, majd Augustin Löschsel II. Ulászló testvérének, Erzsébetnek a kiházásításáról 1509–1510 folyamán. (A fennmaradt iratok: BHStA GHA Korrespondenzakten 584/I. fol. 1–28., nagyjából keletkezettlenek.) Az eset elemzése Katrin Nina Marth: *Die dynastische Politik des Hauses Bayern an der Wende vom Spätmittelalter zur Neuzeit*. Regensburg, 2010. [PhD-Dissertation. https://epub.uni-regensburg.de/11526/2/Marth_Dissertation_OPUS.pdf; a letöltés ideje: 2019. szept. 10.] 211–222., említi Péterfi Bence: *A Magyar Királyság és a Bajor Hercegség diplomáciai-politikai kapcsolatai a 15–16. században*. Hungarikakutatások a müncheni levél- és kéziratárakban. *Világtörténet* 5 [37] (2015) 126.
114. *Lásd helyesen a 116. sz. után!*
- 114a. *Havasalföld*, 1510 vége – 1511. jan. 10. *Bélai Barnabás* – E napon Bélai, útjában visszafelé, Fogarásból írt levelében belépést kért Szeben városától Mircse [IV. Mircea Miloş volt vajda] számára; Brassóban, ahonnan jöttek, már elült a pestis; Havasalföldön az ő ügyeket is elrendezte, a jelenlegi vajdával való megállapodás jegyében Mircsét Budára viszi (ANR Sibiu, Magistratul oraşului şi scanului Sibiu [Szász Nemzeti Levéltár], Colecția de documente medievale, Seria U [Középkori oklevélgyűjtemény, Urkunden] V. Nr. 1231., digitális fényképe: www.arhivamedievala.ro, azonosító: SB-F-00001-1-U5-1231, kiad. Hurmuzaki XV/1. 209.). Ugyanezen a napon, V. Vlad [Vlad cel Tânăr] havasalföldi vajda Szebenhez írott latin nyelvű levelében, értesíti őket a Bélai királyi követtel való megállapodásról, és a továbbiakban biztosítja a szabad kereskedést (DF 246031., kiad. Hurmuzaki XV/1. 210.).
115. *Oszmán Birodalom*, 1511. márc. 8., *ismeretlen* – E napon (916. zilhiddzse 8-án) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, ő maga nem hozott ajándékot. Rangosabb követ („kásid”), sok készpénzt kapott (Gök: İn’âmât Defteri, 1242. [427/11].) Említi Papp: *A török béke kérdése*, 230.
116. *Oszmán Birodalom*, 1511. aug. 24. – szept. *Horvát János* [*Drágy Horvát György/János vagy vingárti Horvát János?*] – Edirne, fegyverszünet megkötése öt évre, a magyar és lengyel követ közösen járt el. 1511. jún. 26-án, I. Zsigmond lengyel király saját ide küldött követének a magyar–cseh királyi udvarhoz szóló instrukciójában említette

a közös kiküldetés tervét, de II. Ulászló követét nem nevesíti (AT I. 200.), és lásd még ugyanő júl. 25-i két levelét, mindegyikben a magyar–cseh királyi követ név nélkül szerepel (uo. 202., CCLXXII–III. sz.). Aug. 24-én (917. dzsemáziülevvel 29-én) a magyar–cseh követ („elcsi”) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, ő maga nem hozott ajándékot. Ebben Horvát János („Lon Hirvan”) a neve (Gök: İn’âmât Defteri, 1319. [459/3]). Szept. 7-én, a budai velencei követ jelentette, hogy a fegyverszünet megkötésére és a *Signoria* belefoglalására elküldött magyar követ még nem ért vissza, ezért egy másik kiküldését is elhatározták (Sanuto XII. 586., Sanuto/Wenzel II. 220., 1511. szept. 26.). Szept. 30-án kelt II. Ulászló parancslevele Selmec-, Körmöc-, Besztercebányához és további bányavárosokhoz, hogy a szultánhoz, valamint a különböző keresztény fejedelmekhez küldött és küldendő, általánosságban említett követei, követségei nagy költsége miatt sürgősen kéri az adó befizetését, 1500 forintot (DF 250075., az adatot Mikó Gábornak köszönöm). Utóbbi követ kiküldéséről nem rendelkezünk ismeretekkel. Okt. 22-én a budai velencei követ már tudósított a megkötött öt éves fegyverszünetről, ezek szerint a követ eddigre már visszaérkezett (Sanuto XIII. 197., Sanuto/Wenzel II. 220., 1511. nov. 6.). A követ gondatlanságából azonban az okmányból kimaradt Horvátország, Dalmácia és Szlavónia említése, ezért a fegyverszünetet magyar részről nem erősítették meg (Fodor–Dávid: Magyar–török, 199., 201.). A követ Drági Horvát György helyett vingárti Horvát Jánossal való azonosítását a keresztnév egyező voltán és rangosabb voltán kívül az is támogathatja, hogy a 107. sz., ugyancsak török követséget is feltételesen az utóbbihoz köthetjük.

- [114.] *Német-római Birodalom* [császár], 1511. nov. 28. – dec. 11. *Berisló Péter* – Zyprian von Serntein tiroli kancellár Paul von Liechtensteinhez Innsbruckból, 1511. dec. 6-án írt levele szerint a magyar és az aragón követség elégedetlen amiatt, hogy a császár az Augsburgba való utazásra nógatta őket, ezt pedig neki kellett közölnie a követekkel; a magyar követ nov. 28-án távozott onnan (DRTA MR XI/2. 1083.). A magyar követ Serntein szerint utána Rómába szándékozott utazni (uo. 1084–1085.). Serntein dec. 8-i, a császárhoz írt levele szerint a magyar és az aragón követ egyaránt nagyon akart a császárral találkozni. A magyar követség Villach felé ment tovább (uo. 1085.); e levélben kérte a császárt, hogy elbocsátó levelet küldjön a magyar követ számára. A császár nevében kelt útlevél 1511. dec. 11-én, Innsbruckban kelt (fogalmazványa: DF 258448.), ebben Péter választott „erdélyi” püspök szerepel, amely nyilvánvaló elírás „veszprémi” helyett.
117. *Róma*, 1511. dec. – 1512. márc. *Berisló Péter* – Bakóc előreküldte saját titkárával, Marsuppinivel együtt. 1512. jan. 30-án a pápai konzisztórium előtt Bakóc bíborossal együtt jelent meg (Óváry I. 1039. sz., a kivonatban név nélkül). 1512. ápr. 14-én, már visszafelé, Velencében állt meg, ahol fogadták (Sanuto XIV. 94., Sanuto/Wenzel II. 224. Fraknoi II. 303.; Fögel: *II. Ulászló*, 120.; Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések*, 125.)
118. *Lengyelország*, 1511. dec. 2–5. *Kázmér tescheni herceg, Hannel [Hammel] Mihály* – I. Zsigmond lengyel királynak Szapolyai Borbálával való házasságkötéséről állapotok meg (AT I. 179. dec. 2-i, AT II. 4. dec. 5-i időpontot közöl).

119. *Lengyelország*, 1512. jan. – febr. Turzó János; Sárkány Ambrus – Zsigmond király házasságkötése Szapolyai Borbálával (febr. 8.), ezen képviselték a magyar–cseh királyt (Sárkány volt Szapolyai-familiáris). Főgel: II. Ulászló, 117–118.; Kubinyi: Egy üzletelő diplomata, 273.; AT II. 2.
120. *Oszmán Birodalom*, 1512. jan. 10. [Horvát] János (Drági Horvát György/János vagy vingárti Horvát János?) – E napon (917. sevvál 20-án) mint a magyar király követe („elcsi”) ajándékokat kapott a szultáni udvarban, a lengyel követtel egyidejűleg. A bejegyzésben is János („Envaniş” azaz Johannes) a neve, ő maga nem hozott ajándékot (Gök: İn’âmât Defteri, 1394. [491/2/f]). Papp: A török béke kérdése, 231. szerint a követség a más ratifikált békeszerződés példányainak kicserélését célozhatta; a követet Kishorvát Jánossal azonosítja.
121. *Oszmán Birodalom*, 1512. márc. 17. – szept. 14. Felix Petancius; Tomori Pál – Isztambul, a fegyverszünet újratárgyalása. 1512. március 17-én II. Ulászló a fegyverszünet hiányosságainak pótlására (a szövegből ugyanis kimaradt Horvátország) királyi követként Felix Petanciust küldte (Pasqualigo budai velencei követ e napi jelentésében, kivonata: Commissiones, I. 129.), aki márc. 26. után indult el (Pasqualigo márc. 26-i jelentésében csak arról beszél [Venezia, Biblioteca del Museo Correr, Cicogna 2126, 283^r], hogy a követet kiküldték, és el fog indulni: „Domino Felice Raguseo destinato orator al Signor Turco expedito del tuto hozi, de qui se partira infallanter, nisi aliquid acciderit, et fara la via de Transylvania et Moldavia per maior sua securita.”; kissé pontatlan kivonata: Commissiones, I. 130.). Máj. 16.-án azonban Tomori Pált is követnek jelölte a magyar király. Pasqualigo e napi jelentésében ugyanis azt írta (Cicogna 2126, 289^r), hogy az új uralkodó, Szelim már elkezdte támadni az atyjával, II. Bajeziddel kötött öt éves fegyverszünet ellenére a végeket, ezért „ha parso a la maesta sua [II. Ulászló] de elezer un orator novo, che e domino Tuburi Paulo, al fiol del prefato noviter inthronizato, per veder de firmar cum lui le dicte treuge nela forma, che le sono firmate cum il padre, et partira dicto orator fra 5 over 6 zorni, come el dice. Domine Felice Raguseo veramente, se crede, che habi seguito il suo camino, essendo accordate le cosse del prenominate Sellembeg.” E jelentést Fraknói Vilmos ismerte és pontos jelzet nélkül tartalmát idézte is (Fraknói: Tomori élete, 300–301.), azonban valószínűleg elkerülte figyelmét (vagy nem vette figyelembe) a velencei követ korábbi, márciusi jelentéseit, ezért csak Tomorinak tulajdonította a missziót. Ez terjedt el azután a szakirodalomban (például Kosáry: Magyar külpolitika, 64.), amelyet Fodor–Dávid: Magyar–török, 201. igyekezett megcáfolni: a Commissiones, I. 129. alapján csak Petanciust tekintették követnek. Mindezt alátámasztani látszott, hogy Pasqualigo követ máj. 16-i jelentését Marin Sanuto velencei történetíró munkájában nevek nélkül kivonatolta (Sanuto XIV. 271–272., Sanuto/Wenzel II. 225., 1512. jún. 1.). Tomori tényleges utazásáról nem tudunk többet, Fraknói feltételezi, hogy még Isztambulba való megérkezése előtt visszahívták. Felix Petancius tárgyalásaira azonban valóban sor került. A fegyverszünetet felhatalmazása híján nem hosszabbították meg. Az új szultán, Szelim júl. 21-i, Isztambulból II. Ulászlóhoz írt levelében név szerint említi Felix

- követet, és új (teljes felhatalmazású) követet kér (AT II. 111., latin ford.). A név nélkül említett magyar követ szept. 17-én már három napja visszaérkezett Budára (AT II. 127–128.; személyét Tomorival azonosította Fraknói: Tomori élete, 744–745., Petanciusszal Fodor–Dávid: Magyar–török, 201.). Lásd még Fodor–Dávid: Magyar–török, 202–203., legújabban: Mikó Gábor: Oszmánellenes hadjáratok lehetőségei a 16. század elején. Kísérlet Szrebernik, Szokol és Tessány várak visszahódítására 1513-ban. *Századok* 154 (2020) 581. (csak Petanciust említve).
122. *Német-római Birodalom* [császár], 1512. máj. – jún. 9., ismeretlen (talán Beriszló Péter vagy Ján Mežřičky z Lomnice) – A követséget már 1512 tavaszán tervezték, legalábbis Anna királylány és Károly vagy Ferdinánd főherceg eljegyzésének ügyében (a budai velencei követ febr. 21-i jelentésében, Sanuto XIV. 37., Sanuto/Wenzel II. 224., 1512. márc. 18.). A követ instrukciója máj. 18-án, Visegrádon kelt: II. Ulászló hozzáadná testvérét, Erzsébetet a császárhoz, ill. Lajos és Anna házassága ügyében tárgyalna (Szabó Dezső: *Küzdelmek a nemzeti királyságért*. Bp., 1917. 117. A forrás jelzetét közli István Tringli: *Der Weg des ungarischen Hofes zur Doppelheirat 1515*. In: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*. Hrsg. Bogusław Dybaś – István Tringli. Bp., 2019. (21st-century Studies in Humanities) 256. 73. jegyz.); elképzelhető, hogy ez Ján Mežřičkýhez köthető, lásd 123. sz. Jún. 9-én a németalföldi Mechelenben, a császár jelenlétében bejelentették Mária főhercegnő és Lajos magyar trónörökös eljegyzését. E napon együtt vacsorázott a név szerint nem említett magyar követ a három főhercegisasszonnyal, Izabellával, Eleonórával és Máriával (Jules Finot: *Inventaire-sommaire des Archives départementales antérieures à 1790*. Nord. Tome VII. *Archives civiles, Série B, Chambre des comptes de Lille, nr. 3229–3389*. Lille, 1892. 284., számadáskönyvi adat). A követ személye egyelőre nem azonosítható, bár 1512. júl. 18. körülre helyezhető I. Zsigmond lengyel király egy datálatlan válaszlevele II. Ulászlóhoz, amelyben említi, hogy Beriszló Péter már elment a császárhoz a törökellenes összefogásról tárgyalni (AT II. 107.). Nem kizárt, hogy a következő misszióval (123. sz.) összevonandó.
123. *Német-római birodalom* [császár/birodalmi gyűlés], 1512. júl. – okt. Ján Mežřičky z Lomnice – Követként jelen volt a Trierből Kölnbe áthelyezett birodalmi gyűlésen, ahol Lorenz würzburgi püspök óhajtott vele mint a cseh király követével tárgyalni Dietrich von Guttensteinnek a cseh rendekkel és a cseh királlyal való viszállya ügyében; erre császári meghatalmazást is kapott, a püspök 1512. júl. 30-i, Würzburgból írt levelében úgy tudta, hogy a király követe már Kölnben tartózkodik (DRTA MR XI/3. 2278–2279., az ügyre lásd uo. 2116.). Lásd még I. Zsigmond és II. Ulászló levélváltását: előbbi 1512. okt.-i (keltezetlen formában fennmaradt) levelében név nélkül említve, utóbbi okt. 12-i válaszában megnevezi a követet, mint aki már visszatért a császártól Miksa és Jagelló Erzsébet esetleges házassága ügyében folytatott tárgyalásból a császár elutasító válaszával (AT II. 130–131.). Egy 1514. év végére helyezett, keltezetlen levél utólagos említése szerint Mežřičky a főhercegek és királyi gyermekek házassága ügyében is tárgyalt (AT III. 300.).

124. *Velence*, 1512. okt. 7. – 1514. aug. 17., *csulai Móré Fülöp; Telegdi István* – Móré Fülöp harmadik velencei missziója, Telegdi csak rövid időre érkezett. A követküldést a budai udvarban már 1512. máj. végén elhatározták (a budai velencei követ datálatlan jelentésében, Sanuto XIV. 271–272., Sanuto/Wenzel II. 225., 1512. jún. 1.), végül júl. 16-án már ténylegesen Móré kapott megbízást (Sanuto XIV. 560., Sanuto/Wenzel II. 227., 1512. aug. 6.). Aug. 10-én a budai velencei követ jelentésében már Telegdi is szerepelt; Móréval együtt az ország követei is, előbbi a bárók, utóbbi a főpapok képviseletében (Sanuto XIV. 638., Sanuto/Wenzel II. 227., 1512. aug. 30.). Aug. 24. előtt mégis úgy döntöttek, hogy csak Móré menjen (Sanuto XV. 41., Sanuto/Wenzel II. 228., 1512. szept. 10.). Móré okt. 7-én érkezett Zenggből Velencébe, okt. 9-én fogadták először, ahol bemutatta megbízólevelét (Sanuto XV. 184., Sanuto/Wenzel II. 229.). Okt. 14-én adta elő küldetése célját: segélypénzt kért, ezt kedvezően fogadták (Sanuto XV. 214., Sanuto/Wenzel II. 230.). Nov. 1-jén az ünnepi misén ő is részt vett (Sanuto XV. 303., Sanuto/Wenzel II. 230.). 1512. nov. 22-én mellé újabb magyar követ érkezett (Telegdi, nincs nevesítve), akit a dózse fogadott, és úgy nyilatkozott, hogy Rómából vár választ, és ennek függvényében tudnak majd pénzt adni (Sanuto XV. 347., Sanuto/Wenzel II. 231–232.). E követről nincs több adatunk. 1513. ápr. 1-jén Móré Velencében sürgette hazaengedését, a dózse biztató választ adott a segélypénz tárgyában (Sanuto XVI. 115., Sanuto/Wenzel II. 234.). A követ ápr. 27-én egy Jeruzsálembé tartó magyar zarándok számára kért a király útlevelével pénzt, sikertelenül (Sanuto XVI. 187., Sanuto/Wenzel II. 234–235.). Jún. 26-án és júl. 9-én a tanács előtt Magyarországról érkezett leveleket mutatott be (Sanuto XVI. 413., 485., Sanuto/Wenzel II. 237., és 238., utóbbi júl. 8. és eltérő szövegrész). Júl. 22-én a magyar király kontójára kért támogatást Scardona és Klissza védelmére (Sanuto XVI. 522., Sanuto/Wenzel II. 239.). Júl. 24-én újabb Magyarországról érkezett leveleket mutatott be, és segítséget kért a török ellen. Scardona védelméhez titokban kapott is pénzt (Sanuto XVI. 533., Sanuto/Wenzel II. 239.). Aug. 28-án a horvátországi hadi eseményekről és Beriszló Péternek a törökök feletti győzelméről szóló, Korbáviai János bán által írt levelet mutatott be, ill. 31-én a scardonai püspök hírközlő levelét hozta (Sanuto XVI. 671., 673., 676., Sanuto/Wenzel II. 240., 241.). Szept. 3-án rész kérdésekben a dózséval tárgyalt (Sanuto XVII. 14., Sanuto/Wenzel II. 241.). Szept. 23-án a modrusi püspök Dalmáciába való utazásának engedélyezéséért folyamodott (Sanuto XVII. 78–79., Sanuto/Wenzel II. 243.). Okt. 14-én ismételt pénzt kért a magyar király számára. A dózse türelemre intette (Sanuto XVII. 196., Sanuto/Wenzel II. 243.). Okt. 18-án engedélyt kért a hazatérésre és némi pénzt. A dózse ismét türelemre intette: nem jó dolog ilyen zavaros időkben útra kelni, várjon még néhány napot (Sanuto XVII. 213., Sanuto/Wenzel II. 243.). Nov. 14-én délelőtt, a *Savii* tanács előtt ismét engedélyt kért a hazatérésre és ehhez 300 dukátot. Ruhaanyagot kapott, és maradásra kérték (Sanuto XVII. 319., Sanuto/Wenzel II. 243.). Dec. 5-én Bakóc bíboros hajót kérő, Anconából nov. 21-én írt levelét mutatta be (Sanuto XVII. 358., Sanuto/Wenzel II. 244.). 1514. márc. 19-én a titkára mutatott be egy levelet Horvátországból, hogy a törökök felhagytak Knin ostromával, a fegyverszünetet megkötötték (Sanuto XVIII.

- 51., Sanuto/Wenzel II. 247.). Márc. 22-én közölte, hogy Budáról kapott levelet, hogy a fegyverszünetet hamarosan megkötik (Sanuto XVIII. 65., Sanuto/Wenzel II. 248.). Máj. 26-án a tanács előtt sürgette hazatérési engedélyét, és pénzt kért vagy textíliát a király hitelére. Kérését máj. 30-án vitatták meg; engedélyezték hazatérését és 4000 forint értékű szövetet adtak neki (Sanuto XVIII. 222., 231., Sanuto/Wenzel II. 250.). Jún. 4-én, pünkösdszombatnap a francia és ferrarai követekkel együtt megsejmelte a katedrális újjáépített harangtornyát, 5-én ismételten sürgette hazatérését (Sanuto XVIII. 245., 246., Sanuto/Wenzel II. 251.). Jún. 9-én ismét pénzt kért királya számára (Sanuto XVIII. 255., Sanuto/Wenzel II. 253.). Kérését jún. 12-én tárgyalták, 6000 dukát értékben adnak neki árut, és kérték, hogy még maradjon (Sanuto XVIII. 264–265., Sanuto/Wenzel II. 254–255.). Ezt az összeget Móré jún. 14-én elfogadta (Sanuto XVIII. 269., Sanuto/Wenzel II. 255–256.). Jún. 16-án bejelentette, hogy a horvát bánhoz küldte a titkárát a kapott textíliával, és ehhez menlevelet kért (Sanuto XVIII. 275., Sanuto/Wenzel II. 256.). Jún. 29-én sürgette az ígért összeg kifizetését, mivel nem tud elindulni. Nyugalomra intették azzal, hogy meg fogják adni a hiányzó összeget (Sanuto XVIII. 304., Sanuto/Wenzel II. 256.). Júl. 5-én tájékoztatást adott a Magyarországról kapott hírekről (Sanuto XVIII. 329., Sanuto/Wenzel II. 256–257.). Júl. 6-án a *Pregadi* tanács határozott arról, hogy engedélyezzék hazatérését (Sanuto XVIII. 334., Sanuto/Wenzel II. 257.). Júl. 10-én saját hazatérésének előkészítésén dolgozott, hajón utazna Zenggebe (Sanuto XVIII. 339., Sanuto/Wenzel II. 257.). Júl. 12-én ismét sürgette hazatérését (Sanuto XVIII. 348–349., Sanuto/Wenzel II. 257.). Júl. 25-én bejelentette, hogy szállásán több szolgálója is meghalt pestisben, ezért elkülönítették (Sanuto XVIII. 391., Sanuto/Wenzel II. 257–258.). Aug. 7-én a vesztegzár letelével ismét megjelent és kezdeményezte hazatérését (Sanuto XVIII. 420., Sanuto/Wenzel II. 258.). Aug. 19-én a *Collegio* kiállította a hazabocsátó levelét (17-i dátummal, teljes szöveggel közli Sanuto XVIII. 448., Sanuto/Wenzel II. 259–261.). Aug. 20-án este indult haza (Lakatos: Hírek, 167. 59. jegyz.). A misszióra összefoglalóan Fedeles: Egy Jagelló-kori humanista, 60–61.; lásd még Óváry I. 1051. sz.
125. *Oszmán Birodalom*, 1512. nov./dec. – 1513. jún. 20. *Felix Petancius* - Bursza, sikertelen fegyverszüneti ajánlat feltételekkel. II. Ulászló nov. első felében bízta meg a feladattal (a budai velencei követ datálatlan jelentésében, Sanuto XV. 347., Sanuto/Wenzel II. 231. 1512. nov. 21. [22.]); megbízatása arra is szólt, hogy I. Miksát foglalják bele a megkötendő békébe (Papp: A török béke kérdése, 233.). Nov. 20-án még nem indult útnak (a budai velencei követ e napi második jelentésében, Sanuto XV. 408., Sanuto/Wenzel II. 232., 1512. dec. 18.), de dec. 15-én már igen (Sanuto XV. 462.). 1513. márc.-ban II. Ulászló levelet írt a szultánhoz (török fordításban maradt fenn, Fodor-Dávid: Magyar-török, 221–222.) Máj. 7-én I. Zsigmond lengyel király Poznańból írt II. Ulászlóhoz levelet, amelyben név nélkül utal a még Isztambulban tartózkodó magyar követre (AT II. 200.). Petancius a budai velencei követ jelentése szerint jún. 21-én már ismét Budán volt (a szultán bizonyos dolgokat kért a fegyverszünetért, Sanuto XVI. 475., Sanuto/Wenzel II. 237–238., 1512. júl. 8.). Csézi [Chesius] András prépost Esztergomból, 1513. aug. 23-án írt levelében említi, hogy Petancius levelével

- Zoltai János (lásd 126. sz.) tért vissza (Kercselich: *Historiarum ecclesiae Zagradiensis* I. 211.). Fodor-Dávid: Magyar-török, 204–207.; Papp: A török béke kérdése, 240–242.
126. *Lásd helyesen a 129. sz. után!*
127. *Oszmán Birodalom*, 1513. jún. – aug. Zoltai János – Fegyverszünet négy hónapra. Az isztambuli velencei *bailo* júl. 25-i és aug. 6-i levelei szerint egy küldött („messo”) érkezett, akit a szultán előbb elzavart, majd visszahívott, és hajlandónak mutatkozott négy hónapra fegyverszünetet kötni, továbbá teljes felhatalmazású követet kért (Sanuto XVII. 37–38., Sanuto/Wenzel II. 241–242., 1513. szept. 10.). Aug. 22-én Zoltai már ismét Budán volt (a budai velencei követ jelentésében, Sanuto XVII. 53., Sanuto/Wenzel II. 242. 1513. szept. 13.), és ezzel egybevág Csézi [Chesius] András prépost aug. 23-i, Esztergomból írt levele, amely szerint nyolc napja ért vissza a királyi udvarba (Kercselich: *Historiarum ecclesiae Zagradiensis* I. 211.). Fodor-Dávid: Magyar-török, 207.; Papp: A török béke kérdése, 233.
128. *Róma*, 1513. aug. – szept. 24. *Atádi Márton* – II. Ulászló az oszmán fenyegetés miatt küldte. Jún. 26-án még Budán tartózkodott, kötelezvényt adott a maróti prépostság kegyura, György brandenburgi örgróf részére a budai káptalan előtt (DL 37931.). Szept. 10-én a pápa Atádi Márton maróti prépostot és a király követét szentszéki jegyzővé kreálta (*Leonis X. pontificis maximi regesta*. Coll. et ed. Josephus Hergenroether. Vol. I. Freiburg im Breisgau, 1884. n. 4429.). Szept. 24-én Atádi Márton maróti prépostot, II. Ulászló király nála lévő követét „comes sacri palatii et aule Lateranensis”-szé nevezte ki *motu proprio*, és a szokott módon közjegyzők kinevezésének jogát is biztosította számára (DL 34435.). 1513. szept. 5-én a pápa írt II. Ulászlónak, hogy megkapta azokat a leveleket, amiket Márton kalocsai örkanonok vitt neki (Pray: *Annales* IV. 348.). E szöveg Pietro Bembo leveleskönyvében maradt fenn, a név elírás is lehet, vagy ez a Márton a követség egy másik tagja (személyére lásd C. Tóth: *Kalocsai és bácsi káptalan*, 97.) A korábbi szakirodalomban csak ezt a Mártont említették (Fraknói II. 319.; Kubinyi: Diplomáciai érintkezések, 126.).
129. *Oszmán Birodalom*, 1513. aug. 21. – szept. *Cobor Márton* – Edirne, sikertelen fegyverszüneti tárgyalások. Aug. 22-én elhatározták ezt az újabb követküldést (a budai velencei követ e napi jelentésében, Sanuto XVII. 53., Sanuto/Wenzel II. 242. 1513. szept. 13.). Csézi [Chesius] András prépost aug. 23-i, Esztergomból írt levele, amely szerint tegnapelőtt (aug. 21-én) indult útnak (Kercselich: *Historiarum ecclesiae Zagradiensis* I. 211.). II. Ulászló datálatlan, de 1513 nyarára helyezhető, a moldvai vajdához írt levelében szerepel, hogy küldi vissza Budáról a török követet és vele a havasalföldi kísérelő követet is, és kéri, hogy a most küldött Cobor Márton *aulicus* utazását támogassa (Veress: *Akták és levelek*, 106. = Oláh-formuláskönyv, fol. 75^v, DF 282621. [299. fénykép], az adatot Mikó Gábornak köszönöm). Fodor-Dávid: Magyar-török, 208., 210.; Papp: A török béke kérdése, 234.
- [126.] *Német-római Birodalom*, 1513. okt. – nov. 20. előtt, *Sárkány Ambrus* – III. Frigyes császár újratemetése és síremlékének avatása Bécsben. Ezen képviselte II. Ulászlót. Cuspinianus nov. 20-i levele szerint ez alkalomból találkozott Sárkánnyal, aki moldvai és török híreket osztott meg vele (ÖStA HHStA Reichskanzlei Maximiliana

3. Konv. 2. fol. 74., kiad. *Cuspinians Briefwechsel*, 53–55., a forrást hivatkozva Kubinyi: Egy üzletelő diplomata, 273. és 287. 149. jegyz.); a követség ekkorra már véget ért.
130. *Lengyelország*, 1513. nov. – dec., ismeretlen – Magyar királyi kamarás (futár) a lengyel udvarban, kieszközlendő Hannel Mihály esztergom-szentistváni prépost (és királyi gyóntató) lengyel püspökségét. AT II. 270., 271–273.
131. *Oszmán Birodalom*, 1513. dec. – 1519. jún. *Bélai Barnabás* – Magyar–oszmán fegyverszüneti megállapodás megkötése, többéves hányattatással, több-kevesebb ideig fogságban; a szultán udvarával Edirne–Isztambul–Konya–Isztambul–Közép-Kelet–Isztambul útvonalat járta be. Bélai 1513. dec. 17-én vonult be Edirnébe százfős kísérettel. A kíséret tagja lehetett Kedei (Udvarhelyszék) vagy Keteli (Doboka m.) Székely Tamás, aki 1515-ben az isztambuli Elcsi-hán (Követszállás) istállójának falára háromsoros rovásírásos feliratot rótt. Sebestyén Gyula korábbi olvasata: „Ezer öczáz tizenöt esztendőbe írták eszt. László király öt kevetét járatták [váratták] itt. / Bilaji Barlabás kető esztendejik it valt. Nem tön császár. / Keteji Székely Tamás írta inet Szelimb török császár itet bé száz lóval.” (Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei. Bp., 1915. 74.). Németh Gyula olvasata: „Ezer öczáz tizenöt esztendőben irtáq eszt; László király öt követét várattáq itt / Bilaji Barlabás kettő esztendejik it valt; nem tön császár... / Keteji Székely Tamás irtán eszt; Szelimbök császár itt té ben száz lóval” (Németh Gyula: A magyar rovásírás. Bp., 1934. 9.). A feliratról lásd még Tardy: *Régi magyar követjárások*, 195. 286. jegyz. A két év és a százlovas kíséret nagyságrendileg egybevág a százfős kíséretre vonatkozó, a két évvel korábbi bevonulással kapcsolatban említett adattal. Szelim 1514. jan. 8-án levelet írt II. Ulászlóhoz, amelyben az udvarában tartózkodó Bélait is megnevezi (Selmezbányán őrzött német fordításban: DF 235460., az adatot Mikó Gábornak köszönöm; a nürnbergi Scheurl-levéltár kódexében lévő latin nyelvű másolatból Borsa Gedeon átírásában és fordításában közlik Fodor–Dávid: *Magyar–török*, 224–225.) 1514. márc. 19-én, Velencében már úgy tudták az ottani magyar követ, Móré Fülöp tájékoztatása alapján, hogy megkötik az oszmán–magyar fegyverszünetet (Sanuto XVIII. 51., Sanuto/Wenzel II. 247.). 1514. febr. végén egy török követ volt Budán a béke megerősítése ügyében: a szultán nem akart más feleket belefoglaltatni, viszont a magyarok követeket küldjenek hozzá (Sanuto XVIII. 36., Sanuto/Wenzel II. 246–247., 1514. márc. 15.). Márc. 17-én a budai velencei követ Bakóc Tamás tájékoztatásából úgy tudta, hogy a békét hamarosan tényleg megkötik, és hogy Budán várják a szultánnál tartózkodó magyar követ jelentését, levelét (Sanuto XVIII. 133., Sanuto/Wenzel II. 248., 1514. ápr. 22.). Lásd még C. Tóth Norbert: Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikortörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Szerk. C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 70–71. A magyar követ 1514. évi isztambuli tartózkodására és a békekötés lehetőségére utal még I. Zsigmond lengyel királynak a szultánhoz küldött követéhez szóló instrukciója (AT III. 24.), a lengyel király II. Ulászlóhoz és másokhoz írt márc. 13–14-i, ill. márc. 31-i levelei (uo. 57–58., 62.).

1515. okt. 17-én a szultán ismét levelet írt II. Ulászlóhoz, hogy Bélai csak hároméves fegyverszünet megkötésére volt felhatalmazva, de ebből gyakorlatilag már csak egy éve maradt, ezért kiegészítő utasítást kér, de nem akarja saját küldöttét a királyhoz hazaküldeni, ezért ő küld egy török követet, hogy egyeztessenek (latin fordításban: AGS Consejo de Estado Negociación de Nápoles, Correspondencia, legajo 1004. fol. 63.). 1515. aug. 20-án Bélai fogságba került (Gelcich, 678.). Az ezt követő időszakra lásd Dubravicki Horvát Márk misszióját is (140. sz.). Egy 1518. nov. 14-i, Raguzában kelt, olasz nyelvű hírközlő levél részlete szerint a szultán előhozatta a régóta fogva tartott magyar követet, és tárgyalta vele, majd újból küldött egy követet a magyar királyhoz a megegyezés miatt, és a magyar követ is megbízta egyik saját emberét (Radonić: *Dubrovačka akta* II/1. 158–159. = Gelcich, 682–683.). Végül a békét (fegyverszünetet) 1519 kora tavaszán kötötték meg, a II. Lajos-féle okmány márc. 28-án, Budán kelt (DL 24393., vö. Pray: *Historia regum Hungariae* II. 586.), ezt azonban késlekedve küldték, amely újabb problémát okozott. Egy máj. 3-i, Edirnéből kapott levélben a velenceiek ugyanis arról értesültek, hogy megkötötték a békét, de nehézségek merültek fel, a magyar követeket ezért ismét elzárták és egyikük visszatért Magyarországra, a király álláspontját megtudni (Óváry I. 1122. sz.). Máj. 10-én Bélai Edirnéből Szeben városához írt levélben ezzel egyezően arról számolt be, hogy a békeszerződés cserepéldányát nem kapták meg a Portán II. Lajostól, de a kereskedés már szabad, ő pedig Szendrőn és Nándorfehérváron keresztül fog utazni (ANR Sibiu, Magistratul oraşului și scanului Sibiu [Szász Nemzeti Levéltár], *Colecția de documente medievale, Seria U* [Középkori oklevélgyűjtemény, Urkunden] V. Nr. 1678., digitális fényképe: www.arhivamedievala.ro, azonosító: SB-F-00001-1-U5-1678, kiad. Hurmuzaki XV/1. 239.). Szelim szultán a békét (fegyverszünetet) máj. 30-án ratifikálta (a békeokmányra lásd Papp: *Az Oszmán*, 89–90. 12. jegyz., 91., ez szerb nyelvű példány, latin fordításból kiad. Theiner II. 626–628., vö. Pray: *Historia regum Hungariae* II. 586.). Jún. 12-i jelentésükben a budai velencei követek úgy tudták, hogy II. Lajosnak a szultánhoz mennek követei, akik a határon várják meg a korábbi magyar követ megérkezését, aki a szultánnal kötött fegyverszünetre esküt tett, és már utazik hazafelé (Sanuto XXVII. 419., Sanuto/Wenzel III. 147., 1519. jún. 27. és 29.). E követekről nem tudjuk, hogy kicsodák, a hazatérő követ Bélai. Jún. 30-án a budai velencei követet tájékoztatták, hogy Bélai várhatóan három nap múlva megérkezik, és júl. 27-én már Bélai beszámolójáról is közölt részleteket (Sanuto XXVII. 543., 552., Sanuto/Wenzel III. 157., 158., 1519. aug. 8., 13.). Fögel: *II. Lajos*, 105.; Török: *A mohácsi vész*, 148.; Tardy: *Beyond*, 115–124.; uő: *Régi magyar követjárások*, 73–80.; Fodor-Dávid: *Magyar–török*, 193–194., 210–218.; Papp: *A török béke kérdése*, 234–237.
132. *Német-római Birodalom* [császárság], 1514. jún. 12. – aug., *kövendi Székely Miklós; Albrecht Rendl z Oušavy* – Küldöttség több főből (három, név nélkül említett cseh, és bizonytalan számú, csak általánosságban említett több magyar követ) Bécsbe, Lajos királyfi és Mária főhercegnő jegyességi találkozására (1514. jún. 19–25.) a magyar király és királyfi nevében, majd Gmundenben tárgyalás a császárral

- (júl. 14. – aug.). A fellázadt kereszties had elleni segítségnyújtásról. Lakatos: *Hírek*, 189–190. (forrásidézetekkel), 195–196.; Péterfi Bence: *Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása*. Pécs–Bp., 2014. 129–130. I. Miksa Georg von Rottal udvarmesteréhez Gmundenből írt, júl. 24-i levelében említi az éppen nála tartózkodó Székely Miklós követet (NÖLA Niederösterreichische Registratur vor 1740 Karton 14. Nr. 19. 5. sz., másolat; az adatot Péterfi Bencének köszönöm). II. Ulászló júl. 24-én, Székelynek írt levelében utasította, hogy a segítségkérést követően térjen haza (DL 94792., kiad. Mon. rustic. 175–176.), majd feltehetően aug. 7-én egy meg nem nevezett rokon „magnificus” úrhoz (sziléziai herceghez) küldte ugyancsak segítséget kérve (másolatban; DF 282621., Oláh-formuláskönyv 210^r, másolata: DF 289137., p. 207., kiad. Mon. rustic. 190.). Székelyre lásd még Péterfi: *Adalékok*, 142. (további forrásokkal). Rendl júniusi bécsi jelenlétéről nincs biztos adatunk, de valószínűleg júliusban Székellyel egyidejűleg tárgyalt a császárral a moszkvai–lengyel konfliktusról és a lengyel–porosz helyzetről is; fennmaradt lengyel fordításban a beszéde (AT III. 156–157.), és 1514 nyarán kapott hivatalos választ is I. Miksától (uo. 120–122.).
133. *Velence*, 1515. jan. 22. – ápr. 4. *Lónyai Albert* – A Móré Fülöp követ által kért összeg maradékának elkérése ügyében küldték ki; csak kéthetes kinti tartózkodásával számolnak. A *Signoria* ezt nem szerette volna, de a budai velencei követ fáradozásai sikertelenek maradtak. Lónyai jan. 22-én kelt útra (a budai velencei követ tudósításai, Sanuto XIX. 400., 425., 435., 437., Sanuto/Wenzel II. 286., 291., 1515. jan. 29., febr. 8., 16. = Fraknói: Lónyai, 29–30.). A szárazföldön, Trevisón keresztül utazott, febr. 16-án érkezett meg Velencébe (Sanuto XIX. 437., Sanuto/Wenzel II. 291–292., Fraknói: Lónyai, 30.). Febr. 18-án fogadták a tanácsban (Sanuto XIX. 439–440., Sanuto/Wenzel II. 292., Fraknói: Lónyai, 31.), ahol latin nyelvű beszédet mondott, majd márc. 2–27. között tárgyalások következtek a neki adandó válaszról (márc. 2., 7., 10.: Sanuto XX. 19., 41–42., Sanuto/Wenzel III. 3–4., továbbá Fraknói: Lónyai, 31., 31–32., 32–34.; márc. 14., 16., 20., 27.: Sanuto XX. 57., 60–61., 66–67., 75., valamint Fraknói: Lónyai, 34–39.). Márc. 28-án végül a tanácsban úgy határoztak, hogy megítélnék 1000 dukátot textilben (Sanuto XX. 76., Sanuto/Wenzel III., 5., Fraknói: Lónyai, 40.), majd Lónyai márc. 30-án átvett bizonyos zafírt (vö. uo. 40–44.), ill. szövegetek és ápr. 4-én hazatért (uo. 9., nagyhét szerdáján a szertartáson már nem vett részt). Fraknói: Lónyai, 8–9.; Fógel: *II. Ulászló*, 123–124.; Óváry I. 1073., 1075. sz.
134. *Német-római Birodalom* [császár], 1515. jan. 22. – febr., *csulai Móré Fülöp* – A császárhoz történt kiküldése miatt nem tudott visszamenni Velencébe követként (a budai velencei követ jan. 22-i jelentése szerint már elindult I. Miksához, Sanuto XIX. 435., Sanuto/Wenzel II. 291., 1515. febr. 16.). Kiküldetéséről többet nem tudunk, feltételezhetően Pozsonyban és/vagy Bécsben tárgyalásokat folytatott Matthäus Lang bíborossal.
135. *Német-római Birodalom* [császár], 1515. máj. – jún. *Girolamo Balbi*; *Břetislav Švihovský z Ryzmberka* – Balbit máj. végén küldték ki, jún. elején a császárt Innsbruckban találta,

- választ „Rottenburgban” kapott tőle (I. Miksa 1515. jún. 13–14-én tartózkodott Rattembergben, lásd Kraus: *Itinerarium*, 302.); Švihovskýt Balbi után küldték ki, akit a császár magánál tartott (hiszen már elindult). Cuspinianus említi a követeket Diariumában (ford. Krónikáink magyarul III/1. 146. [VIII.S.]).
136. *Német-római Birodalom* [császár], 1515. jún. 19–28., *kövendi Székely Miklós* – I. Miksához küldték, paritásos magyar–cseh és lengyel királyi követség tagjaként, követtársra Piotr Kmita, hogy sürgessék I. Miksa érkezését a királytalálkozóra (Xavery Liske: *Dwa dyaryusze kongresu wiedeńskiego z r. 1515. Archiwum komisji historycznej 4* [1878] 136.). Cuspinianus is említi a követséget Diariumában (ford. Krónikáink magyarul III/1. 146. [VIII.S.]). Péterfi: *Adalékok*, 142.
137. *Német-római Birodalom* [császár], 1515. júl. 1–10. *Szatmári György; Ladislav ze Šternberka; Buzlai Mózes* – A császár érkezésére Bécsbe menő üdvözlő küldöttség II. Ulászló magyar–cseh és I. Zsigmond lengyel király részéről: *Szatmári György pécsi püspök, kancellár (magyar részről), Jan Lubrański poznańi püspök (lengyel részről), Ladislav ze Šternberka cseh kancellár (cseh részről), Buzlai Mózes magyar királyi udvarmester, Lukás Górka poznańi várnagy és hadvezér, Krzysztof Szydłowiecki sandomiri vajda, lengyel kancellár* (AT III. 391–394.).
138. *Lengyelország*, 1516. jan. – febr., *ismeretlen* – „Nuncius” Vilnóban. Feladata II. Ulászló nevében biztatni I. Zsigmondot, hogy felesége, Szapolyai Borbála halála (1515. okt. 2.) után ne eressze búnak a fejét, és hogy küldjön követeket az 1516. évi Szt. György-napi magyar országgyűlésre, továbbá az oszmán fegyverszüneti tárgyalások állásáról is tájékoztatja (AT IV. 11–12.). Lásd még AT III. 36.
- 138a. *Moldva*, 1516. máj. után – 1517. máj. előtt, *csulai Móré Fülöp* – 1520. máj. 29-én, Nagyszebenből írt Brassó városának, hogy évekkal ezelőtt a moldvai követségből hazatérve 200 forintot kölcsönzött tőlük, amelyre a kincstartó és váci püspök-kincstartótól ígért utalványlevelet (nyugtát) vagy ennek híján saját teljesítést ígérve. Mivel most sikerült a váci püspöktől, volt kincstartótól megszereznie az oklevelet, kéri, hogy kötelezvényét emberükkel küldjék el számára (DF 246718., kiad. Hurmuzaki: *Documente XV/1.* 244.). A datálást a levélben említett kincstartó, egyúttal váci püspök [Szalkai László] hivatalviselése datálja, Arch. I. 133. A követségre feltehetően III. (Vak) Bogdán moldvai vajda halálát követően, fia, Ștefăniță (IV. István) trónra lépése (1517. ápr. 20.) alkalmával került sor.
139. *Róma*, 1517–1526. *Francesco Marsuppini* – Állandó magyar követ, ügyvivő. Valószínűleg azonos az 1521. júl. 24. körül, a pápával a törökellenes segély miatt tárgyaló magyar követtel (Sanuto XXXI. 105–106., Sanuto/Wenzel III. 222., 223.), ill. talán azzal a név nélkül említett magyar királyi követtel („uno orator hongaro”), aki 1521. aug. 2-án este érkezett Velencébe, és hozott tudósítást Nándorfehérvár ostromáról, majd továbbment Rómába, de a budai velencei követ általa hozott jelentéseit elfelejtette átadni (Sanuto XXXI. 160., Sanuto/Wenzel III. 224.). 1521. aug. 22-én a név szerint nem említett követ („orator”) a pápának fejtette ki Magyarország veszélyes helyzetét és segítséget kért (Sanuto XXXI. 316., Sanuto/Wenzel III. 231., 1521. aug. 31.). 1522. szept. 4-én Brodarics Istvánnal ketten jelentek meg VI. Adorján pápa

- előtt a konzisztóriumon (Consistorialia, 37.; Fraknói II. 326.; Kubinyi: Diplomáciai érintkezések, 126.; Nemes: Magyarország kapcsolatai, 483–485.; csak 1519-től veszi folyamatosnak misszióját, vö. alábbi adattal). 1525. febr. 22-én Brodarics István Rómába készülve (lásd 186. sz.) 247 forintot, ill. Marsuppininek 360 forintot vett fel (Számadáskönyv 1525. 85.). Marsuppini diplomáciai levelezésének darabjai: 1522. aug. 8., Firenze mellől, jelentése II. Lajoshoz (DL 25313. = Iványi: Adalékok, 341–342.), 1522. keltezetlen, VI. Adorján megválasztása után, újkori másolat, valószínűleg valamelyik országnagyhoz (feltehetően ő írta, DL 32689. = Iványi: Adalékok, 352–354.). Lásd még II. Lajos 1519. dec. 8-i levelét I. Zsigmondhoz, hogy követet küld Rómába a porosz–lengyel konfliktus miatt (AT V. 121.). Marsuppini Bakóc titkáráként már 1515 óta Rómában volt, a király szolgálatába dokumentálhatóan II. Lajos 1518. jan. 7-i levele szerint lépett át, lásd Teke: A firenzei Francesco Marsupini, 364.).
140. *Oszmán Birodalom*, 1517. márc. 22. – 1519. máj. 3. *Dubravicki Horvát Márk* – Őt küldték ki a fogságban lévő Bélaei követhoz (e napon kelt, valószínűleg a kancellária által kiállított, ismeretlen oszmán udvari emberhez szóló megbízólevele: DL 24391., keresztnévvel tüntetik fel és *aulicus*nak nevezik). Valószínűleg kint is maradt Bélaei mellett (Óváry I. 1122. sz. Edirne, 1519. máj. 3.: megkötötték a békét, de azután nehézségek merültek fel, a magyar királyi követeket ismét elzárták, és egyikük visszatért Magyarországra, a király álláspontját megtudni). Fodor–Dávid: Magyar-török, 219.
141. *Velence*, 1517. okt. 1. – 1518. márc., *csulai Móré Fülöp* – Móré Fülöp negyedik velencei missziója, a hadisegély ügyében tárgyalt, mérsékelt sikerrel. Battyányi [Batthyány] Ferenc Budáról, jún. 6-án írt levelében már említette, hogy Móré prépost Velencébe fog indulni „az urak akaratából”, és magát, a címzettet (Battyányi Boldizsárt), ill. velencei ügyük számára már kérte Mórétól annak támogatását (DL 104319., idézi Fedeles: Egy Jagelló-kori humanista, 61.). Móré azonban csak hónapokkal később indult, mert okt. 14-én érkezett Velencébe tizenkét emberrel és kapott szállást (Sanuto XXV. 28., Sanuto/Wenzel III. 86.). Okt. 18-án jelent meg a tanács előtt, mutatta be megbízólevelét, a dözse szívélyesen üdvözölte (Sanuto XXV. 33., Sanuto/Wenzel III. 86.). Okt. 20-án előadta jövetele célját (Sanuto XXV. 36., Sanuto/Wenzel III. 86–87.); okt. 26-án audienciát kért, de nem kapott (Sanuto XXV. 47., Sanuto/Wenzel III. 87.). Nov. 5-én szavaztak arról, hogy 200 dukátot kapjon (Sanuto XXV. 69., Sanuto/Wenzel III. 87., Óváry I. 1083. sz.). Nov. 6-án kérte hazaengedését (Óváry I. 1084. sz., határozat a követnek adandó válaszról) és 8-án audienciát kért a Tízek tanácsához (Sanuto XXV. 74., Sanuto/Wenzel III. 87.). Nov. 23-án nyugtát állított ki a számára kifizetett összegről (Óváry I. 1086. sz.). A budai velencei követ dec. 13-i levele szerint haza akarták hívni (Sanuto XXV. 230–231., Sanuto/Wenzel III. 90., 1518. febr. 1.). Móré 1518. febr. 5-én és 14-én erősen sürgette a hazatérését és a választ, a dözse 14-én azt felelte, ezt másnap a *Pregadi* tanácstól megkapja (Sanuto XXV. 232., 242., Sanuto/Wenzel III. 90.). Febr. 15-én közölték vele, hogy nem tudnak neki most fizetni. Ezután febr. 20-án ismét sürgette hazaengedését (Sanuto XXV. 252., 255., Sanuto/Wenzel III. 90., 91.). Márc. 2-án saját és háztartása szükségére

- bort rendeltek ki számára. Ezután ismét megjelent és újból hazaengedését sürgette. Ezután ténylegesen útra is kelt hazafelé (Sanuto XXV. 277., Sanuto/Wenzel II. 91.). Főgel: *II. Ulászló*, 103., 104. 1. jegyz.; Fedeles: Egy Jagelló-kori humanista, 61.; Óváry I. 1087., 1094., 1096. sz. (1518. febr. 25., a követ nyugtája).
142. *Raguza*, 1518. jan. 2. – febr. 28. *Michael de Grwssocz* – II. Lajos követe Raguzába, az adó (*subsidium*) megfizetésére. Megbízólevele jan. 2-án kelt (Radonić: *Dubrovačka akta* II/1. 120–121., ebben a követ „egregius” címmel, *aulicusként* szerepel), febr. 23-án vették át a követtől a király levelét Raguzában (uo. 121–122. = Gelcich, 680–681.), majd febr. 28-án kifizettek neki 2000 forint adót, amelyről a saját nevében nyugtát állított ki (Radonić: *Dubrovačka akta* II/1. 122–124.). Ugyanezen a napon indult vissza (uo. 126–127. = Gelcich, 681–682., *Raguza* levele II. Lajoshoz, regisztrumbejegyzés).
143. *Franciaország*, 1518. márc. 1. *Jan Amor Tarnowski* – II. Lajos megbízólevele a számára, hogy I. Zsigmond lengyel király mellett őt is képviselje a francia király udvarában (ANF J 933. nr. 13.). Kont: *Bibliographie*, 242. alapján.
144. *Lengyelország*, 1518. ápr. 18. *Sárkány Ambrus*; *Kázmér tescheni herceg*; *Albrecht Rendl z Oušavy* – I. Zsigmond király házasságkötése Bona Sforzával Krakkóban (Kázmér herceg a király előző sógorának, Szapolyai Jánosnak a nagybátyja, Sárkány volt familiárisa). Az esküvő előkészítése: AT IV. 273–274., a kíséret felsorolása: uo. 309. A szertartásoknál a követek jelen voltak: uo. 317–319., ám Rendl már csak a koronázás után érkezett meg mint a magyar–cseh király küldöttje. Távozásukkor a vendégek ajándékokat kaptak, e követek is szerepelnek (AT IV. 326.). Főgel: *II. Lajos*, 106–107.; Kubinyi: Egy üzletelő diplomata, 278.
145. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1518. szept. – okt. *Girolamo Balbi* – Az augsburgi birodalmi gyűlésen segítséget kért és a törökellenes összefogásra és harcra buzdított. Júl. 22-én Bakóc Tamás érsek Erdődi Péterhez szóló levelének elején említette, hogy megy valaki mostanság a király nevében a császárhoz (DF 261759.). Főgel: *II. Lajos*, 101. 1518. aug. 18-án a párhuzamos (de 1519-re áttolódó) római rendi követség költségeire 1000 forint kölcsönt vettek fel, ebben általánosságban ugyancsak említették a császárhoz küldött követet (DL 91058.).
146. *Lengyelország*, 1519. febr. – márc. *Ártándi Pál*; *Kenderesi Mihály* – Formailag rendi, de királyi felhatalmazással is bíró követség, feladatuk II. Lajos római királlyá választatásához politikai támogatást szerezni. Aug. 18-án a párhuzamos római követség költségeire 1000 forint kölcsönt vettek fel, ennek közreműködésében Kenderesit is említették (DL 91058.). Márc. 7-én fogadták a követséget Piotrkówban (AT V. 14–18., név nélkül). Fraknoi: Tomori levelei, 85. (e szöveghely tartalmazza, kiket jelöltek ki követnek); Fraknoi: A tolnai országgyűlés, 212–215.; Kosáry: Magyar külpolitika, 71–73.; E. Kovács: A császárválasztás, 62., 69.
147. *Velence*, 1519. márc. 23. – ápr. *Verbőci István*; *gyurkovci Csavlovics Pál*; *Fáncsi Imre* – Formailag rendi, de királyi felhatalmazással is bíró követség, feladatuk II. Lajos római királlyá választatásához politikai támogatást szerezni; folytatása: 150. sz. Főgel: *II. Lajos*, 105. szerint Verbőci kíséretének tagjai Csavlovics, Fáncsi, továbbá Tornallyai János és Szobi Mihály, de utóbbi kettő ténylegesen nem vett részt a

- követségben, nem indultak el (E. Kovács: A császárválasztás, 62–64. és 69–70. 8–13., 17–22. jegyz.). 1518. aug. 18-án, Tomori Pál Szebennek írt levelében a három követet megnevezi, „a negyedik nem ismert” (DF 246108., kiad. Fraknói: Tomori levelei, 85.), ugyanezen a napon a követség költségeire 1000 forint kölcsönt vettek fel, ebben mindhárom követet megnevezték (DL 91058.). Királyi megbízólevelük febr. 20-án kelt (Sanuto XXVII. 88., Sanuto/Wenzel II. 128.). Febr. 21-én Verbőci segítséget kért a budai velencei követtől, hogy útjukban Velencét is felkereshessék (a követ e napi második jelentésében, Sanuto XXVII. 80–81., Sanuto/Wenzel III., 127., 1519. márc. 21.). Márc. 21-én már Trevisóban voltak (Sanuto XXVII. 85., Sanuto/Wenzel III. 127.). Márc. 21-én Mestrében, 22-én Margherában, a szárazföldön tartózkodtak; a követség a velenceiek szerint három világi személy nemes, de nem bárói rangú követből állt, hetven emberrel (Sanuto XXVII. 86–87., Sanuto/Wenzel III. 127.). Márc. 23-án jelentek meg audiencián a tanács előtt, bemutatták megbízólevelüket, közölték, hogy Rómába tartanak, majd titkos audienciát kértek (Sanuto XXVII. 88., Sanuto/Wenzel III. 128.). Márc. 24-én meghallgatták őket a tanácsban, a magyar király császárválasztási esélyeiről beszéltek, amire a dózse udvarias választ adott (Sanuto XXVII. 94–96., Sanuto/Wenzel III. 128–130.). Márc. 25-én választ kaptak, majd a többi követtel együtt fogadáson vettek részt (Sanuto XXVI. 101–102., Sanuto/Wenzel II. 130–131.). Márc. 26-án már Padovában voltak, ereklyét kértek (Sanuto XXVII. 108., Sanuto/Wenzel III. 131–132.). Ápr. 12-én érkeztek meg Rómába (lásd alább, 150. sz.). Hazatérésük után Budán dicsérték a *Signoriát*, hogy mennyire tisztelettel fogadták őket (Sanuto XXVII. 419., Sanuto/Wenzel III. 148., 1519. jún. 29.). Fraknói: Tomori levelei, 85. (e szöveghely tartalmazza, kiket jelöltek ki követnek); Főgel: *II. Lajos*, 105., Kosáry: Magyar külpolitika, 71–74.
148. *Lengyelország*, 1519. ápr. 15. *Károly münsterbergi herceg* – E napon kelt követutasítása, amely magyar belpolitikai témákra és cseh ügyekre, Sziléziára is kitér, de feladata a császárválasztás tárgyában egyeztetni (AT IV. 21–24.). Megelőzi Balbi követségét (149. sz.).
149. *Lengyelország*, 1519. ápr. vége – jún. 12. *Girolamo Balbi* – I. Zsigmond lengyel királynál járt a császárválasztás ügyében. Ápr. 8. utáni napokban még Esztergomba küldték Bakóchoz (E. Kovács: A császárválasztás, 67.), ezután indulhatott el. A budai velencei követek jún. 12-i jelentése szerint már visszaért Budára (név nélkül; Sanuto XXVII. 419., Sanuto/Wenzel III. 147., 1519. jún. 29.). Balbi instrukciójának summája, és a rá adott lengyel királyi válasz: AT V. 85–90. Lásd még AT V. 1–2., 49. = Főgel: *II. Lajos*, 102.; említi Cuspinianus is a máj. 4-i jelentésében (DRTA JR I. 643.). Lásd továbbá DRTA JR I. 718., 740–741.; E. Kovács: A császárválasztás, 66. és 71. 50. jegyz.
150. *Róma*, 1519. ápr. 16. – máj./júni. *Verbőci István*; *gyurkovci Csavlovics Pál*; *Fáncsi Imre* – Formailag rendi, de királyi felhatalmazással is bíró követség, feladatuk II. Lajos római királlyá választatásához politikai támogatást szerezni. Eredetileg Móré Fülöpöt akarta II. Lajos kijelölni és elküldeni a pápához, főleg a porosz és moszkvai-lengyel ügyben (lásd AT V. 87.). A követség először Velencébe ment (lásd 147. sz.). Márc. 25-én indultak innen tovább (Sanuto XXVI. 101–102., Sanuto/Wenzel III.

- 130–131.), 26-án Padovában voltak (Sanuto XXVII. 108., Sanuto/Wenzel III. 131–132.). A szentszéki velencei követ ápr. 12-én tudatta a pápával jövetelüket, de a követség csak 16-án érkezett és jelent meg a pápánál audiencián (Sanuto XXVII. 183., 195., Sanuto/Wenzel III. 134., 1519. ápr. 18., 25.). Ápr. 24-én megkapták a hivatalos választ, ám a követség csak máj. 10. előtt hagyta el Rómát (Sanuto XXVII. 249. [a válasz], Sanuto/Wenzel III. 136., 145., 1519. máj. 7., 20.). Jún. 13-án már visszaértek Budára (Sanuto XXVII. 419., Sanuto/Wenzel III. 148., 1519. jún. 29.). Lásd még Fraknói: A tolnai országgyűlés, 212–213., 216–219.; Török: A mohácsi vész, 152. (utal rá, a pápa válasza); Kubinyi: Diplomáciai érintkezések, 127–128.; Kosáry: Magyar külpolitika, 71–74.
151. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1519. ápr. 26. – jún. 28. *György brandenburgi őrgróf; Ladislav ze Šternberka; Jaroslav ze Šelmberka* – Frankfurti birodalmi gyűlés, V. Károly megválasztása. Károly spanyol király követeihez írt, febr. 15-i levelében II. Lajos már mindhárom követet megnevezte (DF 287670.); a budai udvar ápr.-i eseményeire, a követküldés hátterére lásd Cuspinianus jelentését (DRTA JR I. 634–652.); a budai velencei követ ápr. 26-i jelentése szerint Budán akkor már eldöntötték, hogy a követségbe két cseh úr, és mellettük György őrgróf utazzék (Sanuto XXVII. 288., Sanuto/Wenzel III. 145.). I. Zsigmond lengyel király a követség kapcsán csak Brandenburgit említi (AT V. 55.). Ápr. 28-án II. Lajos levelet intézett a cseh rendekhez a császárválasztás előkészítéséről és a követek feladatairól (BHStA KAA 3085. fol. 2–7., egykorú másolat, kivonatos közlése a többi példány és kiadás feltüntetésével: DRTA JR I. 610–615.); II. Lajos instrukciója, levele a választásra menő követekhez, keltezetlen másolat (BStA KAA 3085. fol. 37–38.). Ugyanezen a napon György őrgróf is beszámolt testvérének, Kázmérnak a kiküldetéséről (DRTA JR I. 608–609.). II. Lajos máj. 28-án általános perhalasztó királyi parancslevelet is kiállíttatott az őrgróf számára (DF 267263., E. Kovács: A császárválasztás, 72. 68. jegyz.). A budai velencei követek jún. 12-i és júl. 5-i jelentései szerint három követ indult el, instrukciójuk szerint előbb II. Lajos megválasztását szorgalmazzák, ha ez nem megy, I. Zsigmond lengyel királyét, ha ez sem működne, a spanyol királyt, Károlyt támogassák. Ha a spanyol király elveszi Anna királylányt, mindenképpen rá szavazzanak (Sanuto XXVII. 419., Sanuto/Wenzel III. 147., 1519. jún. 27., 29.). A cseh (rendi) követség jún. 5-én érkezett meg túl sok, 200 lóval (DRTA JR I. 786., 793., és 11-én vonult be, uo. 791., a követség tagjait lásd uo. 700., 799., 825.). A birodalmi gyűlés jún. 16-án nyílt meg; György őrgróf júniusi tárgyalásairól datálatlan feljegyzés maradt fenn (DRTA JR I. 737–739.), a cseh és lengyel küldöttség előzetes, jún. 12–16. közötti tevékenységéről, ill. a cseh szavazatról való döntésről egy-egy frankfurti feljegyzést ismerünk (DRTA JR I. 785–789., 799–800). Az üléseken általában György őrgróf és Šternberka részvételét említik (pl. uo. 802., 804., 812., 850., a többi cseh rendi követét pl. jún. 27., uo. 847., 860.). A választásra és az eredmény kihirdetésére jún. 28-án került sor (DRTA JR I. 849–853.). Szept. 13-án II. Lajos üdvözlő levelet írt, ebben név nélkül utal többi követére is; a levelet György őrgrófnak kellett volna átadnia az újonnan megválasztott császárnak (a forrás a Brandenburgi családi levéltárban

- maradt fenn, mivel V. Károly nem volt jelen: DL 38044.). Lásd még I. Zsigmond keltezetlen levelét Šternberkához (AT V. 62.). György Őrgróf okt. 27-én már ismét Budán volt, a követek a házasság ügyében is tárgyaltak (Sanuto XXVIII. 59., Sanuto/Wenzel III. 162., 1519. nov. 10.). Főgel: *II. Lajos*, 106.; E. Kovács: A császárválasztás, 69. 7. jegyz.; Kubinyi: Diplomáciai érintkezések, 128.
152. *Lengyelország*, 1519. okt. – dec. *Girolamo Balbi* – II. Lajos I. Zsigmondhoz írt, okt. 12-i levelében említi, hogy két nap múlva küldi követként (AT V. 110–111.). A misszió feladata Habsburg–Jagelló dinasztikus házasságok, valamint a porosz–lengyel konfliktus ügyében egyeztetni. Dec. 8-án Balbi már visszatért Budára (uo. 119–121.). Balbi követségét utólag említi levelében II. Lajos Gosztonyi János kiküldésekor (lásd 154. sz.) 1520. ápr. 23-án (AT V. 211.).
153. *Német-római Birodalom* [Ausztria], 1520. jan. 18. – febr. *Acél Ferenc* – Ausztriába, Bécsbe utazott követként az osztrák régenstanácshoz (kormányshékhöz). E napon írt II. Lajos Pozsony városához, hogy adjanak követének 40 forint útiköltséget (DF 241184.; Kubinyi: Királyi titkárok, 11.).
154. *Lengyelország*, 1520. ápr. 23. – máj./júni. *Gosztonyi János; Frigyes liegnitzi herceg* – 1520 tavaszán Gosztonyi Krakkóba utazott I. Zsigmond királyt értesíteni II. Lajos csehországi terveiről (II. Lajos ápr. 23-i levele: AT V. 211–213., nevesítve ennek végén), ill. Jagelló Anna és V. Károly esetleges házasságáról egyeztetni (vö. AT V. 296.). Főgel: *II. Lajos*, 104. Frigyes herceg útjáról nem rendelkezünk adatokkal. Kettejük másik feladata Toruńban a lengyel–lovagrendi (porosz) béketárgyalásokon közvetíteni (Pósán: *Magyarország és a Német Lovagrend*, 330.). Máj. 3-án innen e tárgyban ketten írtak levelet a nagymesterhez (GStA PK XX. HA OBA Nr. 23654.). Máj. 4-én a tárgyalásokon a lengyel fél részéről kaptak választ (AT V. 227–228., a követeket még utóbb említik uo. 248., 251. [mindkét követ nevesítve]; a követségről utólagosan: uo. 254., 289., 296. [csak Gosztonyi]).
155. *Róma*, 1520. máj. 31. *Mlatkovith Horvát Márton* küldönc – E napon X. Leó pápa tájékoztatást adott számára, mint II. Lajos nunciúsának, hogy ura kívánságát, hogy alattvalóinak bizonyos Kúriában folyó (csak általánosságban említett) pereit „in partibus” küldje vissza, nem teljesítheti, de bátorítja e perek kiegyezéssel való lezárására (ASV Registri Vaticani 1214A. fol. 58r.). Nemes Gábor: Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatának alakulása Mohács előtt és után. In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2017. 118. 59. jegyz.
156. *Német-római Birodalom* [császár], 1520. aug. – 1521. jan. 21. *Girolamo Balbi; Sárkány Ambrus* – Feladatuk, hogy képviseljék II. Lajost V. Károly koronázásán, tárgyaljanak vele Annával kötendő házasságáról, ha ez nem sikerülne, akkor I. Ferdinánddal való házasságáról, ill. vegyék rá V. Károlyt, hogy jöjjön Innsbruckba, majd Bécsbe, hogy II. Lajossal és I. Zsigmond lengyel királlyal személyesen tárgyaljon. A velencei követ júl. 31-i és aug. 24-i, Pozsonyban kelt jelentései szerint még nem indultak el, de aug. 24-én már ismerteti feladatukat (Sanuto XXIX. 130., Sanuto/Wenzel III. 180., 184., 1520. aug. 24., szept. 27.). Sárkány megbízólevele aug. 11-én kelt (II. Lajos

- Bernhard von Cleshez, ASTn APV CC busta 5. fasc. 4. fol. 2., kiad. Lakatos: Magyar vonatkozású, 218., bemutatva: Köln, 1520. nov. 7.). Aug. 3-án még nem indultak el, de (I. Zsigmond lengyel királyra is várva) készen állnak (AT V. 297.). Magyar királyi instrukciójuk: AT V. 297–301., Zsigmond lengyel király kiegészítő tájékoztató levele számukra: uo. 302–303., lásd még uo. 305–307. 1520. okt. 23-án Aachenben valóban képviselték II. Lajost V. Károly német királyi koronázásán (Fógel: *II. Lajos*, 101. ezt tévesen 1519. okt. 23-ra tette, és a nyomában Kosáry: Magyar külpolitika, 76. szintén). Sárkány közben a lengyel–porosz konfliktus ügyében is igyekezett eljárni, okt. 21-én Aachenből írt levelet a német lovagrendi nagymesterhez a (lengyel féllal) folytatott tárgyalásairól, Pósan: *Magyarország és a Német Lovagrend*, 331.; GStA PK XX. HA OBA Nr. 24266. A koronázás után V. Károllyal házassági szerződést kötöttek, majd 1520. dec. 11-én Anna és Ferdinánd (utóbbi *per procuram*) házasságkötésén voltak jelen Innsbruckban. 1521. jan. 21-én visszaérkeztek Budára (a budai velencei követ jelentése három követet említ név nélkül, Sanuto XXIX. 621. Sanuto/Wenzel III. 197., 1521. febr. 9.). Kubinyi: Egy üzletelő diplomata, 278.; Lakatos: Magyar vonatkozású, 217–218. (ASTn APV CC busta 5. fasc. 4. fol. 1., megbízólevél Balbi részére, 1520. jan. 20-án kelt).
157. *Lengyelország*, 1520. szept. 17. *Trepka András* – Vele együtt talán Macedóniai László is utazott mint Bátor István nádor követe a házassági szerződéshez (Iványi: *Adalékok*, 325–327.). A budai velencei követ júl. 16-i jelentése szerint már ekkor kiküldték (Sanuto XXIX. 122. „Jacom Trepcha”, Sanuto/Wenzel III. 176., 1520. aug. 20.). Trepka okt. 9-én már visszaérkezett Pozsonyba, erről II. Lajos király I. Zsigmondhoz írt levele számolt be: AT V. 329.
158. *Lengyelország*, 1520. okt. 8. – nov. *Balassa [Bácsi?] Ferenc; György brandenburgi őrgróf* – Előbbi követ 1520. okt. 8-án, a hazatérő lengyel követekkel utazott el a porosz–lengyel háború ügyében, valamint I. Zsigmond királynak első fia születése miatt gratulálni (a budai velencei követ e napi jelentésében, Sanuto XXIX. 341., Sanuto/Wenzel III. 188. 1520. nov. 3., „magnifico Franco Bechiani”). Febr. 15-én a budai velencei követ úgy tudta, hogy a porosz–lengyel tárgyalásokon két császári és két magyar királyi követ volt jelen (név nélkül említve Sanuto XXIX. 674., Sanuto/Wenzel III. 203. 1521. febr. 27.). E két követtől ápr. 21-én érkezett jelentés a tárgyalásokról (a budai velencei követ 1521. ápr. 22-i jelentésében, Sanuto XXX. 199., Sanuto/Wenzel III. 209., 1521. máj. 6.). Máj. 13-án már ismét Budán voltak; György őrgróft csak az e napon kelt velencei követjelentés nevezi meg (Sanuto XXX. 263., Sanuto/Wenzel III. 210., 1521. máj. 27.). A velencei követ által okt. 8-án említett névforma Bácsi Ferencre is illik, aki 1518-tól fordult elő az udvarban mint személynöki ítélmester (DL 3039.), de valószínűleg kisnemesi származású, és önálló követként csak 1526 után szerepelt, ráadásul furcsa lenne megbízatása az őrgróf mellett; 1527-től János király udvarában királyi titkár és kinevezett szepesi prépost volt (Barta Gábor: *Konzolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után [Szapolyai János király kormányzása 1526. november–1527. augusztus]*. *Századok* 111 [1977] 637.).

159. *Velence*, 1520. dec. 14. – 1521. aug. 2., *csulai Móré Fülöp* – Móré ötödik, utolsó velencei missziója. Megbízásának tervét Bakóc Tamás bíboros már nov. 7-én említette a budai velencei követnek (Sanuto XXIX. 451., 452., Sanuto/Wenzel III. 190., 191., 1520. dec. 7.). Ezt Velencében szerették volna elhárítani (Sanuto XXIX. 460., uo. Sanuto/Wenzel III. 191–192., 1520. dec. 7.). Dec. 12-én megkapta instrukcióját és felhatalmazását: szerezzon pénzsegélyt Velencétől (Szatmári kancellár és Bakóc ellentéte lehetett a háttérben a budai velencei követ jelentése szerint [Sanuto XXIX. 515., Sanuto/Wenzel III. 193., 1521. jan. 4.]). Móré dec. 14-én indult Budáról (Sanuto XXIX. 516., Sanuto/Wenzel III. 194., a budai velencei követ dec. 13-i jelentése végén). 1521. jan. 6-án érkezett Velencébe (Sanuto XXIX. 533., Sanuto/Wenzel III. 194.); jan. 10-én volt első audienciája, bemutatta megbízólevelét és latin nyelvű beszédet tartott (Sanuto XXIX. 537., Sanuto/Wenzel III. 194–195., beszéde [olasz nyelven, keltezetlen: Commissiones, I. 165–167.; elképzelhető, hogy Statileo beszéde, lásd 164. sz.]). Jan. 14-én választ kért előterjesztésére, a vicedózse türelemre intette; kérésére mégis két tanácsost jelöltek ki, hogy tárgyaljanak vele (Sanuto XXIX. 545–546., Sanuto/Wenzel III. 195., Óváry I. 1132. sz., jan. 18-i dátummal). Jan. 22-én ismét megjelent a *Collegio* előtt (Sanuto XXIX. 566., Sanuto/Wenzel III. 196.). Febr. 2-án, gyertyaszentelőkor részt vett az ünnepi misén (Sanuto XXIX. 606., Sanuto/Wenzel III. 196.). Febr. 6-án sürgette hazaengedését (Sanuto XXIX. 610., Sanuto/Wenzel III. 196.). Febr. 7-én ünnepségen volt (Sanuto XXIX. 611., Sanuto/Wenzel III. 196.). Febr. 8-án tárgyaltak a magyar követ előterjesztéséről. Megítéltek a 7000 dukáton felül 3000 dukátot, ill. neki személyesen 1000 dukátot (Sanuto XXIX. 612., Sanuto/Wenzel III. 196–197., Óváry I. 1134. sz.). Móré febr. 9-én ismét tárgyalt a *Collegio*ban (Sanuto XXIX. 612., Sanuto/Wenzel III. 197.). Febr. 13-án elismerte, hogy nincs felhatalmazása 30 000 dukátnál kevesebbet kérni, de ha a *Signoria* 10 000-et megítél, kész hazaírni királyának (Sanuto XXIX. 631., Sanuto/Wenzel III. 197.). Febr. 18-án elismervényt állított ki, hogy a magyar király kontójára 300 dukátot vett fel (Óváry I. 1138. sz.). Márc. 17-én érkezett meg egy beosztottja által hozott levele Budára (írt a királynak, a pécsi püspök kancellárnak a 10 000-es összegről, elégedetlenek emiatt: Sanuto XXX. 143., 148–149., Sanuto/Wenzel III. 204. 1521. ápr. 18.). Ápr. 17-én a Tízek tanácsa határozatot hozott, hogy az ügy elbírálását titokban a *Pregadi* tanácshoz tegyék át (Sanuto XXX. 140., Óváry I. 1139. sz.). Ápr. 18-án Velencében Móré panaszkodott és még fenyegetőzött is a pénz miatt (Sanuto XXX. 150–151., Sanuto/Wenzel III. 206–207.). Ápr. 19-én a *Collegio*ban azon vitatkoztak, felhatalmazzák-e Fanti Zorzit, hogy tárgyaljon a magyar követtel (Sanuto XXX. 151., Sanuto/Wenzel III. 207.). Ápr. 20-án a dózse és a magyar követ is megjelent a tanácsülésen. Két tanácsost jelöltek ki, hogy még aznap tárgyaljanak vele (Sanuto XXX. 162., Sanuto/Wenzel III. 207.). Ápr. 21-én a tanácsosok beszámoltak a tárgyalásról (ennek tartalmát nem ismerjük; Sanuto XXX. 163., Sanuto/Wenzel III. 207.). Máj. 1-jén Móré előadta, hogy a *Signoria* 15 000-es ajánlatát elfogadná, de e tárgyban ír haza királyának; a tanács is elhatározta, hogy ugyanerről saját budai követüket is értesítik (Sanuto XXX. 183., 184., Sanuto/Wenzel III. 208.). Máj. 2-án

- valóban levelet írt haza, amely a budai velencei követ szerint 16-án érkezett meg (Sanuto XXX. 263., Sanuto/Wenzel III. 210., 1521. máj. 27.). Máj. 11-én intézkedtek, hogy a II. Lajos számára megítélt összegből 300 dukátot fizessenek ki számára; erről Móré máj. 14-én állított ki nyugtát (Óváry I. 1141–1142. sz.). Jún. 10-én Budára befutott Móré küldönce, a 15 000-es ajánlat tárgyában, az összeget elégedetlenkedve fogadták, kevesellték (Sanuto XXX. 377., Sanuto/Wenzel III. 214., 1521. jún. 19.). Jún. 15-én Velencében részt vett a Szt. Vid-napi körmeneten (Sanuto XXX. 367., Sanuto/Wenzel 212.). Júl. 9-én a Savii tanács elhatározta, hogy felhatalmazza a Collegiót, hogy 20 000 dukátot fizessenek végkielégítésként (Sanuto XXXI. 29., Sanuto/Wenzel III. 215.). Júl. 12-én Móré nem kapott audienciát; két tanácsost jelöltek ki, hogy tárgyaljanak vele, és szorítsák a 20 000-es ajánlat elfogadására (Sanuto XXXI. 36., 37., Sanuto/Wenzel III. 216.). Júl. 13-án döntöttek a kifizetésről (Sanuto XXXI. 39–40., Sanuto/Wenzel III. 218.). 16-án Móré sürgette a megállapított összegek folyósítását (Sanuto XXXI. 62., Sanuto/Wenzel III. 218.). Júl. 23-án a Pregadi tanács elhatározta, hogy a magyar királynak végkielégítésképpen 20 000 dukátot fizessenek ki. Erről júl. 27-én a követtel közjegyzői oklevélbe foglalt szerződést kötöttek (Óváry I. 1146–1147. sz.). Aug. 2-án és 3-án még Velencében tartózkodott (Sanuto XXXI. 160., 165., Sanuto/Wenzel 224.). Aug. 7-én este szándékozott hazaindulni Zenggen keresztül (Sanuto XXXI. 179., Sanuto/Wenzel III. 225–226.). Szept. 4-én még nem érkezett meg Budára (Sanuto XXXI. 428., Sanuto/Wenzel III. 240., 1521. szept. 19.). Végül 1521. szept. 6-án este érkezett vissza az udvarba (uo.). A szerződést II. Lajos 1521. szept. 14-én erősítette meg (Óváry I. 1149. sz.). Kubinyi: Királyi titkárok, 9.; Fedeles: Egy Jagelló-kori humanista, 53. és 62.; Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 19. Beszédére lásd Kosáry: Magyar külpolitika, 37–38., 48–49.
160. *Lengyelország*, 1521. márc. 21. *Sárkány Ambrus* – Porosz–lengyel tárgyalások Toruńban. E napon írt Sebastian Sprentz [Sperancius] császári követtel együtt levelet a helyszínről a német lovagrendi nagymesterhez a hadifoglyok ügyében (GStA PK XX. HA OBA Nr. 24728.) Pósan: *Magyarország és a Német Lovagrend*, 332.
161. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1521. ápr.–nov. *Girolamo Balbi*; *Verbőci István* – A wormsi birodalmi gyűlésen segítséget kértek a török ellen. A követek kiküldését már febr. 8-án tervezték, ekkor Balbi és Turzó János voltak kijelölve (Sanuto XXIX. 672. „Janus Torzei”, Sanuto/Wenzel III. 201., „Janus Terzer” alakban, 1521. febr. 27.). Márc. 6-án Turzó helyére már Verbőcit választották Balbi mellé (a budai velencei követ e napi jelentésében, Sanuto XXX. 48., Sanuto/Wenzel III. 203–204. 1521. márc. 22.). Kosáry: Magyar külpolitika, 45. szerint febr. végén keltek útra. Tevékenységükre lásd uo. 45–46. Máj. 21-én II. Lajos György brandenburgi őrgróf, Sárkány Ambrus és Balbi számára állított ki megbízólevelet, felhatalmazva őket, hogy V. Károllyal és I. Ferdinánddal tárgyaljanak. Brandenburgi és Sárkány erre vonatkozó tényleges tevékenységéről nincs adatunk (DL 38070.). A birodalmi gyűlés után Balbi valószínűleg továbbment Brugge-be, onnan Angliába (lásd 166. sz.), de lehet, hogy előbb hazatért még (Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 30–32.). Németalföldön magával V. Károly császárral is tárgyalni próbált (uo. 44., 46–47.). Jún. 3-án ugyanis

- Balbi már rég úton járt, feladata a Jagelló Anna számára még I. Miksa által hagyott 200 000 dukát folyósíttatása (Sanuto XXX. 376., Sanuto/Wenzel III. 212., 1521. jún. 19.). Júl. 19-én kiegészítő utasítást küldtek Balbinak, hogy kérjen a császártól segítséget és biztassa az általános béke megteremtésére (Sanuto XXXI. 196., Sanuto/Wenzel III. 227., 1521. aug. 9.). I. Zsigmond lengyel király II. Lajoshoz szóló datálatlan levelében is említette ezzel kapcsolatban Balbi követet (AT V. 397., valószínű kelete 1521. szept.). Fögel: *II. Lajos*, 102. (tévesen 1520-ra teszi); Török: A mohácsi vész, 152. (tévesen Aczél Istvánt ír); Kubinyi: *Werbőczy*, 79. Istvánffy szerint (*Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. S. a. r. Benits Péter. I/1. Bp., 2001. VII. könyv 184.) a misszió 1522-ben zajlott le és Frangepán Gergely és Ladislav ze Šteremberka lennének Balbin kívül a követség tagjai, ez tévedés.
162. *Német-római Birodalom*, 1521. máj. 15. – jún. György brandenburgi őrgróf; Sárkány Ambrus – II. Lajost képviselték I. Ferdinánd főherceg és Jagelló Anna innsbrucki esküvőjén (1521. máj. 26.). A kiküldetésre eredetileg Várdai Ferenc erdélyi püspököt jelölték ki egy másik, meg nem nevezett úrral együtt (a budai velencei követ máj. 15-i jelentése szerint, Sanuto XXX. 263., Sanuto/Wenzel III. 210., 1521. máj. 27.), de valószínűleg mindkettő visszautasította a megbízást, és nehéz volt mást találni a helyükre a költségek miatt, így lett a követ az őrgróf és Sárkány (a budai velencei követ jún. 3-i jelentése szerint: Sanuto XXX. 376., Sanuto/Wenzel III. 212. 1521. jún. 19.).
163. *Német-római Birodalom*, 1521. jún. 11. – júl. Szatmári György; Károly münsterbergi herceg – II. Lajos V. Károlyhoz és saját jegyeséhez, Máriához küldte őket. A budai velencei követ jún. 3-i jelentése szerint Szatmári útra készül, hogy Anna és Ferdinánd esküvőjén jelen legyen (erről végül lemaradt), és hogy Mária főhercegnő elé menjen, akit majd Pozsonyba, onnan Székesfehérvárra fog kíséreni (Sanuto XXX. 376., Sanuto/Wenzel III. 212., 1521. jún. 19.). A két követ megbízólevele jún. 11-én kelt (a Cles püspök-kancellárhoz szóló példány: ASTn APV CC busta 5. fasc. 4. fol. 3., említi Lakatos: Magyar vonatkozású, 211.). A budai velencei követ júl. 6-i jelentései szerint Mária elé Szatmári György pécsi püspök és György őrgróf mentek Pozsonyban (Sanuto XXXI. 73., Sanuto/Wenzel III. 220., 1521. júl. 21.).
164. *Velence*, 1521. júl. 30. – szept. 24. Statileo János – Rendkívüli követ Móré Fülöp missziója után, hogy megsürgesse a Nándorfehérvár felmentésére is fordítható pénzsegélyt, és további pénzt kérjen. A budai velencei követ júl. 30-i beszámolója szerint II. Lajos ekkor bízta meg a „veszprémi püspököt” (valójában a püspökség volt kormányzóját, lásd Arch. I. 54.), aki traui születésű, a velencei követséggel (Sanuto XXXI. 249., Sanuto/Wenzel III. 228. 1521. aug. 16.). Megbízólevele aug. 2-án kelt (említve az audienciájakor). Aug. 27-én érkezett meg Zengg felől, 18 fős kísérettel, útközben megbetegedett, de rendben elfoglalta a szállását. 29-én megjelent a *Signoria* előtt, ahol bemutatta megbízólevelét és latin nyelvű beszédet tartott, továbbá pénzbeli segítségéért könyörgött a török ellen. A dózse kedvezően válaszolt neki (Sanuto XXXI., 309., 311., Sanuto/Wenzel III. 230.). Szept. 3-án már sürgette hazabocsátását (Sanuto XXXI. 353., Sanuto/Wenzel III. 236.). Szept. 14-én ismételten kérte kérése

- teljesítését és hazabocsátását, türelemre intették (Sanuto XXXI. 407–408., Sanuto/Wenzel III. 237.). Szept. 21-én megjelent a dózse előtt, aki felolvasta neki a szenátus lényegében elutasító válaszát, de 200 magyar forintot kiutaltak neki (Sanuto XXXI. 444., Sanuto/Wenzel III. 240–241.). Szept. 23-án a *Pregadi* tanácsban arról határoznak, hogy megfontolják, hogy mégiscsak adnak valamiféle segítséget, mivel a pápa adott (Sanuto XXXI. 446–447., Sanuto/Wenzel III. 241.). Szept. 24-én úgy határoznak, hogy titokban 700 dukátot utaljanak ki (Sanuto XXXI. 460., Sanuto/Wenzel III. 241., vö. Óváry I. 1152. sz., 800 arany). Ugyanezen a napon kérésére apjának, Michaele Statileo traui polgárnak a *Signoria* kedvezményeket engedélyezett (Óváry I. 1151. sz.). Szept. 26-án írtak levelet a budai velencei követnek, amelyben Statileót is dicsérték (Sanuto XXXI. 476–477., Sanuto/Wenzel III. 242.). Szept. 28-án jelenlétében a tanácsban felolvasták II. Lajos júl. 21-én írt két levelét (Sanuto XXXI. 490., Sanuto/Wenzel III. 245.). Szept. 29-én engedélyt kért hazautazásához (Sanuto XXXI. 492., Sanuto/Wenzel III. 246.). Főgel: *II. Lajos*, 104.; Kosáry: *Magyar külpolitika*, 49.; Kubinyi: *Királyi titkárok*, 18–19. (csak Nándorfehérvár eleste után ért volna Velencébe).
165. *Havasalföld*, 1521. aug. 10. – szept. 23. *Dubravicki Horvát Márk* – V. [Neagoe] Basarab havasalföldi vajdához küldték, missziója Nándorfehérvár elestével állhat összefüggésben. Basarab szept. 15-én meghalt. Szapolyai János erdélyi vajda aug. 4-i levelében utasította Brassó városát, hogy a követet kiutaztában lovaskocsival lássák el és kiadásait térítsék meg (DF 246126., kiad. Hurmuzaki XV/1. 253., Szapolyai okl. 459–460.). A követ valóban Brassón keresztül utazott oda-vissza; a brassóiak odafelé aug. 10-én királyi parancsra 60 forintot adtak neki, aug. 16-án a visszatérő követet éllelmezték, szept. 7-én kíséretének tagjait, szept. 23-án a távozó követ szekereit Feketehalomig fizették. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*. I. (Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt. Rechnungen aus 1503–1526.) Kronstadt, 1886. 350–351., 355–357.
166. *Anglia*, 1521. aug. 29. – dec. 24. *Girolamo Balbi* – Részt vett a calais-i konferencián (Wolsey bíborossal tárgyalt), majd átkelt Angliába. Nov. végén indult Wolsey-val, dec. 10. előtt érkezett Londonba, ott tartózkodott dec. 24-ig (Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 49.); visszafelé Doverben időzött dec. 26-án (uo. 55.). E. Kovács: *Magyar-francia*, 185. (név nélkül); Kosáry: *Magyar külpolitika*, 47.; részletesen Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 22–26., 36–38.
167. *Lengyelország*, 1521. dec. – 1522. jan., ismeretlen – II. Lajos dec. 27-i levele végén (amelyben felesége, Mária magyar királynévá koronázásáról [1521. dec. 11.] is beszámolt) említette, hogy I. Zsigmond király mindenről részletesebben a hamarosan hozzá érkező követe révén értesülni fog (AT V. 415–416.). A misszió tényleges megvalósulása egyéb adat híján nem bizonyos.
- 167a. *Firenze*, 1522. febr. 7. – máj./aug. *Brodarics István* – Törökellenes segítségkérés. A velencei (169. sz.) és római missziója (171. sz.) kitérője odafele menet. II. Lajos 1522. febr. 7-én, Budán állította ki a Firenzei Köztársaságnak címzett megbízólevelet (Simonyi: *Flórenczi okmánytár*, I. 39–40. [XIV. sz.; eredeti jelzete: „Atti Publici vol.

- VIII. Documento nr. XIV.”). Mivel ez Firenzében maradt fenn, átadására biztosan sor került; Brodarics itteni tartózkodását máj. vége–aug. közepe közé tehetjük.
168. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1522. márc. 5. – máj. 14. *Jozefics Ferenc; Désházi István* – Az 1522. tavaszi nürnbergi gyűlésen segítséget kértek a török ellen. Márc. 3-án II. Lajos Bátori István helytartóhoz és Szapolyai Istvánhoz írt levelében említette, hogy őket küldte (DL 23618., Iványi: Adalékok, 329.). Márc. 4-én kiküldetésüket név nélkül említette I. Zsigmondhoz írt levelében (AT VI. 28–29., két napja indultak el). Megbízólevelük viszont csak márc. 5-én kelt (a Vilmos bajor herceghez szóló példány: BHStA KAA 4441. fasc. 6. fol. 134.); Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 76–77., 171. 432. jegyz. (forrásjelzetek). Mária királyné ugyanaznap saját megbízólevelét is állított ki (Cleshez szóló ajánlása Désházi és Jozefics részére, ASTn APV CC busta 5. fasc. 3. fol. 2., kiad. Lakatos: Magyar vonatkozású, 219., bemutatva Nürnberg, 1522. máj. 14.). I. Zsigmond király márc. 21-én saját megbízólevelet adott a magyar követeknek (AT VI. 37.). Nürnbergben ápr. 1-jén Jozefics beszédet mondott (DRTA JR III. 76.), ápr. 12-én a birodalmi rendek levelet intéztek II. Lajoshoz (uo. 91.). A követek húsvétvasárnap, ápr. 20-án már visszaértek II. Lajoshoz Prágába (II. Lajos válasza a birodalmi rendekhez, név szerint említve követeit: AT VI. 56–57., lásd még uo. 70.). A követség egyik tagja májusban Gentben volt, Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 79. A gyűlésről összeszedetten Török: *A mohácsi vész*, 155–159.; Kosáry: *Magyar külpolitika*, 79.
169. *Velence*, 1522. ápr. 26. – máj. 22. *Brodarics István* – A római missziója (171. sz.) kitérője odafele menet: Brodarics 1522-ben utazott törökellenes segítséget kérni, megállt Velencében, ahová hajóval utazott. Ápr. 26-án mutatta be a tanácsban megbízólevelét és beszédet tartott, segítséget kért (Sanuto XXXIII. 187., Sanuto/Wenzel III. 268.). Máj. 2-án tanácskoztak a követnek adandó, gyakorlatilag elutasító válaszról, és hogy költségeire 50 dukátot utaljanak-e ki neki (Sanuto XXXIII. 218., Sanuto/Wenzel III. 269.). Máj. 3-án közölték vele a határozatot és intézkedtek az összeg kiutaltatásáról; Brodarics hamarosan tovább szándékozott utazni (Sanuto XXXIII. 219., Sanuto/Wenzel III. 269.). Végül máj. 22-én indult Padován keresztül Rómába (Nemes: *Magyarország kapcsolatai*, 485. 45. jegyz. és RAH Colección de Don Luis de Salazar y Castro A-23. fol. 256. [MNL OL X 8751. 29972. tekercs], Alonso Sánchez, V. Károly velencei követe ápr. 27-i jelentésében).
170. *Német-római Birodalom*, 1522. máj. 17. – jún. 15. *Sárkány Ambrus; Trepka András; Désházi István; Szatmári György; Macedóniai László* – Tárgyalás a törökellenes segítségről Bécsben a birodalmi rendek megbízottjaival. Megbízólevelüket II. Lajos máj. 17-én, Prágában állította ki Szatmári, Bátori István nádor, Sárkány, Korlátkövi Péter, Trepka, Verbóci, Balassa Ferenc és Désházi részére (Iványi: Adalékok, 333–334. = DL 24399.). Bátori nem ment, mivel ő volt a helytartó, Korlátkövi részvétele bizonytalan (Neumann: *A Korlátkövieik*, 63.), Verbóci is bizonytalan (Kubinyi: *Werbóczy*, 79. és 92. 128. jegyz.). Utóbbi kettő nagy valószínűséggel nem ment. Balassa Ferenc részvétele is bizonytalan. Sárkány Ambrus azonban biztosan Bécsben tartózkodott (vö. Neumann: *A Korlátkövieik*, 63.). A birodalmi biztosok jún. 7-én válaszoltak a

- lengyel és magyar–cseh királyi követeknek: AT VI. 81–85., Iványi: Adalékok, 333–337., ebből: uo. 334. = DL 24400. = Politikatörténeti források, 93–94. Ugyanők jún. 15-én újabb válasza a bécsi gyűlésen: Iványi: Adalékok, 335–337. Az eseményre részletesen Kubinyi: Egy üzletelő diplomata, 274–275., 278.; ennek nyomán, de néhány pontatlansággal (Szatmári ugyanis megjelent): Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 77., 81. 468. jegyz. A gyűlést a DRTA JR III. alapján összefoglalta Török: *A mohácsi vész*, 157–164.; Kosáry: *Magyar külpolitika*, 79–81.
171. Róma, 1522. szept. 3. – 1524. aug. *Brodarics István* – Törökellenes segítségkérés és II. Lajos érdekeinek képviselője a római Kúriában. Kiutazásakor megállt Velencében 1522. ápr. 26. – máj. 22. között, majd Padován keresztül utazott Rómába. Szept. 1-jei jelentése II. Lajoshoz: DL 25663. Szept. 3-án a konzisztóriumon mondott beszédet VI. Adorján pápa előtt, ahol Francesco Marsuppinivel, követtársával együtt jelent meg (Mercati: *Dall'Archivio*, 88–89.; Consistorialia, 37.). Erasm Ciołek plocki püspök halála után Brodarics egyúttal lengyel követ is volt (levelei, jelentései I. Zsigmond lengyel királyhoz: 1523. jan. 1., AT VI. 219., jún. 20. uo. 286–288., okt. 22. uo. 326., 346. 1524. máj. 5., AT VII. 20., lásd még Theiner II. 631., 639., 647.). A követség titkára Budai László kalocsai kanonok volt (Óváry I. 1168. sz.). 1523. máj. 15-én és jún. 1-jén Brodarics csak egymaga jelent meg a konzisztórium előtt (Consistorialia, 44., 45.). 1523. szept. 10-én Brodarics a konzisztórium előtt felolvasta II. Lajos király levelét (Mercati: *Dall'Archivio*, 98., 110–111.). 1524. febr. 12-én viszont név nélkül több követet említenek (a másik Marsuppini, Consistorialia, 48., vö. II. Lajos 1524. febr. 4-i levelével, amelyben megnevezi a két követet: Theiner II. 633.). 1524. jún.-ban rendelték haza. Főgel: *II. Lajos*, 102.; Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések*, 129.; részletesen Nemes: *Magyarország kapcsolatai*, 483–487., Kasza: *Egy korszakváltás szemtanúja*, 52–64., érintőlegesen lásd még Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 81–85.; Kosáry: *Magyar külpolitika*, 78. Testvére, Brodarics Mátyás mint magyar királyi követ (valójában futár) vitt haza levelet, külön nem vettem fel (Nemes: *Magyarország kapcsolatai*, 494.). Lásd továbbá AT VI. 144–145., 219–220., 225–226.; Veress: *Akták és levelek*, 125. (II. Lajos Brodaricshoz Rómába, 1523. jún. 1.).
172. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1522. szept. 29. – dec. 29. *Gosztonyi János; Macedóniai László; Verbőci István; Drágfi János; Korlátkövi Péter; Gétyei János; csebi Pogány Zsigmond; Kenderesi Mihály* – Követek a nürnbergi birodalmi gyűlésen, ismételten segítséget kérnek a török ellen. Az 1522. Lőrinc-napi (aug. 10.), nádor által összehívott rész-országgyűlés 1. tc. szerint döntöttek a birodalmi gyűlésre küldendő követek személyéről: két főpap, két főúr és négy nemes menjen ki (nem nevezik meg őket); ennek az aug. 28-i megbízólevelél nyolc személye megfelelő (Holub: Az 1522. évi országgyűlés, 499.). Királyi követutasításuk: Prága, 1522. szept. 29., szintén mind a nyolc személy részére (Iványi: Adalékok, 344–349. = DF 283469., kivonata: *Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestinensis* II/2. Bp., 1894. 326. 30. sz., *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában és Egyetemi Levéltárában őrzött 1526 előtti oklevelek és iratok jegyzéke*. Összeáll. Sölch Miklós. [Bev. Knapp Éva és Kiss József Mihály.] Bp., 2005.

65. 175. sz.). Megbízóleveleiket (mind a nyolc fő részére) II. Lajos 1522. okt. 3-án, Prágában állíttatta ki (a porosz nagymesterhez szóló példány: GStA PK XX. HA OF fol. 90^r, a Bernhard von Cles trienti püspökhöz és kancellárhoz szóló: ASTn APV CC busta 5. fasc. 4. fol. 4., Lakatos: Magyar vonatkozású, 211. közlésében Kenderesi kimaradt). Okt. 12-én érkeztek Nürnbergbe (Holub: Az 1522. évi országgyűlés, 499.; DRTA JR II. 318.). I. Ferdinánd mint birodalmi vikárius dec. 29-én adott nekik választ (Iványi: Adalékok, 350–352.; DF 283465–283466.; vö. Neumann: *A Korlátköviék*, 63.). A válasziratot Macedóniai, Korlátkövi, Verbóci és Pogány írták alá. Utóbb, az 1523. jún. 12-i királyi instrukció szerint (Iványi: Adalékok, 359–360. = DL 23763.) a választ Macedóniai, Korlátkövi, Verbóci, Gétyei, Pogány és Kenderesi kapta. Verbóci kiadásai fedezésére 1522. dec. 21-én I. Ferdinándtól pénz is kölcsönzött (DF 258283., 22-i dátummal említi Fraknói Vilmos: *Werbőczy István 1458–1541*. Bp., 1899. 179., vö. DF 276033.), míg Iványi: Adalékok, 149. szerint költségtérítést kapott Pogány, Gétyei, Kenderesi és Gosztonyi. Lásd Főgel: *II. Lajos*, 106.; Holub: Az 1522. évi országgyűlés, 499., 507.; Török: A mohácsi vész, 164–169. (részletesen); Kosáry: Magyar külpolitika, 81–82.; Neumann: *A Korlátköviék*, 63.; Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 85–86.
173. *Német-római Birodalom* [Ausztria], 1522. dec. 31. – 1523. jan. *Thomas Carandolet* – E napon kelt megbízólevele szerint Mária királyné I. Ferdinándhoz és V. Károlyhoz küldi követeként (ASTn APV CC busta 5. fasc. 3. fol. 3., Lakatos: Magyar vonatkozású, 211.).
174. *Lengyelország*, 1523. jan.–márc. *Jacobus Piso* – Prágából indult, feladata a cseh ügyekben is tárgyalni (AT VI. 192., 238–248.). Febr. 4-én Szalkai László kancellár I. Zsigmond királyhoz írt levele szerint még nem tért vissza, de ha még Krakóban volna, a bizalmasabb dolgokat is közölheti vele (uo. 249–250.). Piso Prágába tért vissza. I. Zsigmond király válasza a követnek: AT VI. 250–252. A lengyel király egyidejűleg, a követ visszaindultakor II. Lajoshoz is írt levelet: uo. 252–253. Utólag utalnak követségére 1523. áprilisában (ápr. 9-én már bizonyára visszaért II. Lajoshoz; uo. 268., 278.). A forrásokat lásd még Politikatörténeti források, 120., 203., 207–210. Főgel: *II. Lajos*, 104.
175. *Német-római Birodalom* [Ausztria], 1523. márc. 1–6. *Gosztonyi János; Csézi András(?); György; Amádé István; két királyi bírósági ülnök* – Osztrák–magyar határviták elrendezésére kiküldött határvita-bizottság. Márc. 1–6. között ülészetek Sopronban. A tagok az osztrák fél beszámolóiban nem teljesen azonosíthatók, a második és harmadik helyen felsoroltak neve, kiléte bizonytalan. Az osztrák delegáció Bécsben kelt, Cuspinianus által írt, utólagos jelentésben: DF 286363. fol. 206^r [1. fénykép; központozás nélkül]: „Atque illic invenimus episcopum Iauriensem suffraganeum Georgium prepositum Strigoniensem Georgium deđ(!) [= decretorum doctorem] et Stephanum Amadeum et duos nobiles assessores iudicii regii Bude, quatuor scilicet numero regie maiestatis commissarios, licet quinque essent designati.” Kiad. *Cuspinians Briefwechsel*, 131–132. E forrás alapján ismerteti az eseményeket (és Dédi Györgyöt feltételez) Házi: Határszéli viszályaink, 65–69. Az osztrák delegáció márc. 2-i, Ferdinánd főherceghez szóló német nyelvű levelében a négytagú

- magyar delegáció tagjai: „weichbischoff von Raab, brobst von Gran, brobst Jorgen und Hadnнадischtban [= Amádé István]”. Mivel nincs György nevű esztergomi prépost (sem székes-, sem társaskáptalani) ekkor (C. Tóth: *Esztergomi káptalan*, 27., 56–57., 60., 67.), ezért a tisztsége alapján Csézi [Chesius] Andrást feltételezem, a harmadik személyt pedig további adat előkerüléséig csak keresztnevéen (György) veszem számba. A találkozóra lásd még Oskar Gruszecki: Cuspinian und ein Stück burgenländische Geschichte. *Burgenländische Heimatblätter* 15 (1953) 74–79.
176. *Német-római Birodalom* [Bajorország], 1523. márc. 23. – ápr. *Adam von Raussendorf* – E napon II. Lajos király Pardubicéből írt levelet a bajor hercegekhez, hogy Adam von Ransendorf nevű szolgáját küldi hozzájuk követként (BHStA KAA 2155. fol. 31.).
- 176a. *Havasalföld*, 1523. márc. 29. *Pestyéni [Pöstyéni] László* – E napon Bátori István helytartó és nádor Pemfflinger István szebeni királybíróhoz írt levelében meghagyta, hogy a követet, amint hozzájuk megérkezik, minden szükségessel lássák el (DF 246149., kiad. Hurmuzaki XV/1. 265., Politikatörténeti források 206., Pöstyéni alakban).
177. *Lengyelország*, 1523. ápr. 13. – aug. *Gerendi Miklós* – Piso misszióját (lásd 174. sz.) követően Olmützből, II. Lajos mellől utazott át Krakkóba, instrukciója ápr. 13-án kelt, feladata II. Lajos cseh belpolitikai-kormányzati intézkedéseinek ismertetése (AT VI. 278–284.). Magyarországra tért vissza, aug. 30-án már az udvarban volt (AT VI. 278–284., 311–312.). Főgel: *II. Lajos*, 104.; Kubinyi: Királyi titkárok, 13. és 13. 82. jegyz.
178. *Német-római Birodalom* [Ausztria], 1523. ápr. 20. – máj. *Ulrich Eitzinger* – Kiküldetése I. Ferdinánd főherceghez szólt (ASTn APV CC busta 4. fasc. B34. fol. 1., kiad. Lakatos: Magyar vonatkozású, 219–220., Szalkai László kancellár Bernhard von Cles trienti püspökhöz és kancellárhoz, ajánlás Eitzingernek).
179. *Raguz*, 1523. júl. 14. – szept. 29. *Jozefics Ferenc* – Megbízólevelét júl. 14-én állították ki. Raguzában szept. 24-én vették át tőle a király levelét, szept. 29-én a kért 3000 forint *subsídiumot* (adót) megfizették számára a raguzai ferences kolostorban, ahol ferences *professusként* megszállt. II. Lajos dec. 8-án Pozsonyból nyugtatta Raguzát, hogy a visszatért Jozefics által megkapta a pénzt. Radonic: *Dubrovačka akta* II/1. 219. = DF 290299. (királyi megbízólevél, az átvételről szóló rájegyzéssel); uo. 219–221. (Jozefics saját kezű és saját pecsétjével megerősített nyugtája az adó átvételéről, szept. 29.), 221–222. = Gelcich, 684. = DF 290300. (a király nyugtája, dec. 8.).
180. *Moldva*, 1523. júl. közepe, *ismeretlen* – Egy követ (nuncius) a fogságba esett lengyel követ(ek) kiszabadítására és a tumultus lecsendesítésére (AT VI. 344., a lengyel követek keltezetlen instrukciója: uo. 284–285.). Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellár Krakkóból Trepka András udvarmesterhez júl. 4-én írt levelében a lengyel követek mellett egy már kijelölt és oda kiküldött magyar követet is említ („non dubitamusque facile tumultos illos alioquin periculosissimos converse Christianitati sublatus communicata opera oratoris sacre regie maiestatis Hungarie illuc etiam profecti et designati.” ÖStA HHStA Grosse Korrespondenz 25a. fol. 113.).
181. *Lengyelország*, 1523. aug. *Jiří Žabka* – 1523 nyarán járt I. Zsigmond lengyel királynál a morva főkapitány személye körüli egyezkedés miatt. AT VI. 303.; Főgel: *II. Lajos*, 104.

182. *Velence*, 1523. okt. 25. – nov. 3. *Thomas Niger* – A lengyel és magyar király közös követe Velencébe (Fógel: *II. Lajos*, 105.). Okt. 25-én, első audienciáján tizenkét fős kísérettel jelent meg, bemutatta megbízóleveleit, és tudatta, hogy a két király közös követe a keresztény fejedelmekhez; latin nyelvű beszédet tartott, ecsetelve az oszmán fenyegetés súlyosságát és segítséget kért (Sanuto XXXV. 137–138., Sanuto/Wenzel III. 296.). Okt. 29-én és 31-én is a tanács elé járult (Sanuto XXXV. 147., 152., az előbbi Sanuto/Wenzel III. közlésében nem szerepel, az utóbbi 24-i dátummal, 296.). Nov. 3-án úgy határoztak, hogy a követnek adnak 200 dukát értékű ajándékot; úgy tudták, hogy a követ hamarosan továbbmegy Rómába (Sanuto XXXV. 164., Sanuto/Wenzel III. 297.). Római tartózkodására áttételesen utal, hogy 1524. febr. 20-án és 23-án VII. Kelemen két brevét is adott ki az érdekében (*Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brevái [1523–1526]*. Kiad. Nemes Gábor. Bp.–Győr–Róma, 2015. 28–29., 33–35.). A keresztény fejedelmekhez való küldetés mellett szól, hogy ismert 1523. jún. 30-i, V. Károly császárhoz szóló megbízólevele, amelyet Wenzel Gusztáv közlése szerint 1523. szept. 13-án írtak le teljes szöveggel Velencében (Sanuto/Wenzel III. 275–277.; a kritikai kiadás XXXIV. és XXXV. kötetében nem fellelhető).
183. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1524. jan. vége – ápr. 20. *Gosztonyi János; Sárkány Ambrus* – A budai velencei követ jan. végén már tudta, hogy kettejüket választották a nürnbergi birodalmi gyűlésre, és hamarosan indulnak (Sanuto XXXV. 444., Sanuto/Wenzel III. 307., 1524. febr. 20.). Megbízólevelük: Pozsony, 1524. febr. 4. (DRTA JR IV. 432. 1. jegyz.). Márc. 16-án érkeztek meg a gyűlésre (DRTA JR IV. 728., 224. sz., száz lovassal, vö. 730., 731.); márc. 21-én latin nyelvű beszédet tartottak, amelyben segítséget kértek a török ellen (DRTA JR IV. 152., 230., a beszéd: 432–433.). A birodalmi rendek ezt hallván gyors segítséget fontolgattak (uo. 267.), majd márc. 26-án üléseztek, az ügyben egy tizenhárom fős bizottságot rendeltek ki (3 választófejedelem, 3 világi főúr és 3 főpap, 1 gróf), amely márc. 28–29-én szintén ülést tartott (uo. 430., lásd még 156., 203–204., a bizottság kiküldése: 232., a márc. 28-i bizottsági ülés: 232.). Márc. 29-én hivatalos birodalmi véleményt alkottak a török segély ügyében (uo. 434–436.), ápr. 2-án pedig egy előzetes rendi határozatot hoztak (uo. 574.); ápr. 8-án újabb javaslatot fogadtak el (javaslat a német lovagrendi nagymesterhez e tárgyban, ápr. 8. előtt, uo. 436–441., javaslat a sürgős segélyről: 442–451., a bajor álláspont, ápr. 9.: 453., Graf Georg von Wertheim véleménye, ápr. 9.: 453–456.). Ápr. 12-én született végleges rendi határozat a török segélyről (uo. 456–459.); a birodalmi városok javaslata a rendekhez az 1 pfennig adó szedéséről a török segély fedezéséhez (ápr. 14. táján, 459–461.), a császári helytartó és követ válasza a rendeknek a segély tárgyában (ápr. 14., 461–463.), hirdetmény/javaslat e tárgyban (ápr. 14. táján, 463.), de ápr. 17-én még folytak tárgyalások az elbocsátásuk előtt a kérdéstről (uo. 211.). Márc. 30-án a magyar követek már választ kértek a rendektől (uo. 235.), márc. 31. – ápr. 1. között maguk is tárgyaltak (uo. 751. és 87.); ápr. 14-én ismét sürgették a választ, és külön tárgyaltak I. Ferdinánd főherceggel és a választófejedelmek követeivel (uo. 249., 768.). Végül ápr. 20-án megkapják a hivatalos választ, latinra fordítva (uo. 176.). A megítélt haderő nagyságáról szóló

- egyeztetésekről általánosan lásd uo. 430–431., ill. 777., 782.; Török: *A mohácsi vész, 170–171.*; Kosáry: *Magyar külpolitika, 85–86.*; Kubinyi: *Egy üzletelő diplomata, 278.*; Bárány: *A szulejmáni ajánlat, 110.*
184. *Német-római Birodalom* [Ausztria], 1524. aug. 14. – szept. *Brodarics István* – E napon kelt Ferdinánd főherceghez szóló királyi megbízólevele, aug. 15-én Mária királyné saját nevében ugyanígy meghatalmazta (Óváry I. 1186–1187. sz.). Aug. 21-én már mint követ írt Bécsből levelet a pápához (kiad. Theiner II. 639.; Brodericus, 99–100.; kivonata: Óváry I. 1188. sz.). Ezután tért vissza Budára. Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések, 129.*; Nemes: *Magyarország kapcsolatai, 488–489.*, Kasza: *Egy korszakváltás szemtanúja, 64–66.*
- 184a. *Firenze, 1525. febr. 7.* – ápr./máj. *Brodarics István* – Törökellenes segítségkérés. A római missziója (lásd 186. sz.) kitérője odafele menet. II. Lajos 1525. febr. 7-én, Budán állította ki a Firenzei Köztársaságnak címzett megbízólevelet (Simonyi: *Flórenczi okmánytár, I. 41.* [XV. sz.; eredeti jelzete: „Atti Publici vol. VIII. Documento nr. XV.”]). Mivel ez Firenzében maradt fenn, átadására biztosan sor került; Brodarics itteni tartózkodását április hónapra, legkésőbb május elejére helyezhetjük.
185. *Lengyelország, 1525. febr. 22.* – ápr. 12. *Statileo János* – A lengyel–porosz viszony rendezésében játszott szerepet. Jan. 30-án küldetett érte a király, hogy Felsőörsről jöjjön Budára, febr. 22-én felvette 367 forint útiköltségét (Számadaskönyv 1525. 67., 85–86.; említi Főgel: *II. Lajos, 104.*; Kubinyi: *Királyi titkárok, 19.*). Ápr. 9-én már Krakkóban volt, a porosz–lengyel békeszerződés szövegében mint „arbitrer” és „internuncius regis” szerepel; 10-én jelen volt a porosz herceg hűbéri esküjén Krakkóban (AT VII. 225., 228.). Ápr. 12-én I. Zsigmond király hivatalos választ adott (AT VII. 241.); Statileo ugyanezen a napon írt Krakkóból a hűbérésküri Brodarics István római magyar követnek (Brodericus, 108.). Főgel: *II. Lajos, 104.*; Kosáry: *Magyar külpolitika, 94–95.*
186. *Róma, 1525. febr. 22.* – aug. vége/szept. *Brodarics István* – Kiküldését már jóval korábban tervezték; Budán 1524. nov. 22-i, a pápához írt levelében mentegetőzött is a hosszas késlekedése miatt (Brodericus, 103–104.; Óváry I. 1195. sz.). 1525. febr. 22-én Rómába készülve 247 forintot, ill. Marsuppininek 360 forintot vett fel (Számadaskönyv 1525. 85.). Márc. 5-én Móré Fülöp is megbízta a saját ügyében (Óváry I. 1201. sz.), a királyi megbízólevelet nem ismerem, de ez feltehetőleg egyazon napon kelt a Firenzének címzett 1525. febr. 7-i megbízólevéllel (lásd 184a. sz.). Rómába Innsbruck érintésével, Bécsen keresztül utazhatott. A máj. 12-i konzisztóriumon nyújtotta át megbízóleveleit (Consistorialia, 56., 59. sz.). I. Zsigmond lengyel király megbízásából is működött, lásd Zsigmond hozzá írt levelét (1525, datálatlan, AT VII. 290.), Bona királyné levelét (júl. 5., AT VII. 299.), ill. Brodarics leveleit Zsigmond királyhoz (júl. 4., AT VII. 304–305. és aug. 4. uo. 318.). 1525. aug. 8-án VII. Kelemen ajánlólevelet adott a hazafelé tartó követnek, aki Velencén keresztül átutazva szept. 13-án már Budán volt. Iványi: *Adalékok, 150.*; Főgel: *II. Lajos, 102–103.*; Kubinyi: *Diplomáciai érintkezések, 129.*; Nemes:

- Magyarország kapcsolatai, 488–489.; Kasza: *Egy korszakváltás szemtanúja*, 64–66.; érintőlegesen Bárány: *A szulejmáni ajánlat*, 85–86.
187. *Lengyelország*, 1526. jan. *Trepka András* – 1525 legvégén vagy 1526 legelején utazhatott ki, mert Brodarics István 1526. jan. 28-i budai levelében már tudta, hogy Trepka Krakkóban tárgyalt Tomicki alkancellárral (AT VIII. 25., Brodericus, 131.). A követség előzménye lehet, hogy II. Lajos I. Zsigmond lengyel királyhoz írt, 1524. nov. 3-i levele szerint a porosz-lengyel vita döntőbíráskodására Szalkai Lászlót, ill. Sárkány Ambrust vagy más jelölne ki (AT VII. 87.), ennek megvalósulásáról azonban nem tudunk. Főgel: *II. Lajos*, 104. 4. jegyz.
- 187a. *Havasalföld*, 1526. ápr. 29. *Gerendi Miklós* – E napon Szapolyai János erdélyi vajda felszólította Nagyszeben városát, hogy a király által Havasalföldre küldött Gerendi Miklós királyi titkárt támogassák kiutazásában (DF 246182., kiad. Hurmuzaki XV/2. 288., ápr. 22-i dátummal, Szapolyai oklt. 519–520.). A követség megvalósulása bizonytalan.
188. *Lengyelország*, 1526. máj. 1. – szept. 17. *Statileo János* – Tárgyalások a mazóviai herceg (III. Janusz) márc.-i halála után, hogy a hercegség ne olvadjon Lengyelországba, hanem Mazóviai Zsófia (Bátori István nádor felesége) örökölhesse. A magyar rendek 1526. máj. 1-jén írtak e tárgyban levelet (AT 198–199.). A nádor külön követet küldött. I. Zsigmond lengyel király válasza mindkét (a királyi és a nádori) követnek: AT VIII. 201–202. Bátori válasza Zsigmond királynak (amelyben a saját és a királyi követet is név nélkül említi): Buda, 1526. júl. 11., AT VIII. 203. Zsigmond király végső, elutasító responsiója mindkét követnek: Varsó, 1526. szept. 17. (AT VIII. 204–205.).
189. *Német-római Birodalom* [birodalmi gyűlés], 1526. jún. 14. – aug. 18. *Nádasdi Tamás* – A speyeri birodalmi gyűlésre küldték törökellenes segítségért. Megbízólevelei jún. 14-én keltek Budán (a birodalmi választófejedelmekhez, ill. a birodalmi rendekhez általában: DF 289167., fol. 176^{r-v} és fol. 177^{r-v} [441–447. fénykép], kiad. DRTA JR V/VI. 741., Ludwig rajnai palotagrófhhoz: DL 108197., Bernhard von Cles trienti püspökhöz: ASTn APV CC fasc. 4. fol. 5., kivonata: Lakatos: *Magyar vonatkozású*, 211–212.). E megbízóleveleket a rájegyzések szerint jún. 28–30. között mutatta be a követ és vették át tőle. Ténylegesen már jún. 26-án megérkezett Speyerbe (Rucker-féle jegyzőkönyv: DF 289167., fol. 41^r [115. fénykép], kiad. DRTA JR V/VI. 440.), de audienciájára, meghallgatására jún. 30-án került sor a városházán, a követ rövid latin nyelvű beszédet tartott (DRTA JR V/VI. 87–88., 500., 508., 831.) Különböző ülésezések után a sürgős törökellenes segély tárgyában kiküldött bizottság aug. 9-én rögzítette álláspontját (uo. 742–744.). A birodalmi városok aug. 18-án tettek előterjesztést (uo. 746–747.). A birodalmi rendek aug. 18-án adtak kedvező, de konkrétumokat nélkülöző választ a követnek (uo. 748–749., említi a Rucker-féle jegyzőkönyv: DF 289167., fol. 69^r [225. fénykép], kiad. uo. 468.). Aug. 20–21-én tett a kiküldött bizottság részletes javaslatot (DRTA JR V/VI. 749–754.). Két birodalmi követet is szándékoztak II. Lajoshoz küldeni (uo. 504., instrukciójuk fogalmazványa: uo. 754–757., 758–759., megbízólevelük fogalmazványa: uo. 757–758.). A birodalmi gyűlés határozatai aug. 27-én keltek (Reichsabschied, uo. 879–

- 898., ebből a törökellenes segítségről és technikai végrehajtásának részleteiről 12–25. §, 885–890.). A birodalmi gyűlés Andreas Rucker-féle jegyzőkönyve: ÖStA HHStA Mainzer Erzkanzlerarchiv Reichstagsakten 4d/1. fol. 26^r–82^r = DF 289167., kiad. DRTA JR V/VI. 430–482. Lásd még Török: A mohácsi vész, 171–172.; Kosáry: Magyar külpolitika, 102.
190. *Moldva*, 1526. aug. 2. *Battyányi Orbán* – E napon írt Nagyszében Besztercéhez, hogy a moldvai vajdához küldött királyi követ számára kölcsönzött 200 forintot adósságukon felül aug. 20-ra Küküllővárba küldjék el és fizessék ki, mivel minden kiadást a szász egyetem már meghitelezett (az eredeti forrás lappang, a DF-ben nem fellelhető; kiad. Hurmuzaki XV/1. 289–290., a datálás júl. 31-i téves feloldásával, kivonata: Berger I. 240–241., 904. sz. Lásd még Kubinyi: Királyi titkárok, 14. A követség megvalósulásáról nem rendelkezünk forrásokkal (a tanulmányom I. részében még bizonytalanként szerepel, lásd 601. 33. jegyz.).

B) A név szerint azonosított magyar és cseh királyi követek (1490–1526)

- Acél Ferenc, kisszelői* – királyi és királynéi titkár, pozsonyi kanonok (1513–1523), szatmári főesperes (1520–1523†) (Arch. I. 36., 62.; Köblös: *Az egyházi közélet*, 453–456.; Kubinyi: *Királyi titkárok*, 11.; DF 241184.) – 153. (Német-római Bir. 1520).
- Alsólendvai Bánfi Miklós* lásd *Bánfi Miklós, alsólendvai*
- Amádé István, várkonyi* – óvári várnagy, mosoni alispán (1507–1509), országgyűlési követ (1517), mosoni ispán (1524–1527) (Arch. II. 160., 517–518.) – 175. (Német-római Bir. 1523).
- Amor de Tarnow* lásd *Tarnowski, Jan Amor*
- Arianis, Bernhardinus de, de Parma* – procurator a római Kúriában (1500) (Aragóniai, 399., 401.) – 23. (Róma 1495–1500).
- Ártándi Pál* – bihari alispán (1512–1517), bihari országgyűlési követ (1517, 1518), szebeni kamaraispán (1523), máramarosi ispán (1523–1526 [1530]) és sókamaraispán (1523–1530), beregi ispán (1524–1526) (Arch. II. 67., 72–73., 155., 516., 520.; Kubinyi: *Köznemesi ülnökök*, 263. 33. jegyz.; Soós: *Gazdasági*, 105., 114.) – 146. (Lengyel. 1519).
- Atádi Márton* – kalocsai éneklőkkanonok (1501–1502), bácsi kanonok és maróti prépost (1513–1526), pécsi kanonok és segédpüspök (1516–1526), székesegyházi főesperes (1525–1526), augusztolisi tit. püspök (1517–1526) (Fedeles: *Pécsi székeskáptalan*, 317–318.; C. Tóth: *Főpapi archontológia*, 92–93.; C. Tóth: *Kalocsai és bácsi káptalan*, 94.) – 128. (Róma 1513).
- Bacsikai Miklós* – ungi főesperes (1484–1496), mislyei prépost (1494–1496), az egri vári Szt. Péter-társaskáptalan prépostja (1498–1499), budai prépost (1499–1500), szerémi (1500), nyitrai (1501–1503), erdélyi püspök (1503–1504†) (Arch. I. 38., 44., 48., II. 170.; Köblös: *Az egyházi közélet*, 327–328.; C. Tóth: *Egri káptalan*, 49., 55., 61.; C. Tóth:

- A püspök és a prépost.) – 17. (Róma 1493–1496), 32. (Lengyelo. 1498), 37. (Lengyelo. 1499), 50. (Francia. 1501–1502), 54. (Anglia 1502).
- Bajnai Bot András* lásd *Bot András, bajnai*
- Bakóc Tamás* – győri püspök és ispán (1487–1492), egri püspök és hevesi ispán (1492–1498), esztergomi érsek és ispán (1497–1521†), fő- és titkoskancellár (1490–1521†) (Arch. I. 28., 35., 40., 71., II. 99., 113., 118.; Horváth Richárd: Bakócz IV. Tamás. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Bp., 2003. 228–232.) – 6. (Német-római Bir. 1491), 18. (Német-római Bir. 1493. dec.), 19. (Róma 1493/1494).
- Balassa Ferenc, gyarmati* – szörényi bán (1492–1494), beregi ispán (1494), árvai ispán (1495–1496), királyi kamarás (1503), dalmát-horvát-szlavón bán (1504–1505), nógrádi ispán (1511–1526†), jajcai bán (1513) (Arch. I. 98., 142., 151., II. 35., 64., 163.) – 64. (Moldva 1503), 158. (Lengyelo. 1520).
- Balbi, Girolamo* – pozsonyi prépost (1515–1522), gurki püspök (1522–1526) – 135. (Német-római bir. 1515. jún.), 145. (Német-római Bir. 1518), 149. (Lengyelo. 1519. ápr.), 152. (Lengyelo. 1519. okt.), 156. (Német-római Bir. 1520–1521), 161. (Német-római Bir. 1521), 166. (Anglia 1521).
- Bánfi Miklós, alsólendvai* – pohárnokmester (1464–1466), pozsonyi ispán (1466–1487), aradi ispán (1471–1487), verőcei ispán (1480–1495), udvarmester (1491–1500), zalai ispán (1492–1500) (Arch. I. 109., 111., 126., II. 30., 189., 342., 355.) – 18. (Német-római Bir. 1493. dec.), 32. (Lengyelo. 1498), 41. (Róma 1500).
- Barcsai János* – Hunyad megyei birtokos nemes (1491: DL 29867., 1496: DL 29887., 1497: DL 36328., 1506: DL 26494., 1520: néhai, DL 30347.), dévai várnagy (1494: DL 30935., 36563.) – 30a. (Havasalföld 1497).
- Bátori György, ecsedi* – zarándi (1496–1508), szatmári (1499–1505), zalai (1501–1511), somogyi ispán (1502–1532), lovászmester (1505–1532) (Arch. I. 119., II. 224., 225., 255., 356., 367.) – 56. (Velence 1502).
- Bátori István, ecsedi* – kamaramester (1463, 1470), zarándi ispán (1464–1493), országbíró (1471–1493†), erdélyi vajda (1479–1493), somogyi és zalai ispán (1490–1493), hunyadi ispán (1491–1493) (Arch. I. 87., 89., II. 223., 354., 366., 404.; Horváth–Neumann: *Ecsedi Bátori*, passim.) – 6. (Német-római Bir. 1491).
- Battyányi [Battyhány] Boldizsár* – vasi ispán (1483–1485), kőszegi várnagy (1490), boszniai (jajcai) bán (1493–1495, 1501–1502), Somogy megye országgyűlési követe (1507), szlavón vicebán (1508–1510, 1512–1513, 1515–1517) (Arch. I. 99., 100., 140., 141., II. 318., 329., 424., 440., 442–443.; Kubinyi: Köznemesi ülnökök, 261. 17. jegyz.) – 37. (Lengyelo. 1499).
- Battyányi [Batthyány] Orbán* – szolnoki főesperes (1519–), királyi titkár (1525–1526) (Kubinyi: Királyi titkárok 10., 14., 22.) – 190. (Moldva, 1526).
- Baumkircher Vilmos, szalónaki* – vasi ispán (1478–1479), kincstartó (1492†) (Arch. I. 131., II. 329.) – 6. (Német-római Bir. 1491).
- Bélai Barnabás* – szörényi bán (1503–1522) (Arch. I. 152–153., DL 29984.) – 83. (Moldva 1507), 103. (Moldva 1509–1510), 114a. (Havasalföld 1510–1511), 131. (Oszmán Bir. 1513–1519).

Bélteki Drágfi lásd Drágfi, bélteki

Beriszló Péter – királyi titkár, hájszentlőrinci prépost és bodrogi főesperes (1502–1507), fehérvári prépost (1507–1511), veszprémi püspök és ispán (1511–1520†), a vránai perjelség kormányzója (1512–1520†), kincstartó és jajcai bán (1513–1516), dalmát-horvát-szlavón bán és zenggi kapitány (1513–1520†), boszniai bán (Arch. I. 54., 59., 61., 100., 133., 143., II. 346.; Köblös: *Az egyházi középélet*, 337.; Kubinyi: *Királyi titkárok*, 20.) – 59. (Róma 1502–1503), 66. (Velece 1503), 71. (Velece 1504), 82. (Német-római Bir. 1507), 92. (Velece 1508), 93. (Róma 1508), 105. (Lengyelo. 1510), 110. (Német-római Bir. 1510), 114. (Német-római Bir. 1511), 117. (Róma 1511–1512), ill. feltehetően 122. (Német-római Bir., Németalföld 1512).

Bešín, Jiří z [Besseni György] – cseh kamarás (*cubicularius*, 1501–1503) (Macek I. 213., 323.) – 44. (Franciao. 1500), 50. (Franciao. 1501–1502).

Besseni [Cseh] György lásd Bešín, Jiří z

Bodrogi Fülöp – győri őrkanonok (1493–1508), egri éneklőkanonok (1500–1503), barsi főesperes (1509†), római magyar gyóntató (1499–1509†) (Köblös: *Az egyházi középélet*, 382.; Fedeles: *Pécsi székeskáptalan*, 332–333., C. Tóth: *Egri káptalan*, 52.) – 23. (Róma 1494–1500).

Bot András, bajnai – zempléni (1483), turóci (1491–1492), liptói ispán (1492–1494), zalai ispán (1496–1499), bodrogi alispán és újlaki bán (1495–1496), dalmát-horvát-szlavón bán és zenggi kapitány (1504–1507, 1511) (Arch. I. 98., 99., 155., II. 77., 144., 290., 355., 372.; Pálosfalvi Tamás: *Bajnai Both András és a szlavón bánság. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513.* In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* Szerk. Neumann Tibor – Rácz György. Bp.–Piliscsaba, 2009. passim) – 32. (Lengyelo. 1498), 56. (Velece 1502), 76. (Velece 1506).

Brandenburgi György lásd György brandenburgi őrgróf

Brandis János – boroszlói dékán – 23. (Róma 1494–1500).

Brodarics István – pécsi kanonok (1517–1526) és nagyprépost (1522–1526), szerémi püspök (1526–1532), kancellár (1526) (Arch. I. 49., 72.; Fedeles: *Pécsi székeskáptalan*, 335–337.) – 167a. (Firenze 1522), 169. (Velece 1522), 171. (Róma 1522–1524), 184. (Német-római Bir. 1524), 184a. (Firenze 1525), 186. (Róma 1525).

„Buczaczki”, *Joannes* – a névalak alapján egyelőre nem tudtam azonosítani – 100. (Oszmán Bir. 1509).

Buzlai Mózes, gergelylaki – fejéri (1484), tolnai ispán (1498–1519†), udvarmester (1500–1519†) (Arch. I. 109., II. 102., 271.) – 79. (Német-római Bir. 1506), 137. (Német-római Bir. 1515. júl.)

Carandolet, Thomas – királynéi szervitor (1524) – 173. (Német-római Bir. 1522–1523).

*Cesi lásd Csézi**Chesius lásd Csézi*

Čič, Václav, z Nemyčevsi – prágai várnagy (1487–1490), hofmarschall (*maršalek dvora klálovského*, 1491–1504), a königgrätzi körzet királyi várnagya (1500–1504) (Macek I. 325., 327.) – 29. (Lengyelo. 1497).

- Cobor Imre, coborszentmihályi* – pozsonyi ispán (1487–1491), újlaki bán (1496–1498), bodrogi ispán (1498–1507), erdélyi sókamarás (1499–1503), erdélyi sókamaraispán (1500–1506), kamarás (1510), az oppelni hercegség kormányzója (1512–1515) (Arch. I. 155., II. 77., 189.; Soós: Gazdasági 112–113.; Draskóczy: *Kőszó*, 72–73., DL 21716., 58279.) – 31. (Oszmán Bir. 1496–1497), 32. (Lengyelo. 1498), 34. (Oszmán Bir. 1498), 39. (Moldva 1499), 48. (Moldva 1501), 60. (Moldva 1503. febr.), 64. (Moldva 1503. szept.), 74. (Moldva 1505), 91. (Oszmán Bir. 1508, kikövetkeztetett adat), 97. (Moldva 1508), 108. (Moldva 1509), 111. (Lengyelo. 1510), 112. (Moszkva 1510).
- Cobor Márton, coborszentmihályi* – nándorfehérvári bán (1493–1494), bodrogi ispán (1498–1515), *aulicus* (1500), királyi kamarás (1506, 1509) (Arch. I. 145., II. 77.; DL 46895., 58279.) – 8. (Oszmán Bir. 1492), 34. (Oszmán Bir. 1498), 61. (Oszmán Bir. 1503), 129. (Oszmán Bir. 1513).
- Crnić* lásd *Niger*
- Csavlovics Pál, gyurkovci* – szlávón vicebán (1508–1510), Fejér megyei országgyűlési követ (1518), magyaróvári várnagy (1522) (Arch. II. 424., 520.; *A Héderváry-család oklevéltára*. 1. köt. Közli Radványszky Béla – Závodszy Levente. Bp., 1909. 577–578.) – 147. (Velençe 1519), 150. (Róma 1519).
- Csebi Pogány Zsigmond* lásd *Pogány Zsigmond, csebi*
- Csulai Móré Fülöp* lásd *Móré Fülöp, csulai*
- Csézi [Chesius] András [Andrea Cesi]* – csázmái prépost (1506–1521), zágrábi kanonok (1522–ig), esztergomi nagyprépost (1519–1540) és érseki vikárius (C. Tóth: *Esztergomi káptalan*, 27., további irod.), követként való azonosítása bizonytalan – 175. (Német-római Bir. 1523).
- Désházi István* – borsodi ispán (1510), az esztergomi érsekség jövedelmeinek kormányzója (1521–1522), esztergom-szentgyörgymezei prépost (1521–1523), knini püspök (1523) (Arch. I. 28., 42., II. 86.) – 168. (Német-római Bir. 1522), 170. (Német-római Bir. 1522).
- Drágfi János, bélteki* – közép-szolnoki és krasznai ispán (1507–1526†), asztalnokmester (1510–1511, 1514–1515), pohárnokmester (1511–1513, 1514, 1515–1516), tárnokmester (1518–1523), szatmári ispán (1520), temesi ispán és az Alsó Részek főkapitánya (1523–1525), országbíró (1525–1526†) (Arch. I. 91., 107., 112., 113., 116., 125., II. 135., 138., 256., 269.) – 172. (Német-római Bir. 1522).
- Drágy Horvát György/János* – máramarosi alispán? (1494) (Arch. II. 152.), a 34. sz. követség tagja; követként való azonosítása nem teljesen biztos, lásd *Iván/János („Ivan”)*.
- Dubravicki Horvát Márk* – *aulicus* (1517), királyi kamarás (1521–1522); allóvázmester (1524–1525) (Arch. I. 119., *A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára*. II. [1510–1537.] Kiad. és jegyz. Lukinich Imre. Bp., 1939. 278.) – 138. (Oszmán Bir. 1517), 165. (Havasalföld 1521).
- Ecsedi Bátor* lásd *Bátor, ecsedi*
- Eitzinger [von Eytzing], Ulrich* – alsó-ausztriai nemes, magyar királyi kamarás (1523), 1526 után Mária királyné udvartartásának tagja és bizalmasa (Gernot Heiß: *Königin Maria von Ungarn und Böhmen (1505–1558). Ihr Leben und ihre wirtschaftlichen Interessen in*

- Österreich, Ungarn und Böhmen.. Wien, 1971. [PhD-Dissertation] passim.) – 178. (Német-római Bir. 1523).
- Falco, Petrus – cseh királyi aulicus – 7. (Milánó 1491).
- Fáncsi Imre – szlavóniai adószedő (1517), Fejér megyei országgyűlési követ (1518–1519†) (Arch. II. 520.) – 147. (Velenca 1519†), 150. (Róma 1519†).
- Filipec [Pruis], Jan, z Prostějova – váradi püspök és bihari ispán (1476–1490), olműtzi adminisztrátor (1484–1490), személynök (1486), titkoskancellár (1486–1490), méltóságairól lemondva ferences szerzetes, †1509. júl. 17. (Arch. I. 52., 70., 74., II. 71.) – 2. (Lengyelo. 1490), 79. (Német-római Bir. 1506), 86. (Német-római Bir. 1507).
- Fodor [Kopasz] István – boszniai (1489), szerémi püspök (1490–1494†), személynök (1490–1494†) (Arch. I. 32., 48., 75.; Köblös: *Az egyházi középréteg*, 347–378.) – 1. (Német-római Bir. 1490).
- Frangepán Gergely – fehérvári prépost (1495–1501), veszprémi püspök és ispán (1501–1503), kalocsa-bácsi érsek és bácsi ispán (1503–1520), kancellár (1515–1516) (Arch. I. 31., 60., 71., II. 39., 345.; Köblös: *Az egyházi középréteg*, 347–348.) – 79. (Német-római Bir. 1506).
- Frigyes (II.) liegnitzi herceg – Liegnitz (1495–1547†) és Brieg (1521–1547†) hercege, alsó-sziléziai főkapitány (1516–1526) (Wilberg: *Regententabellen*, 159.) – 154. (Lengyelo. 1520. ápr.).
- Gerendi Miklós – ugcocsi főesperes (1524), budai prépost és fehérvári örkanonok (1525–1527), királyi titkár (1523–1526) (Köblös: *Az egyházi középréteg*, 293.; Kubinyi: *Királyi titkárok*, 13., 13. 82. jegyz., 14.) – 177. (Lengyelo. 1523), 187a. (Havasalföld 1526).
- Gergelylaki Buzlai Mózes lásd Buzlai Mózes, *gergelylaki*
- Gétyei János – Zala megye tapolcai székének (1492, 1503–1511), kapornaki székének (1493, 1504–1510) alispánja, temesi alispán (1512), alnádor (1520–1525) (Arch. I. 82., II. 268., 354–356.) – 172. (Német-római Bir. 1522).
- Gosztonyi János – esztergomi kanonok (1493–1501) és komáromi főesperes (1494), esztergomi örkanonok (1501–1504/1505); királynéi titkár (1504–1506), budai prépost (1506), váci püspök (1507–1509), (al)kancellár (1508–1511), győri püspök és ispán (1509–1524), királynéi kancellár (1523–1526), erdélyi püspök (1524–1527†) (Arch. I. 39., 41., 50., 72., 161., II. 113.; Köblös: *Az egyházi középréteg*, 293–295.; C. Tóth: *Esztergomi káptalan*, 48., 87., 120., 169.) – 154. (Lengyelo. 1520), 172. (Német-római Bir. 1522), 175. (Német-római Bir. 1523), 183. (Német-római Bir. 1524).
- „Grwssocz”, Michael de – királyi aulicus és familiáris (1518) – 142. (Raguza 1518).
- Gúti Ország lásd Ország, *gúti*
- Gyáli Kenderesi Mihály lásd Kenderesi Mihály, *gyáli*
- Gyarmati Balassa Ferenc lásd Balassa Ferenc, *gyarmati*
- György brandenburgi őrgróf [Hohenzollern, Georg der Fromme, von Brandenburg-Ansbach] – békési (1509–1526), hunyadi (1509–1530), varasdi ispán (1509–1524), királyi nevelő (Arch. II. 59., 319., 405–406.) – 151. (Német-római Bir. 1519), 158. (Lengyelo. 1520), 162. (Német-római Bir. 1521).

- György („Görak”) – a névalak alapján egyelőre nem azonosítható, talán *Drági Horvát György* – 72. (Oszmán Bir. 1505).
- György – személye nem teljesen azonosítható (egyházi személy, prépost és/vagy decretorum doctor; Házi: Határszéli viszályaink, 65. szerint „Dédi György”) – 175. (Német-római Bir. 1523).
- Gyurkovci Csavlovics Pál* lásd *Csavlovics Pál, gyurkovci*
- Hannel [Hammel] Mihály* – budai plébános (1507–1521), királyi orvos, gyóntató, esztergom-szentistváni prépost (1512. okt. – 1521) (C. Tóth: *Esztergomi káptalan*, 60., AT II. 270. I. Zsigmondtól a przemysli püspökséget próbálja magának kieszközölni; AT III. 225., 340. 428. gyóntatóként bizalmas levelezése a lengyel királlyal 1514–1515) – 118. (Lengyelo. 1511).
- Horvát János, vingárti* – dévai várnagy (1492), az erdélyi püspökség kormányzója (1513) (Arch. I. 39., II. 404., Neumann Tibor: A Szapolyaiak erdélyi ága: a mikeszászi Horvát család. *Acta historica Universitatis Szegediensis* 132 [2011] 74.) – 107. (Oszmán Bir. 1510. júl.); további két esetben személye feltételese azonosítható, lásd *Iván/János („Ivan”)*.
- Horvát* lásd még *Drági, Dubravicki, Jurisics, Mislenovics, Mlatkovith*
- Iván/János („Ivan”)* – a névalak alapján egyelőre nem azonosítható bizonyosan, *Horvát János, vingárti* vagy *Drági Horvát György/János* – 116. (Oszmán Bir. 1511), 120. (Oszmán Bir. 1512. jan.).
- Jaksics Demeter, nagylaki* – Arad, Csanád és Temes megyei birtokos (1484: DL 59734., 1504: DL 32557., 1517., néhai: DL 29962.), Engel: Genealógia, Jaksics (nagylaki), Demeter fia – 74. (Moldva 1505).
- Jozefics Ferenc* – zenggi püspök (1522–1537), királyi titkár (1523) (Arch. I. 58.) – 168. (Német-római Bir. 1522), 179. (Raguza 1523).
- Jurisics Horvát Máté* – királyi *aulicus* – 66. (Velence 1503), 94. (Oszmán Bir. 1508).
- Kálmáncsehi Domokos* – fehérvári prépost (1474–1495), fejéri ispán (1491–1495), személynök (1494–1501), váradi püspök és bihari ispán (1495–1501), erdélyi püspök (1501–1503), kalocsa-bácsi érsek és bácsi ispán (1502–1503) (Arch. I. 31., 60., 75., II. 39., 72., 102.) – 37. (Lengyelo. 1499).
- Károly münsterbergi herceg [Karel I. Minsterberský]* – Felső-Lausitz főkapitánya (*Landvogt*, 1519–1523), cseh udvarmester (1523–1526), cseh főkapitány (*nejvyšší hejtman*, 1523), majd sziléziai főkapitány (1524–1536†) (Macek I. 314–315., 331., II. 24–25.) – 148. (Lengyelo. 1519. ápr.–máj.), 163. (Német-római Bir. 1521).
- Kázmér tescheni herceg [Kazimír II. Těšínský]* – glogauai herceg (1474–1528†), tescheni herceg (1477–1528†), sziléziai főkapitány (1497–1504, 1507–1517), Felső-Szilézia kapitánya (1517–1528†) (Wilberg: *Regententabellen*, 162.; Emil Schieche: *Politische Geschichte von 1327–1526*. In: *Geschichte Schlesiens*. I. [Von der Urzeit bis zum Jahre 1526.] Hrsg. von Ludwig Petry – Josef Joachim Menzel – Winfried Irgang. 5., durchgesehene Auflage. Thorbecke, 1988. 217., 223., 227., 229–234.) – 118. (Lengyelo. 1511. dec.), 144. (Lengyelo. 1518).

- Kemendi („Körmendi”) László* – vasvári prépost, királynéi káplán, szekszárdi és zalavári apátságok kormányzója, borsodi ispán és diósgyőri várnagy (1488–1489) (Arch. II. 85.; Horváth: *A vasvári káptalan*, 109–111.) – 9. (Róma 1492).
- Kenderesi Mihály, gyáli* – Pest megye országgyűlési követe (1505, 1518) (Arch. II. 514., 519.; Bónis: *A jogtudó*, 348.) – 146. (Lengyelo. 1519), 172. (Német-római Bir. 1522).
- Kisszelői Acél Ferenc* lásd *Acél Ferenc, kisszelői*
- Kopasz* lásd *Fodor*
- Korbáviai* lásd *Merzini*
- Korlátkövi [Korlátsky] Osvát* – komáromi ispán, tatai és komáromi várnagy (1498–1511†), *aulicus*, királyi sáfár (Arch. II. 131., Neumann: *A Korlátköviék*, 40–46.) – 80. (Lengyelo. 1506–1507), 83. (Moldva 1507), 98. (Lengyelo. 1509), 103. (Moldva 1509–1510).
- Korlátkövi [Korlátsky] Péter* – királyi tárnok (1509–1525), udvarmester (1515–1526†), komáromi ispán, komáromi és tatai várnagy (1511–1526†) (Arch. I. 109., II. 131.; Soós: *Gazdasági* 85.; Neumann: *A Korlátköviék*, 55–71.) – 172. (Német-római Bir. 1522).
- Körmendi János* – esztergomi kanonok (1504–1531), komáromi főesperes (1513–1523), olvasókanonok (1523–1531) (C. Tóth: *Esztergomi káptalan*, 34., 88., 171.) – 102. (Német-római Bir. 1509).
- Kövendi Székely Miklós* lásd *Székely Miklós, kövendi*
- Kurzbach, Sigismund, von Trachtenberg [von Witkowo/z Vítkova]* – cseh királyi kamarás (1478–1480), utóbb tanácsos (1513†) (Macek I. 256., 323.) – 49. (Lengyelo. 1501).
- Lomnice, Jan* z lásd *Meziříčský z Lomnice, Jan*
- Lónyai Albert* – zenggi kapitány (1501–1505), máramarosi ispán (1505), királyi tanácsos és familiáris (1510) (Arch. II. 153., Fraknói: *Lónyai Albert*; Draskóczy: *Kőszó*, 94.) – 62. (Velence 1503), 68. (Velence 1504), 84. (Velence 1507), 109. (Raguza 1510), 133. (Velence 1515).
- Lónyai Pál* – Kolozs megyében birtokos nemes (1467: DL 26889.) – 4a. (Oszmán Bir. 1490–1491), 5a. (Havasalföld 1491).
- Macedóniai László* – szerémi püspök (1520–1526) (Arch. I. 49.) – 170. (Német-római Bir. 1522), 172. (Német-római Bir. 1522).
- Marsuppini, Francesco* – 1493 körül budai kereskedő; esztergomi kanonok (1500–?), nógrádi főesperes (1507–1537), Bakóc Tamás érsek titkára (1511–1516), egri kanonok, pantotai főesperes (–1520, 1527), római magyar ügyvivő (Nemes: *Magyarország kapcsolatai*, 483–490.; C. Tóth: *Esztergomi káptalan*, 93., 150.; C. Tóth: *Egri káptalan*, 57.; Teke: *A firenzei Francesco Marsupini*) – 139. (Róma 1517–1526).
- Merzini [Korbáviai] György gróf* – szabácsi bán (1513–1515) (Arch. I. 148.) – 65. (Oszmán Bir. 1503), 81. (Velence 1507).
- Meziříčský z Lomnice [z Lomnice a na Meziříči], Jan* – morva főkapitány (*moravský zemský hejtman*, 1514), Macek I. 183., 255., II. 41. – 99. (Német-római Bir. 1509), 123. (Német-római Bir. 1512. júl.).
- Miklós* – királyi futár (1502) – 53. (Moldva 1502).

- Mislenovics Horvát Márk*, kamicsáci – veszprémi ispán (1494–1496), királyi kamarás (1503), dalmát-horvát-szlavón bán és zenggi kapitány (1505–1507) (Arch. I. 99., II. 345.) – 63. (Moldva 1503).
- Mlatkovith Horvát Márton* – királyi étekgó (1525/6) (Fógel: *II. Lajos*, 55.) – 155. (Róma 1520).
- Móré Fülöp, csulai* – bácsi kispópost (1502–1508), egri nagyprépost (1509–1521), pécsi püspök és baranyai ispán (1523–1526†) (Arch. I. 46., II. 45.; C. Tóth: *Egri káptalan*, 50.; C. Tóth: *Kalocsai és bácsi káptalan*, 35.) – 73. (Velence 1505–1506), 96. (Velence 1508–1510), 124. (Velence 1512–1514), 134. (Német-római Bir. 1515), 138a. (Moldva 1516/1517), 141. (Velence 1517–1518), 159. (Velence 1521).
- Móré János* – Kraszna megyei adószedő (1494) – 17. (Róma 1494)
- Móré Péter* – királyi kamarás (1488: *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien*. Abt. II/3. Bearb. Karl Uhlirz. Wien, 1904. 5279–5280. sz.), *aulicus* (1495, DL 46301.) – 20. (Oszmán Bir. 1494), 21. (Havasalföld 1494).
- Mrčić* lásd *Niger*
- Münsterbergi Károly* lásd *Károly münsterbergi herceg*
- Nádasdi Tamás* – királyi titkár (1525–1526) (Kubinyi: *Királyi titkárok*, 14.) – 189. (Német-római Bir. 1526).
- Niger* [*Crnić, Mrčić*], *Thomas* – spalatói kanonok és vikárius, scardonai püspök (1519–1524), trauai püspök (1524–1525) (Consistorialia, 34. 1. jegyz., 52. 4. jegyz.; Nemes Gábor: *Pápai követek a Mohács előtti Magyarországon. Századok* 150 [2016] 382–384.) – 182. (Velence 1523).
- Ország László, gúti* – lovászmester (1484–1492), honti ispán (1484–1492), nyitrai ispán (1490–1492) (Arch. I. 119., II. 125., 170.) – 6. (Német-római Bir. 1491).
- Ország Mihály, gúti* – László fia, adatolt 1487–1524 között (Engel: *Genealógia, Gútkeled nem* 6. Farkas ága, 2. tábla) – 56. (Velence 1502).
- Pestyéni* [*Pestényi, Pöstyéni*] *László* – királyi *aulicus* (1519, 1523) (Bónis: *A jogtudó*, 413.; *Politikatörténeti források*, 280.) – 176a. (Havasalföld 1523).
- Petancius* [*Petančić, Raguzai*], *Felix* – raguzai kancelláriai tisztviselő és közjegyző (1479–1487), zenggi városi tanácsos (*cancellarius iuratus*, 1501/1502–1512), magyar királyi titkár (1501–1513) (†1517 után) (Kniewald: *Feliks Petančić*, 17–39.; Dávid Géza – Lakatos Bálint: *Osman ve Orhan'dan II. Bayezid'e (Avrupa'da hazırlanan ilk Osmanlı silsilenamesi ve Feliks Petancius)*. (I. Oszmántól II. Bajezidig. [Felix Petancius és a török szultánokról készített első európai családfa]. In: *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, V - Bildiriler*. Ed. Haluk Selvi et al. Kocaeli, 2019. [Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları 47] cilt 1. 491–493.; Dávid Géza – Lakatos Bálint: *Felix Petancius és a török szultánokról készített első európai családfa. Keletkutatás* 2020. tavasz [sajtó alatt]) – 52. (Rodosz 1501–1502), 69. (Rodosz 1504), 121. (Oszmán Bir. 1512), 125. (Oszmán Bir. 1513).
- Piso, Jacobus* – királyi titkár, királyi nevelő, pécsi kispópost (1517–1522), a budai Szt. Zsigmond-társaskáptalan prépostja (1522–1527†) (Fógel: *II. Lajos*, 104.; Kubinyi: *Királyi titkárok*, 14.; Fedeles: *Pécsi székeskáptalan*, 430–431.) – 174. (Lengyelo. 1523).

- Podmanicki János* – kamarásmester (1503–1514†), pozsonyi ispán (1510–1514†) (Arch. I. 120., 127., II. 190.) – 46. (Német-római Bir. 1500).
- Pogány Zsigmond, csebi* – máramarosi ispán (1493–1495, 1517–1522) és sókamaraispán (1518–1522), kassai harmincados (1503–1505), rónai sókamaras (1509 előtt), a veszprémi püspökség jövedelmei (felének) adminisztrátora (1522), szlavóniai adószedő (1523–1524) (Arch. II. 152., 155.; Kubinyi: Köznemesi ülnökök, 262., 263. 27. jegyz.; Soós: Gazdasági, 110., 114., 116.; Draskóczy: Kószó, 89., 90–92.; C. Tóth: Főpapi archontológia, 121.) – 172. (Német-római Bir. 1522).
- Polnar Gábor* – boszniai püspök (1493–1501†), vál. szerémi püspök (1501†), királyi tanácsos (1501†) (Arch. I. 33., 48.) – 33. (Német-római Bir. 1498).
- Pöstyéni* lásd *Pestyéni*
- Pruis* lásd *Filipec*
- Raguzai* lásd *Petancius*
- Raussendorf, Adam von* – sziléziai nemes, cseh királyi *aulicus* (1523) – 176. (Német-római Bir. 1523).
- Ráskai Balázs* – budai várnagy és udvarbíró (1484–1492), beregi ispán (1484–1490), kamarásmester (1492–1498), somogyi és szabolcsi ispán (1485–1490), valkói ispán (1485), nádori bíró (1503–1504), tárnokmester (1498–1517), ismét szabolcsi ispán (1511), nógrádi ispán (1511–1517) (Arch. I. 107., 120., II. 63., 163., 223., 244., 247., 311.) – 33. (Német-római Bir. 1498).
- Rendl, Albrecht, z Oušavy* – cseh királyi jogügyigazgató (1498–1509), cseh országos főjegyző (1509–1510), cseh alkamarás (1515–1516) (Macek I. 256–257., 322., 328., II. 73–79.) – 132. (Német-római Bir. 1514), 144. (Lengyelo. 1518).
- Rippa, Balthazar de* – procurator a római Kúriában (1500) (Aragóniai, 399., 401.) – 23. (Róma 1495–1500).
- Rosenberg/z Rožmberka, Nikolaus* – johannita lovag – 33. (Német-római Bir. 1498), 42. (Német-római Bir. 1500).
- Roupova, Jan ze* – cseh udvarmester (1472–1493†), cseh országos főjegyző (1485–1493†) (Macek I. 244., 322., 325., 330–332., II. 110.) – 5. (Német-római Bir. 1491), 6. (Német-római Bir. 1491).
- Sánkfalvi Antal* – pozsonyi prépost (1486–1500), nyitrai püspök és ispán (1492–1500) (Arch. I. 44., 61., II. 170.) – 12. (Velence 1492), 13. (Róma 1492–1493), 14. (Nápoly 1493), 35. (Német-római Bir. 1498–1499), 46. (Német-római Bir. 1500).
- Sárkány Ambrus, ákosházi* – pozsonyi ispán (1501–1510), soproni ispán és városkapitány (1506–1509), máramarosi ispán (1510–1511), zalai ispán (1515–1526†), tanácsos, országbíró (1524–1525) (Arch. I. 91., 127., II. 154., 190., 235., 356., Kubinyi: Egy üzletelő diplomata, passim) – 82. (Német-római Bir. 1507), 110. (Német-római Bir. 1510), 119. (Lengyelo. 1512), 126. (Német-római Bir. 1513), 144. (Lengyelo. 1518), 156. (Német-római Bir. 1520–1521), 160. (Lengyelo. 1521. márc.), 162. (Német-római Bir. 1521), 170. (Német-római Bir. 1522), 183. (Német-római Bir. 1524).
- Schönberg, Georg von* – valószínűleg szászországi nemesi család tagja, személye nem azonosítható bizonyosan: vagy 1. a stollbergi ág tagja, naumburgi prebendárius,

- utóbb kanonok (1494-?), vagy 2. a zschochauer ág tagja (1525†), a meißeni Szt. Lőrincoltár igazgatója (1479-), utóbb naumburgi és merseburgi kanonok (1515), vagy 3. a reichenauer ág tagja (1536†) (Albert Fraustadt: *Geschichte des Geschlechtes von Schönberg meissnischen Stammes*. I/2. Aufl. Leipzig, 1878. Abt. A. 256-257., B. 396-398., 432-434., cseh királyi szolgálatot egyik esetben sem említ) – 15. (Német-római Bir. 1493. febr.).
- Šelmberka, Jan ze* – cseh főkancellár (1479-1502/1503) cseh kamarásmester (1503-1507) (Macek I. 255., 259., 287., 330-332., II. 37-38., 92., 94., 202.) – 1. (Német-római Bir. 1490), 6. (Német-római Bir. 1491).
- Šelmberka, Jaroslav ze* – cseh kamarásmester (1515-1523) – 151. (Német-római Bir. 1519).
- Servis [Senis?] Alexander de* – királyi familiáris (1500) – 47. (Róma 1500).
- Švihovský z Ryzmberka, Břetislav* – „az ifjú király” udvarmestere (1515-1516), cseh királyi udvarmester (1516) és I. Miksa követe (1516) (Macek I. 220., 295.; AT. IV. 40., 43.) – 135. (Német-római Bir. 1515).
- Somi Józsa* – temesi alispán (1494), temesi ispán és az Alsó Részek főkapitánya (1494-1508), bácsi, bodrogi és csongrádi ispán (1494-1498), csanádi ispán (1494-1508), fejéri ispán (1495-1508) (Arch. I. 124., II. 38., 77., 91-92., 96., 102., 268.) – 35. (Német-római Bir. 1498-1499).
- Schneitpeck, Sigismund von* – pozsonyi harmincados (1482-1485), a győri püspökség kormányzója (1494) és győri ispán, szentmártoni apátsági kormányzó (1493-1497) (Arch. II. 113.; RPRH 772. sor) – 25. (Német-római Bir. 1495).
- Statileo [Statilič] János* – veszprémi kanonok és helynök, egyidejűleg segesdi és somogyi főesperes (1513-1525), felsőörsi prépost (1513-1525), királyi titkár (1515-1526), a veszprémi püspökség kormányzója (1520), budai prépost (1525-1527) (Arch. I. 54.; Köblös: *Az egyházi középréteg*, 315-316.; Kubinyi: *Királyi titkárok*, 14., 18-19., 20-21.) – 164. (Velenice 1521), 185. (Lengyelo. 1525), 188. (Lengyelo. 1526).
- Šternberka, Ladislav ze* – cseh udvarmester (1508-1510), cseh (fő)kancellár (1510-1521†) (Macek II. 37.) – 137. (Német-római Bir. 1515. júl.), 151. (Német-római Bir. 1519).
- Szántai Zsigmond* – királyi aulicus (1487, 1489), a palotások kapitánya (1502-1503) (DF 268108.; Pálosfalvi Tamás: *Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes köznemesi politikus pályaképe*. [II. közl.] *Századok* 142 [2008] 306-307. 246., 249. jegyz.; Akta Aleksandra 297-298.) – 55. (Lengyelo. 1502), 58. (Moszkva 1502-1503).
- Szapolyai István* – szepesi gróf, örökös szepesi ispán (1460-1499†), a Felső Részek (fő) kapitánya (1460-1465), ausztriai főkapitány (1485-1490), nádor (1492-1499†), királyi helytartó (1497), trencsényi (1476/1477-1499†), abaúji, gömöri, tornai ispán (1487-1499†), sárosi (1490-1499†), ungi (1491-1499†), zempléni (1492-1499†), turóci (1494-1499†), külső-szolnoki (1495-1499†), pozsegai ispán (1496-1499†) (Arch. I. 79., 81., II. 21., 107., 140., 185., 204., 259., 277., 283., 290-291., 302., 373.) – 4. (Német-római Bir. 1490-1491).
- Szatmári Ferenc* – budai prépost (1489-1497), győri püspök (1495-1508†), pápoci prépost (1502-1508†) (Arch. I. 40., II. 113.; Köblös: *Az egyházi középréteg*, 316-317.) – 56. (Velenice 1502), 82. (Német-római Bir. 1507).

- Szatmári György* – budafelhévízi prépost (1500–1514), veszprémi püspök és ispán (1499–1501), váradi püspök és bihari ispán (1501–1505), kancellár (1503–1521), pécsi püspök és baranyai ispán (1505–1521), borsodi ispán (1520–1521), tornai ispán (1521–1522), esztergomi érsek és ispán (1522–1524†), fő- és titkoskancellár (1522–1524†) (Arch. I. 29., 46., 52., 54., 71., II. 44., 72., 86., 99., 278., 345.; Farbaký Péter: *Szatmári György, a mecénás. Egy főpap műpártoló tevékenysége a Jagelló-kori Magyarországon*. Bp., 2002. [Művészettörténeti Füzetek 27] 13–20.) – 79. (Német-római Bir. 1506), 137. (Német-római Bir. 1515. júl.), 163. (Német-római Bir. 1521), 170. (Német-római Bir. 1522).
- Székelý Miklós, kövendi* – királyi *aulicusok* kapitánya (1499–1505), boszniai (jajcai) bán (1505–1508), pozsegei ispán (1505–1508), királyi tanácsos (Arch. I. 142., II. 186.; Péterfi: *Adalékok*, 141., 696. jegyz.) – 108. (Német-római Bir. 1510), 132. (Német-római Bir. 1514), 136. (Német-római Bir. 1515. jún.).
- Szentgyörgyi-Bazini Péter gróf* – erdélyi vajda (1498–1510), országbíró (1500–1517), mosoni ispán (1500–1517) (Arch. I. 88., 90., II. 159.) – 79. (Német-római Bir. 1506), 90. (Német-római Bir. 1508), 113. (Német-római Bir. 1510).
- Szentgyörgyi-Bazini Tamás gróf* – Zsigmond fia (adatolt 1481–1505†) (Engel: *Genealógia, Hontpázmány nem 9. Szentgyörgyi-ág 3. tábla: Szentgyörgyi és Bazini; Ila Bálint: A Szentgyörgyi és Bazini grófok birtokainak kialakulása. Turul 41 [1927] 59.*), bandériumtartó főúr az 1498. évi 22. tc. szerint (*The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Decreta regni mediaevalis Hungariae*. IV. [1490–1526.] [From the manuscript of Ferenc Döry.] Ed. and transl. Péter Banyó – Martin Rady. Idyllwild-Budapest, 2012. 102.) – 56. (Velence 1502).
- Tarnowski, Jan Amor* – lengyel hadvezér és diplomata, wojniczi sztarosza (1522), ruténiai vajda (1527–1535), krakkói vajda (1535–1561), krakkói várnagy (1536–1561), lengyel nagyhetman (1527–1559) (Włodzimierz Dworzaczek: *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego*. Warszawa, 1985.) – 143. (Franciao. 1518. márc.)
- Telegdi István* – királyi tanácsos, kincstartó (1504–1506) (Arch. I. 132.) – 50. (Franciao. 1501–1502), 54. (Anglia 1502), 64. (Moldva 1503), 80. (Lengyelo. 1506–1507), 124. (Velence 1512).
- Tomori Pál* – az országbírói iroda jegyzője (1492–1497), erdélyi sókamarás (1501–1503), a kolozsmonostori apátság kormányzója (1501–1520), királyi adószedő az erdélyi szászoknál (1503, 1504, 1508, 1514, 1515, 1519), fogarasi várnagy (1505–1520), munkácsi várnagy és beregi ispán (1514–1520), erdélyi sókamaraispán (1515–1517), ferences szerzetes (1520/1521–1523), kalocsa-bácsi érsek (1523–1526†), bácsi és valkói ispán (1523–1526†), az Alsó Részek főkapitánya (1525–1526†) (Arch. I. 31., 126., II. 39., 67., 313.; Fraknói: *Tomori élete*, 291–312.; Bónis: *A jogtudó*, 401.; Draskóczy: *Kőszó*, 73–74., 80–81., 367–368.) – 121. (Oszmán Bir. 1512).
- Trepka András [Andreas Trepka de Obrazowicza]* – udvarmester (1522–1526†) (Arch. I. 110.) – 157. (Lengyelo. 1520), 170. (Német-római Bir. 1522), 187. (Lengyelo. 1526).
- Turzó János* – boroszlói püspök (1506–1520†) – 106. (Lengyelo. 1510), 119. (Lengyelo. 1512).

- Turzó Zsigmond* – fehérvári prépost (1501–1503), nyitrai püspök és ispán (1503–1504), erdélyi püspök (1504–1505), váradi püspök és bihari ispán (1505–1512†) (Arch. I. 38., 44., 52., 60., II. 72., 171.; Köblös: *Az egyházi középréteg*, 369–370.) – 78. (Német-római Bir. 1506), 87. (Róma 1507).
- Újlaki Lőrinc herceg* – macsói bán (1477–1496), valkói ispán (1504–1513), nádorfehérvári bán (1510–1513), országbíró (1518–1524†) (Arch. I. 91., 105., 146., II. 312.) – 56. (Velece 1502).
- Vajtmile [Weitmühl], Beneš z – karlstejni várnagy* (1460–1496), cseh fő pénzverőmester (*nejvyšší mincmistr*, 1471–1496†), soproni városkapitány és ispán (1491–1493) (Arch. II. 234.) – 5. (Német-római Bir. 1491), 6. (Német-római Bir. 1491), 11. (Német-római Bir. 1492), 15. (Német-római Bir. 1493), 24. (Német-római Bir. 1495).
- Várkonyi Amádé István* lásd *Amádé István, várkonyi*
- Verbőci [Werbőczy] István* – országbírói ítélőmester (1502–1515), Nógrád megye országgyűlési követe (1503), nógrádi ispán (1505–1510), személynök (1515–1525), nádor (1525–1526) (Arch. I. 76., 83., 88., 91., II. 163., 512.) – 147. (Velece 1519), 150. (Róma 1519), 161. (Német-római Bir. 1521), 172. (Német-római Bir. 1522).
- Vingárti Horvát János* lásd *Horvát János, vingárti*
- Vitéz János, kamarcai* – szerémi (1481–1489), veszprémi püspök és ispán (1489–1499†), a bécsi püspökség adminisztrátora (1490–1499†), királynéi kancellár (1495–1499†) (Arch. I. 47., 53., 160., II. 345.) – 32. (Lengyelo. 1498).
- Weitmühl* lásd *Vajtmile*
- Werbőczy* lásd *Verbőci*
- Žabka, Jiří* – cseh királyi titkár (1523–1526) (Kubinyi: *Királyi titkárok*, 6.) – 181. (Lengyelo. 1523).
- Zoltai [Zolthay] János, tatárrevi* – királyi *aulicus* (1513), kamarás (1521), familiáris (1523), bodrogi ispán (1523–1526) (Arch. II. 79.; DF 247691., 260449., 283585., DL 82601.) – 127. (Oszmán Bir. 1513).

C) A követségek mutatója a célországok szerint

- Angol Királyság: 54., 166.
- Apostoli Szentszék: 9., 13., 17., 19., 23., 36., 47., 59., 87., 93., 117., 128., 139., 150., 171., 186.
- Firenzei Köztársaság: 167a., 187a.
- Francia Királyság: 44., 50., 89., 143.
- Havasalföldi Vajdaság: 5a., 21., 30a., 101., 107., 114a., 165., 176a., 187a.
- Johannita Lovagrend lásd Rodosz
- Lengyel Királyság: 2., 10., 22., 29., 32., 37., 49., 51., 55., 67., 80., 98., 105., 106., 111., 118., 119., 130., 138., 144., 146., 148., 149., 152., 154., 157., 158., 167., 174., 177., 181., 185., 187., 188.
- Milánói Hercegség: 7.
- Moldvai Vajdaság: 39., 48., 53., 60., 63., 64., 74., 83., 97., 101., 103., 138a., 190.

Moszkvai Nagyfejedelemség: 58., 112.

Nápolyi Királyság: 14.

Német-római Birodalom, császár (1493–1508 között: római király): 26., 30., 35., 46., 75., 78., 79., 86., 90., 102., 110., 113., 122., 132., 134., 136., 156.

Német-római Birodalom, birodalmi gyűlés: 11., 15., 25., 28., 33., 42., 48a., 99., 104., 123., 145., 151., 161., 168., 172., 183., 189.

Német-római Birodalom, Ausztria (1519 után): 153., 173., 175., 178., 184.

Német-római Birodalom, Bajorország: 108., 113., 176.

Német-római Birodalom, Brandenburg: 24.

Német-római Birodalom, Sváb szövetség: 90.

Német-római Birodalom, egyéb tárgyalások: 1., 4., 5., 6., 16., 18., 82., 126., 162., 163., 170., 175.

Oszmán Birodalom: 4a., 8., 20., 27., 31., 34., 34a., 38., 40., 43., 45., 57., 61., 65., 70., 72., 77., 88., 91., 94., 95., 100., 107., 115., 116., 120., 121., 125., 127., 128., 129., 131., 140.

Raguzai Köztársaság: 109., 142., 179.

Rodosz: 52., 69.

Róma lásd Apostoli Szentsték

Velencei Köztársaság: 3., 12., 56., 62., 66., 68., 71., 73., 76., 81., 84., 92., 96., 124., 133., 141., 147., 159., 164., 169., 182.

MÉRLEG

KENTAUROK

PÓCS NÁNDOR

Bartha Ákos: *Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

Több mint ezerháromszáz cikk és tárcsa, felszólalások, interpellációk száza. A halála után emléktábla-avató beszédek, méltatások és hagiografikus cikkek tömkelege, tucatnyi visszaemlékezés, sok-sok életrajztöredék. Elképesztő mennyiségű iratanyagot kellett tehát Bartha Ákosnak feldolgoznia ahhoz, hogy 2019-ben napvilágot láthasson a Bajcsy-Zsilinszky Endre életútját és emlékezetét feldolgozó munkája.¹ A vaskos kötet, amelyben csak az irodalomjegyzék több mint harminc oldalt tesz ki, valóban hiánypótló szándékkal fródot. Komoly munka van tehát benne. Az életrajz keletkezéstörténete azonban nem csak a Bajcsy-kultusz sajátosságai miatt érdekes, de Bartha Ákos előmenetele szempontjából is az.

Ami az előbbit illeti, a köztudatban leginkább a Sopronkőhidán kivégzett ellenálló képe maradt fent, és mintha háttérbe szorult volna az a huszonhat év, amit a magyar politikai életben korábban eltöltött. Erre a hiátusra a korábbi csonka életrajzokban megbúvó talány adhat választ: baloldali fordulat nélkül lehet-e valaki „parasztyilkosból” „antifasiszta” ellenálló? Bartha Ákos kutatásai alapján azt láthatjuk, hogy ez a fajta pályamódosulás csak egy utólagos (főként emlékezetpolitikai) konstrukció, amely nem csak Bajcsy-Zsilinszky életét, de az egész ellenállást is átgyúrni igyekezett. Azonban a nemzeti hősközhöz nyúlni csak óvatos és alapos kezekkel érdemes,² még akkor is, ha az a bizonyos antifasiszta konszenzus, amely Bajcsy-Zsilinszky Endrét az utcatáblák, terek és sugárutak névadójává tette, manapság mintha veszített volna az erejéből. Ugyanakkor az elhalványuló érzelmi telítettség sokat segíthet egy ennyire ellentmondásos életút történeti feldolgozásakor. Ám arra a kérdésre, hogy Bartha Ákos miért éppen Bajcsy-Zsilinszky Endre életrajzát írta meg, nem csak a történettudományi kereslet adja meg a választ, a történész korábbi munkássága is a segítségünkre lehet.

Pócs Nándor, tudományos kutató, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

¹ Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet*. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

² Az Áchim-ügy kapcsán a vita még száz év múltán sem zárult le teljesen. A kötet bemutatása kapcsán egy kisebb pengeváltásra került sor az *Evangélikus Élet* hasábjain. Lásd Dr. Szeberényi Andor: Bajcsy-Zsilinszkyt a bíróság felmentette. *Evangélikus Élet* 84 (2019) 23–24. sz. 50., Bartha Ákos: A tényfeltáró munka a történész feladata. *Evangélikus Élet* 84 (2019) 25–26. sz. 50.

Aki egy ilyen nagy fába vágja a fejszéjét, annak többek között jártasnak kell lennie a két világháború közötti időszakot feszítő társadalmi kérdésekben, a jobb- és baloldali indíttatású modernizációs vitákban, a korszak publicisztikai irodalmában. Figyelembe véve a nagyjából tíz évet felölelő történetírói munkásságát, Bartha Ákos megfelelt ezeknek a kritériumoknak. A föld népéhez és a népi írókhoz tagadhatatlan empátiával közelítő szerző a korábbi évek során már letette a névjegyét a helyi és országos érvényű kutatásokban is. Nem csak a sárospataki falukutatással foglalkozott,³ de az azóta sajnos megszűnt *Népi blog* fórumán is több írást jegyzett,⁴ a számos más témában született tanulmánya mellett.

A Bajcsy-Zsilinszky-életrajzhoz vezető rögös úton azonban ott áll egy tanulmánykötet, amely az ismertetéseket tekintve méltatlanul kevés figyelmet kapott, annak ellenére, hogy fontos – igaz, nem minden esetben könnyen olvasható – munkáról van szó.⁵ Ebben a szerző a populizmus–népiség–modernizáció fogalmi hármast mentén, a korábban publikált tanulmányait rendezte egybe. Ahogy könyvismertetésében Papp István is megjegyezte,⁶ Bartha nem csak összeválogatta a korábbi évek írásait, de azokat újra is szerkesztette, néhol pedig ki is egészítette. Ezzel pedig sikerült az egymással egyébként csak laza összefüggésben lévő tanulmányokat logikus és szemléletes módon összefűznie. A négy nagyobb fejezetblokkban leíró és teoretikus jellegű írásokat is találunk, ami arról tanúsodik, hogy a szerző egyszerre több pályán is otthonosan mozog.

A kötet címében szereplő két fogalom (populizmus és népiség) látszólag egyazon jelenségre utal, de Bartha komoly szakirodalmi áttekintést nyújtó bevezető tanulmányának (13–46) tükrében a szétválasztás indokoltnak tűnik. A nemzetközi tendenciákat is figyelembe véve a populizmus egyszerre és külön-külön is jelenthet politikai demagógiát, jogkiterjesztést, nemzeti öncélúságot, és harmadikutas gazdasági elképzeléseket. A szerző által részletesen bemutatott terminológiai kavalkádban tehát nehéz megtalálni a magyar népi mozgalom helyét, de még a helyes megnevezését is. Mivel a jelentéstartalom túlon-túl képlékeny, a Papp István által javasolt formula („magyar populizmus”) helyett Bartha úgy véli, „jobban járunk, ha a további összevisszaságokat elkerülendő, idegen nyelvű publikációkban is a magyar »népi« kifejezést használjuk, ahogy a »narodnyik« és a »völkisch« kifejezés sem lett tükörfordítások áldozata” (45).

Bartha Ákos egyébként végig nagy hangsúlyt fektetett a fogalmi kérdések tisztázására; szinte minden egyes tanulmány egy hosszabb-rövidebb fogalomtörténeti áttekintéssel, illetve az ebből eredeztethető problémafelvetéssel indul. Bartha jó érzékkel kérdez rá az olyan terminusokra, mint a „nép” vagy a „népi szociográfia”; vizsgálódásaihoz pedig komoly előnyt jelentett az irodalomelméleti jártassága. Az általa „kentaurszerűnek” nevezett műfaj (a népi szociográfia úgy általában) ugyanis alkalmat kínál nem csak a politikai,

³ Bartha Ákos: *Falukutatás és önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931-1951) történeti kontextusa*. Sárospatak, 2013.

⁴ Bartha Ákos – Paár Ádám – Péterfi Gábor: *Népi blog. Az elmúlt évek írásai (2014-2016)*. Bp., 2016.

⁵ Bartha Ákos: *Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

⁶ Papp István: A populizmus magyar válfaja. *Magyar Nemzet* 2017. július 1. 29.

⁷ Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920-1990*. Bp., 2012. 13-36.

néprajzi vagy a történeti, de az irodalomelméleti megközelítésekre is. Ennek csúcspontja az 1934-ben megjelent *Kiskunhalom* episztemológiai vizsgálata (144–172). Bartha érdeklődését nyilván a sajátos formai-tartalmi viszony keltette fel: hogy a *Kiskunhalom* üzenete a magyar vidékre univerzálisan is értelmezhető legyen, Nagy Lajos egy fiktív falu (Kiskunhalom – Apostag) társadalmát írta le, kvázi tudományos eszközökkel (szociográfia). Persze a regény és a szociográfia határán illegő *Kiskunhalom* megírásakor valószínűleg a közérthetőség is legalább ennyire fontos szempont lehetett.

Az első fejezetblokkban a szerző nem csak hazai, de regionális összehasonlításokat is tett, és ezzel összefüggésben azt láthatjuk, hogy a magyar népi mozgalom méltatlanul kevés helyet kap az újabb külföldi szakirodalmakban, miközben Wincenty Witos lengyel, Stjepan Radić horvát és Alekszandar Sztambolijcski bolgár mozgalmi szinte minden nagyobb elemzésben feltűnnek. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a kelet-közép-európai térségben amúgy úttörőnek számító román népiség vizsgálatának Bartha sem szentelt túlságosan nagy figyelmet (31, 35), holott Pászka Imre eszmetörténeti munkássága jól rávilágít a felvetett tartalmi és megnevezéssel kapcsolatos problémákra (is).⁸ Az 1901-től nagyjából a királyi diktatúra bevezetéséig (1938) tartó időszakban legalább három olyan román népi mozgalomról beszélhetünk, amely a szellemi és a politikai életben is jelentős nyomot hagyott. A *Sămănătorul* [Magvető] folyóirat körül sorakozó, többek között Nicolae Iorga nevével fémjelzett sămănătoristák már a 20. század elején a román irodalmi élet „nép” (azaz a parasztság) felé fordításán munkálkodtak. Bár ez a misszió ekkor még nem a bojársággal, sokkal inkább a nyugati mintájú polgársággal szemben határozta meg magát. Majd a narodnyik mozgalomban eszmélő, és az 1907-es parasztfelkelés idején a iași-i prefektúrán szolgálatot teljesítő Constantin Stere 1908-ban megírta a *Szociáldemokrácia vagy népiség?* című tanulmányát, teljesen új irányt szabva a román népi gondolat számára.⁹ Stere és hívei ekkor már a tanulmány címének román eredetijéből [Social democrație sau poporanism?] kölcsönözve poporanistáknak, azaz népieknek nevezték magukat. De hogyan fordíthatnánk magyarra az úgynevezett *țărănistă* mozgalmat, amely az 1923. évi román földosztás után már teljesen más célokért küzdött, mint az önmagukat felosztató poporanisták? [A román nyelvben a *țără* szó vidéket, a *țărăn* pedig parasztot jelent.] Ráadásul a magyar népiekkel ellentétben a *țărănistă* kapcsán nem „csak” szellemi ellenzékéről beszélhetünk, hanem egy befolyásos politikai szárnyról is (Partidul Național Țărănesc [Nemzeti Parasztpárt]), amely rövid időre ugyan, de 1928-ban kormányt is tudott alakítani. Az 1945 utáni megváltozott politikai légkörben pedig egy teljesen újfajta népi variáns jelent meg, egyfelől a kommunisták, másfelől a velük szövetségre lépő Petru Groza vezette Ekésfront [Frontul Plugarilor] képviselésében.

Ezzel szemben a magyar népi mozgalom még az 1930-as évek második felében is ön-maga elismertetésén dolgozott, ahogy arra a szerző Kovács Imre legismertebb munkájának, *A néma forradalom* identitásstratégiai szempontú elemzésében érzékletes módon

⁸ *Román eszmetörténet 1866–1945. Önismeret és modernizáció a román gondolkodásban.* Vál., utószót írta Pászka Imre. Bp., 1994.; Pászka Imre: *A román hivatáselit.* Bp., 1999.

⁹ *Román eszmetörténet,* 125–147.

rámutatott (172–191). Beszédes, hogy Kovács Imre ezzel a munkájával nem a népi gondolat különállását, hanem annak rendszeren belülségét kívánta demonstrálni, vagy legalábbis kiharcolni. Bartha szerint Kovács célja a középosztály megszólítása, a vidéki nyomor budapesti közbeszéddé tétele lehetett. A harmadik rend alá szorultak ugyanis kevés érdeklődést mutattak arra, hogy még az olvasásra szentelt kevéske idejükben is a saját nyomorúságukkal szembesítsék magukat (135–144). De a Sértő Kálmán életpályáját feldolgozó tanulmányból (221–244) az is kiderül, hogy a Bisséről Budapestre vezető út végén az ott már berendezkedő Féja Géza a „népet” elhagyó és a „faluval szakító” suhancként tekintett a szerencsétlen sorsú költőre (226). Sokszor tehát szubjektív megítélés alá esett, hogy Budapesten vagy helyben lehet-e jobban a „népet” képviselni.

Ugyanakkor *A néma forradalmat* izgatási ügyként kezelő és rendszerszintű reflexekről tanúskodó bírások gyorsan egyértelművé tette, hogy a vádlót és vádlottat antagonisztikus ellentétek választják el egymástól, annak ellenére, hogy Kovács Imre munkája valóban fővárosi szenzáció lett. Már a szerző egy korábbi elemzése is világossá teszi számunkra, hogy a népi mozgalom korabeli támadhatósága nem csak politikai természetű volt, de a népi szociográfia (mint szövegműfaj) „kentaurszerűsége” is erre adott alkalmat. Ugyanis a társadalmi valóság tudományos megközelítését csakis a szubjektív, szépirodalmi elemekkel tarkított stílus tehetta a politikailag befolyásos csoportok (főként a középosztály) számára érthetővé és érzelmileg vállalhatóvá (55–67). Mivel a sokszor radikális, de egyszerre mégis harmadikutas elképzelésekből adódóan a népi gondolat mozgalmi és nem pártpolitikai utakra terelődött, ezért a szóban forgó középosztály megnyerése a népiek elemi érdeke volt. A megnyerés alatt pedig a modernizáció szükségességének elfogadtatását kell értenünk.

A modernizáció többértelműségét és társadalmi következményeit a *Társadalmi krízisek, társadalompolitika, politikai konfliktusok. Modernizációs problémák Magyarországon a „nagy háború” látószögéből* című tanulmány (69–81) érzékelteti a leginkább. A szerző szomorú következtetése az, hogy a modernizáció ára szükségszerűen egy bizonyos társadalmi csoport vagy- és létbiztonságának megszüntetése volt. Ám annak tematizálásában, hogy ennek a nagybirtokosok, a zsidók vagy a polgárság legyen az áldozata, nem csak a politikai, de a szellemi elitek is részt vettek. A nagy háború látószögébe ugyanakkor beletartoztak az 1918-as és 1919-es forradalmak is, amelyek a jobboldali, míg a konszolidációs évek tapasztalatai főként a baloldali érvrendszert erősítették, általános ellenzéki konszenzust teremtve (politikait és szellemi egyaránt) az állami – tehát az erőszakos – újraelosztás szükségessége felől.

Egy másfajta látószöveget jelentett az 1945-ös év, amely a népi mozgalom „fénykorát épp kettészeli” (271). Bartha jó érzékkel a 'felszabadulás' kontra 'megszállás' fogalmi vitában látja annak eredőjét, hogy a népi program bizonyos elemeinek megvalósulása (jogkiterjesztés, földosztás stb.) és az egyeduralomban érdekelt kommunisták kiszolgálása miként történhetett meg egy időben, ahogy az például Erdei Ferenc vagy Ortutay Gyula esetében is közismert. Ennek részleges magyarázatára ad alkalmat az a széles perspektívájú kollázs, amely a népi írók pályafutásán és a legfontosabb politikaelméleti munkáin végigzongorázva mutatja be a mozgalmon belüli demokráciaképek sokféleségét (270–291). A diverzitás

mellett a tanulmány érdekessége az, hogy egyúttal rávilágít a „nép” fogalmi arányváltozásaira is. Míg a korábbiakban a „nép” alanya szinte csak és kizárólag a parasztság volt, többek között annak magyar, tehát fajilag „magasabb rendű” jellege miatt, addig 1945 után a fajvédő tartalom eltűnt és egyre inkább az osztályharcos értelmezés került előtérbe. Ezzel összefüggésben ugyancsak elhomályosultak a parasztság „középosztályosítására” vonatkozó remények és egyre inkább a „dolgozók társadalma” vált elsőrendű céllá.¹⁰

Ideilleszkedik az az egyedi megközelítés is, amelyet Márai Sándor fogalmazott meg az 1938 és 1948 közötti időszak társadalomtörténeti fejleményeit illetően. Saját sorsán is keseregve joggal mondhatta, hogy a polgárság (a zsidó és nem zsidó gyökerű egyaránt) a különböző újraelosztó diktatúrák áldozata lett.¹¹ (47.) Ez a kronológiai berögződések miatt történetietlennek látszó felvetés már csak azért is megfontolásra érdemes, mert ebből kiindulva valamelyest érthetővé válik a polgárság ellehetetlenítésével szemben tanúsított társadalmi közömbösség is. Erre igyekeznek magyarázatot adni a Christian Gerlach és Götz Aly fémjelzte kutatások,¹² illetve ezeknek a hazai képviselői,¹³ miközben a vagyoni újraelosztás politikája felől közelítik meg a belőle következő jogfosztást és terrort.¹⁴ Például az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) 1940. évi létrehozásával az állam nem csak hosszú lejáratú kölcsönök biztosítását tudta vállalni, de 1944-ig szétosztott több mint 25 ezer hold földet is, amelyet 80%-ban jogfosztott zsidóktól szerzett meg korábban.¹⁵ A deportálások kapcsán pedig szinte felbecsülhetetlen mértékben jutott hozzá ingóságokhoz és ingatlanokhoz, amelyeket természetesen nem zsidók kaptak meg ezután. Mindezek a lépések komoly mértékben korrumpálták a magyar társadalmat és tették vagyoni, de erkölcsi értelemben is nehezen vállalhatóvá a németekkel, illetve a bábkormányokkal szembeni ellenállást. Így tehát komoly áttekintéssel rendelkezünk arról, miként válhatott például az antiszemitizmus reálpolitikai eszközzé, és tűnhetett fel a modernizáció alakjában egyúttal. A maga szörnyű logikájában ezáltal megválaszolhatónak tűnnek a Miként volt ez lehetséges?!-szerű kérdések is, egyre szűkebb térrénumot biztosítva az irracionalitásba kapaszkodó holokauszt-elbeszélések számára.

Az első világháború után a környező országokban (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) lezajlott földbirtokrendezést tárgyaló áttekintés ugyancsak hiánypótló (99–120). A magyar köztudatban meggyökeresedett nézet szerint a kisantant-országok földosztási politikája szinte csak és kizárólag a kisebbségbe szorult magyar lakosság gazdasági ellehetetlenítését, illetve a nemzetiségi arányok megfordítását szolgálta, amit a cseh és a

¹⁰ Az Ékésfronthoz újabban lásd Alexandru Nicolaescu: Írott szó a román parasztoknak. Esettanulmány az Ékésfront lapjáról (1944–1953). *Betekintő* 12 (2018) 4. sz. 3–11.

¹¹ Ehhez adalékul lásd Szabó Márton: A dolgozó mint állampolgár. Fogalomtörténeti tanulmány a magyar szocializmus három korszakáról. *Korall* 8 (2007) 27. sz. 151–171.

¹² Vö. François Furet: *Egy illúzió múltja. Esszé a 20. századi kommunista ideológiáról*. Bp., 2000. 13–40.

¹³ Bővebben lásd Götz Aly: *Hitler népállama. Rablás, faji háború és nemzeti szocializmus*. Bp., 2012.; Christian Gerlach – Götz Aly: *Az utolsó fejezet. A magyar zsidók legyilkolása*. Bp., 2005. 61–71., 131–202., 331–357.

¹⁴ Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika 1919–1944*. Bp., 2016.

¹⁵ Annak megválaszolása, hogy az állami redistribúció szükségszerű következménye-e a jogfosztás, egy külön kötet témája is lehetne, így jelen esetben nem áll módunkban kitérni rá.

román tapasztalatok javarészt alá is támasztanak, még ha nem is kizárólagos módon. A román földbirtokrendezést például nem csak az első világháború utáni területszerzés, de a korábbi évekre visszanyúló belpolitikai változások és az 1916-ban visszavonulásra kényszerülő román hadsereg mozgósítási politikája is indokolta. Azonban a tanulmányban bemutatott példák arról győznek meg minket, hogy a statisztikai adatok nem teljesen mérvadóak. „Az intézkedések nagyságrendjét tekintve megállapítható, hogy bár az 1920-as magyar földreformhoz képest Csehszlovákiában mintegy ötször, Jugoszláviában négyszer, Romániában pedig kilencszer több föld cserélt gazdát, az országok összterületéhez viszonyítva már nem tűnik ilyen radikálisnak az intézkedés. Magyarországon a földbirtokrendezés által a termőterületek 8,5%-a került kiosztásra, melyhez képest a román arányszám még így is igen magas (26%), azonban a csehszlovák adatok már nem ennyire meggyőzőek (13%), a jugoszláv arányokkal pedig már »körülbelül egyező színvonalon mozog« a magyarországi megoszlás” (117). A szerző itt a Kerék Mihály által 1939-ben közölt arányszámokra támaszkodik,¹⁶ de ha figyelembe vesszük a Rónai András által megállapított népsűrűségi mutatókat, a kép tovább bonyolódik. Ugyanis Rónai adatbázisa szerint (amely egyébként az 1930-as évet vette alapul), a szántóterületekhez viszonyított mezőgazdasági népsűrűség Zágráb környékén, Bosznia-Hercegovinában, a Kárpátalja keleti részén, a Déli-Kárpátoknak a Román-alföldre néző oldalán és a Székelyföldön volt a legmagasabb. Ezzel szemben a Cseh-medence, Morvaország és a magyar Alföld délkeleti részén élt a legkevesebb mezőgazdasági lakos.¹⁷ Ha pedig a szóban forgó országok abszolút népsűrűségi mutatóit vesszük alapul, akkor további érdekes összefüggésekre derülhet fény. Bár a szomszédokkal történő összevetésben Magyarország területe volt a legkisebb, Csehszlovákia (97 fő/ km²) után mégis hazánk volt a második legsűrűbben lakott ország (84 fő/ km²) ebben az időszakban. Ezzel szemben Jugoszlávia és Románia területe hiába volt két és félszer, illetve több mint háromszor nagyobb, a népsűrűségüket tekintve messze elmaradtak Magyarország mögött (Jugoszlávia: 49 fő/ km², Románia: 54 fő/ km²). Mindez tehát jól rávilágít a statisztika rugalmasságára, amely sajnos nem minden esetben tudja érzékelteni az észlelt probléma (jelen esetben a földéhség) súlyosságát, illetve a regionális összefüggéseket.

Némileg idekapcsolódik a Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikai vízióit bemutató tanulmány is (251–270). Eszerint a mártír politikus hiába volt maga is szlovák származású, a környező népeket csak kevéssé ismerte, azokat kizárólag a radikális és sovinizta politikai formációk alapján ítélte meg. Ebből a szempontból csak későn, 1943-ban mutatkozott nála változás, amikor az addig mereven elutasított konföderációs terveket – nyilván a világháború alakulásától nem függetlenül – részben hajlandó volt elfogadni. A németységhez fűződő viszonya azonban még ennél is érdekesebb. Ugyanis hiába ismerjük őt az antifasiszta ellenállás vezéralakjaként, a „német–magyar sorsközösség” gondolata, amely a

¹⁶ Az ONCSA-ról bővebben lásd Czuczor László: Az Országos Nép és Családvédelmi Alap (ONCSA) szervezete és működése. *Levéltári Szemle* 32 (1982) 43–56. Hámori Péter: ONCSA (Országos Nép- és Családvédelmi Alap). Egy szociálpolitikai és építészeti kísérlet Magyarországon 65 év távlatából. *Országépítő* 5 (2004) 2. sz. 5–12.

¹⁷ Kerék Mihály: *A magyar földkérdés*. Bp., 1939. 201.

hungarista végjáték miatt egy erősen terhelt toposszá vált, hosszú évekig még Bajcsy-Zsilinszky Endrétől sem állt távol. Azonban a Heidelbergben és Lipcsében szerzett kellemes ifjúkori tapasztalatai az 1930-as évek elején háttérbe szorultak, és az első világháború utáni német revansista mozgalmak iránt érzett szimpátiája is elillant. Bartha a pálfordulás okát a belpolitikai változásokban vélte megtalálni (a fajvédő párt megszűnése, illetve Gömbös Gyula visszatáncolása a kormánypártba), talán egy kissé alábecsülve az egyre inkább tendenciózussá váló németellenes közbeszéd jelentőségét. Bajcsy-Zsilinszky figyelme ezután Olaszország, az Anschluss követően pedig Lengyelország felé fordult, majd 1940-től a délszlávokkal történő együttműködésben látta a kiutat. Valahogy mindig mellényült – mondhatnánk, azonban Bajcsy-Zsilinszky külpolitikai publicisztikáját amúgy is olyan berögződések uralták, amelyek retrospektíve csak nehezen rokoníthatók a szimultán jellemző demokratikus érvkészlettel. A „törzsökös” magyarság „történelmi küldetésébe, vezető szerepébe” vagy Erdély Magyarországhoz való „szerves kapcsolódásába” vetett hit arról tanúskodik, hogy ezek a címkék Bajcsy-Zsilinszky gondolkodásának alapjaiul szolgáltak, függetlenül attól, hogy mi volt az álláspontja a földkérdésről és a parasztságról. Így pályafutása, gondolatai, de még az emlékezete is ellentmondásos, amolyan „kentaurszerű”.

A kötetben szereplő tanulmányok többsége szintúgy a felemáság problémájába ütközik, amit a tárgyilagos hangnem, a szorgalmas forrásfeldolgozás és a fogalmi pedantéria általában képes feloldani. Ezért a vállalkozás nem csak hasznos, de egyúttal megoldásokat is kínál. Bartha Ákos pályafutását pedig azért érdemes figyelemmel kíséreni, mert nem csak a politikusok és írók életében fontos tudunk, hogy honnan jöttek és merre mentek tovább. Az irodalomelméleti vizsgálatoktól az 1944-es ellenállásig vezető út még messzebbre is vezethet, amennyiben a szerző továbbra is képes kentaurszerű alakokra, történetekre lelteni. Márpedig azokból van bőven.

